

Jurgis Savickis

Kelionės

Apybraižos

Skaitmeninta iš knygos:

Jurgis Savickis. Raštai, t. 3. Kelionių apybraižos. Vilnius: Vaga, 1995.

ISBN 978-5-430-05988-0

Kūrinys suskaitmenintas vykdant ES struktūrinių fondų remiamą projektą „Pagrindinio ugdymo pirmojo koncentro (5–8 kl.) mokinių esminių kompetencijų ugdymas“, 2012
<http://mkp.emokykla.lt/ebiblioteka/>

UGDYMO
PLĖTOTĖS
CENTRAS

TURINYS

I.	4
KELIAUTI!	4
AŠ ESU „SUPERCARGO“	34
PAVASARIS PRANCŪZIJOJE	61
VICHY	81
PER ALPES ITALIJON	107
JUGOSLAVIJA	140
JUODKALNIJA	156
TREBINĖ	178
GRAIKIJA	193
II.	213
ALBANIJA	213
PER SLOVĖNIJĄ	256
VENGRIJA. AŠ IEŠKAU PUSZTOS	275
ČESKO-SLOVENSKA	299
DANIJOS APLANKYTI	330
PER VOKIETIJĄ	362
LAIŠKAS IŠ DANIJOS	401
SKANDINAVIJA	409

ŠIAURĖS KELIONĖS	418
VIKINGAI, GRENLANDIJA	418
ŠIAURĖS EKSPEDICIJOS	432
PAGALBON!	469
AMUNDSENO KELIONĖ IR JOS REIKŠMĖ	477
 PAAIŠKINIMAI	 496

I.

KELIAUTI!

Pavasariui praaušus, tik kelionės. Tai liga. Tai bacilos, prasiskverbianti drauge su pirmu saulės spinduliu pro langus, nors dar ir žiema. Tikra tamsi miesto žiema su miesto aludėmis, restoranais ir ponių suorganizuojamais bridžais. Tačiau žmogaus paslaptingoje dūšioje visai kas kita. Kažkas panašaus į prisiekusio alpinisto jausmus, pasiruošusio kopti į naujų kalnų viršūnes ir naujus rekordus paimti. Tas, žinoma, „nepraktiška“. Bet gražu. Panašu į menininko užsidegimą surandant naują toną. Mintį. Liniją.

Jokios kitos literatūros, tik kelionių literatūra. Ir žemėlapiai. Gyvasis pasaulis. Pasaulis kitokiu oru, kitokiais žmonėmis, kitokiu darbu.

„Keliauti!“ – šaukia kiekviena kūno dalelė. Visos mintys ir visi norai nukreipti tik į kelionę. Dar tuo tarpu tiksliai nežinoma, tik formuojama kelionė.

Šiuo metu snigo be galo. Pustė.

Kai išeidavau, portfeliu nešinas ir gana stipriai apsikutavęs nosį ir kaklą, iš namų užkampio iššokdavo, visais balsais klykdamas, vėjas ir stumtelėdavo kaip geras boksininkas. Būtinai norėdamas nurauti skrybėlę ir išplėsti iš rankų stipriai laikomą portfelį. Apsukdavo žmogų aplink jo ašį. Kaip koks pasprukęs ir padykęs gatvių vaikėzas. Ar kaip įsibėgėjusi futbolo komanda, pašalinį žmogų staiga užklupusi, vos nebeperblokšdama jį kūlvertomis.

Žmogus nežinojai nė kur pasidėti. Skruostai likdavo raudoni. Nuo vėjo primasažuoti. Akys nuo pūgos ir audros veik neatmerkiamos. Neatmerkiamos dar ilgai ir į kambarį įėjus.

Dangus su žeme maišėsi. Žmonės seniai jau tokios pūgos nebeatmeną. Kieno nors neatsargiai gatvėje paliktas automobilis bematant likdavo užpustytas iš visų pusių ir sniego stambiai užgultas.

Tačiau kad ir tokie staigūs žiemos akordai, vis dėlto liovėsi. Gamta nutilo.

O šandie visai kitaip. Saulė...

Staiga pasirodžiusi ir ištikima saulė.

Sekmadienis.

Tokiu staigumu anądien užgulusi žiema, tokiau pat staigumu bus kažkur visai pradingusi. Šandie

saulė pasirodo visu savo puošnumu, tarytum norėdama staiga pašposauti balandžio ar gegužės mėnesių užsimojimais. Visur varva. Tirpsta. Taškai nuo stogų pila žmogui stambiais lašais už apykaklės. Gatvėse pliumpynė. Smagu. Nors popieriaus laivelius imk ir padėk vaikams leisti pagatvių sruvenomis. Tie vaikai! Kad ir kiek kaliošų fabrikai gamintų vaikams kaliošų, su aulais ir be jų, šiandie, atrodo, įsmagėjusiai vaikų viešpatijai jų nė kiek nepakaktų. Visur vaikai purvini, purve, šlapi. Visur pilna vaikų, vandenyje, kaliošuočių ar pusplikių. Pilna jų papurušiamė, nešvariame sniege ir grioviuose.

- Vaikai, bravo! Mano pavasario draugai. Ir mano pavasariškojo užsimojimo draugai.

Geltonai dažytus namus šios dienos skaidri saulė dar labiau nuskaidrina. Jie atrodo iš tiesų kaip Italijoje. Tokie giedri ir geltoni visi tie namai. Dangus gražus, supavasarėjęs. Tarp aiškiai gelsvų ir saulės skaisčiai nušviestų namų dangus toks tirštas ir mėlynas. Tarytum tik ką bus padėjęs savo teptukus didelis dangaus tapytojas; spalvos dar tokios aliejingos, neuždžiūvusios, linksminančios ir šviežios.

Skuba žydriuotu ir balzganu dangum debesys. Skuba šiltoko ir linksmo vėjoko genamos. Debesims

daug darbo šiandie. Jie turi daug žinių, ir vis besku-
bindami, suteikti pasauliui. Apie pavasarį.

Gera sekmadienio ryto nuotaika.

Grižęs namo randu paštą. Iš užsienių atsiųsta
spaudinių. Naujas tarptautinės automobilių sąjun-
gos metraštis.

- Tiktai?

- Tiktai!

Seniai nebuvo skaitęs tokios įdomios knygos.

Atverti lapą, vis naujienos. Pirmų pirmiausios
rūšies. Naujos lenktynės. Naujų, pagerintų rūšių
automobiliai. Naujos automobilių parodos.

Arba knygoje nuosekliai aptariami ir suskai-
čiuojami automobiliai. Kiekvienoje šalyje skyrium.
Pirmiausia, žinoma, žiūrима savo šalies, Lietuvos.
Lietuva! *Voilà*¹. Lietuva: lengvųjų ir sunkiųjų autove-
žimių iš viso - 2370 štukų. Visoje šalyje 2370 štukų.
Vadinas, vienas auto vienam tūkstančiui lietuvininkų
pasivėžinti. Lyg per maža. Kai Amerikoje kiekvie-
niems penkiems žmonėms pagamintas vienas auto-
mobilis. Na, o mūsų kaimynė Danija?

Danija ir Farerų salos.

Na tai tau, būtinai Farerų dar salos.

¹ Štai (*pranc.*).

Salelės, kur žmonės kalba skirtingu dialektu (rokiškėniškai) ir yra išreikalavę sau iš danų vyriausybės skirtingus vaikus elementorius. Tai ir vėl naujas žingsnis atsiskirti nuo Karalijos Danijos. Kaip neseniai pusiau atsiskybę islandai.

Tai pirmas žingsnis sukurti savo viešpatijai. Su savo pašto ženklais, savo emblemomis lokomotyvuose ir galbūt savo kariuomene. Geroji geros atminties Raseinių respublika¹, pasireiškusi vieninteliu pašto ženklu.

Tuo tarpu mano mieli fareriečiai gaudo paukščius savo salų uolose. Ardydami paukščių lizdus ir ranke liodami paukščių kiaušinius. Šiai pramonės atžalai besikarstydami ir nusišvarindami į uolų prarajas ant gerai suplaktų virvių.

O taip pat tuo tarpu siųsdami vieną savo atstovą danams, į danų seimą. Priminti danams apie savo nepriklausomybę.

Gražiai sudorotas pasaulis.

O dar sakoma, kad knyga neįdomi.

Danija ir Farerų salos (Grenlandija, matyti, dar neįtraukta) – lengvųjų ir sunkiųjų autovežimių... 117 130. Bac! Lietuva didesnio už Daniją ploto ir čia – aš iš lėto skaičiuoju – 50 kartų daugiau automobilių. Nejaugi tiek pat kartų didesnė būtų ir materialinė

danų kultūra? Galbūt. Bet. Bet tikriausiai, – nutariu sau, – mano kalendoriuje bus korektūros klaidų.

Patikrinti kalendoriaus „klaidoms“ žvalgau kaimynines valstybes. Estija – 3063. Latvija – 3234. Veik visu trečdaliu daugiau už Lietuvą.

Kanarų salos – 2969. Kam ten važinėti per daug automobiliais „salomis“. Azarų salos – 749.

Kodėl vaikai nesimoko mokyklose šitokios geografijos. Gyvenimui geriau pavaizduoti galima būtų jiems, nabagams, pasukti kinematografą apie pasirinktą šalių būtį. Tuomet jau ir įkyrių knygų, geografijos vadovėliais vadinamų, jiems nereiktų vartelioti.

Bet štai sena didelė valstybė, visu šonu prie kultūros prisišliejusi, Bulgarija, teturinti tiktai 3500. Ir skaitmuo, matyti, bulgarų statistikos biuro paduotas apytikris, besibaigias dviem nuliais. Tuo būdu Bulgarijoje automobilių kiekis kaip ir Lietuvoje. Bulgarijoje tikriausiai keliai blogi. Ir šalis nekultūringa. O tokia didelė! Kitos Balkanų šalys: Jugoslavija – 9723, bloga! Rumunija – 33 065 (?). Korektūros klaida. Be abejo. Lenkija – 27 368. Žmonių Lenkijoje ar ne dešimtį kartų daugiau negu Lietuvoje; ir automobilių... dešimt kartų daugiau negu Lietuvoje. Štimit! Vadinasi, šalis tokio pat maždaug kultūriškojo laipsnio. Sovietas, nabagas, tiktai 60 324. Tarytum tik

muziejuje galima būtų žmonėms pamatyti toks keistas daiktas, kaip automobilis. Turbūt pavėlavo pristatyti statistiką.

Palestina - 3366 (Lietuva!). Abisinija - 690. Belgijos Kongo - 5870. Nigerija - 1977. Liberija - 75. Negaliu įsivaizduoti, kas tikrųjų iš tų liberališkųjų ponų važinėja tais 75 automobiliais tokioje didžiulėje šalyje.

Leidžiamas automobiliams greitumas daugelyje šalių yra neribojamas. Važiuk kaip tinkamas, savo makaule ir savo drausme. Iš šalių, ribojančių automobilių greitumą, Lietuva, be abejo, jos leidžiamu greitumu bus pasiekusi rekordą. Jis sudaro visus 80 kilometrų per valandą! Kai Suomijoje galima keliauti tikrai 70 kilometrų per valandą, Danijoje - 60. Su tuo greitumu kitose šalyse daug blogiau. Pasirodo, Amerikoje galima keliauti tikrai 62 ir net 32! kilometrų per valandą. Kas galėjo apie tai pamanyti Amerikoje? Jugoslavijoje - 50, Egipte tik - 40, Turkijoje net 20 kilometrų (*sic!*) per valandą. Nesuprantami dalykai.

Tai irgi turbūt kultūros požymiai paskirose šalyse. Logiškai, kokie geri keliai Lietuvoje!

Prisiskaitęs tiek naudingų žinių, regis, kažin kur galėčiau dabar nukeliauti automobiliu. Ruošiuos keliauti automobiliu šį pavasarį. Aš ir žmona.

Kalendorių beskaitant, strofos keičiasi kaip gražiausių eilėraščių eilės.

Kas gali būti įdomesnio, kaip sužiūrėti savo mašiną ilgesnei kelionei. Visi popiečiai rūščiame ir pustamsiame garaže.

Mašina iš tikrųjų paruošta kelionei. Visi daiktai ligi smulkmenų apgalvoti, sutelkti, paruošti. Tik vieno rūpesčio tebūta – keliauti! Pavakariais, į butą sugrįžus, užgulami žemėlapiai.

Studijuoti žemėlapius man padeda mano žmona. Kas gal būti įdomesnio, kaip tie maršrutai ir keliai, išvedžiojami po žemėlapius! Šis darbas gal daug įdomesnis negu pati kelionė.

Žmona, kaip gerai išauklėta, keliauti leidžia mane vieną. Žmona nutarusi pasilikti tuo tarpu viena Kaune. Mūsų reikalų ir verslo prižiūrėti. Matyti, nekokie tie jau mūsų reikalai. Bet gyventi kiekvienam reikia.

Mano žmonos esama gero žmogaus. Ji dar man siūlo į kurį kurortą pakeliui užsukti. Pasimaudyti. Jai atrodo, aš esu reikalingas poilsio. Ir, būdamas visą laiką Kaune, aš būčiau reikalingas poilsio. Tik

man iš tikrųjų neaišku, nuo ko aš, būdamas Kaune, galėjau taip pervargti.

„Matyti, suberiami į „kleboniškas“ pipirai degtinės skoniui pagerinti ima atsiliepti, laidoke!“ – filosofškai pagalvoju apie savo gyvenimą.

Mudu nutariava vėliau susitikti Prancūzijoje.

Papiešti bendromis pajėgomis maršrutai baigti. O jų būta tiek daug. Visų tų maršrutų svarbiausias momentas: startuoti iš Kauno. Vėliau viskas bus aišku.

Žmona dar pataria pakeliui tuo pat užsimojimu su reikalais užsukti į vieną šiaurės Lietuvos miestą.

Šiaip jau nutariava į kelionę pasiimti daiktų kuo mažiausiai.

* * *

Bepigu keliauti, kai tos kelionės esama artimos. Bet mudu pasinešę nukeliauti bent iki Albanijos. It tų artimesnių šalių maža būtų.

Labiausiai dėl tų sumanytų kelionių traukinio pasigavęs ir atvykau į Vokietiją. Juk be vizų sau, žmonai ir automobiliui šiais laikais niekur nenukeliausi. Ne tokie laikai šie.

Atvykus iš tyliojo Kauno į vieną užiantį Vokietijos didmiestį, neįjauku kažkaip darosi. Neįprasta ramiam žmogui.

Bet Albanija!

Tiek ilgai išieškojus šios šalies konsulato įstaigą, paties generalinio konsulo įstaigoje surasti nepavyko. Vis man buvo sakoma: „Generalinis konsulas užimtas“ ir – „užimtas“. Jis savo įstaigoje nepasirodė. Per daug jau jis užimtas, atrodė man. Man buvo visiškai aišku: pabūgo žmogus manęs. Šio visai jam svetimo ir nepažįstamo žmogaus. Galbūt pirmo šiais metais kliento, atėjusio kvosti kažkokiais nemaloniais ir įkyriais klausimais. Kaip keliai ir iš viso susisiekimas Albanijoje. Man buvo patylomis pranešta: generalinis konsulas jo atstovaujamoje šalyje niekuomet nėra buvęs.

Tik Albanijos erelis savo sparnais apgožęs šią įstaigą sergi. Čia kaip ir kitokiais vėjais pakvipo šandie.

Staiga šis erelis labai įdomus pasidarė. Kad jį pamatyčiau vietoje!

Po geros valandos lūkuriavimo man buvo galutinai ir neapeliuojamai pranešta aplankyti kitą žmogų mieste. Šis žmogus yra b u v ė s Albanijoje.

Nuvykau.

Užmiestis.

Aukšti laiptai viename užmiesčio name, niekuomet, matyti, nepravėdinami. Kaip ir pritinka tokiems žmonių sauskamšai prigrūstiems priemiesčio namams.

Pačiame Albanijoje buvusio žmogaus butelyje atsiduoda neseniai dar šeimynai sušerta sriuba. Prieangyje – katėmis. Ant stalo fabrikinė staltiesė kažkokiais įmantriais, vis „persiškais“ motyvais, kaip dar kur ne kur klebonijoje Lietuvoje galima užtikti.

Ir fotografijų albumas ant stalo padėtas.

Albanijoje buvęs žmogus, tarytum pats laikydamas sunkius kvotimus prieš griežtą komisiją, ėmė demonstruoti man jo atstovaujamos šalies žemėlapi, gerom dviem dienom Albanijos geografijos kursą užsibrėždamas. Ir fotografiškus atvaizdus. Ypač fotografijas.

Jos visos gražios, tvarkiai į albumą amžiams suklijuotos. Kai kurios net akvareliniais dažais paspalvintos. Albanijoje visi keliai atrodo gražūs ir platūs. Siauresnių per 10 metrų, man atrodo, lyg ir nėra. O dar Italija pučiasi naujų kelių prisistačiusi. Nagi mažutė Albanija, pamaniau, irgi ne blogesnė. Puikūs keliai, puikūs geležiniai tiltai.

Ik sočiai prisivažinėjęs šiais keliais ir tiltais, klausiu:

- O iš Albanijos į pietų Slaviją arba į Graikiją ar galima pravažiuoti? - Lyg ir kokio leidimo klausiu. Klausiu taip sau ramiai. It kokio keliuko iš miestelio per kadugynėlius namol besiteiraudamas.

Matau, mano žmogus manimi nepatenkintas. Jis staiga sudeda savo albumus ir fotografijas. Iš jo žvilgsnio matau - aš neganėtinai susidomėjęs jo lekcija, ir nekoks mano elgesys. Jis sausai švysteli:

- Galima! - Tokiu tonu kaip ir: „Nusisuk sau sprandą! Kaip ir ne vienas, toj šalyj sau galą gavęs.“

Atsisveikiname tačiau labai širdingai. Aš būtinai prižadą atsiųsti jam atvirlaiškį iš Albanijos. O jis man prižada būtinai pasiųsti naujų statomųjų tiltų konstrukcijų ir reljefų. Ir šiaip laikyti mane *à jour*² visais tiltų ir kelių statybos Albanijoje reikalais.

Išėjau pilnas vilčių.

Reikiamai apie Balkanų šalis pusiausvyrai išlaikyti ir savo labai menkam šiuo atžvilgiu žinynui papildyti apsilankiau tuo pat ruožtu ir pas jugoslavus.

Šios šalies atstovas visai dar jaunas žmogutis.

² „Apšviestą“, informuotą (*pranc.*).

- Ar tamsta serbas?

- Taip, jugoslavas, - precizuoja jis man šią tiek dar naują tautiškumo sąvoką. Sąvoka įdiegta jam, matyti, dar tik po karo ir jo dabar gaivinama. Pats važinėjęs kaip tik tais keliais automobiliu. Jis man papasakoja daug nauja. Jis taip pat imasi visišku jugoslavišku atsidėjimu vėžinti mane po Jugoslaviją. Pačiu Adriatikos pajūriu iš Fiumės. Čia visi keliai geri. Dar kiek geriau būtų nuo jūros pakraščio nusukti į šalies vidų, į kalnus. Pavyzdžiui, pasiduoti Sarajevo miesto linkme. Tai esama visai sumahometonėjusio, originalaus ir perdėm orientališko miesto. Apie tai jau ir pirma buvau girdėjęs. Bet aš vis vien savo. Parodyk Jugoslaviją! Man reikia ne tiek į skaisčiosios šalies vidurį, kiek pačiu Jugoslavijos pajūriu į pietus... Telefonas!

Aš jaučiu, tai nesama jokio oficiališko pasikalbėjimo Jugoslavijos reikalams ginti. Vis: taip, taip, taip!

- Taip! - jau pabrėždamas visais dviem brūkšniais savo sutikimą kažkuriam paslaptinam daiktui, šaukia į savo telefoną žmogus.

Jugoslavo veidas sulinksmėjęs.

- Tu paskambinsi man po penketos... Po dešimties minučių! - susigriebia tas Casanova, atidžiau žvilgterėjęs į mane. Tuo būdu man teduota daugiausia

dešimt minučių pasikalbėti su juo ir dar palaiptoti Jugoslavijos man tiek reikalingais ir mano tiek įsi-geistais kalnais.

Ir iš tiesų, juo tolyn į pietus, juo mūsų kelias sunkesnis. Garbingoje senovės Juodkalnijoje tek-šią „paimti“ automobiliu ar ne 21 „serpentą“. Toks kelių gyvatynas man imponuoja. Išgirdęs apie mano neribotus norus pamatyti ir Albaniją, mano priete-lius rimtai nusigąsta.

- Albaniją? Tamstą tenai nušaus.

- Tai nesvarbu. Bet keliai?

- Kelių nėra!

- Bac!

Karo metu jis tarnavęs Paalbanės fronte raite-liu. Keliai buvo tokie siauručiukai, vienas arklys teišsitekdavo juo paeiti. Kiek vargingiau – du. Jei reikėdavo trise joti, tekdavo vienam po kito žąsele dūlinti. Savo kalnuose susislapstę albanai kaip matai mūsų, serbų, raitelius vieną po kito nušaudavo. Tek-davo imtis kitokių priemonių. Kiek įpratę, vėliau mes sustatydavom tris raitelius iš priekio, po tris iš šonų ir tris iš užpakalio... Jis ima savo konsuliariška plunksna brėžti man netolimos dar praeities Serbi-jos kalnų strategišką vaizdą. Taip:

!!!

- -
- -
- -

!!!

Taip apsaugota gurguolė galėdavo joti jau kiek saugiau, ir albanai nebedrįsdavo taip pigiai užpuldinėti mūsų raitelių. Tik man vis dėlto ne visai aišku, kaip pagal šią strategiją turėdavo trauktis trys paskutinieji gurguolės kareiviai priedangai pastatyti. Ar atpakaliu joti? Tačiau mano įgimtas mandagumas neleidžia man jo paklausti. Nekoks aš strategas iš viso. Be to, ne šiuo reikalu ir atėjau konsulatan. Laikas jau artinas. Dešimties minučių protarpį laikrodžio švytuoklė greit bus jau atšvytavusi. Išsisklaidžiusi. Išmušusi. Nukapojusi varpas ir smilgas kaip koks nevidonas vaikas, bešvytuodamas savo žabaru po gražias pievas. Telefonas turėjo tuojau sudzingėti visais savo metaliniais nemaloniais balsais.

- Na, o jei tamsta taip gerai pažįsti Albaniją, tai ar negalima iš Albanijos į Graikiją?

- Jei sausuma automobiliu šiuo ruožtu būtų sunku, tai ar negalima būtų automobilį perplukdyti iš kurio Jugoslavijos porto į Graikiją laivu?

- Negalima!

- Kodėl?

- Pirma: italų laivai neturi imti naujų pasažierių iš Jugoslavijos. Tai - jugoslavų linijos darbas. Antra: mūsų laivuose nesama prietaisų automobiliui užgambenti ant laivo. Trečia: niekas nežino, kiek paimti už tokį darbą.

- Pigiausiai, - sakau.

- Ketvirta... - Telefonas! Visos mudviejų tiek šauiniai sustatytos konstrukcijos subyrėjo. Tarpduryje suspėjau dar savo prieteliui pamoti ranka ir pažadėti ir jam prisiųsti atvirlaiškį iš jo šalies.

Jo dama, matyti, nesulaukdama savo partnerio, telefone trypsnojo koja ir čiulbėjo, pasak lietuvių, kaip paukštytė, ir tarėsi apie valandą ir vietą susitikti šios skaisčios ir nupavasarėjusios dienos metu. Ar, dar geriau, kur pavakarį suromantiškėjusių kaštanų prieglobstyje, tiek reikalingame dviem jauniems žmonėm.

- Taip, taip, taip! - aistringai atsakinėjo jugoslavas. Net garbanos šokinėjo ant jo tiek gražios, o šiuo metu damos čiulbesio įkaitintos kaktos.

Mano pasiruošimo kelionė baigta.

* * *

„O, mano prieteliau! – nesusilaikai nepadeklamu-
vęs iš darbo grįžęs į savo stadalą naujo automobi-
lio pažiūrėti. Man tas daiktas – kaip arabui naujas
arklys. Kaip kuriam svaigtelėjusiam žmogui koks
hašišas. – Ką šimet naujo man parodysi ir ar ište-
sėsi kelionę?“

Mes kalbamės kaip du draugu.

Traukinys? Ne! Kartą įpratęs į automobilį, jo jau
neatsisakysi.

Traukiniu keliauti ankšta. Traukiniu keliauti
tvanku. Pro langą bematai tik telegrafo vielas, ir
langą nuolat užstoja dūmai. Per tą greitumą tele-
grafo vielos vis supjausto dangų klodais. Kaip kokius
blynus paraižo. Kartais, atsitinka, nupjauna ir eglyno
viršūnes. Čirkšt! Blikst!

Vagone vienas individas rūko ir be to jau suslėg-
tame ore, kitas būtinai snaudžia. Ar pasitaiko ponis
įparfumuotais kailiniais. Valandos slenka. Lėtai.
Ligi traukinys išmeta sušutintus žmones centrinėje
didmiesčio stotyje. Suvytusius, su migrenomis, besi-
bučiuojančius ir besisveikinančius su savo artimai-

siais mieste. Pirmo pasimatymo impetu didžiausias nesąmones kalbančius.

Ne! Auto turi sparnus. Be to, mano auto, neseniai iš fabriko varstotų išplėštas, ką tik pirktas ir man pašiūrėn atgabentas.

Mano auto turi radiją.

Tai naujiena man. Ir mano pažįstamiems. Pirmiau tam tikrais kelionės momentais buvo gana varginga keliauti. Ypač kai kelionių būta ilgų. Tomis ilgomis, tyliomis naktimis. Kai iš anksto užsibrėždavai ilgesnį erdvės gabalą automobiliu praryti ir kai nežinodavai, kaip atsiginti nuo snaudulio. Kaip koks ristikas jis imdavo tave glėbiuoti, svyduliuoti į šalis, tas sušniurimas. O akis bus savo ristiko kumštimi patrenkęs, nė neatmerksi. Galingas tas Snūdulyš-Snūdulevičius. Geriausiu atveju sustabdydavai mašiną penkiolikai minučių pasilsėti. Vasarą išsitiesęs ant gražios žolės, žiemą užgulęs vairą, prablaivėdavai. Dabar nakčia imant prie vairo vargti – radijas! Niekuomet anksčiau neturėjęs savo mašinoje radijo ir iš viso, taip sakant, civiliniame gyvenime šiaip jau maža simpatijos šiam išradimui reikšdamas, dabar staiga imu jį pamėgti. Muzikos, maršai, kalbų pamokos...

Kažkieno lietuviškai kalbama. Kažkoku visai mažutėliu akcentu, lyg žodžiai būtų iš pradžių iš

kažkokio majonezo soso išimami, pačiulpiami ir į kokius kitus, dar saldesnius padažus pamirkomi. Kaip vėžio ar omaro šlaunelės. S! S! Vis tariami ir kartojami tokie nušlifuoti, kiek pro dantis pašvilpiami sakiniai apie lenkiškų mokyklų būklę Lietuvoje... Tikriaus, apie lenkiškų mokyklų naikinimą ir iš viso lenkų persekiojimą Lietuvoje. Bet akcentas! Taip galima sudarkyti lenkų kalbos šnabždesiai: s! mūsų su sanskritu tiek susigiminiavusią ir tiek pagarsėjusią kalbą!

Tai buvo Vilnius. Kažkurio lenko, matyti, mūsų adresu burnojamasi.

Pusiausvyrai ieškau Kauno.

Dalykas visai kits! Čia visai iš kito šaltinio patriotizmo šūkia. Čia plumpiama lenkams visišku mūsų atsidėjimu į kailį.

Nors vėliau, išvažiavus kiek toliau nuo Lietuvos į užsienį, Kauno radijas žūsta. Nė iš vietos. Sako, esama silpnos stoties. Galbūt.

Dažnai sėdėdamas prie vairo vėlybą naktį, dažnai apie kokią antrą valandą nakties, išgirstu tiek tolimų ir tolimiausių rusų radijo stočių „perekličkas“. Būtent Maskvoje besėdį radioponai it kabalas kokias bedėsto ir provinciją vis šaukia. Kontroliuoja rusų sistemą, taip sakant. Ir iš miegų kelia.

- Kaip ten pas jus? Blogai girdėti. Priduokite energijos! Na, dabar gerai. Tai kas pas jus? Gerai, rašykit centrui. Pinigų? Na, ir jums reikalinga tiek pinigų? Kam? Mes pasistengsime priteikti. Būtinai. Būtinai. Tik rašykit... - Vis trafaretiškai baigia Maskva, nuramindama provincijos užkampiuose sėdinčius pažadais netikinčius ir atskalūnus.

- Na, o dabar... Dabar šaukiame Charkovą. - Charkov?

- Nieko negirdėti.

- Priduokit energijos.

- Pridaviau, bet nieko negirdėti...

- Ne? - Nieko negirdėti.

Maskva tik klausia, Charkovas šnabždasi savųjų tarpe: „Ko jie ten klausia? Kokia telegrama? Nieko negirdėti!“

Nors aš jaučiu: charkovietis, vidunakty Maskvos prikeltas, už savo stiprintuvų kur užlindęs, vis savo „nieko negirdėti“ šūkauja ir gardžiai sau juokiasi į ūsus. Kaip ir pritinka ukrainui.

Radijas - labai naudingas daiktas.

* * *

Giria. Sniegas. Amžina Lietuvos žiema.

Žiema šįmet išbuvo tokia sausa, įkyri ir sustingusi. Visai be sniego, leduota. Per ištisą šįmet žiemą keliai buvo pakaustyti ledais ir skaudūs keliauti. Šiandie žiema ėmė ir per kelias valandas pasikeitė.

Dabar pusto ir tirštai, nepaliaujamai krinta sniegas.

Atrodo, it visos žiemos sniego taupmenos iš dangaus staiga buvo nugriautos žmonėms į žemę.

Nepaprastas sniegas. Ir nepaprastos girios.

Mano važiuojamas pušynas šiandie panašus į žiemą vaizduojantį „oleodruką“. Tokį priklijuojamą ant šokolado dėžučių oleodruką ar perkamą kur geresnėje seklyčioje pakabinti. Uh! Nuo to sniego šitokiose dėžutėse galima tikrai sustingti. Bet ir mano girioje eglės sustatytos paeiliui, darniai, visos šiandie dekoratyviškai užpustytos. Kaip prieš Kalėdas.

Eglių šakos vos atlaiko sniegą. Net lūžta medžiai nuo to nuolat dar ir dar iš viršaus prikraunamo sniego.

Kelias vos įmatomas. Irgi toks baltas.

Skrendi kažkokiam piene.

Man prisiminė mūsų šilta kauniškė troba.

- Tik žiūrėk man, viena pasilikusi neflirtuok...

Atsisveikinau žmoną.

Jai dabar gana liūdnoka vienai.

- Flirtuoti! Argi tuo tik žmonės ir verstuši... Gėdą turėtum, šoferi, sakyti taip savo žmonai darbininkei. Ir pats toks kerėpla būdamas. Bū-h!

- Ei! Kur suki, po velnių, iš kelio!

Riktelėjau iš to staigumo, vos nenuslysdamas snieguotu keliu į gilų griovį.

Atrodė, it autovežime staiga buvo įsitaisęs senovės ūkininkas, ilgam apleidžias savo šiltą, įsėdėtą trobą ir nežinia kur išsibastęs šitokiais laikais į pasaulį.

Šiandie vairuoti iš tikrųjų nelengva.

Automobilio pryšakiniam langui valyti švytuoklė kaip matai ima ir pašąla ir aplimpa ledais. Švytuoklė pasidaro tokia gramolėta. Ne tiek stiklą ji valo, kiek išcirškina pašalusiam stikle šarmotas juostas. Kai pryšakinį stiklą per daug jau aplipdo sniego grumulai ir visai jį užvelia, tenka bristi iš automobilio į pūnis, ranka nurauti visus sniego guzulus ir nušiurenti šiltai pirštine ar rankove stiklą ir mėginti keliauti iš nauja. Šitokios atsargos tepakanka dvidešimt ar net dešimt minučių.

Vėl langas kaip kokioje pirkioje užpustomas. Vėl tenka stiebtis sėdynėje, susieškoti koks aiškesnis protarpis stikle ir pro jį stebėti kelias ir tuo būdu

vairuoti. Sniegas, visur minkštokas, toks kaimiškas. Automobiliui į jį įgriuvus, atrodo, nė nesusižeistum. Na, ir griūva šandie į sniegą žmonių.

Privažiavus vieną miesčiuką – žmonių apstotas, aukštininkas paravy išsitiesęs, bejėgis autobusas.

Man ir tas nepatinka. Kad pats kur nuo pašlaičių ar užpustytų kelių nenuspruktum. Tektų ieškoti arklių, derėtis ir susiderėti su žiemos snūdulių žmonėmis, versti juos iš garais pasmilkusių jaujų ar tokių pat garų kompaktiškai pripildytų trobų, gaišti ir gaišinti laikas, žmonėms bepypkiojant ir bekritikuojant. Ir tikriausiai pasivėlinti į laivą...

O tuomet? Brr! Tuomet kelionė būtų suardyta. Tektų ilgą laiką varytis įkyriais Vokietijos keliais. Ištikėtų didelė gaišatis.

Gyvo pavyzdžio įbaimintas, vis pasigaunu antrojo įjungimo. Tuomet mano užpakaliniais tekiniiais retežiuotas automobilis, kad ir gana iš lėto, bet vis dėlto rėplina į kalną, irdamasis per visus jam kelią užgrūdusius sniegus. Kalno viršūnėje mašina pasidaro visai neišvaldoma. Ji tik beslidinėja sau nuo vienos kelio pusės į kitą. Važiuoji, it koku ledu slysti. Tuojau šast skubiai į trečiąją bėgį, mašiną kiek pavaręs spartėliau. Tai daug tikriau. Tik iš vargo laikaisi žmogus antrojo, o kartais net ir pirmojo, pačio

lėčiausio, bėgio, kai kalno viršūnėje susitinki su kuriuo kitu automobiliu. Bet visi automobiliai šandie tokie atsargūs ir dar daugiau – tokie baimingi. Susitikus duoda kelią taip nenoromis. Žmogus stebiesi, iš kur čia tiek prisirinko mašinų mūsų Lietuvoje. Tik šandie kaip reikiant jas visas ir pastebi. Nes vis pasisaugai. Pats pribijai. Visiška pagarba duodi jai kelią prasilenkti. Ačiū pondievui!

Be minėto autobuso, dar vieną kitą mašiną esu pastebėjęs pagrioviais. Daugiau ar mažiau nepatogia kryptim nuslydusią.

Viena net smarkiai apkulta.

Sustoję prie vieno tilto plynam lauke, mes rūkome, keli šoferiai.

Mano tiems naujai patiktiems prieteliams šoferiams nuo tilto į pašlaitę nuslydo autovežimis. Lauke sustoję, gražiai sau šnekučiuojame.

Stambiai lopytomis pirštinėmis ir patys smagiai skranduoti, ūkininkai jau atsivedę arklius mašinai gelbėti. Tik jiems neskubu. Tas automobilio gelbėjimo ceremonialas turi būti atliekamas lėtesniu tempu. Be to, reikia dar daugiau arklių. Aš teikiu žmonėms papirosų užsirūkyti. Jie priima. Tas galima.

Pagriovėse bejėgiškai guli vienas sunkvežimis. Tai firmos „Shell“ tankas, pilnas benzino. Vežimas guli

sau visu šonu patiltėje. Du tekiniai iš vienos pusės dar laiko apkabinę ravą ir neleidžia visam pastatui su benzinu nugriūti nuo gana staigoko kalno. Tuomet būtų blogiau.

Mes vienas kitą gerai užjaučiame, bet savo užuojautai nieko nekalbame. Ką čia pagaliau pasakysi.

Tik man vis keista atrodo, kam čia tiek sunkvežimių šiuo metu Lietuvoje. Ir kam tas visas tankas su benzinu šitokiu metu ir šitokiu oru? Ar negalima būtų jau apsieiti be jo?

Kelias, ypač per lygumas, visiškai užpustytas, visai neįmatomas. Tik gerai, kad kur ne kur sukaišytas, įsmeigtas koks žabarėlis pakeleje.

- Toliau kelias dar blogesnis! - pasako, it mane ramindamas, sunkvežimio šoferis.

- Kaip gali būti dar „blogesnis“?

Negaliu suprasti.

Keliauju vėl vieną vienas. Išsiimu vatų gurvولیus iš ausų geriau girdėti vėjui, garsams pakeleje, motoro veikimui.

Sutema. Nei elektros degti, nei pustamse važiuoti. Važiuoji apgraibomis. Negi sustosi ir lauksi visai sutemstant, kai iš viso visos valandos ir pusvalandžiai suskaityti? Dar tokiu keliu per užsnigtas girias ir užsnigtas pievas teks 93 kilometrai. Kelias

ir vasarą per šias girias ne per geriausias. O prieš tai dar važiuota visą naktį, kad ir ne tokiu vėjo užvėtytu keliu, bet vis dėlto daiktais gana paledėjusiu. Iš viso jau per tris šimtus kilometrų. O be to, dar prieš iškeliaujant, pasinešta buvo naujuoju automobiliu iš Kauno į šiaurės Lietuvą su reikalais.

Nuo prietemos akys įvargusios. Jaučiu – akys vis kraujo kankinamos ir turbūt bus dikčiai įraudusios. Smilkinuose sunku.

Jeigu buvo sunku susitikti ir prasilenkti pusnyse su automobiliais, tai dar sunkiau – su arklių vežimais. Imi ne juokais vargti, nuolat susitikdamas su šiais vežimais. O jų lyg tyčia daug.

Pavėlavę ūkininkai su rąstais iš girių. Kiti, kažkokių keistų, turbūt žirnių šiaudų roges prisikrovę ir jose patys sumigę.

Visi įvargę, užpustytomis akimis, nieko negirdi. Jie atrodo mažiausiai tikėjęsi tokiu keliu ir tokiu dienos metu pasitikti automobilį.

Dūdavimo prikelti, išsigąsta, patys iš to staigumo nežino, kas daryti su vežimu ir su arkliais. Tas man be galo daug užima laiko. Kol ūkininkas sustabdys savo vežimą, kol išsisuks kiek iš kelio ir galainiui, išsisukęs iš kelio, pažiūrės savo nustebusiomis akimis: kas čia? Kai kur klišioja ir klumpa žiemos keliu

varoma karvė; kitur visas būrys galvijų, matyti, varomų į miestą parduoti.

Tamsu. Kaip ten bus, taip bus. Manyje atbunda ryžtas mano senelių, keliavusių į tikras kelių savaitių ekspedicijas. Į „Rygą“. Keliavusių žiemos pūgomis, kelių pametusių, vilkų nepavejamų. Keliavusių ligoniui pagalbos suieškoti, staigių reikalų užkluptų. Silpnu ledu per upes ir pačiu ledlaužiu. Potvyniais. Pats sau galvoji: žinoma, geriausia būtų į griovį su mašina neatsitūpus, šonkaulį jai nepalaužus. Ji tokia dar nauja.

Ir – štai! Nė vienos daugiau mašinos nebesutinku. Nei girioje. Nei kelyje. Nei žmonių. Matyti: kas važiavo – nuvažiavo, kiti užsuko pakelėmis ilsėtis. Ar mano kelionės reikalas staigus? Staigus! Absoliučiai staigus ir mėginimo vertas. Vilkų dar nesutinku...

Alio! Mano lempa jau įveikia kelią apšviesti. Jau tiek patemo, kad ji rausvai pašviečia man vėžėse sniego guzulus. Kur vėžės kelyje gilesnės, jas lempa nušviečia tamsiau, rausviau. Tai jau visai pamanoma vairuoti. Dieną kiek šalo, bet dabar, kad ir nakčia, nei iš šio, nei iš to staiga atleido. Sniegas ima tirpti. Sniegas tirpsta man lange ir kelyje.

Miestelių žmonės nė iš namų nenori išeiti. Jie šitokiu metu sukimšti į špitoles, karčemas ir į krau-

tuvėles. Arba pas kleboną nuobodžias provincijos arbatas ir naminius vynus geria. Kas prašmatnesnis ir mokytesnis. Nuo naminių vynų vėliau galvas sopa ir darosi neskanu.

Tik vieni miesto vaikėzai, pro miestelį pravažiuojant, automobilį apstoja ir valio šaukia. Be jų būtų visiškai nuobodu.

Valio! Tai – germanas.

Jauku. Garsas.

Visur pasidarė tokia taškalyinė ir tešlena. Bet mano lenciūgai visai gerai dar atlaiko ir sparčiau varo mašiną pirmyn. Tik ūžia.

Klaipėdos uosto žiburiai.

Laivų agentūroje: „Tamsta būsi laimėjęs!“

– Na?

– Ar nebus tik išplaukęs be manęs laivas? – baiminuos.

– Laivas išplaukia r y t o j.

– ?

– Per tokį blogą orą darbininkai negali krauti laivo.

– Tokie man ir darbininkai!

O aš, it sveikos šoferio nuovokos nustojęs, kaitinęs tiek savo naują mašiną! Akių ko neišsiplikęs. Pirma nuo drimbančio sniego. Vakare nuo pustamsių.

Žmonės agentūroje nesiliauja „komplimentavę“ mane. Mano mašiną, mano ištvermę ar užsispyrimą. Tokiu oru keliauti ir ištesėti.

Ar daug man naudos iš tų komplimentų? Tas man visai nesvarbu, kai laivas neplaukia. Tik dabar pasijutau didžiai nuvargęs. Jaučiu, sako man mano gerieji žmonės: „Rytoj išplauksime antrą valandą. Arba ne vėliau kaip ketvirtą!“

Alkanas. Perdegęs. Kažkokiais žiburiais akyse ir muzika galvoje. Gero berno įpročiu, kad ir vėlyba nakčia atvykusio, nepamesti taip sau arklių vėsumoje ir, kol neatauš, – negirdyti, įstumiui ir aš savo mašiną į garažą. Mašiną, kaip kokį prietelių, taip puikiai išvežusią mane visais kelio prietykais ir manęs dar neapvylusią. Valau ją pats nuo sniegu. Nuo drėgmės. Na, dabar labanaktis! Žmonės garaže jau seniai sumigę. Be vieno panaktinio, gaivalinėjancio kaip vištelė.

Pats griūvtelėjęs viešbutyje, giliu privargusio berno miegu ištysojau ligi pusiaudienio.

Naujo aliejaus prisotintas, gerai išsteptas automobilis nuodugnai nuplaunamas ir – į uostą. Visi gėrisi mano draugu. Esama mat puikumėlio. Bet, pasirodo, be šeštos laivas neišplauksias. Gavęs leidimą, pastatau mašiną muito sandėlyje, paleidžiu

susibūrusiems žmonėms linksmesnę radiją, aklinau uždarau mašiną ir pats išeinu į miestą uliavoti. Kaip į miestą patekęs jūreivis. Esu išalkęs kaip prosenelis, Rygą pasiekęs.

Prie mano automobiliuko susigrupavo žmonės: muitininkai, policininkai, darbininkai. Jiems šiuo metu pramoga. Jiems didžiai patinkas padaras. Kai kurie žiūri į mane kaip į kokį pusdievį. Žmogų, turintį tokią mašiną ir galintį keliauti kur norint. Tiesą pasakius, ir aš pats ne mažiau stebiuosi šią valandą savim, aukštesnių dievybių apdovanotu tokiomis savybėmis. Juk aš galiu keliauti. Galiu skristi kur norėdamas. Galiu palikti tuoj Klaipėdą, pamatyti gražų pasaulį.

Net neįtikėtina. Kad visa tai galėjo įvykti. Ir aš ne biure, ne savo krautuvėlėje. Iš tikrųjų, ta mūsų Klaipėda – tai langas į platųjį pasaulį.

Gera vakarienė geram restorane, kleboniška, ir dar šoferiška, vėl padaro mane žmogumi. Bet jau šešta. Ta, ta! Būtų graudžių juokų čia pat pasivėlinti į laivą, besėdint prie buteliuko. Pijoke! Pora laiškelių artimiesiems. Skvernus suėmęs lekiu.

Talapsnoju visu greitumu į prielauką.

Prielaukoje man praneša – laivas teisplauksias pusiaunaktį. O gal ir rytą iš ryto.

AŠ ESU „SUPERCARGO“

18.3. Penkta valanda ryto. Kiek lynoja. Dar tam-soka. Žemių nematyti. Tačiau, artėjant prie kanalo, vis dažniau pasitaiko prekybinių laivų ir tralerių.

Plaukiame jau kurią dieną. Iš anksto susiderėjus Klaipėdoje, patekau į vieną gana gerą prekybinį švedų laivą, plaukiantį į pietus. Jis priglobė mane ir mano mašiną, įstatydamas ją į savo liukus.

Beplaukiant įdomu išžiūrėti, kas per žmonės laive.

Nors penkta valanda ryto, bet virėjo pagalbininkas stipinėja apie savo židinį, savo „gala“ uniforma. Visas toks baltutis, išsiprausęs, švarutis. Čirškina visai laivo įgulai savo rytmetines spirges. Spirgių kvapas, reikia spėti, tikriausiai jau bus pasiekęs patį *Calais*³ miestą per jūras marias. Toks jis stiprus ir skanus. Tuo tarpu šis aromatas žadina rytmetinių žuvėdrų, pečkurių ir matrosų iliuzijas. Virtuvės šefas dar miega. Mūsų knechtas jau bus kupinai prikro-

³ Kalė (*pranc.*).

vęs vieną ir kitą apstų dubenį spirgių. Nors tos visos įgulos tesama apie 20 žmonių. Jų tarpe ir aš. Kaip *supercargo*. *Supercargo* – tai, vadinasi, viso laivo visų krovinių prižiūrėtojas. Be manęs nieko!

Be manęs, laive dar vienas paliesęs, šviežokas toks, kaip koks dar neseniai sudygęs cebulis, vienas tapytojas. Didžiai įvargęs žmogutis. Keliaujęs pasaulio pažinti, apsiėmęs rašyti kuriam laikraštui, uždarbauti. Tačiau, užuot dirbęs, jis man atrodo daugiau už visus pučias sau rytmečio miegą. Nors to miego mums visiems čia nestinga.

Aš gaunu įgulos virtuvėje gerą kaušą juodos kavos ir klodą spirgių, išpraustų tarp dviejų skanių pyrago riekių. Geri pusryčiai. Gaiviną, skanūs ir delikatiški. Man atrodo, šitokiomis savo spirgėmis laivas gali net nukonkuruoti mūsų šėkes. Nors geresnio daikto per spirges Lietuvos sodžiuje, kaip dar iš jaunatvės atsimeni, lyg ir nėra.

Tokį rytmečio pasisotinimą laivo koridoriuje kaip šita darbininkiškoji kava, bežvalgant šandie visai sušvelnėjusią jūrą ir matant iš vienos pusės Olandijos, iš kitos – Anglijos kraštus, dažniau norėtum žmogus ragauti. Nors kalbamųjų žemių dar ir nematyti, tik dangus tose vietose, kur šiodvi karalijos atsi-

gulusios globuse, šiądienie nupendzeliuotas jaučiau, šviesiau.

Vairininkas pustamsyje muša savo „stiklus“ laikui pabrėžti. Lipu ir aš į komandos tiltelį. Skrajoja žuvėdros, parodydamos man savo monoplaniškojo skraidymo didelį miklumą. Paukštis, nė sparnu nekrustelėjęs, ilgą valandą kybo ore, oro nešamas. Su laivo gyvenimu, su čia įdaigyta žmonija esu visai apsipratęs. Ore penki laipsniai šilumos. „Sveiki! – Sveiki!“ – Pirmasis šturmanas žingsniuoja įdrėkusiū per naktį tilteliu. Vairininkas, paprastas jūreivis, vis žiūri savo WS. Kapitonas dar miega. Prikelti jį – būtų šventvagystė. Tiek vargo jis ne per seniausiai turėjo su savo kroviniiais. Tiesa, mano pagal mudviejų pasirašytą sutartį pridabojamasis. Laivas pateko į audrą. Jau kelinta diena užuot savo dešimties gerų mazgų jis padaro tik du. Ar dar mažiau. Šios staigios audros laivas atbloškiamas atgal ir iš kurso išmušamas.

Helgolando įlankoje laivas ištupsnojo kiauras dvi paras. Braškėjo visi laivo šonkauliai. Nakčia besivartant kajutės lovoje, tegirdėjai, kaip buvo laužiamos kajutės sienos. It koks biesas, pasigavęs ažuolinių buomų, pasiryžęs buvo išlaužti mano kajutės sienas. Laivas nuolat savo pirmagaliu prisisrėbdavo vandens. Po valandėlės taip pat laivas, visu savo

pirmagaliu pakilęs žymiai aukščiau bangų ir visai aukštai į orą iškilęs, vėl takstelėdavo plozmais savo dugnu į vandens masę. Net susitrenkdavo plozus.

Mašinos buvo apstabdytos. Kapitonas būgštavo, kad tie atsimušimai iš oro į vandens paviršių gali perlaužti laivo pirmgalį. Tuomet skęstume. Nuolat ir nuolat vanduo užliedavo visą laivą. Vandeniui nutekanti pro visus laivo plyšius, pasidarydavo staigių krioklių ir upelių. Štai dėl ko, iš nuovargio sugriuvęs, migtelėjo šandie rytą mūsų kapitonas.

Jūros vanduo maišėsi su dangumi.

Griuvo lietus iš dangaus be perstogės. Lijo šaltai, įkyriai. Radiotelegrafistas pateikė mums vieną po kitos telegramas: ne per toliausiai nuo mūsų, arčiau prie Anglijos, nuskendo šianakt du laivai. Vienas iš jų su visa 50 žmonių įgula.

- Suomijos įlankoje užspruko ant uolų šcheruose du laivai...

Jūra taškėsi ir visai nepamanomai žaidė su mūsų 3,5 tūkstančio tonų gelda. Lijo iš dangaus ir iš žemės. Antrasis šturmanas, vis lakstas po laivą kažkodėl pusbasis ir kažkokią baskišką micę ant kaktos užsitempęs, nenuilsta. Nuo darbo įvargęs, pavėjui nusisukęs, dar nuo savęs kaip matai palaisytydamas denį. Kaip koks bernas iš klojimo išėjęs

kūlės metu. Jo manieras tuoj sekė kiti. Visa įgula. Matyti, tas buvo praktiška ir ramino žmones.

Mes tarėmės šeštadienio vakare priplauksią *Calais* miestą. Įgula jau iš anksto ruošiasi praleisti šiame prancūzų mieste visą visatėlį sekmadienį. Įgulos buvo kalbama apie pasilinksminimo ir linksmumo vietas mieste. Visu jūreiviškos dūšios atvirumu buvo kalbama apie visus eventualumus ir jūreiviškas priedermes, susijusias su šitokiais vizitais. Buvo ruošiamasi šventėn. Buvo kalbama ir diskutuojama apie maloningas ponias. Dabar sutiktinas, bet daugiausia iš seniau pažįstamas.

Kapitonas, staiga pajutęs savyje tėviškos nuotaikos rusenimą, išdrožė savo įgulai pamokslą. Ir aiškiu kapitonišku žodžiu juos sustiprino. O man vakare pasakė: „Ką norėt iš jų, tiek badavę, pasiilgsta sausumos.“

Neskubėdamas ir vis iš tolo užeidamas, ir man ėmė pasakoti apie visų pajūrių miestų saliuų niuansus. Apie visus *Calais* miesto užėigų privalumus ir pavojus. Juk aš irgi formaliai buvau jo valdinys. Reikia tik mokėti saugotis visų jūreiviams uoste gresiančių pavojų. Jis, žmogus, buvo kaip tėvas. Jo įgulos keli, gyvenimo prošvaisčių ypač pasiilgę jaunuo-

liai, taip buvo Brazilijos uoste panelių užkrėsti, kad nežinia, kas su jais dabar daryti.

- Dabar patys sau švirškština gydytojo įsakytus keturis švirškšlius per dieną.

- Patys? Ar tai įmanoma?

- Patys, nieko čia nepaprasto. - Aš jau mintyse ėmiau įtarti, kuris iš mano freindų bus taip nusvilęs.

Tačiau iš to mūsų šeštadienio ir visos įgulos išėjimo į miestą nieko neišėjo. Audra mus užlaikė ir nepaleido. Audra nuolat siaučia. Visa įgula, kad ir tokios vėtros metu, lyg ir už kokias nuodėmes šiūrena sau viso laivo denį.

Pačiu arčiausiu helgolandiškos audros metu, kai per pusryčius žmogus stengiesi susirasti nugara kokį nors pastovesnį atramos punktą kajutės sienoje ir jo nerandi ir kai be ypatingo reikalo stengiesi nekrustelėti ir šiaip jau praryti kąsnį tylutėliai, tyliai, kapitonas šposauja sau kaip vyras. Aš žinau, jis suerzintas. Jį erzina audra, pavėluotas laikas, laivų linijai daromi nuostoliai. Jis nepatenkintas visu ku. Manimi, jaunu tapytoju, išvykusi gyvenimo pažinti ir uždarbauti. Jis to mums neparodo. Jis tik sau šposauja.

Du liūdni žmonės.

Kapitonas ir tapytojas.

Šiandie jam nesiseka, mūsų tapytojui. Atrodo, tarytum dantis sopėtų. Jis vis nusiskundžia savo artistišku gyvenimu. Net susigraudinęs. Kai jis buvęs dar jaunas, paprastas sienų tapytojas, jis be pasigailėjimo gaudavęs iš savo meisterių mušti. Vainikas net nuliūsta.

Kapitonas tuojau puola į glėbį savo jauno nelaimės draugo gelbėti:

- Tamsta sakai - tamstą mušė. Kokios čia muštinės! Tarnavau ir aš kartą viename danų buriniame laive. Užlipau ne tuo stiebu burių pririšti - šturmanas šaukiasi mane iš apačios ir tiesiog man į veidą: „Tu, degloji švedų kiaule, dar iki šiol nežinai, kuriuo stiebu laiptoti...“ - Du kartu davė man į veidą. O rankos per sulenkimus kaip geležys. Penkiolikos metų tebūdamas ne ką padarysi. Neatsimuši.

- Ne! Anglai - kitokie. Anglai niekuomet nemušdavo, bet badu marindavo, tai - tiesa. Bet tai jau kitas dalykas.

Kapitonui šiandie nesiseka. Iš tos melancholijos jis sumanė šiandie mokyti vyresnįjį virėją prancūzų kalbos. Virėjas tik žiūri ir juokiasi. Jis nieko negirdi. Jis kurčias. Dar mažiau ką besupranta.

- Kodėl nepaduodi mums patiekalų lapo, surašyto prancūziškai?.. - šaukia drūtu balsu kapitonas, net valgomojo sienos plyšta.

- Kaip tas valgis vadinasi prancūziškai? - baksteli savo kapitonišku pirštu į paspirgintas pusdešraitės.

Jos šieandie tokios nusiminusios ir nevykusios. Niekas šieandie į jas dėl audros nė nežiūri. Stevardui atnešus sriubą vėl - kaip bus šis daiktmuo prancūziškai? Ir taip toliau. Net koktu! Kankinamas žmogus tesivaipo.

- *Potage!*⁴ - sakau tau. - Kukorius numoja galva: taip, taip. Jis negirdi. - *Potage des légumes*⁵, - nereikalingai pabrėždamas žodyje *potage* ten nesamą garsą „š“, šaukia kapitonas. Taip ir šnypščia - potašš.

Išgelbėti mūsų geradariui virėjui iš vyresnybės žabangų ir jo lekcijų metodų (kapitonas anksčiau man vienas pats pripažino temokas jūreiviui reikalingą vienintelį technišką išsireiškimą prancūzų kalba) aš tyčia užvedu kalbą apie žuvėdras. Apie dangų. Apie žuvėdrų sklandymą. Tas man atrodo poetiškiau.

⁴ Sriuba (*pranc.*).

⁵ Daržovių sriuba (*pranc.*).

Mūsų kapitoniui, keturiasdešimts metų nardžiusiam po jūras, pavyzdžių niekuomet netrūksta. Ir dabar. Žuvėdros tai žuvėdros. Portsmuto uoste esą kartą laivui teko krautis anglių.

Yra ten toks pirmiau buvęs burinis, dabar apkarpytais stiebais laivas anglių atsargai sukrauti. Iš tokio laivo ir imamos anglys. Iš tokio laivo kaip matai kur nebuvo žiurkė! Bet ne bet kokia. Pasakojimuose žiurkės visuomet ne bet kokios ir su ilgiausiomis uodegomis. Staiga žuvėdra krito visu svoriu į laivą. Capt tu man – prarijo visą gyvulį iš karto. Nepaprastai jų esama gobšių ir rajų...

Po tokios kapitono kalbos per pusryčius man net saldu pasidarė. Bijau, kad stalas neišspruktų man iš rankų. Laivą be galo tranko audra. Jis visas tik braška. Išauklėto žmogaus metodiškumu sudedu servetę į rinkę įkišti. Sakau jam: „Kavos šiandie, žinote, kapitone, negersiu. Eisiu pakvėpuoti grynu oru. Mėgstu gryną orą!“

Matau, mano prietelius menininkas visiškai pabalo. Su tapytoju blogi reikalai šiandie. Aš dar jį paklausiu, kaip sekasi menas. Jis man vis prižadėdavo pradėti tapyti „šiandie“. Tapytojas subliksnoja į mane, geriausiu atveju pasižadėdamas tučtuojau užmušti mane valgomuoju peiliu.

Koridoriuose vėsu ir jauku. Einu į savo kajutę, esančią greta valgomojo. Čia dar jaučiau. Pro sienas, girdžiu, kapitonas tebesišneka su tapytoju:

- Praryti, žinoma, iš karto tokios didelės žiurkės žuvėdra nevaliojo. Pati pakibo ore, bet žiurkė spardėsi savo užpakalinėmis kojomis ir uodega...

Kapitono esama pastabaus.

Kapitono esama taip pat nenuilstamo.

Man dabar beilsint „namie“, patogioje lovoje, net jauku jo klausytis. Žuvėdros esą galinčios skristi ir atgal.

„Ne?“ - net sušunku pats sau, būdamas ramioje kabinoje.

Menininkas irgi ištaria kažkokį garsą: oi!

Jis sudejuoja. Menininko jėgos, matyti, iš lėto menkėja. Jis silpsta. O gal jis bus ir visai išgriuvęs ant tapčano.

- Tamsta sakai ne? O tai visai galima...

Menininko turbūt esama jau negyvo.

- Prieš keturiasdešimt metų aš tarnavau jaunu jūreivių pas anglius. Žinai, su angliais, dirbk, o valgyt neduoda. Ko badu nenumarindavo. Tarnavęs tam laive vienas anglas ėjo lažybų su keleiviais laive. Jis parodysiąs, kaip žuvėdros skrendančios atgal.

- Atgal?

- Tai buvo prie Škotijos krantų. Pasažieriai maitina sau iš laivo žuvėdras, kaip ničnieko, o jis savo: „Netikite? O aš jums parodysiu, kaip paukščiai skraido atgal.“

- Žuvėdros atgalios? Niekuomet!

Susidėjo - kas kelis šilingus, kas ir svarą. Nemaža pinigų krūva neturtingam žmogui. O jis nuėjo į maisto sandėlį. Išsiplovė raumeningesnių lašinių ilgoką juostą, - nė rankomis juostos neperplėši, tokia ji stipri, - ir švystelėjo ją oru paukščiams. Puolė iškart visas paukščių būrys, bet ilgainiui liko priemėsos dvi stipresnės žuvėdros ir neužsileidžia. Ore pakibusios - viena sau, antra sau. Vis dėlto viena iš jų persvėrė, nugalėjo ir ėmė tempti į savo pusę mėsą ir pati skristi - ir gana greitai skristi a t g a l. Antrasis paukštis iš užsispyrimo nepasiduoda. Nenori grobio paleisti. Taip ir skrido jos gerą varsną. Anglas laimėjo daug pinigų!

Kapitonas kalba pats sau. Menininko seniai nebėra valgomajame.

- Išėjo, matyti... Kitaip nė būti negalėjo. Artistas! - Aš girdžiu tik kapitoną vieną. Jis keliasi ir kliuksnoja sau genegos lašelį dantims sustiprinti.

- Ak, toji audra, audra!

Dar viena audros diena šandie. Kapitonas nuolat susikrimtęs. Jis skundžiasi savo dešiniuoju didžiai sopamu inkstu, blogu oru ir – klausytojais. Tikriau pasakius – jų nebuvimu. Jis gyvenęs dėsniu: nėra ko skubėti ir nėra ko nustoti (jis išsiskyres). Be kelių „Terezijų“, surandamų ir paliekamų šen ir ten tolimuose uostuose ir pasaulio beribėse.

Visi įgulos žmonės turi susitaupę šiokio tokio turto senatvėj jūreiviškai galvai priglauti. Net laivo dailidė, visų seniausias ir toks raudonikis, žilais šeriais ir iš visų pusių apšepusiu veidu, namie turi gražų kuterį. Jis tuo savo laivu gerai pelno ir yra gana turtingas. Bet senis nenuorama ir dėl to vėčiau išplaukia (namie žmona). Aš žinau, kapitonas pavydi jam ir jo turto. Kiti kapitono prieteliai, kitur beplaukiančių laivų vadai, turi – kuris jau vilą, kitas susitaupęs pinigų. Mūsų kapitonas turi gramofoną. Ir dar Brazilijoje pirktą *canot*⁶. Dabar šis laivokštis stūkso ant garlaivio stogo. Toks baltai dažytas su žaliomis juosčiukėmis. Gera atspėjamu laiku kur uoste paplaukioti! Kapitonas bus išsiėmęs šoferiavimo knygutę, nors paties automobilio ir neturi. Tuo

⁶ Laivelis (*pranc.*).

būdu jis kaip ir ramiai gali laukti savo senatvės. Tuo tarpu – jo visas pasaulis. Nes jis dar kapitonas.

Mano kajutėje jauku. Ji didelė. Švari. Didžiai nupoliruotomis sienomis. Su visokiomis patogiomis prausyklomis ir kitokiais iškaščiais. Aš pats pasijuntu milijonierius.

Tik kaip ten laikosi mano automobilis? Į gilius laivo liukus įbraklintas. Gal rūdija ir sūraus vandens nušarmotas? Ar ne geriau būtų buvę Vokietijos sausuma dardėti?

Į mūsų laivą bus dar prieš Helgolandą nutūpęs iš girių atskridęs paukščiukas. Toks melsvomis ir gelsvomis rainėmis išdažyta maniška. Vis drąsus, šokinėjantis. Besikalbąs taip drąsiai su įgulos žmonėmis. kažkas iš įgulos bus pabėręs jam grūdų. Toks nežinomo jūreivio poelgis, man atrodo, vertesnis už kokio diplomuoto politiko ilgus išvedžiojimus apie taiką. Antrą dieną šviesia krūtine paukštelis atrodė toks nutukęs, lyg pasipūtusiomis plunksnelėmis. Vis dar skraidė, kovodamas su vėtra ir nerasdamas tikresnės sau pastogės laive. Trečią dieną aš paukščio daugiau nemačiau. Tariausi, ar nebus nuskridęs į savo Daniją ar Helgolandą. Vienas surūdijęs ir niekuomet nenusišypsąs jūreivis man sako:

– Toks paukštis niekuomet neišsilaikys.

- Nagi o lesinamas?

- Vis vien! Daug jų pristoja. Oras, vėtra, šaltis, lesalo stoka. Visi nugaišta.

Giedra. Gerų žmonių įpratimu laive sekdamas, ir aš kurią dieną nesiskutau. Be apykaklės daug patogiau. Man tas primityvus gyvenimas ima ne juokais patikti. Ne juokais šliejuosi prie šeriais apšepusio raudonikio senio dailidės, ieškodamas darbo. Be fizinio ir laivui naudingo darbo ima įbosti.

Laivas muša „stiklus“, kaip tuščioje bažnyčioje ampulkos. Vis dar galvosena žemdirbiška, ne jūreiviška. Šiandie sekmadienis. Senovėje burinių laivų kapitonai šaukdavosi įgulą ir tardavo jiems jūreivišką žodį apie evangeliją ir gyvenimišką dorą. Taip, kaip ją suprasdavo. Drauge su išspjaunamu į denį machorkos žiupsniu. Dabar kapitono kajutėje įtaisytas radijas. Bet kapitono radijas ne visiems prieinamas pasiklaudyti. Tik jam vienam. O tų burinių laivų iš viso daugiau lyg niekur ir nelikę. Tokie naujoviški laikai.

Nežinau, kuri mėnesio diena. Tas nesvarbu. Visu atkuntančiu kailiu jaučiu prasidėjusias atostogas. Matau, žuvėdros, nesuplodamos sparnų, plaukia oru pagal laivą; kitos tūpteli ant bangos pailsėti ir supas.

- Kapitone, j ū r a pasibaigė!

- Kas atsitiko? Kokia jūra pasibaigė? - šposauja sau kapitonas. Šiandie jis nusiteikęs.

Pasirodo, keliaujamos jūros žemėlapis su užbrėžtąja kurso linija pasibaigė.

Vairininkas reikalaujās sau kito žemėlapio.

Žemėlapių kambaryje - visas pasaulis. Kokių tik žemėlapių čia nesama. Šitame kambariūkštyje jauku. Kaip seklyčioje ar klebonijos gonkuose. Nenoromis persimeti į kunigų pasaulį sodžiujė. Ir iš tikrųjų it būtų čia padžiautos gėlės ir ką tik nuraiškoti obuoliukai palangėse kvepėtų. O pro langą matytum Cvirkos „Cukrinių avinėlių“ gamtą.

Aš čia dažnai užėinu. Ant komodos kapitono gražiai sudėti ir nuolat jo naujai „užbrėžiami“ žemėlapiai, kiek besiskiria nuo paprastų, sausumoje įprastų. Čia kaip ant delno gali matyti seklumas, povandenines smėlio kopas, jūrų gilumą ir aiškiai išvestą pakrančio liniją. Kas dedasi pačioje sausumoje, už tos pakraščio linijos, nieko nesužinosi, tik baltos dėmės tekyšo. It visiškai nebūtų svarbu, kas dedasi toje žemėje. Jūreiviai išties vengia žemių. Tik

balti plotai. It kokios Arktikos žmogaus dar neati-dengti plotai.

Kapitonas, išsiimdamas vieną ar kitą plozą iš savo apsčių komodų, aiškina man, perdėm sausu-mos žmogui, kuriuos iš Jokohamos ar Buenos Airių įplaukiamus uostus su visomis jų įžymybėmis ir savotumais. Jis lyg antru kartu pergyvena savo nie-kuomet nepasibaigiančias jūrų keliones. Pasaulis jam platus, niekuo kitu amžindie nepakeičiamas ir vis dėlto, nežiūrint daugelio labai didelių rūpesčių ir vargų, – labai gražus.

„Užbrėžtoji kurso linija“ tuojau primena mano prieteliui kitokį, kapitonus jau šiepiamą pavyzdį.

Kartą vienas kapitonas užbrėžė žemėlapy kursą ir įdavė antrajam šturmanui vykti, o pats, kaip daž-niausiai kapitonai daro, ruošėsi eiti gulti. „Taip, taip, – atsakė antrasis šturmanas, – bet man atrodo, tarytum linijos kelyje būtų salelės.“ – „Kokia ten salelė, ar ponas šturmanas nematai, kad žemėlapy musės paliktas taškas?“ – „Musės tai musės!“ – Štur-manui, žinoma, pirmoje vietoje įsakymas.

Naktį, sudardėjus visam laivui, šturmanas bel-džiasi į kapitoną: „Ponas kapitone, laivas bus atsi-sėdęs ant musės taško.“

Jaukūs, senovę ir Lietuvos dėdžių sąmojus primeną laiviški jumorai.

Atlikęs savo uždavinį, pasiekęs prielauką, krovinius išliodavęs, kapitonas nuolat laukia iš savo Laivų bendrovės naujų įsakymų, naujų distancijų. Paprastai jo iš anksto nežinomu; galbūt Madeira, galbūt Argentina (nauja Terezė ar Terezita). Tačiau šitokie Laivų bendrovės įsakymai kapitonui yra dangiško pobūdžio. Savo kilme kapitonui ne visai aiškūs. Atskrendą kažkur iš dangaus ir, būdami tokie vado nedisputuotini, pildytini iki mažmožių, sąžiningai, atsižvelgiant laivo saugumo ir Bendrovės (dangaus) gero.

Tačiau jis pats, kapitonas, – dievas savo laive. Dievas saro karalijoje; dievas įduotiems jam dirbti ir įsakymus pildyti žmonėms. Užtat, kaip absoliutas, jis yra paliekamas pats sau. Jam gaminamas valgis atskirai. Valgiais, kaip kokia atnaša, stalas salone per pilnai užkraunamas.

Aš iš pradžių stebėjau, kodėl abu šturmanai, telegrafistas, vyresnysis mašinistas nevalgo drauge su kapitonu, o paskirai. Jų kartą paklausiau apie tai. Jie net nusigando, mano klausiami. Esą taip, kaip nėra sutaikomi pečkuriai ir kiti žmonės, dirbą laivo apačioje, su jūreiviais, šokinėjančiais sau viršuje,

ore, – tai iš senovės jau amžinai antagonistai, – taip kapitonas negali nusileisti iki kitų savo pavaldinių. Tai tokios jau esama tradicijos. Vienvaldžio kapitono kajutėn tenka artintis atsargiai. Užtat ir sakoma – laivas geras, esama čia gero kapitono. Viskas par-eina laive, tame uždaramė pasaulyje, nuo vieno kapi-tono valios.

Tačiau ne tiek konstituciniais, dabar moderniškais suvaržymais monarcho teisė yra apraižiota, kiek yra ji apraižiota daugiau tradicijos bei įsisenėjimo.

Pavyzdžiui, į laivą netinka kviesti „terezės“ ir „terezitos“. Drauge su kitais svečiais – taip! Olimpo dievas negali nusileisti iki žemės savo meile. Jam uždrausta, šiuo atveju, kompanijos. Tačiau ir Olimpe šiuo atžvilgiu, kaip žinoma, būta išimčių. Graiki-jos istorijoje apie tai mums sakoma. Tokių išimčių būta ir kapitono istorijoje. Bet tai būta veikiau *force majeure*⁷. Akiplėša primadona, išsipuošusi vasariškai, nauja balta dideliais atlapais skrybėle, bus apsi-reiškusi kartą visai netikėtai kapitono Olimpe.

Kai kapitonas riktelėjo kiek galbūt per staigiu balsu damai: „Tereze, ar tu Dievo nebijai? Šitokiu metu, ir viena! Ką žmonės pamanyš...“ – tai Tere-

⁷ Pateisinamos, neišvengiamos aplinkybės (*lot.*).

zita žektelėjo visu savo liesu ir tiek modernišku liemeniu, užkliuvusi savo liesa ir apetitiška kojyte už kažkurio gelžgalio ant tokios pat medžiagos laivo grindų. Tiek valdovo balsas sutrenkė ją savo staugumu ir tiek buvo ją paveikęs. Terezitos sąžinė rados sudrumsta, laivo plovyklos metu sutepta suknelė ir, kas svarbiausia, perplėšta kojine kojose įdomiausioje vietoje ir toje pat vietoje sužeista koja. Griausmus išėikvojęs kapitonas stvėrėsi pats ir nunešė moterį ant savo rankų į aukštybes. Į kapitono kajutę. Žaizda buvo sutvarkyta. Terezita po kurio laiko buvo pagydyta. Tvarka laivo įnamiuose, kad ir iš lėto, buvo atstatyta.

Kapitonas, kaipo toks, savo laive gali žmones teisti, juos bausti. Juos sutuokti. Juos palaidoti. Ir daug ko kita. Žodžiu – jis teisėjas, jis – kunigas ir patriarchas.

Be to, jis blaivybės apaštalas. Senu įpročiu jis žvalgiai daboja, kad niekas, net šturmanas, iš sausumos nesigabentų kajutėn gėralų.

- Nė čerkelės?
- Nė čerkelės.
- Nė pirmasis šturmanas?
- Nė pirmasis.
- Kas daroma?

- Radus pas kuri, gėralai tuojau išmetami pro laivo langelį į jūrą.

- Į jūrą? - man net dantis susopėjo. - Kodėl taip griežtai?

- Disciplina! O be to, jie nemoka gerti. Kiaulės. Tuoj prisilaka kaip šiaučiai. - Kokia panieka visai įgulai ir šturmanui.

Prieš kapitono gerti mokėjimo argumentą aš nusi-
lenkiau žemai.

Kapitonas - gydytojas. Tik jo sumanymu ir staigiu pasiryžimu buvo išgelbėti laive du žmonės nuo stai-
gios mirties. Tai nemaža juk - išgelbėti du žmones.

O buvo taip. Tais pokariniiais laikais laivuose kaip tik siautė ispanų liga. Vienas iš šturmanų sugriuvo ant komandos denio.

Jis klejojo.

Žmogus norėjo pulti į jūrą ir gelbėti skęstančius...

Kapitonas už tokį „skęstančių“ gelbėjimą pri-
trenkė savo kolegą sunkia kumštimi visiškai prie
žemės. Pagalbininkams liepė tuojau atnešti *whisky*
butelį ir supylė jį visatėlį sąmonės nustojusiam jūrei-
viui į gerklę. Išliko gyvas. Rytojaus dieną, kad ir kri-
puliuodamas, - ligos mat persilaužimo būta, - štur-
manas stojo į darbą. Jis papasakojo staiga išvydęs,
kaip vokiečiai savo povandeniniu laivu ėmė skan-

dinti jų laivą su žmonėmis. Jis stojo, žinoma, gelbėti savųjų. Mat būta karo.

Nuo to laiko jūreivis daugiau į jūrą nepuolė.

Šitokios rūšies kapitono vartojamų vaistų sandėlio, vis įvairiausių gėrimėlių, pastebėjau, esama didelio. Nelygu pas kokį diplomata.

Pas kapitoną dar stalčiuje, be įvairiausių pasenusių meilės laiškų ir įvairiausių „primadonų“ adresų, užrašų ir vaizdų kortelių, pastebėjau, esama dar papildomos vaistinės: aspirino, strichnino ir parako signalizavimo raketoms gaminti ir jas iš laivo leisti. Be to, širdžiai jau visiškai apstojus plakti – digitalio veterinariškos dozės. Kaip visa įgula iki šiol nebus nusistrichninusi, man lieka didelė vaistininkiška paslaptis. Visi šie preparatai laisvai bešliaužioją sau stalčiuose tarp laiškų ir dažų.

Antrą kartą su žmogaus gyvybės išgelbėjimu buvo taip. Kurį laiką laive tarnavo vyriausia virėja, moteris. Deja, jos moteriškumas pasireiškė dažniausiai nepaprastu staigumu ir stiprumu. Niekas nedrįso prie jos prisiartinti. Čia nekalbama, žinoma, apie prisiartinimą „tereziškais“ tikslais. Bet ir šiaip jau žmonės bijojo, kad ir iš tolo, į ją akį mesti.

Bijojo jos ir pats kapitonas. Jei kuris žmogus iš nežinios ar jau visai kantrybės pritrūkęs iškeikdavo

jos valgi ar net grasindavo kapitonui eisiaš pasiskusti, tai toks žmogus galėdavo savo paskutinius poterus kalbėti. Tokį žmogų šitoji dinamiška dama čiupdavo skaudžiai už apykaklės ir nešdavo kaip pelę už denio skandinti jūron. Dvejetą jūreivių iš tiesų ji bus įmetusi į jūrą. – „Ar eisi daugiau skustis kapitonui?“ – Tuo paprastai viskas ir pasibaigdavo. Kiekvienas sprukdavo kaip įmanydamas. Ir džiaugdavo ištrūkęs iš šitos furijos.

Visų nusistebėjimui, šitoji dama staiga nustojo šurmuliuoti, prityko ir nustojo žmones skandinti jūroje. Ji ėmė gelsti. Visi nusigando dėl šitokio žmonių neišaiškinamo fenomeno. Bet kapitonas suprato, kad čia esama ligos. Supylė jai gerą pusbonkį praiežto *whisky* nuo ligos vaistų.

Rytoj moteriškė pagijo.

Nors ir norėjo skandinti rytojaus dieną patį kapitoną jūroje.

Kartą tikrinami buvo gelbėjimo laivai. Jie reikalingi buvo nuleisti į jūrą.

Laivui nuleisti buvo įtaisytas tam tikras patentuotas prietaisas. Tuo būdu laivas nuleisti šiuo prietaisu į jūrą buvo vieni niekai. Pats laivas, pasiekęs vandens plokštumą, automatiškai sustodavo. Tik per tą išibėgėjimą laivo špūlė sprogo. Patentuotos špūlės

skeveldros pritrenkė du žmones. Mano didelį prietelių, mūsų laivo pirmąjį šturmaną. Jam buvo perkirsti rankos kaulai. Be to, buvo įlenktas kaktos kaulas.

Kapitonas ir čia sulaukė kraujo plūdimą, kiek sutvarkė kaulus ir vėliau dar kiek gyvą žmogų pristatė į portugalų ligoninę. Ligoninėje jam portugalai pasakė, jog šitas žmogus ar mirs, ar kvailiu visą gyvenimą liks... Tokio smarkaus įkirtimo būta kaktoje. Bet švediškos kaktos, matyti, dar būta stipresnės. Jis išliko gyventi sveikas ir stiprutėlis. Ir simpatiškąs.

Su juo mudu dažnai pasikalbame. Žmogus toli gražu kvailiu nėra likęs.

Aš šnekučiuojuos su juo ir šiandie komandos tiltelyje. Destis kokia ateitis jo, kaip šturmano, laukia. Vesti jis nevesiās. Su juo mes dažnai ir po burnelę išmetame, kapitono pasisaugodami.

- Kitą jūreivį tuomet toji patentuotoji špūlė vietoje nukirto. Tad ir gelbėti jo neberekėjo...

Taip tat gyvename laive. Kapitono pavaldomame. O vis dėlto vienos staigesnės čerkelės metu mano prietelius kapitonas dideliu paslaptینگumu man kartą prisipažino:

- Buvo laikai, kada laivo kapitonas i š t i k r ū j ū turėjo galios savo laive!

Vėjas man pamažu išpučia visas negeras mintis ir dulkes iš galvos. Puikus kiek atšilusios jūros vėjas. Laivu pradėjus plaukti, tebuvo 4 laipsniai šilimos. Užsukus į Dartmouthą – jau 7, dabar apie Bretaniją – jau visi 10. Puikus, sūrus vėjas. Jokių kitų žmonių, be įgulos. Galva blaivi. Miestas užmirštas.

Calais atrodo daugiau olandiškas, mažutėliais, į aukštį ištemptais namukais. Vis vienai šeimynai sutalpinti. O ne tiek jau prancūziškas miestas. Didelė rotušė viską pristelbia.

Ir obligatoriškas karo metu mirusiems kariams pažymėti paminklas. Išskaptuotomis smėlio akmenyje pompastiškomis figūromis ir plevėsuojančiomis vėliavomis.

Tik šiame mieste visuomet lyja. Ne veltui ši miestą Maupassant'as pavadino Prancūzijos naktinio puodu.

Lyja ir dabar. Nuo to nesiliaujančio lietaus ir jūros vėjo nėra kur pasidėti. Ir tos *Calais* miesto damos, kurių išsiilgsti pamatyti, norėdamas pamatyti pačią Prancūziją, kažkokios šaltos. Ne tiek to

rūžo ir pudros, kiek vėjo ir sūraus vandens nupraustais veidais. Žaliūkės.

Dažnai čia pasitaiko, kitados tokie puošnūs renesanso palociukai dabar stovi čia murzini, sušlapę. Nurūdiję. Apleistais, liūdnavis sodeliais priekyje.

Bet laivas nestovi ilgai viename uoste. Jau vėl kitas miestas – Dartmouthas.

Dartmouthas – man visiškai neaiški sąvoka, pirmąkart pakliuvus į Angliją. Norisi juo greičiau išvysti pirmąkart tą „Angliją“. Ankstybas rytas. Saulė dar nekilo. Ramu. Tik anglims į laivus krauti kranų siluetai. Saulė žaidžia, prasiskverbdoma pro rytmečio siluetus. Kaip ir kokį rytmečio vualį norėdama nuo žemės nuimti.

Iš tiesų čia daug laivų. Dar daugiau dokų su anglimis vis kraunamais laivais. Ir kranų urzgesys. Nors kapitono minėtų „žiurkių“ nematyti, bet apkarpytais stiebais ir išimtais visais grobais laivų čia pilna. Tai vis griaučiai, nuteikią žmogų melancholiškai. Pirmiau, matyti, tai būta puošnybių. Dangus persimelkęs smulkučių anglių dulkių, beblizgančių ore ir vis į akį besitaikančių. Mūsų laivas liko murzinas.

Kapitonas, visas išraudęs, su milžiniška zelterio bonka pryšakyje ant stalo ir dar ne mažesne *whisky*, sėdi šiantie valgomajoje kajutėje. Dviejų anglų mui-

tininkų lyg pasaugojamas. Taip arti jie prilipę prie kapitono. Ir prie savo stiklų. Jų veidai irgi išraudę.

Tokia nuotaika pasikartoja kapitonui vis kiekviename uoste.

Muitininkai, atversdami sėdynių dangčius valgomajame, skaito ir užrašinėja visas kapitono genegas ir rūkalus. Ir vėl antspauduoja iš naujo dangčius. Juo ilgiau tęsiasi tas sunkus darbas, juo raudonyn eina kapitono ir muitininkų konsteblių veidai.

O priešais, krante, tokia jauki karo mokykla. Gražiais gotiškais pastatais ir romantiškais, išsišakojusiais senais medžiais. Kadetų dar negirdėti atsikėlus.

Mums, įgulai, kol muitininkai neapsidirbsią su kapitonu ir bonkomis, griežčiausiai uždrausta išplaukti krantan. Laivas iš oro saugomas Jo didenybės gerai nusiteikusių vis pasišypsančių muitininkų. Negi priešinsies, išmintingas būdamas.

Iš to žiūrint, tas Dartmouthas toks koketiškas miestelis. Toks angliškas. Kurį iš viso pirmąkart tematai.

Įlankos ar upės kitoje pusėje terasomis sugulę ūkiai. Dvarai. Vis aukštyn kalnu lipą ir besitarpuoja su vynuogynais. Vasarą čia daug svečių ir ponijos.

Atostogaujančios valdininkijos ir į pensiją išėjusių generolų ir įsenusių didikų.

Laivą plauname visomis išgalėmis. Kapitono veidas jau atslūgęs. Atslūgusi, matyti, ir jo dar neseniai tokia liūdna dūšia. Jis šandie pralinks mėjęs. Patenkintas. Vargai lyg baigti. Nors rytoj kiti jo laukia. Prisikrovę kiek reikiant anglių, išplaukiame. Vėl į jūrą, pro kažkokias simpatiškas, senoviškas tvirtoves, Dartmoutho uolose sulipdytas. Kaip kregždynas. Jos ne kartą bus apsaugojusios miestą.

Jūra.

Šilta.

Prie laivo jau visiškai pripratau. Daugiau šis laivas manęs nebus ir nebevargina. Tegu sau dikčiai banguoja, kaip šandie, jūra, bet tai tik malonu.

Vaikštai po girgždantį ir į visas puses sviruliuojantį laivą, kaip po kurį sodo užkampį pavasariui besiartinant tėvo gimtame ūkyje. Tik vėjai švilpia po medžius. Bet pavasaris čia pat.

Pasirodo, prie visko galima priprasti. Kad ir audros metu galiu ramiausiai dirbti savo kajutėje, – čia tikras, kad nesuskambės telefonas, ir tarnaitė nepakiš elektros sąskaitos. Galiu svajoti. Galiu gėrėtis jūra ir audra. Tik retkarčiais čekšteli mano iškrypusiomis raidėmis rašomoji mašinėlė.

PAVASARIS PRANCŪZIJOJE

Atsiskirti su laivu iš tiesų buvo nelinksma. Tai būta savo, paskiro, nesudrumsčiamo pasaulio. Mano prietelis kapitonas kvietė mane: „Keliauk tamsta su mumis ligi Ispanijos! Tas nieko nekainuos. O iš ten savo automobiliuku...“

Matyti, liūdna buvo likti dabar vienam.

Mėlynos, geros gyvenimo įvargusio žmogaus akys šiandie buvo ypač jaukios. Jis šiandie iškėlė atsiveikinimo pietus.

Likti – ne! Mano į laivo prarajas išpraustas automobilis jau seniai bus pasiilgęs dienos šviesos, kelionių ir manęs. Aš apie jį net naktimis ėmiau sapnuoti. Laivas ir automobilis. Nedera!

Liukams prasivėrus, aš leidžiuos virve į apačią draugo pažiūrėti. Jis gyvas. Apeinu iš visų pusių, nutraukiu nuo jo užklotą. Nieko sau. Blizga ir tvirtas toks, keliauti pasiruošęs.

Tačiau kažkas tokiu įkyriu būdu bus apardęs ištikimą kelionės draugą. Ties pastovomis skardos įlamdytos. O atrodė, tokių storų ir stiprių jų būta. It kas

geležiniu iešmu būtų stuktelėjęs naujus mašinos lekus ties durimis. Galbūt kuris kraštutinių nusistatymų darbininkas, *Calais* mieste prekes iš laivo bekraudamas savo pagiežai išreikšti. Taip pirmu užsimojimu pamanau. Bet tikriausiai tas defektas įvyko pačiom prekėm kiek susislėgus.

Į šviesą mašiną ištempus, pirmoji mintis, kad tik motoras veiktų!

Aš nežinojau, kad tokia 3500 tonų prekybos laive, kuriame tris savaites išbuvau *supercargo* ir net raštinį kapitono pagyrimą gavau, esama tokių gilių ir tokių talpių liukų. Kaip didžiausių aruodų. Atrodo, lyg iš trečio aukšto žiūrėtum į apačią. Tiek ten įvairių ruimų ir skyrių. Mano automobilio išstovėta tarp dviejų popierio masės kalnų. Priešais – tašytų akmenų į kalną sudėta krūva. Dar kiek plačiom lentom atremta, kad nesugriūtų. Kai kur vienas kitas akmuo nugriuvęs. It buvo pasiruošęs čia pat stovinčią mašiną pulti. Taip stovėjo dabar mašina, tiekos priešų tamsiomis audrų naktimis puolama ir bauginama.

Pagaliau mano auto ištemptas; jis saulėtoje gatvėje *Nantes*⁸ mieste.

⁸ Nantas (*pranc.*).

Visiems sukibus, savomis laivo priemonėmis iškilmingai į žemę išlaipinamas mano prietelis. Ši prieteliškoji operacija man tekaštavo geros degtinės butelio, kurį kapitono sutikimu pateikiau darbininkams. Dabar jiems gera! Kitaip man būtų striuka. Pasirodo, čia uoste kranų esama per silpnų, tepakeliančių pusantros tonos svorį. Manoj o esama su viršum dviejų.

Kai popierio masė buvo kiek iškrauta į krantą, akmenų masė laive griuvo. Kaip perkūnas trenkė. Akmens, matyti, audros buvo gerai išjudinti iš vietos. Tie akmenų kalnai. Begriūdami akmens priplojo ir pakasė po savim kelis gerus vagonus likusių popierio pundų laive. Jei ten būtų buvę tuo metų žmonių...

Žmonės tuo metu kaip tik pusryčiavo. Tik kapitonas tą dieną nepusryčiavo. Įvykis jį patį pritrenkė kaip tas popierio mases. Jis visą dieną gūžinėjo kaip nemitęs po laivą. Barbėjo sau po nosim kažkokius žodžius. Jam vis atrodė, kad, kad kiek, jis būtų turėjęs prisiimti trijų žmonių mirtį savo sąžinei.

Trys žmonės paprastai dirbdavo triumuose.

Plaukdamas į *Nantes* plačia Luaros upe žmogus staiga nusiskaidrini. O gal tik šieandie taip skaidru

čia? Smagūs pavasario debesiokai. Gluosniai pau-
piasis ir pakelėmis.

Mano nė nemanyta, kad tiek toli galima įplaukti
į šalies vidurį upe. Net, sako, daug didesnių laivų
už mūsų čia įplaukiama.

Rytmečio jauki migla. Skaidri ir iš tikrųjų laimi-
nanti šią gražiąją prancūzų žemę saulė. Saulė tik
atsibudusi.

Nantes mieste ne tiek jau įdomių visa eilė forma-
lumų. Šiam nenugalimam ir už visa stipresniam raš-
tinių dievui teko pašvęsti visą dieną. *Nantes* miesto
akmenų grindinys nuolat taisomas. Miestas judrus,
komerciškas, bet tokiomis siaurutėmis gatvėmis.
Automobilininkai murdo šalia tramvajų, iššokdami
kone iš po tramvajų. Ir vis iššokdami, man atrodo,
iš draudžiamos pusės. Man net šurpu ima dary-
tis. Miesto grindinys jau ganėtinai saulės įkaitintas.
Miestas, atrodo, tuo tik ir verčiasi, kad jo grindinys
nuolat būtų ardomas ir iš naujo taisomas. Tiek čia
to judrumo ir energijos žmonėse.

Ištrūkęs iš visų kankintojų, su gana priantspau-
duotais popieriais rankoje, pagaliau mėginu užsukti
savo iš žmonių išvaduotąjį automobilį. Nė iš vietos!
Kad ir kažin kiek manipuluotum gazu. Motoras iša-
lęs. O gal nakties šalnos palietė vandenį motore – tai

jau galas. Kiek atsargiau! Ne! Daugiau gazo ir šildymo. Nė iš vietos. Pagaliau mašina burbteli nekantriai kartą kitą. It kosteli. Tarytum išsibardama su manim už dviejų savaičių tamsinyčią ir nepriežiūrą.

Motoras jau veikia visiškai linksmai. Patenkintas. Burba sau visai elegantiškai, kaip pritinka geram daiktui.

Mieste visų žmonių nepaprastai skubama. Kaip per greit paleistas filmas. Kad ir toks ne per didžiausias *Nantes* su savo 200 000 gyventojų, yra perpildytas automobilių. Kaip tie automobiliai nesusikula į vienas kitą, man atrodo neišsprendžiamas klausimas. Dar kartą mane didžiai stebina tas triukšmas. Sukinėjimasis, absoliučiai draustinas tramvajų aplenkimas iš kitos pusės. Ir ypač dūdavimas. Man atrodo, kad kiekvienas prancūzas, automobilį įsigydamas, pirmiausia specializuojasi juo dūduoti. Šitas mokslas jam sekasi. Nuolatiniai signalai kryžkelėse, nuolatiniai signalai lygumoje ir atviroje, gerai įmatomoje vietoje. Kai ničnieko nėra aplinkui. Nei žmogaus ar kitos susisiekiimo priemonės. Nei numatomo pavojaus, nei įsivaizduojamo. Malonu. Nekalbant jau apie kokią poniutę, sėdinčią prie vairo! Tas nesvietiškas ūžimas, ypač iš laivo į sausumą išlipus, mane apkurtino.

Automobilis Prancūzijoje – susisiekiimo priemonė. Ir tiek. Bet ne kurios prabangos, pasididžiavimo ar tuščio pasigėrėjimo daiktas. Kaip esti dažniausiai pas mus ar kitur. „Aš turiu mašiną!“ Mašina Prancūzijoje neprižiūrima, nešveičiama, per daug neblizginama. Ne taip kaip kitur. Ar prancūzas dėl savo nuotaikos neturi laiko ir noro vozotis su juo, būdamas pats per daug paslankus, ar pats automobilis čia per pigus daiktas. Tokių murzinių, tokių apiplyšusių, padriskusiomis skardomis ir besitabaluojančiomis sėdynių iškamšomis man neteko niekur kitur matyti. Nors tepalų ir automobiliams valyti skudurų kartais pastebėdavau automobilių įrankių krautu-vėse. O gal tai tik vien reklamai? Tie lange išstatyti daiktai. Kiek švariau ir daugiau čia prižiūrimi sunkvežimiai, kurių pasitaiko milžiniškų.

Šiaip jau, kad ir labai gražūs ir dažnai visai nauji naujinteliai, smagūs, automobiliai tučtuojau prekių sausakimšai kraunami ligi pat lubų ir ant sėdynių.

Iš namų iškeliaudamas, nemaža prisiklausęs buvau apie prancūziško benzino pigumą. Bent iš benzino uždirbsiu! Ir iš tiesų prie benzino siurblių visur prikabintos kainos: „2.55“. Prancūzijoje visur benzinas skaičiuojamas galonais, penklitriais. Tik pusfrankis už vieną litrą!

Kažkas man dar prie laivo iš šios srities žinovu bus paaiškinęs: „Prancūzija bus sudariusi sutartį su Rumunija, kur benzinas įperkamas už vienus niekus!“

Tačiau mano paikioms iliuzijoms ir stropiai baustinam neprityrimui buvo negailestingai padarytas galas. Du frankai 55 ct. už v i e n ą literį. Abejoti nebuvo galima. Tokią pakišo man po nosim benzino tanko savininkas viename pašepusiame *Nantes* priemiestyje savo sąskaitą: „*S'il vous plaît!*“⁹

Jis dar siūlėsi už tą pačią kainą pripumpuoti oro į gumas.

Prancūzija.

Niekuomet tokios nemačiau, traukiniu važiuodamas. Tas pavasario švelnumas. Pilys. Barjerai nustatytas kelias. Apačioj plačioji, gražioji Luara. Gražuolė, pavakario rūkų apgaubiama, nuglamonėta, skaisti. Kai kur auksu saulės nuspelvinta.

Nakvynė *Tours*¹⁰ mieste. Garsiam savo bokštais ir savo pylimais. Bet aš nieko šiandie kaip reikiant nematau. Reikia poilsio. Pirmyn! Pirmyn. Dabar čia jau naktis. Gatvėmis žmonės, garsiai klykaudami,

⁹ Prašom! (*pranc.*)

¹⁰ Turas (*pranc.*).

šurmuliuoja. Turbūt mitinguoja, pareikšdami protestą prieš Paryžiaus politikus. Tai dabar madoje.

Snūstelėjęs kiek pakeleivingame viešbutyje „Comme chez vous“¹¹, skaisčiu rytmečiu drauge su pakilusia saule ruošiuos į kelią. Man mašiną betvar-
kant ilgesnei kelionei, staiga priešais mane išauga rusas. Išgirdęs, kad aš iš šiaurės ir net lietuvini-
kas, jis ėmė tuojau teirautis, kaip ten pas juos, toje Rusijoje.

- Pasakyk tamsta man, kaip ten mūsiškiai gyvena.

Ką aš jam galėjau pasakyti apie tuos „mūsiškius“?
Jis man sako:

- Aš pats esu šoferis. Jau penkiolika metų šofe-
riauju. Kai tik patekau į Prancūziją, tuoj gavau vietą,
kurią ir dabar turiu.

Jis turįs vietą pas ponus ar poniją, gerai nenu-
girdau.

Nėra reikalo nė sakyti, tai buvęs aukštas rusų
karininkas. Taip jis man ir pasisakė.

- Tekiniai per maži! O tekiniams pridengti skar-
dinės užuolaidos – paika! Visai net nepraktiška.

To negana. Savo prancūzišku žargonu jis tuoj
sukvietė rytmečio prancūzus, dar neišsižiovavusius

¹¹ „Kaip namie“ (*pranc.*).

ir pantapliuotus, visiems mano automobilio defektams ir nepatogumams išrodyti. Matyti, žmogus buvo didžiai užsikrėtęs kriticizmo dvasia.

Jis būtų, be abejonės, išpyškinęs žmonėms visą prakalbą, bet aš, skubiai išritinęs iš garažo automobilį, iškeliavau.

Iš tolo jis man dar šaukė ir mojavo:

- Nuvežkit linkėjimų šiaurei!

Ilgai dar minėjau jį.

Jis tarnaująs poniai ir ponams. Šiandie čia, kad ir *Tours* mieste, ryt Nicoje. O ten vėl nežinia kur. Nuolat keliaujas.

Jei aš taip „kaip tas rusas nuolat pamėginčiau keliauti?“ – manau sau, ramiai sėdėdamas patogiam automobilyje.

Net *Nantes* priemiestyje pasakytoji benzino kaina mane šiuo momentu nuo tokių kelionių kaip ir nebaido.

Bet kur jau čia taip keliausi. Geriau jau – daugiau užbrėžtu tikslu. Aš ne pinigolis.

Niekuomet nesu matęs tokios perdėm pavasariškos gamtos kaip čia. Pavasario šilima veržiasi iš žemės. Pavasario šilimos paskatinti, dainuoja vyčiai. Tik jai giesmes deda.

Jauki beprasidedančios dienos migla.

Jos viskas apsemta. Pavasario upės išsiliejusios. Nors upių vanduo ir ima kiek slūgti. Tas slūgimas dar ne toks smarkus. Luaros upė neįveikiama. Luara visur dar iš krantų išsiliejusi. Ji pasipriešina net pačiai jūros tėkmei, tekėdama jūros linkui. Paprastai jūros vanduo įsilieja į upės vagą ir varo upę kiek atgal, į kontinento vidų. Dabar Luara nugali jūrą.

Viskas apsemta upės. Daržai. Kai kur namiukai, sodybos, miškeliai. Tačiau žmonės džiaugiasi tuo apsėmimu.

Keliai visur geri. Per geri. Kad tik mažiausia duobelė, tuoj perspėjimas: kelias taisomas, pasisaugok! Šiaip asfaltai ir asfaltai. Vienas šimtas po kito šimto kilometrų. Kilometrai praryjami be įvargio. Jau ir vidudienio saulė užkopė. Net kepina.

Bažnytkaimis. Surimtėjęs nuo pokarščio miesčiukas. Kava patiekama dubenyje. Toks jis didelis. Ir net šalia sriubos šaukštas padedamas. Bet kava tokia skani, tikrai atkaitinta pienu.

Prieš bažnyčią vejelėje rąžosi tokia juoda ir tokia didelė dabar kiek nudėvėtos lapės uodega katė. Ji nejaukiai žybčioja savo žalsvomis, lyg neapoliškos spalvos tėptelėtomis akimis. Vienam žmogeliui besėdint rytmečio miestelyje automobilyje, toji katė straktelėjo ant jo mašinos motoro. Tokia juoda ir

bjauri. Iš staigumo žmogelis nusišypsojo, paskum nustemba, nusimena ir gal kiek nusigąsta. Aš aiškiai matau šioje situacijoje jo veidą. Kas čia daryti su ja! Škič!

Juoda katė vis dar ant jo automobilio.

Automobilis rudas ir, žinoma, niekuomet nepraustas. Su dirbtuvės ženklų kaktoje: „Peugeot“. Tų „Peugeotų“ čia pilna Prancūzija. Kaip kalakutų kokių.

Miesčiukas atrodo toks parapiškas ir apsnūdęs. Bet užtat katės puola čia šunis. Iš tikrųjų toji pasibaisėjimo verta katė nei iš to, nei iš šio visu smarkumu puolė dičkį šunį. Juodyla šuo: uodegą nuleidęs, susikūprinęs ir rimtas nudūlino savo pavasariškais reikalais toliau miesto pakraščiais. Ir toliau nuo tokios katės.

Pavasaris. Pavasaris Prancūzijoje. Kaip moteris ranka žmogui glosto skruostą, taip glosto pavasario vėjas skruostą.

Pilys. Girios. Miškeliai. Pilyse dar nėra įnamių. Dar anksti. Čia turbūt tikriausiai tik vasarą pasireiškianti Prancūzijos elegancija. Čia tikriausiai vasarąjančios ponios, apie kurias svajoti galima. Ir kurių sutikus jau niekuomet neužmiršt. Ir elegantiški jų apdarai.

Šiandie dar čia nieko nėra. Šiandie dar čia tuščia. Tik daržininkai tetriūsia.

Išlipęs parke matau jau sužydusius ožkabarzdžius. Kumeliukas ganosi, bijodamas per daug atitolti nuo savo motinos. Jis nesiduoda net fotografuojamas. Jo garbi mama, neva pirmą žolę skabydama, savo snukio nuo žolės kaip reikiant neatitraukdama, vis piktai sužiūri į užklydusį į jos gardą turistą. Ir dar pikčiau sužvengia į savo neklaužadą sūnelį.

Vaikai, kiek dienai supavasarejus ir jai ilgesne likus, tik dabar tegrižta iš mokyklos. Beveik pavakariop.

Avys prašosi namo ir bliauna be saiko ir be pasigailėjimo. Jų tiek čia daug.

O rūmuose veikia bus pavasario gyvybė ir prancūziška šnekta.

Durys ir langai palociuose veikia atsidarys. Ir sode bus linksma.

Visur pilys. Turtinga šalis. Čia praeitis iš tikrųjų susijusi per visus amžius su šalimi, su žmonėmis. Su gamta. Puikiai laikomi parkai. Žmonės juda po laukus. Sodžiai ir miesteliai statosi. Pakeliui sutinki daug automobilių. Ir tų sunkiujų daug. Tie sunkvežimiai atrodo kaip kokie nuo pamatų nuslydę ir staiga kelyje atsidūrę pastatai. Dievobaimingai len-

kies jiems iš kelio. Kol jie su savo tratesiu ir aitriais rūkalais, turbūt medžio dujomis maitinami, galiniui pranyksta iš akiračio. Net kuprą įtrauki susitikęs. O kad užvažiuotų ar kampu užkabintų?

Darbštus seniukas ties pamiške aria dirvą. Puikūs apydidžiai arkliai traukia arklą. Visur tik ariama ir ariama.

Šeštadienio pavakarė. Jau miestelyje dirbą mūrinkai baigia savo darbą ir ruošiasi keliauti gražiam sekmadieniui namo. Tik prancūzų ūkininkai laukuose dar nenori pasiduoti artėjančiam vakarui ir dar vis aria. Kelyje atsiranda vis daugiau dviračių, motociklų, automobilių.

Skubu ir aš.

Pastebėjau užpakalyje savęs, netoliese, dar vieną gana įkyrų automobilį. Toks naujoviškas, pailgas, išsitempęs gatvėje, kaip taksi šuva. Moters valdomas. Jau kur moters valdomas automobilis, ten aš pasisaugau. Niekuomet žmogus nežinai, kokią fantaziją jos galinčios išskirsti.

Tačiau ši, – nei ji lenkia, nei įkandin važiuoja. Paspaudžiu gazą – toliau nuo jos!

Pakelėmis dirvos. Jau išėklintos kai kur. Paukščiams atbaidyti nuo ką tik įsėtų grūdų baidyklės. Viena baidyklė – pamačiau pamiškėlėje – nieko sau,

tokia elegantiška, mėlyno švioto švarkeliu pagal paskutinę madą. Ir ant buomo jai užmautas vokiškas pilkai dažytas karo šalmas. Šio šalmo tai jau tikriausiai visi Prancūzijos paukščiai pabūgs.

Per tą kasę ko tik per staiga neužrėplinau ant geležinkelio pervažiavimo. Tyliau, tylutėliai, šoferi! Kažkur netoliese ir traukinio vozojamasi. Girdžiu dunksnojamą į žemę. Savo automobilio veidrodyje vėl pamatau poniją su savo prie žemės plotu automobiliu. Dabar ji vejasi mane ne juokais. Gal 80 ar daugiau kilometrų darydama per valandą. Užsispyrėlė!

Ji 80, o aš 85. Ji visus 90, aš tyčia 92 ar kiek daugiau. Ji pasiuto. Pagaliau man vis dėlto pagailo moteriškės.

Pavažiavęs geru šimtu gerą varsną ir ko sau sprando nenusisukęs staigiuose užsisukimuose ir dažnuose miesčiukuose, aš ją palieku. Tai kaip ir pamoka, kaip nereikia išnaudoti automobilio, o iš kitos pusės, kaip reikia nuo moteriškės bėgti. Ponios automobilis ima mažėti, tolti. Už vieno staigesnio užsisukimo jis galutinai dingsta, ir aš jo nebematau.

Vienam, niekam netrukdant, daug linksmiau važiuoti.

Besiartinant prie miesto, visai aptemo.

Lemputė, apšviečianti instrumentų lentą, lyg tyčia, dvejetą kartų kažkaip stipriai sumirksėjusi, strakt strakt – staiga užgeso. Automobilio viduje iš nepripratimo pasidarė taip tamsu. Negaunant pasižiūrėti instrumentų lentos rodiklių, pasidarė kažkaip nejauku. Lyg užrištomis akimis, kad ir negreitai, stumies priekin. Užsižibinu paprastą elektros žibintuvėlį ir dedu ant skrybėlės. Šiek tiek jaukiau.

Šast! kelyje pasirodė manoji ponia. Ak tu šiokia ir tokia. Jau ir miestas. Didelis, mano visiškai nepažįstamas miestas. Gatvių žiburiai vis dažnesni, šviesesni mirkčioja. Vitrinų reklamos. Trafikos signalizacija. Sustoju.

Mano ponia šasteli pro šalį. Visai artutėliai pro mane ir, užvažiavusi iš pryšakio, visai užblokuoja man kelią. Bus bėdos! Gainiava pasibaigianti man ne visai gerai. Kurios rūšies furija išlipsianti iš karietos ir kuriomis spalvomis žerės jos raukšlėtas veidas iš pasipiktinimo.

Furija išlipa.

Priešais mane sustoja skaistutė tipingo veido prancūzė. Gražiais veidais, kaip saulės nugalmonėtas persikas. Du gyvi taškai. Juodomis, tamsiomis kaštaninės spalvos akimis, nuodėmingo žmogaus sielą tiek kiaurai grėžiančiomis akimis.

- Tamsta svetimšalis?

- Kodėl...

Sugrojo modulingi balsai. Išgirdęs juos, žmogus iš tiesų net gali įtikėti moteriai. Tokie jie gryni ir skaidūs. Ir įtikiną. Man dingo viskas. Pirmučiausia miesto gatvė su savo žiburiais. Dingo ryžtumas, logika. Aš visai pamiršau, kur esąs ir kas aš per vienas. Mažo vaiko naiviškumu klausiau jos:

- Kodėl?

- Kodėl, - dar skaidriau nusijuokė ponja ir prielankiai pažiūrėjo į mane. - Juk tamstos automobilio numeris ne mūsiškis. Iš kurios tamsta šalies?

Aš pramurmėjau jai savo lūpomis šalį. Bet dabar neatsimenu kurią. Galbūt tikrai pataikiau į Lietuvą.

- Matau, tamsta nesusiorientuosi čia pas mus. Svetimšaliui visuomet reikia padėti. Mes patys žinome, kaip nelengva kartais susiorientuoti patekus į svetimą šalį.

- Ponia...

Man labai lengva susiorientuoti.

Aš nežinojau, ką jai atsakyti. Stovėjau savo nuo ilgo važiavimo pasmukusiomis kelnėmis, savo išsibraikiusiu kaklaryšiu, suveltais plaukais. Ir, regis, pats kelias dienas nesiskutęs.

- Ne, ne! Mano vyras parodys tamstai kelią.

Ji pastukseno į savo automobilio langą savo vyrui.

- Tamsta žinai „Ambassadeur“ viešbutį? Gana didelį.

- Ne! Aš nežinau „Ambassadeur“ viešbučio. Bet man mažiausią. Aš noriu taupyti. Aš ne per turtingiausias...

- Ha, ha! Ne per turtingiausias... Tamsta pasakysi man. O t o k i a mašina.

Šį kartą ji pažvelgė į mane, kodėl aš nesidaviau aplenkiamas kelyje.

- Tai - mano vyras.

Greta jos vyro stovėjo dar gražus, iš mamutės paveldėtomis kaštaninio atspalvio akimis mažas vaikas ir atsidėjęs studijavo, kas čia per svetimšalis, ir iš viso kas čia per stebuklai. Kam jis žadinamas iš pusmiegio ir dabar traukiamas laukan iš mašinos.

Su šitokiu vaiku mudu tai jau tikrai išsikalbėtume.

Vyro būta jauno, šauniai vilkėjusio ir mandagaus.

- Tamsta prašomas važiuoti paskui mus...

Mašina, daugiau ar mažiau mano valdoma, iš tiesų važiavo paskui juos. Paskui ją. Iš tolo dar mačiau jos puikaus veido ovalus. Pro kelis auto stiklus mačiau pavasarį. Mačiau ją. Vaikutis kažką ją klausinėjo. Turbūt, - iš kur bus čia atsiradęs tas barbaras.

Apvažiavę visus „Grand Hôtel des Ambassadeurs“, o jie visi dar buvo uždari, nes dar buvo ne sezonas, sustojome prie kažkokio kerėplos, užsikabinusio sau elektros raidėmis iškabą ant kaktos: „Hôtel Majestic“. Net žėrėjo visas namas.

- Tikiuosi, tamstai čia bus gera?

- Ak, tamsta! - sudejavau.

- Tai tamsta tikriausiai čia rasi ramios ir geros pastogės.

Moteriškė sužvilgo savo tomis žvilgenomis, turbūt nieko ypatinga nemanydama mano atžvilgiu.

- Ilgai tamsta čia būsi? - klausė moteriškė.

- Ilgai... - kalbėjo kažkas kitas už mane. Ne aš. Aš dar girdėjau to kito balsą, ir jis mane erzino, kodėl kalbama taip negarsiai ir neganėtinai įsakmiai, kaip tikram vyrui pritiktų. - O tamsta irgi ilgai čia gyvensi? - paklausė tas kitas užuot manęs.

- Deja, aš ne iš čia.

- Deja? - nusigandau.

- Ar toli dar tamstai teks šią naktį važiuoti?

- Oh!

- Toli? - nusišypsojau.

- Mes važiuojame pas savo motiną. Trumpo *weekendo*.

- Gaila...

Pavasario ponias dingę.

Drauge su ja ir pavasaris.

Tai bŭta ĉia ir tokios moteriškės! Iš tikrųjų tokios moteriškės, apie kurią svajojo dar mŭsų proseniai. Tie visi mŭsų *gente lithuani*¹², girias ir kitokias ųemiškas gėrybes dar kelme ųžpardavę ųydams, o patys ųveisdami į tuometinį Paryųių. Pasirodo, tiek paslankumo turėta tų mŭsų dykuolių.

Panašiai nusiteikęs atsidŭriau ir aš šiandie. Keliuti! Į Paryųių. Kad ir nesamų laukų rugius bet kam ųžparduoti.

„Majestico“ ųviesų nuųertame viešbutyje tikrai suradau ramią pastogę.

Miegu.

Tik į lovą kritęs, spėju primerkti ųoferišką akį, gretimame kambaryje, girdųiu, zirzia ir ųelsta dvi amerikietės.

Niekuomet nereikia klausytis, apie ką zirzia „Majestico“ viešbutyje dvi iš netyĉių gretimame kambaryje atsidŭrusios amerikietės padauųos.

To negana. Nenuoramos, girdųiu, klibina mano kambario duris. Durys atsidaro. Durys, matyti, buvo ųždarytos tik iš jų pusės. Aš pasišaunu gilyn po

¹² Pagal kilmę lietuviai (*lot.*).

apklotu. Tą pat liepiu padaryti į laisvę išlindusioms kojoms. Dabar mes visi po drobule. Apsimesdamas miegas, o pats žvaliai žiūrėdamas viena pramerkta akimi, kaip plėšikų per miegus užpultas, žiūriu, kas čia dabar bus su manim.

Mergicos kaip mergicos. Pasišnibžda, pajudina mano kambaryje elektros kontaktą. Šviesu. Damos, pamačiusios, kad kambaryje gulima žmogaus, – nors ir vieno, nors ir išsigandusiomis akimis po užklotu, – ir kad visur po kambarį išblaškyta daiktų, baisiai suklykia.

Klykia. Ir juokiasi.

Viskas pranyko. Tylu mano pasauliniu vardu pasi-puošusiame viešbutukyje. Ramu. Bet staiga vėl fri-voliškos nuotaikos tarnaitė:

– Tamsta skambinai?

Lyg aš čia būčiau kaltas.

– Ne!

Tačiau į kambarį įėjusi kambarinė žiūri į mane akiplėšiškai, lyg norėdama mane savo akimis iškvosti.

– Tai turbūt jos... – numojo pripudrintu pasma-kriu. – Labanaktis. Tamsta tikrai šiandie turėsi gerą kaimynystę...

Moteriškė juokėsi jau koridoriuje.

VICHY¹³

Vichy miestukas. Jau galutinai įsikūriau ir gyvenu *Vichy* mieste. Paupė. Kalnai.

Ko čia atvažiavau ir – kas blogiausia – ko čia sustojau, nė pats negalėčiau tikrai paaiškinti. Turbūt sveikatos remontuoti. Kaip ir visi kiti iš visų kraštų čia atklydę žmonės ir žmogpalaikiai kad daro.

Andai susipažinau su vienu prancūzėliu, tiesiai iš Paryžiaus čia atitekusiu. Tokiais aiškiais veideliais ir dar juodų garbanų likučiais ant karštų minčių kaktos. Savo automobilius bedorodami, pasilenkę prie mašinos ir pakaukštendami kur laisvesniam sraigtui atsiradus, smagiai išsikalbėjome: kas, iš kur ir kaip. Šiam judriam Paryžiaus priemiesčio *bourgeois*¹⁴ tik juodų plaukų gaurenos iš gyvenimiško džiaugsmo tyvuliavo. O atvažiavo antai toks suvytęs iš Pary-

¹³ Viši (*pranc.*).

¹⁴ Buržua (*pranc.*).

žiaus. Kvietė būtinai į Paryžių, pas save, ir nurodė, žmogus, kažkurią „*faubourgo*“¹⁵ gatvę.

Su juo tai tikri juokai. Atvažiavo gelta, o dabar nuo ryto ligi vakaro šokinėja. Savo gramais išraižytu puoduku nešinas gaivinančio *Vichy* vandens atsigerti. Šokinėja nuo vieno stebuklingojo vandens čiurkšlio prie kito. Maudosi. Ilsisi. Valgo atsargiai. Mes gyvename abu viename pensionatėlyje. Jis mano akyse rausta, kaista, kaip lelija pražysta. Net grožėja. Jam visi Paryžiaus priemiesčio priešpietiniai aperityvai it tolygūs nuodai, čionykščių daktarų išskalduojami.

Kur čia nepasiliksi ir nepatikėsi, pamatęs tokius stebuklus. Man pačiam net jaučiau darosi. Nors ir prisimenu staiga savo šoferišką vieną ir kitą burnelę dėl sveikatos, ten ir ten pakelyje išmetamą.

Aš irgi imu šokinėti prie tų stebuklingojo vandens baseinų, stikliniu puoduku nešinas, gerti vandenį gramais ir galbūt jaunėti. Laikas čia taip sutvarkytas, kad tos dienos lyg ir nematyti. Dėl to amžino receptų numatyto valandų saugojimo ir lakstynių.

¹⁵ Priemiesčio (*pranc.*).

Sakoma, *Vichy* kitkart ir patys prancūzų karaliai gydėsi ir įvedę dabar jau tokią įprastą ir kasdienišką madą maudytis.

Prie šulinio, tvorele aptverto, sėdi jauna mergina. Gan ryškiais skruostų kaulais. Graži. Mezga megztinį. Šį darbą dirba, akių į žmones beveik nepakeldama. Taip dieną ir kitą. Vis ant to pat suolo ir tuo pačiu laiku. Ji dominuoja čia priešpiečiais, kai diena karščiausia ir kai žmonių prisirenka daugiausia. Jos akys tačiau ir tuomet nuo mėlyno megztinio nepakyla ir žmonių neapžvelgia. Kartą ir aš, akis įbedęs, pažiūrėjau į šią jauną paną. Tik jokių vilčių ji man neteikė.

Kitą dieną tuo pat laiku atėjo kito, jau rudo, mezginio megzti. Tiek darbas jai sekėsi. Matyti, dar pačioje mokykloje buvo išprusinta. Gabi be galo, matyti, buvo ta mergina.

Man net keista buvo, Dievas, davęs jai tokias skaisčias, tokiomis ilgomis ir dabar vos pajudinamomis blakstienomis akis, nėra, matyti, davęs jai kitokių mokyklos suole ir vėliau pomokykliniu laiku ištobulintų gabumų. Ji nemokėjo žvalgytis. Ji visiškai nematė žmonių. Jų tarpe vyrų!

Man jos net pagailo. Tokia jauna ir tokia vieniša. Kas ji? Ir kodėl būtinai čia? – įkyriai skverbėsi klaus

simai irgi vienišo Lietuvos ūkininko sielon. Kad ir tolimo nuo savo senolių minčių. Nuo tų minčių apimties ir jų išpildymo metodų.

Tačiau į trečią dieną mergina nemezgė.

Net šalia jos nebuvo padėta rudos spalvos meginėlio ir tokios pat spalvos kamuolio.

Šalia jos sėdėjo kavalierius. Lyg prie jos kaštaniškos spalvos akių derindamasis, jis vilkėjo rudu kostiumu. Jie abu maloniai kalbėjosi.

Mergina iš tiesų šiandie juokėsi. Kai aš praėjau pro šalį, ji manęs nematė. Tarytum aš būčiau prie fontano pastatytas koks gramėzdas, daiktmuo fontanui puošti. Bet ne žmogus.

Negerai.

Tačiau aš pasakiau sau nuraminti: „Nebūk lovelasas! Tu esi atvažiavęs čia savo sveikatos gydyti, o ne jos ardyti.“ Tai buvo labai išmintinga – taip kalbėti.

Likau vienas prie šulinio gramais išraižyta stikline rankoje.

Kai ji ateidavo, kavalierium vedina ir savo įkyriu kūrinium po pažastim nešina, aš jos nepastebėdavau.

Kai man reikėjo išvažiuoti iš to maudyklių miesto, ji atėjo ir atsisėdo prie šulinio viena. Ji kažko, matyti, liūdėjo. Buvo nustojusi net seniai žmones tik kiršinančius rankdarbius produkuoti.

Ji, matyti, nežinojo, kokie patvarūs yra lietuviai šitokių liūdnuų sentimentų srityje. Ji mane pamatė. Tik ne aš.

Keršto nuodai saldūs.

Alėjos. Parkai.

Mano gydytojas sekmadieniais kviesdavosi pas save pietų. Sekmadieniais žiūrėdavom daktaro vilą. Ypač jos rūsius. Kol ateidavo šeimininkė ir išvesdavo mus iš tos pagundos vietos. Tokios rūščios ir voratinklių tinklais apkibusios. Simpatiškame rūsyje mėgindavom vyną.

- Tai tik sekmadienį. Ir pas mane! Šiaip tamsta privalai laikytis dietos.

Mano gydytojas - gana gyvenimo ragavęs ir gyvenimą mylįs žmogus. Kas jam dabar iš tos artimos senatvės.

Šiandie keliaujam apylinkių žiūrėti. Gana pagyvenęs mano aristokratiško plauko prancūzas ruošiasi net pas mane į Lietuvą atvažiuoti. - „Taurų atvažiuosiu pašaudyti.“

Jo esama medžiotojo iš prigimties.

Kažkoks varjotas, norėdamas paskleisti žinių apie Lietuvą, nesuvaržomos puikybės pagautas, bus pakišęs jam patriotiškos Lietuvos draugijos brošiūrą, kurioje prikišamai įrodoma, jog šių taurių žvėrių

tėvynė – Lietuva! Nė nežinojau, kas dabar su juo daryti. Išsižadėti patriotizmo ir pasakyti: Lietuvoje nėra taurų! Be manęs, jis niekuomet pirmiau lietuvių nėra matęs. Nėra medžiojęs ir taurų.

Tuo tarpu, savo mašiną pasikinę, keliaujame sekmadieniais *Vichy* miesto apylinkių žiūrėti. Jos gražios. Jų daug ir jos vertos žiūrėti.

Šlaitai. Tankių miškų apžėlę, be galo aukšti ir pavojingi krantai. Kriokliai, tvenkiniai, malūnai. Kai kur pasitaiko keleiviai. Bet jų maža. Žmonės čia keliauja vis daugiau važiuoti.

Lietui palijus, krantai darosi tešluoti, slidūs, beveik nepavažiuojami. Ypač prigriebus kokią šunkeliuką ir nuo tikro kelio nuklydus, automobilis ima savo kaliošais kaip pateptas slysti nuo kalniuko. Dažnai sutinki vietas, panašias į užburtą senovę. Palociai lyg vakar statyti, savo kasdieninio gyvenimo nė kiek nenutraukę. Renesanso laikais statytos bažnyčios. Gyvi ir judrūs miestai.

Privažiuojame kažkokią viduržiemio latifundiją. Čia viskas nuo tos senovės laikų susibūrę vienoje vietoje.

Dideliu, be galo aukštu nežinomos man spygliuočių rūšies medžiu kieme palocius.

Jame, po tuo pat stogu, viduramžių bažnyčia nuo įvairių gyvenimiškų žygių pavargusiems, taip pat nepavargusiems rūmų didikams pasimelsti. Kaip dabar, taip ir prieš kelis šimtmečius.

Mūsų į patį kiemą neįleidžia. Leidžiama tik iš tolo šio gyvenimiškojo stebuklo pažiūrėti. Duodama tik viena akimi kiemą kiek pažvalgyti. Čia, pasirodo, gyvenama ponijos. Ji neseniai atsikrausčiusi šiam sezonui. Sunkūs mūrai. Viduramžio tiltas. Mes tokie menki atrodome šalia tų mūrų. Papuoštų vis senoviškomis skulptūromis ir senovės herbais. Ir per daug gal moderniškai žmonės šalia to pakeliamo tilto, tokio sunkaus, kitados pagaminto raitiems riteriams į pilies kiemą įjoti. Tiltu sudunksnoti.

Ir ypač šalia to suaugusio spygliuočio.

Medis bus aukštesnis už pačius pilies stogus.

Kai kur stoguose matyti bokštai nuo priešų atsiginti ir nuo jų atsišaudyti.

Bet man ypač rūpi medis.

Rankalioju jam tinkamą lietuvišką vardą ir vis negaliu pritaikyti. Aš dar nesu visai tikras, ar iš viso esama panašių medžių Lietuvoje. Jei neskaitysi kurio mūsų senovės aristokrato, savo nuodėmes dėl per ilgo užsibuvimo Paryžiuje atpirkti grįžusio šio keisto

augmens pasodinti gimtoje žemėje. Ir, be kita ko, pažiūrėti, ar nėra kurio javo kelme žydui parduoti.

Juk esama ir Lietuvoje ypač keistų ir egzotiškų, iš senovės užsilikusių medžių.

Tai tokiomis priemonėmis apgailestaudavo mūsų didikai savo nuodėmes.

- Tai *comte de Bourbonne*¹⁶ dvaras.

„Mūsiškai būtų Burba!“ - pamaniau sau.

- Jis pirmas pradėjo derėtis su vokiečiais dėl karo paliaubų!

Matyti, dar gyvai laikomas atmintyje čia vokiečių vardas, o į žmogų, pradėjusį su jais „pirma“ kalbėti, žiūrima kaip į Dievą.

Daktaras pridėjo dar, kažkaip nedrąsiai ir per daug susimąstęs:

- Mes galėtume užėiti į rūmų užvaizdą leidimo gauti rūmus apžiūrėti. Kitąkart aš buvau čia juk kviečiamas.

Pastebėjau, kad žmogus ne juokais jau bus pase-
nęs, ir aplinkuma jam jau bus kitokia. Dabar tikriausiai kitų žmonių čia esama rūmuose, ir kiti daktarai turbūt čia kviečiami.

¹⁶ Grafo Burbono (*pranc.*).

Dėkoju palydovui už jo įgimtą mandagumą. Iš tikrųjų aš nenoriu ardyti iliuzijų.

- Ne! Jei mes eitume į vidų, senovės romantika tikriausiai žūtų. Juk duryse tikriausiai pasirodytų moderniškai žmonės, vilkį golfo kelnėmis. Moderniški ir neįdomūs. Ir dar nekantraują mūsų sutrukdyti.

Tat gydytojui patinka.

Šventadienio iškilminga proga visur pakiemiais pilna darbininkų. Kumečių didesnėmis šeimyniškomis grupėmis ir pavienių. Savo per savaitę intensyviško darbo didžiai išstampytais raumenimis ir sunkiai atlenkiamomis nugaromis. Dabar jie intensyviai visi ilsisi, šnekučiuoja ir nieko nedirba. Jie stebisi mumis, galinčiais žiūrėti senovės ir panašiais paikiais niekais šventą dieną verstis. Juk mudviejų dargi į vidų neįleidžiama! Man atrodo, jie šaiposi iš mudviejų, atūžusių, atdardėjusių tokia puošnia mašina ir ją į mėšluotą patvartę pastačiusių. Jiems iš tikrųjų linksma darosi dėl tokių gyvenimiškų kontrastų. Atrodo, mes čia atvažiavome jų palinksminti ir jiems, rimtai ilsintiems žmonėms, komedijų pavaidinti. Dabar jie visai gardžiai juokiasi iš mūsų. Ir mūsų mašinos.

Moderniškoji mašina, su tieku joje patentuotų išradimų ir patobulinimų, dabar iš tikrųjų pasta-

tyta tvartų išklamptame kieme, drauge su kitais apskretusiais ūkio padargais ir lenterių vežimais.

Mums net parke sustoti neleidžiama.

Mes į vidų neužeiname.

Mums ir į rūmų kiemą tik iš tolo ir tam tikru atsargumu leidžiama užėiti. To didelio medžio žvilgterėti ir, gink Dieve, nepaliesti jo rankomis. Lyg mes būtume kažkokie svetimi vaikai, atsargiujų dėdžių už rankų privesti prie iškilmingos ir itin papuoštos Kalėdų eglutės.

Viduje gyvena moderniškai žmonės.

Kelionės.

Dažnai kelyje pasitaiko puikiai išlikusių renesanso bažnyčių. Visur – staigūs šlaitai ir kriokliai. Puikūs horizontai. Puiku čia keliauti. Nors šiuo metu čia ima ir lyti.

Lyja daug ir patvariai.

„Glozell“ muziejus.

Apie tas keistas iškasenas, surastas viename paprastame prancūzų ūkyje, man teko girdėti ir pirmiau. Dar man namie esant buvo pasakojęs man apie tą keistenybių Glozelį mano vienas pažįstamas archeologas. Tik aš pats niekuomet nesitikėjau kada patekti į šią keistenybių šalį.

Linksmas ūkelis, linksmi iškeltas ant kalniokščių išraižytų dirvų. Kaip į koki kiemelį savo mašina įvažiavau.

Kiek triukšmo viso pasaulio mokslininkų tarpe sukėlė šis ūkis.

Vienų buvo sakoma: „Tai esama bjauriausio humbugo¹⁷, ūkininko savo rankomis iš molio sulipdyto.“ Kiti priešinos: „Tai esama istoriškos tikrovės. Ir ne bet kokios!“

- O mano nuomone, tai esama ir šio, ir to. Ir tikrų retenybių, ir falsifikatų. Galbūt sukombinuotų kolekcijai padidinti, - pasakojo dar Lietuvoje mano pažįstamas profesorius, irgi ne bet koks mokslininkas archeologas.

Savo laiku ir jis čia lankėsi vietoje nesusipratimo ištirti, įterptas į Tarptautinių mokslininkų komisiją. Ūkininkas liko išteisintas.

„Įdomu! - manau sau. - Ir aš čia.“

Alkana akimi žvalgau apylinkes, gana įvairias ir smagias, su kalniukais, nuo dirvų nutekėti vandeniui tiek patogiais. Mano ūkininko širdis džiaugiasi. Pas mus už tokias patogias dirvas, žinoma, mokėtų žymiai brangiau. Šia dirva dar tiek neseniai vaikš-

¹⁷ Apgaulės, akių dūmimo (*vok.*).

tinėjo viso pasaulio mokslininkai šiems radiniams patikrinti ir jų mokslinei vertei tinkamai nustatyti.

Per savo žioplumą užvažiauvau į kažkokį diendaržį. Užsivažiavęs kažkokiu siauru, dyglių graužukų nusedintu keliokščiu, šioms aštrioms šakoms vis imant tverti lakeruotą automobilio viršų ir jį braižyti. Nė nepastebėjau, kad manevruoju įrakintu rankiniu stabdžiu. Atsitinka. Tik žiūriu, ko mano automobilis toks nerangus ir nepavaldomas.

Glozelio ūkio šunes ėmė iš visų pusių pulti. Atrodo, lyg tų išorinių priešų, iš svetur užplūstančių, dar ir dabar tas Glozelio ūkis pasisaugotų. Prievengia, matyt, žmonės nelauktų svečių.

Idiliško esama ūkio. Kiaulės, briaudamos per šiaudų kūgį ir per žabarų tvorą, nori prisiveržti svečių. Šunes. Atlapomis durimis daržinės. Šiaudų pritaršyti pakiemiai. Retai kada išdžiūstančiu purvu kiemas ir keli jame pamesti akmenys jam peršokti, užėjus blogesniai metų sezonui. Dar nepradėti arti laukai. Iš sunkių akmenų nuveltos trobos, kiek bal-tai padažytos. Ir vienoje troboje gana apstus, mokslininkui ypač turįs vertės, istorinis muziejus. Rak-tais nešina, iššina muziejaus atidaryti ūkio ir sykiu muziejaus šeimininkė, miltuota, grubiais, veikiau į brezentą panašiais kasdieniškais mėlynos medžia-

gos drabužiais ir rudu, vargų ir saulės nuvargintu veidu. Kaip tikra sodietė prancūzė. Ji aiškina mums muziejaus turinį ir tas skriaudas, kurias pasaulis padaręs jai ir jos sūnui, atitikusiam iškasenas. Ir jos visam ūkiui. Kaip žinoma, Prancūzijoje šeimyna eina išvien. Kaip žydai.

- O vis dėlto mes būsime laimėję! - visai pasididžiuodama, sako sodietė, teikdama mums pirkti storą kaip kokį talmudą Glozelio bylos protokolų ir teismo sprendimų knygą. Tokiais pat mėlynais ir grubiais apdarais, kaip ir ji pati.

Turistiško šišo pagautas, klausiu:

- Kiek?

- Tiktai penkiasdešimt frankų... - Bet mano šoferio ranka nustumia mane ir manyje ūmai atsiradusį dykaduonį turistą ir iš karto man paaiškina, kiek benzino galima būtų gauti už šitokią sumą. Sutinku.

Kai sujungtomis jėgomis nutariame bent atvir-laiškių nusipirkti, teta, muziejaus savininkė ir eks-ploatatorė, negali mums nei penkių frankų iškeisti. Cigaro dėžutėje teguli keli variokai vienišai. Ir nieko daugiau toje provincijos muziejaus kasoje. Išgelbsti situaciją iš kažkur čia pat atsiradęs sūnus. Jis duoda gražos ir dar kai ką paaiškina apie muziejų, nors ir

ne visai noromis. Jis verčiau tiktų durų rentiniams sodyboje remti ar iš savo kambario neišeiti.

Išvažiuome vėl į platų kelią. Vėl lynoja. Lietaus smulkučiai lašai suvilgina kelio asfaltą. Jis darosi kiek slidus, blizgus. Rudens nuotaika gamtoje. Nors dar tik ankstybas pavasaris.

Vichy miestukas. Įdomu mieste vaikščioti. Pau-pys. Gluosniai nukirstomis viršūnėmis. Iš pradžių, kai atvažiuau, jie buvo tokie nuogi, tie gluosniai, ir tokie ryškūs dangaus plotmėje. Gluosnių gaurai dabar tirštėja, ima augti. Viršūnių žabarai sprogs-ta iš pat kamieno. It žmogaus galva suželtų ilgų ilgiau-siais plaukais.

Vadinas, linksma jiems, gluosniams. Pavasaris – gajumo laikas. Tų spalvų, spalvų!

Pačių įtikinamų, vis šviežiažalsvių, šviežiamėlynių ir protarpiais pilkų, vis tamsiapilksvių ir tamsmels-vių.

Švelniomis linijomis susiklodavę ir susiraizgę ato-kiau esantieji kalnai. Kalnų juostų juostos.

Mes, *Vichy* gyventojai, esame su savo miestuku įgrūsti į daubą, – nė vėjai kaip reikiant neužpučia.

Upė plaukia sau raudonai paauksinta.

Jau šios dienos saulė pasislėpė.

Kitoje upės pusėje įkyrūs namokščiai, jų tarpe išsiskiria „Ecole de natation et bains de familles“¹⁸. Ten vėl karčemėlė, garažas ir būtinai visur „Mobi-loil“ po vienu stogu susigūžę.

Tiltas.

Vakaras.

Gražiai Dievo gamta sukurta.

O po tiltu sriaunios upės viduryje ilga salelė, kaip blynas koks vandenyje pamirkytas. Pavasario žvyro apnešta sala vandens kasdien apkramtomais kran-tais. Smėlys jau apdžiūvo, sausas. Sala imančiais sprogti žaliais beržiukais. Gluosniais ir kitokiais šapeliais, šapaliukais. Taip tirštai sužėlusiais, – žmo-gaus ten niekuomet nesurastum. Vasarą dar bus tirščiau žalių krūmų saloje.

Sako, kad šįmet išimtinai toks skaistus pavasa-ris. Aš nieko neturiu prieš tokią išimtį. Atšilo visai. Nors dar kiti medžiai kažko lūkuriuoja. Jie gudrūs, jie būgštauja šalnos. Kaštanai šandie parke dėl šios staigios šilumos ir vidurdienio kaitros neiškentė. Ėmė visi ir susprogo.

Vichy mieste pavasaris ima reikštis visokiais būdais. Laukiant sezono ir gerosios publikos, dulkių

¹⁸ Plaukymo mokykla ir šeimyninės vonios (*pranc.*).

ypač bus padidėję. Visur griauunami namai, lopomi, taisomi. Kai kur pristatomi prie grandioziškų ir šiaip jau visai patogių namų, tų visų „*etablissementų*“¹⁹, dar kokie fabrikai sveikatai taisyti. Vis tirščiau bestatant naujus namus ir priestatus, seni kaštai turi pasitraukti iš kelio ir jiems vietą užleisti. Dabar guli sukapotų kaštanų kamienai ir dar smulkiau sukapotų ir sudėliotų kaštanų šakų krūvos. Vis pritvinkusiais pumpurais, sakuotos, pavasariu kvėpiančios.

Kai kur toks baltas, smėlėtas akmuo pjaunamas pjūklų. Tai patogus daiktas. Kad būtų tokios rūšies akmenys Lietuvoje, kiek mūsų darbštusis ūkininkas galėtų prasimanyti tų baltučių namų. Lietuva nubaltėtų, ir nesakytų svetimšalis, kad Lietuva esanti tamsi ir juoda. Iš tikrųjų visais tais pašepusiais šiaudų stogais ir nutrūnijusiais namų rąstais.

Parkuose vis tvarkomos ir tikrinamos cemeniniais dugnais didžiulės kūdros. Iš nudžiūvusiais dugnais kūdrų visi įnamiai – antys, gulbinai ir kiti smulkesni prijaukinti paukščiai – išvedami tam kartui pasivaikščioti į kitas jiems šiam reikalui greitomis surandamas vasarvietes. Pilstomas ir nupilsto-

¹⁹ Gyvenviečių; įstaigų, įmonių (*pranc.*).

mas vanduo, lopomi cementiniai dugnai, žarstomas drėgnas žvyras po parkų takelius.

Parkai. Gėlių šiltnamiai.

Moderniškos ir pačios moderniškiausios, vasarą tik tegyvenamos daktarų vilos. Visos kultūriškai, tvarkinga eile parko pakraštyje pagrečium sustatytos. Kaip kokio policininko žmonės, dėl uždarbio kiek linkę pasipešti, tvarkingai išskirstyti ir sugrupuoti. Visiems čia užtenka oro, pavilgos ir uždarbio.

Dabar šios moderniškųjų ir moderniškiausių daktarų vilos tuščios, lentomis ir langinėmis užstumtais langais. Dar kai kur vilų įėjimai visai nesužiūrėti. Želia pro žvyrą sau žolė iš pavasario. Matyti, tikrai esama perdėm sezoninio darbo šiems daktarams. Mėnuo, antras, – jie čia pagastroliuos, – ir vėl visam sezonui uždaromi langai.

Miestelis po žiemos ima busti. Visur prie šaltinių paviljonų iš po žiemos prisukami kranai vandeniui atsigerti. Ir tų pačių gėrikų lyg ir padaugėjo. Pirmą tik kur ne kur po vieną kraną. Ir tokiu būdu reiškiasi pavasaris.

Žiemą tegyvena šiame miesčiukyje 20 000 žmonių. Vasarą į jį suplaukia per 150 000 svečių. Aišku, viskas nutaikyta šiai dykai publikai priimti.

Diena praeina čia labai greitai.

Žiūrėk, ir vėl jau skaidrusis, tylusis vakaras.

Diena baigta.

Kažkur pavasariškai subliauna asilas. Visą savo asilišką dūšią išliedamas šiuo riksmu.

Ant tilto švystelėjo, iš karto užsidegė kurios staugios mašinisto rankos pasuktos elektros lempos. Jau saulė nusileido. Tolimų automobilių užimas upelio tekėjimo užstojamas.

Mūsų pensionate viskas pagal dietą. Tačiau iš ryto, prancūziškąją kavą teikiant, mačiau, tarnaitės sviestą grobė pirštais. Šiaip jau mieste didžiausias higieniškumas. Į uždengtą maisto halę net dviračiu įvažiuoti ar jį įsivežti uždrausta. Tai esą nehigieniška. Šiaip jau rytmečiais bešpaceruodamas gatvėmis, matai, kaip šunes eksploatuoja rytmečio maistą. Išverčia iš skardinių tiesiai į šaligatvį dėžių popierių, sąslavas ir riejas dėl kiekvieno menkiausio aptinkamo kaulo. Kiekvienam reikia gyventi! Nors dažniausiai, pastebėjau, kiekvienas disciplinuotas šiaip jau šuo turi savo eksploatacijos rajoną.

Juoduką, tokį blizgantį ir net apyriebį, o gal tik tokiais pasišiaušusiais šeriais, matydavau kas rytą prie „Banque de France“²⁰, bekontroliuojantį savo

²⁰ Prancūzijos bankas (*pranc.*).

dėžes. Širmą kalę, pamuštą ar net perlaužtais ir dar geriau nesugijusiais užpakalinės kojos kaulais, visuomet matydavau tyliai tupinčią prieš vienas duris, kur buvo gyvenama neturtingųjų, iš ryto pasirodančių tokiais suveltais plaukais ir nenumigusių siuvėjų. Kol išmes kokią rytmečio plutą. Graudu. Kad ir kulką į šitų išbadėjusių šunų šunišką kaktą!

Aš nežinau, kur bus dingusi toji puošnioji, skonio pertekusi Prancūzija. Tokia, kokią mes ją visuomet esame linę įsivaizduoti.

Ką aš matau, pavyzdžiui, tokiam tipiškam Prancūzijos provincijos mieste kaip *Vichy*. Kad ir tokioje laikrodžių krautuvėje. Kur sykiu pilna žmogaus būtyje tiek reikalingų tų visokių *objets d'art*²¹.

Napoleonas iš bronzos, išskėstomis kojomis ir sukryžiuotomis rankomis, žemėlapius ir žibintą pasidėjęs ant stalo. Žibintą norint galima uždegti. Tai tokia lempa.

Šokėja išskaptuotu iš kaulo veidu, pati sidabruoto metalo, kažkokiu jai užtemptu nuo kaklo ligi pat jos padų maudymosi kostiumu. Kaip koku keistu cirko akrobatės kostiumu, standriai aptempiančiu jos kūną. Ši ponia apsimeta šokanti. Išskėstomis, į

²¹ Meno objektai (*pranc.*).

viršų iškeltomis rankomis, pati ant kažkokio sustingusio šleifo (gelsvas žalvaris). Jos kūnas, jos sidabruoti apdarai prisagstyti žvaigždžių. Įvairaus astronomiško dydžio ir spalvų. O per krūtinės pakilimus jų jau milijardai.

Tigras. Visas nuglancuotas, blizgąs. Tai – rašalinė. Sidabro briedis. Daug pigių kolonikų marškiniams ir manketams. Nieko vis nereiškiančių. Beveik kaip Kaune, sidabro krautuvėse. Pigutėlių, neskojingų fabriko dirbinių, tik brangia kaina įperkamu.

Amūras, išaugęs iš savo amžiaus, kvaila mina, laiko jam per didelį lanką savo nulietomis rankomis.

Kur čia nors kiek meno ar koks geros valios krislelis?

Ir taip toliau, ir taip toliau. Drabužių, baldų krautuvėse. Visur pigiausia ir bjauriausia tandeta. Kur tu, Prancūzija? Argi tik vien langų priverstuose brangiai įmokamuose ir gana gražiuose kailiniuose moterims dabitoms papaikinti?

Niekuomet nebuvo matęs tokio didelio fabriko niekniekams gaminti ir tokios sočios publikos, savo nejaukius apetitus tokiais pigumėliais pasotinančios.

Medžiai miesto centre, įsprausti tarp mūrų, kaip žvėrys narveliuose. Sugauti. Suvalgyti. Prisegti. Kaip kokie liūtai nukirptomis uodegomis. Skurdu čia

jiems ir tamsu, tiems medžiams. Medžiai įsprausti tarp pilkų, dulkinų ir dar nuolat padulkinamų mūrų. Alsu. Kada ne kada nupapsnoja ant lapų retas lašas reto dabar čia lietaus. Šalti lašai laikosi ant dulketų medžių lapų kaip švinai. Ir nusirita pagaliau. Nukrinta nuo ištroškusio kaštano, platanu ar eukalipto. Medis negauna atsigerti. Medžio papėdė užgriozdinta kokiais įvairių figūrų špižo liediniais. Kaip peiliu į medžio minkštumus daiktmuo remia. Taip tinka mieste medis nuo žmonių kojų ir kitokio žalojimo apsaugoti. Platanų ir kaštanų medžių viršūnės kiek aukščiau, o kitur net per pačius kamienų vidurius nupjaustytos.

Dabar, pavasariui išaušus, ir šie panašūs į kokius nutriušusiais kailiais ir nupjautomis uodegomis liūtus ir išdžiūvusias panteras medžiai ima staiga atbusti. Visi jie jau ima džiaugtis pavasariu ir kaip įmanydami reaguoti į saulę. Bet it madą nustatą siuvėjai ateina žmonės, ilgomis žirkklėmis nešini, ir apkerpa tas pačias atžalas. Smaluotomis pavasario šakomis žaidžia iš mokyklų grįžtą gimnazistai. Žmogaus suvaldyti medžiai liko kaip kokie žmonės kastratai.

Tegu sau žmogus pamėgintų iškrėsti tolygius šposus kur džiuuglėse. Ten jį medžiai savo liano-

mis užsmaugtų. Ir išverstų neseniai pastatytus sienai saugoti piketus ir misionierių pastatus.

Tuo būdu pavasaris *Vichy*.

Nežinia kodėl mano gydytojas ėmė ir prirašė man masažą. Galbūt prisiminęs savo vilos tamsų vyno rūselį, neramios sąžinės graužiamas.

Ieškau įsakyto masažisto.

Priemiesčiai.

Kažkoks mistikas. Sėdi mano „masažistas“ ir Bibliją skaito, įdomesnes vietas sau pabraukdamas. Iš karto, manęs neklausiamas visai, pasisako esąs – vegetaras, radioaktyvistas ir revoliucionierius. Revoliucionierius esą buvęs pirmiau. Kai buvo prieš ką revoliucijas kelti. Kai viename audringame revoliucionierių susirinkime viešai buvo pasakęs atskirą nuomonę (prieš revoliuciją), susirinkimo kone buvęs primuštas. – „Aš, žinoma, nėjau iš salės greitai, aš, žinoma, išėjau iš salės lėtai.“

Rusiškas daugžodiškumas.

Jis parodo man visą pieštuko išbraižytą knygą. Joje jis suradęs naujų tiesų. Jo radioaktyvingumą patvirtinančių. Apie mano sveikatai tiek reikalingą masažą neužsimindamas nė žodžiu.

Jis – vegetaras. Jam užtenka kelių kviečių grūdelių ir kelių žalių žalių sugrauziamų morkų.

Jis taip įtikinančiai kalbėjo, man buvo baugu likti vegetaru, žalių morkų graužiku. Ir keliauti sau!

Apie masažą mes daugiau nė nekalbame.

Rusas, išgirdęs, jog aš iš „šiaurės“, nudžiunga. Prašosi patarpininkaujamas pristatyti jį ponui Nobeliiui, kurį aš tikriausiai pažįstas. Juk ir jis Šiaurėje.

Jam jis reikalingas vienam išradimui laiduoti.

Aš pasisakiau pono Nobelio nepažįstas. O be to, jis seniai miręs.

Tat nepadaro mano jaunuoliui jokio įspūdžio. Niekis! Jo išradimas „bulverizuosis“, net panaikinsiąs mediciną. Ar aš negalėčiau jo išradimo finansuoti? Pasakiau, be užstatytinio automobilio, kitokių finansų šiuo momentu neturiš. Tai niekis! Medicina visai bus nereikalinga. Jis vis įterpia prancūziškus, bekalbėdamas apie savo mokslinius išradimus ir savo mokslines teorijas. Jis priverstas būti labai atsargus, kalbėdamasis su šios dienos medikais. Jie galėtų jį nužudyti iš keršto. Jie jo nepakenčią. Man jis gališ šiek tiek, nors bendresniais kontūrais, apibrėžti savo teorijas. Nes aš esąs teigiamai radioaktyviškas. Aš dargi gerų radioaktyviškų bangų žmogus. Jis gališ nustatyti tam tikru kristalu ir centimetrais išmatuoti daiktų ir kūnų radioaktyviškumą ir jų bangų ilgį. Manimi pasitikėdamas, jis man parodo

savo įrankius. Rankoje ant siūlelio žaidžia sukinėjasi metalinis „krištolas“. Jis koresponduoja su radioaktyvistų draugijos pirmininku, vienu kunigu prancūzu. Jis dalyvavęs jau keliuose kongresuose.

Kiekvienas daiktas turįs tam tikrą radioaktyvškumą ir bangų ilgį. Jis viską žinąs. Jis esąs viską išmėginęs. Kiaušinis, pavyzdžiui, iš kurio turėtų išsikalti gaidžiukas, turįs 137 bangų ilgį, višta – 120, „neutralis“ – 110.

– Neutralis? – pašoku.

Nors dabar nei už bangų, čia paduodamų, ilgį, nei už jo mokslinius terminus neatsakau.

Dar esu prašomas išgelbėti Rusiją. Reiktų ir mums, atskilusiems nuo jos, surasti kurį kooperavimo su ja būdą.

– Kad mums ir taip gera!

– Na, vis dėlto! – esu prašomas.

– Ar jūs turite valdininkų?

– Turime.

– Iš tikrųjų tikrų valdininkų? Kiek?

– Na, vis kokia 40 tūkstančių prisirinks, – sakau nenorėdamas nuskriausti Lietuvos svetimšalio akyse.

– Ar jūs krikštyti?

– Ir dar kaip...

- Tikrai ne pagonys?

- Gal kiek.

Tokios tautos pirmiau jis negirdėjęs. Ar ne keista?

Tas stebina jį.

- Ir kariuomenę?

- Ir kariuomenę.

- Kiek?

- Na, kokia 30 tūkstančių. Taikos metu.

Aš atsisveikinu su savo keistu pažįstamu. Bėgte išbėgu iš šio entuziasto. Dabar man rūpi mašina. Aš įsitikinu - mano esama sveiko. Kas mano automobiliui? Aš visai juk jį būsiu užmiršęs. To *Vichy* man jau gana.

Tuščias garažas. Automobilis gana apleistas. Automobilius plaunąs žmogus kažkur išėjęs. Niekas negališ jo surasti. Garažo patronas mirktelia man akimi: karčemoj!

- Argi būtinai jau šiandie? - liūdi plovikas.

- Būtinai... Ar tamsta rusas?

- O, batiuški... - nusalsta žmogus. - Štabo kapitonas!

Jis trinktelia guminių batų užkulniais.

- Iš kur tamsta? Iš Lietuvos. Tai juk tamsta rusas!

Išgirdęs rusų kalbą, išsprendęs tautiškumo paslaptį, jis kaip matai imasi darbo. Automobilis

išplautas. Jis blizga. Visas naujintelis. Kol jis džiūsta, mes, susėdę automobilio papėdėje, draugiškai šnekučiuojamės.

- Tai kas, kad tamsta lietuvis dabar. Juk pirma tamsta rusas buvai. Tamsta dabar kur norimas gali keliauti...

- O tamsta...

- Ak, per tuos automobilius aš kito gyvenimo nematau. Automobilis po automobilio. Jiems galo nėra. Tik plauk ir plauk!

Likimo suvesti ir to pat likimo verčiami, mudu du, štabo kapitonas ir aš, turistai, nenoromis prisimename Rusiją.

Susėdę ant pastovos, mes abudu kaip ir verkiame. Mano kapitonas gukšnoja:

- Juk tamsta nebe koks ten lietuvis. O rusai! Tamsta - laisvas. O aš ištiesą dieną - automobilius plauk ir plauk, ir niekuomet galo jiems nėra. - Mes dar valandą gerą pafilosofuojame.

Mašina apdžiūvo. Mes atsisveikiname, vienas antram gera palinkėdami.

PER ALPES ITALIJON

Aš vėl lekiu pirmyn.

Gražios *Vichy* apylinkės, gerokai iš *Vichy* miesto išvažiavus.

Laisvė.

Iš *Vischy* akies statymu aš pasinešęs Italijon. Ir dar toliau. Kur fantazija neš. Nors žinau, kad ir Prancūzijoje pasitaikys didelių gražių miestų, kaip Lionas ar panašių. Bet man nėra kas juose daryti. Aš – ne muziejinis žmogus ir ne muziejų lankytojas. Tiek, kiek pamatai žmogus iš automobilio lango. Be kurios ten sistemos ir maršruto. Tai mano sistema. Aš džiaugiuosi kaip vaikas, galėdamas vis pirmyn judėti.

Iš tikrųjų, kaip gera, kad ir po tokio didmiesčio, kaip *Vichy*, atsidurti tikrame sodžiuje. Junti, kad esi tikroje gamtoje, kur esama tikro vėjo. Tikrų miškų, tikrų žmonių. Nustembi žmogus, kad esama ir tokio pasaulio. Tikrų kaimiečių su savo sunkiai pavelkamomis ir pastuksnojančiomis į asfalto kelią medinėmis prancūziškomis klumpėmis. Saulės užgrūdytais

veidais ir grubiomis darbo rankomis. Tik dabar kažkokia popietinė siesta. Žmonių maža tematyti laukuose. Tik tušti keliokščiai.

Puikūs, nuo senų laikų prižiūrimi ir daugiausia asfaltuoti keliai. Kad ir kokie keliokščiai būtų, vedą į kokią atstumoje esantį miestelį. Kokią mokyklą ar malūną.

Bet užvis geriausia, kad aš keliauju ne vienas. Su manim sėdi prie vairo mano *madame*.

Mano geriausias kelionių draugas, mano žmona.

Kiek laiko likusi viena pati Kaune, dabar ji buvo atvykusi į *Vichy* manęs pasitikti ir pasakoti, kas gero girdėtis namie. Bei pažiūrėti, kaip aš „gydaus“.

Nors man nėra jokios ligos. Tik žmonės prikalbėjo, vanduo esąs sveikas gerti. Aš prie jo ir pripratau pagaliau. Gal jis ir sveikiau negu „bokai“ ir degtinė. Tik kad visiškai neatprastum nuo jų...

Sutikusi mane žmona džiaugiasi ir sako, atrodo puikiai. Na, matai!

Aš jai tuo pat.

Dabar mes keliaujame dviese, susėdę šalimais vienas antro. Čia pat gyvas žmogus. Jos šilima mane žadina. Ji protarpiais nusišypso. Ji kalbasi. Matau, plaukų pudurys iš po skrybėlaitės išsidraikęs. Aš ją

dabar matau tokią, it būčiau pirmą kartą susitikęs. Visuomet taip atsitinka, staiga pasimačius.

Pirma tik radijo laikas nuo laiko mano užvedamas čirškėjo savo dusliu balsu automobilyje. Dabar čia pat prie tavęs gyvas žmogus.

Aš jau atpratau nuo žmonių. Ypač nuo ponių. Nuo jų draugijos. Tad dabar man viskas kaip kokia naujiena.

Žmona gražiai apsilvilkusi. Turbūt sutiktuvų iškilmingai progai. Iš namų, matyti, ilgai bus ruošusis. Baltos pirštinaitės... Naujai pasiūtas ir gerai nusisekęs kelionės kostiumas. O aš – priešingai. Aš kelionėje esu visai nupratęs skustis ir esu visai apžėlęs.

Mano žmonelė padeda man vairuoti. Ji laiko vairą savo baltomis pirštinaitėmis. Atrodo seniai jau nevaldžiusi automobilio. Kaip ir atpratusi kiek. Nes per daug jau koncentruojasi. Ji pati, kaip didžiai išsiilgęs žmogus, numeta man vieną ir kitą pasisveikinimo žvilgsnį. Tarytum visai pamiršdama automobilį.

- Tik į ravą kur neįvažiuotum.

Aš darausi realistas. Kas atsitiktų, pavyzdžiui, jei apdužtų mūsų automobilis? Toks aplamdytais šonais, gulįs kur paravyje ir nepataisomas... Tepalik jį Prancūzijos kur laukuose. Valizas tektų, iš mašinos išėmus, irgi sudėti kur pagriovėje. Kelionės būtų

baigtos. Reiktų iki pirmos kurios provincijos stotelės ar kurios prieplaukos keliauti. Ir stačiai – namo!

Užtai viena viltis šiuo metu – tai visur išvežąs automobilis. Jį reik daboti, laiku pašerti ir neužvežti.

Nors žmona puikiai vairuoja. Tik tiek gal atpratusi.

Staiga ji liaujasi vairavusi. Stabdo. Užtraukia rankinį stabdį.

– Aš toliau važiuoti nebegaliu!

– Kodėl...

Ji juokiasi, kad aš toks naiviškas. Ji, veik nieko nesakydama, apkabina mano šoferišką galvą:

– Pasiilgau!

Mes abu juokiamės.

– Gerai, kad dar mašiną sustabdei...

– Tu geriau važiuoji. Važiuok dabar – greičiau nuvažiuosime. O dabar – pusryčiai!

Mes išlipame į žolę. Kaip čia viskas skaistu. Kaip kitas pasaulis.

Žmona, nešina sunkiu vyno vidonu, gal nuo dešimties litrų daiktmenui, vos ją pavilkdama, ruošia stalą. Čia pat žolėje.

Pusryčiai paruošti.

Pieva. Puikūs reginiai.

Pakelėje medžiai ir medžiūkšliai tokie jaukūs. Visu savo puošnumu išsišakoję, išsilapoję, nors į paveikslą juos dėk. Derlingi laukai. Taip gražiai sudygusiomis dirvomis, ant kalnų ir pakalnėse. Tikras prancūzų pavasaris. Kuomet viskas laukuose taip jauku ir taip tylu, kaip šioje papiečio tylumoje. Visa gamta džiaugiasi ir alsuoja saule, saulės taip gražiai įšildyta.

Kažkokia šventadieniška nuotaika.

Puikūs pusryčiai.

Mudu vedę, turime daug bendrų reikalų. Aš žiūriu į ją ir klausiu it ničnieko:

- O kaip reikalai? - Aš prisimenu Kauną ir mūsų krautuves.

Ji žiūri it nesuprasdama, apie kokius reikalus aš čia dabar kalbu.

- Nemanokit, aš išvažiavau kiek galėdama geriau sutvarkiusi krautuves. Nieko bloga neatsitiks.

- Neišlicituos?

- Ne.

- Na, o vekselių medžiotojai?

- Vekseliai išpirkti.

- Tu - stebukladarė. O sklypas kalne?

- Irgi užmokėta paskutinė rata.

- Tu iš tikrųjų stebukladarė. Tu man patinki. Tu man imi patikti...

- Štai aš atvežiau tau sąskaitas...

Aš ir be jų maždaug žinau, kas darosi šitokiu metu namie.

- Šitokiu metu sąskaitos!

Mes baigiame savo pusryčius. Mudu turime daug paslapčių. Tik mudu du suprantame jas iš pusiaužodžio. Atrodome kaip kokie ūkininkai, išėję šventadienio popiečiu į laukus pasivaikščioti.

Žmona žiūri į mane:

- Juokinga, kad šiuo metu mes ne Kaune, tik kalbame apie Kauną.

- Ar tu nebūsi užmiršęs ką? Ei. Ei! - ji juokiasi.

Aš net kūlvertomis atsigrėžiu į ją. Aš žinau jos keistus įpročius.

- Taip, aš būsiu užmiršęs. Būsiu užmiršęs padėkoti tau už pusryčius. Te tau!

Mes abudu juokiamės.

Prancūzų mažo miestelio karčema. Iš pirmo žvilgsnio atrodanti taip, lyg čia pirmiau sustodavo diližanai ir karietos, dabar pavadinta „Grand Hôtel

au beau séjour“²². Su „garažu“, kaip skelbiama iška-
boje. Ir reklamuojamu šiltu ir šaltu vandeniu, tiek
reikalingu ir į madą įėjusiu moderniškiems žmo-
nėms. Karčemos senoviškos, didelis pastatas sun-
kiomis sienomis, jau gana nuo amžiaus ir šios die-
nos lietaus apšepusiomis ir ilgais į orą ištrauktais
kaminiais, kaip dažniausiai prancūzų pastatuose esti.

Šiandie į pavakarę visą dieną lyja. Juo arčiau
vakaro, juo blogiau. Visur vien čiurkšliai ir var-
valynės. Automobilio langui valyti švytuoklei nuo-
lat bešvytuojant, akys išvargo. Juk tai iš valandos
į valandą prieš pačias akis toks švyduliavimas.
Sustabdai švytuoklę – toks lietus langą čiurkšlėmis
užpila, nors į griovį tiesiai suk. Kelias gana duobė-
tas, o per molynes gana slidus. Nors žmogus per
dieną ir po stogu, kad ir automobilio stogu, bet atva-
žiuoji vakare sustoti į numatytą vietą perdėm susti-
ręs, drėgmės perdėm perimtas. Ne ką geriau atrodo
ir automobilis. Toks irgi sušlapęs per dieną ligi pat
ausų. Automobilis lyg pats būtų didžiai patenkin-
tas. Visą dieną vis per purvus ir taškalynes. Uh! Vis
girdėti, kaip jo ratai plauna ir taško kokios balelės

²² Jaukus viešbutis (*pranc.*).

pakelėje vandenį į šalis. Dabar bus gera visiems stabtelėti ir kiek apšilti.

Į sumoderninto viešbučio vidų įėjimas veda itin girgždančiais laiptais. Pro kažkokią kamarą ar pro virtuvę. Čia, toje virtuvėje, viskas sugriauta, suvelta ant stalo. Puodai, šaukštai, lupenos. Maisto ištekliai, kopūstgalviai ir saločiai. Nešvarumas didžiausias. Šiame kambaryje dar esama kažkokių gramėzdų.

Tokie pat girgždą laiptai visur ir kituose kambaryuose. Ir tokia pat garsiai šaukianti asla, sukalta iš stambių senoviškų lentų. Tik lova kambaryje imponuoja. Ji užima, kaip ir dažniausiai Prancūzijoje, beveik visą visatėlį kambarį. Impozantiška ir sykiu patogi. Bac į ją!

Nė akių nesuspėjęs kaip reikiant sumerkti, žiūrėk, ir vėl jau rytas. Toks visuomet sveikas, be kokių ten painiavų miegas! Greičiau iš lovos. Kelionė. Tolyn. Vis į naują kelionę.

Garažas. Prigriozdyta ligi pat palubių niekam nereikalingų baldų šioje buvusioje stadaloje. Sulaužytos lovos, aplamdytais griaučiais foteliai ir sofas. Kažkoks nepalaidotų daiktų kapinynas.

Be manoj, garaže dar viena koketiška mašinaitė. Per garažo pavartę per naktį drūčiai prilijo ir nuolat į vidų sruvena vanduo. Stadalos stogo konstrukcijai

kiek pagerinti į stogo plyšius sukaišiotos langinės. Kai kur senas korsetas užkištas. Ar skarda. Bet šian-
die braunasi pro visas stogo skylės lietus.

Reikia greičiau iš to tvano gelbėti savo draugą. Užvedamas jis urzgia. Čiaudo peršalęs ir nepaten-
kintas.

Užmoku man pateikiamą čia sąskaitą. Virtuvėje
vėl matau ant to pat milžiniško stalo dar iš vakar
dienos nenuvalytus valgio likučius. Ir naujai atvil-
tus valgio išteklius kitai dienai. Šeiminkė – buka.
Trumpomis koketiškoms rankovėms ir greitomis,
irgi gana koketiškai suvelta rytmetine šėveliūra.
Ji garsiai čiauškina savo rytmetinę kavą. Dabar ji
žiūri gana abejutiškai į mane ir į mano užvedamą ir
nebeužvedamą mašiną. Jai vis vien. Sąskaita sumo-
kėta. Niekad dar pirmiau nemačiau tokios abejin-
gos moters.

Karčemos kiemas apstatytas. Vis kažkokiais
mūrais ir pastatais pastatėliais. Kaip kokia senovės
tvirtovė. Mūruose pilna durų, nišų ir nesime-
triškai į mūrus įstatytų langų. Matyti, kad namas
buvo statytas labai seniai ir nuolat gerinamas. Prie
sienų visur prilipdyti laiptai. Mediniai, aptriušę. Ant
laiptų pilna snaudžiančių šunų. Ir jiems reikia kur
nuo lietaus pasislėpti. Bet retkarčiais visi šie šunes

šluotražiais nugainiojami kažkurios piktos bobos. Jai, matyti, visai tiksliai pavestos šios pareigos. Ji turbūt gauna už tai algą, pastogę ir valgį. Ir yra įregistruojama į valstybinius statistikos žiniaraščius kaip žemės ūkio darbininkė.

Popiečiu žmonės eina iš bažnyčios. Lyja. Pilni keliai žmonių. Bet kokie čia visur kalnai! Ir kokie kaimai, keliai, bažnyčios. Viskas čia rimtai, nuo amžių, atsidėjus statyta ir dabar tinkamai prižiūrima.

Jau automobiliu tenka varytis vien į kalnus. Kartais dideliu staigumu. Nepapratusiai akiai net nejauku. Ar išlaikys tik padangos, stabdžiai. Patys keliai vietomis gana siauri. Nors automobilis varosi gana smagiai ir nė kiek neprotestuodamas. Pirmas kalnuose pragraužtas tunelis, kuriuo man iš viso tenka važiuoti. Vos ne vos lemputės tunelio palubėje apšviečiamas kelias. Oro slėgimas jau kitoks, negu buvo įprasta ten apačioje. Ausyse suūžė staiga, it orą kas būtų išpumpavę staigutėliai iš jų.

Nuo miestelio į miestelį kelias aukštyn. Ir tie miesteliai retėja. Mažučiukai tokie darosi. Pro čia reikia perkopti Alpes, norint nusileisti į Italijos pusę. Tena kopti *Modane* kryptimi. Vis dažniau tenka griebtis antrojo bėgio. Mašina vis dažniau ima dusti,

neužveža visu greitumu. Ne taip kaip pirmiau. Keliamasi į aukštį kažkokiais vingiais. Uolų pakraščiuose pragrauztais vingiais. Tikras kalnų ir uolų kelias. Ir gana neįaukus.

Pagaliau rūstūs, be jokio medelio, skurdūs kalnų sodžiai.

Jau net į pusantro tūkstančio metrų aukštumos įsiektą. Ant namų stogų uždėti apysunkiai akmenys ir plozai, kad, pūgai užėjus, patys stogai nebūtų vėjo nurauti. Namai nedažytomis sienomis, niūrūs, kai kur visai pajuodiję.

Tuose nykiuose miesteliuose vis daugiau pasitaiko kalnus saugojančių prancūzų kareivių. Puikūs alpinistai. Žmogus iš prityrimo žinai, kai ima atsirasti itin rūščiose ar žmonių beveik negyvenamose vietose kareivių, kad bus siena. Ir iš tikrųjų kelio rodyklėje skaitau: muitinė! Vieno sunykusio kalnėno klausiu, kur ta jūsų muitinė, nes man ir važiuoti jau įgriso. Jis nežinąs! Jis net nustebo.

- Kokia muitinė? - Čia nėra muitinės. Čia nėra jokio pravažiavimo. Jei bent norėtumėt palaukti gegužės mėnesio galo...

- Ačiū...

Buvo iššauktas *cantonnier*²³. Tai toks žmogus, kuris atidaro ir uždaro kelius. Jis – kaip koks kalnų ponas dievas. Kad ir tokios galios žmogus, tuo tarpu atidaryti mudviem kelio negalėjo. Dėl tos vienos ir gana paprastos priežasties, kad kelias per kalną dar giliai sniego užpustytas. Užpustyto kelio esama apie penketą kilometrų. O sniego gilumo su viršum penki metrai...

Aš ir pirma mačiau sniegą paraviais. Tokiu metu! Žiūrėjau į tai kaip į kokį kuriozą.

Važiuojant keliu, gulėdavo akmenys. Dažnai visai neseniai nuo kalnų nuslydę akmenys. Kartais visai nemaži plovai, automobiliui pavojingi greitomis užvažiuoti. Ypač kad būdavo pribyrėję dažniausiai titnaginių ir aštrių skeveldrų. Keliai, kad ir šventadienį, buvo valomi sargų. Bet kelias toks ilgas, o akmenų vis pribyrėdavo naujų. Ir tos byrančios skeveldros atrodė irgi savo rūšies kuriozu ir naujiena. Nors blogesnės rūšies.

Mano vis klausiami kalnėnai negalėjo daugiau nurodyti kelio tiksliai. Kelią pastojų man alpinistas. Toks linksmas kareivis savo melsvu kareivio apsiaustu ir gana koketišku beretu. Mano klausia-

²³ Kelininkas, kelio prižiūrėtojas (*pranc.*).

mas, kur čia esama muitinės, jis tokiu linksmu tonu, kaip ničnieko, atsako:

- Muitinės nėra. Muitinė uždaryta.

- Ką daryti?

- Atgal.

Tai buvo labai logiška. Tik ne man.

- Bet kur atgal? Negi vėl per Lioną ir Nicą grįžti? - Man jau vaizdavos kelių tūkstančių kelio „vingis“.

- Kad ir per Nicą... Juk nėra kito pravažiavimo.

- Nėra?

- Ar bent traukiniu...

- Traukiniu?

Pasirodo, automobilį galima pervežti traukiniu iš prancūziško į itališką pasienį, pasinaudojus geležinkelio tuneliu. Bravo!

Gerai, kad čia dar nors kiek galima gauti benzino. Manojoje mašinoje jo beveik neliko.

Karčema alpinistų kareivių apgulta. Visi jie vikriai patarnaujami vienos simpatingos, vikrios ir gana gražiai nusisekusios šeiminkės. Viskas dedasi kaip kokiame sekmadienio bažnytkaimy Lietuvoje. Tikra bavarija. Kareiviai girksnoja alų. Lošia atsidėję šachais. Kitko jiems čia nėra kas daryti. Visi šie kareiviai reikalingi sienai prižiūrėti.

Šeiminkė ir mudviem pastato alaus butelį ir pateikia kelis prancūziškus biskvitus, tiesiog imamus iš fabriko skardinės. Gera gyventi, sakau sau.

Žmonių gyvenama ir čia. Viršuje sniego nukloti kalnai. Nors čia širma ir lynoja. O simpatiškoje karčemoje pilna žmonių. Visokių jurgių ir antanų. Jeanų ir antoinų.

Prieangyje pristatyta daug *ski*. Visi jie tvarkingai sustatyti pagal sieną. Be jų, matyti, čia nė pasisukti kiek toliau negalima.

Kareiviai ateina į bavariją kiek įvargę ir išilę. Matyti, ilgai laipioję po kalnus. Jų visų batai pri-taisyti tuojau įsistatyti į *ski* ir reikiamai pakaustyti.

Automobilis traukinio platformoje. Po keliolikos minučių jau Italijoje. Tiek kelio ir laiko sutaupyta.

Niekuomet nežinojau tikrai, kas yra autostrada. Maniau, kad taip sau geresnis asfaltuotas kelias, tik šiuo skambesniu vardu pavadintas. Bet pasirodo, kad tai esama labai komplikuoto dalyko.

Greitai jau pavakarė.

Iš automobilio vis pastebi ūkininkus italus, tebedirbančius ar jau besiruošiančius namolei. Kai kur dar į žemę suleisti moderniškai arklai verčia velėnas. Arba į senoviškas žagres užkinkyti jaučiai. Jaučių jungai verčia rusvos, skaisčios, derlingos žemės

gurvolius. Kitur keliais jau pilkšvieji itališki jaučiai ir darbininkai traukia namo. Taip būdavo pas mus dar kiek prieš karą. Jų vietą dabar užstojo nervingas arklys.

Belėkdamas savo mašina, dažnai pakelėje patinku tokius jungus ar tokius jaučius, pakinkytus į vežimus. Turiu geros progos stebėti jaučių eisenos lėtumą. Be to, italų, šiaip jau tokių staiguolių, didelį pakantrumą. Tarytum kokie gyvenimo filosofai eitų ir tiek svarstyti savo būklę. Eina žingsnis po žingsnio. Vos pajuda. Mūsiškiai užsikeiktų. Italias nei suriks ant savo jaučių, nei kuo paskubins. Viskas savo rėžtu. Eina taip, kaip eina. Tik jei jau kuris įkinkytas į vežimą gyvulys kiek išsižingsniuoja ir traukia į patį gatvės vidurį. Pakelėje ne vienas automobilis dėl to turi sustoti. Tuomet tik italias pašoksta ir sušunka. Jis pasako kažką jaučiui jaučio gerai suprantama kalba. Arba pavaro jį tokia ilga kartimi kaip meškere. Jis daro kažkokius magiškus ženklus ant jaučio sprando vietoje botago ir nustato jį vėl į kelią. Gyvulys mitriai, it atbudęs, susimeta į šalį ir duoda kelią pravažiuoti.

Juokingiausia man, kad visus tuos vežimus, pripildytus mantos, šiaudų, prekių bei kitokių krovinių, net stambiausių rąstų, dažnai tempia k a r v ė

s. Tokios tešmeningos, rudpilkie plauko ir raguotos. Ar jos duoda, be to, dar pieno, aš nežinau. Toki dirbimą karvėmis ir jaučiais, užuot arklių, man tenka pastebėti visur. Prancūzijoje, per Alpių kalnus persikeliant, ligi pačios fejerverkiškosios Venecijos.

Kad ir didžiausiomis dabar lygumomis važiuoji, bet dar vis prisimeni vakar matytus italus kalnėnus. Kokie jie saviti visi, tie kalnų gyventojai. Kalnėnai turbūt maža kuo tesiskiria įvairiuose kraštuose nuo vienas kito. Tie patys kregždžių namiukai, prilipdyti prie kalnų atšlaitų. Tas pats skurdumas.

Neseniai dar, matyti, pas juos bus atsiradę ir tie automobilių keliai.

Beteškendamas kalnų vieškeliais, iš to staigumo iš tikrųjų atsiduri vis kokioje daržinėje ar net pro pačios seklyčios langus prašliauži. Pataikai vos prasisprausdamas į ankštutėlę gatvę tarp sunkių miesčiuko namų. Pirmiau, šituos namus statant, kažin ar svajojo kas apie automobilius ar didelio susisiekiimo kelius. Tokiose kalnų viršūnėse. Dažnai tarp dviejų namų sienų vos vos beištenka automobilis. Reikia labai gerai taikyti, dar daugiau tūtuoti. Reikia gerai taikyti, kad kurio italo neužgautum. O ypač kad kurio namo kampo nenugriautum. Ar dar labiau – savo mašinos sparno.

Kaip pas romėnus tokiomis gatvėmis išilgai sudėti didelių ketvirtainišku plozų takai. Beveik kaip Pompėjoje. Ir tenai vežimo tekiniai gaudavo sau smagiai riedėti baltais akmenų plozais. Ir arklio kojai lengviau atsigriebti. Tik dar trūksta čia tokių gilių provėžų kaip Pompėjoje, vežimų ratų išgriautų akmenyse. Matyti, ten būta tuomet didesnio susisiekimo. Važiuoju ir aš tais „romėniškais“ keliais, staigiu savo pasirodymu kalnėnų grupėse juos suntriguodamas ir pralinksmindamas. Kas čia dabar vakare po jų pašiūres švaistosi?

Tik mane dažniau baimė paima, kad benzino pakaktų! Sugraibęs paskutines kelias liras, nusipirkau iš dieviškai gražios italės jaunutės už viską, kiek turėjau. Tai dar buvo pasienyje, ką tik persikėlus į Italijos pusę. Jau buvo vakaras. Lynojo. Vis dar buvo jaučiamas gana šiurpus kalnų oras. „Kiek?“ – įžerdamas jai visus sidabrus į didelio skaistumo delnus tokiais ilgais pirštais, sakau: *tutto quanto*²⁴ ir dar kažkokias nesąmones pakartoju. Mergina juokiasi skaidriai, tuo pat atveju parodydama savo reklaminio skaistumo dantis. Tegu dantys, tegu šypsena ir ji pati, antikos skaistumo šiaurės italė, bet benzino

²⁴ Viskas (*it.*).

man daugiau negalėjo duoti, negu rodė skaitytuvas. Tik už tą pačią kainą ji man nemokamai nurodė kelią Turino linkme. Statutėliai. Esą jis visą laiką riedęs žemyn.

Kelias iš tikrųjų visą laiką Alpėmis pakalnėn. Ir dar į kokias pakalnes! Man juo geriau – mažiau benzino išeina. Taip beveik galima nuo kalnų dardėti ir be jo. Kas gi būtų kitaip daryti vidurnaktį be pinigų ir be benzino kokiame surūkusiame kalnų kaime-lyje? Ar pasilikti jame ilgiau.

Vėlyba naktis. Turinas. Mieste esama kažkokių manifestacijų ar šiaip sau gatvėse tik šūkaujama. Nuo miesto atpratusiam žmogui ir tik susigyvenusiam su miškais, sodžiaus keliais ir vėjo švilpimu keista visa tai atrodo.

Surandame mažutėlį viešbutį. Tikriausiai pasakius – pati mašina ima ir pasuka iš didelio kelio į apytamsį parką ir staptelia prie viešbučio durų.

– Neturiu nei pinigų, nei benzino. Išalkęs. Pavargęs.

– Tam juk ir viešbučiai, – juokiasi viešbučio šeimininkas.

– Ir garažas?

– Ir garažas.

– Ir valgyti tamsta duosi mums šiandien?

- Viskas tamstos dispozicijoje.

Kiek apmalšinus šunį, šeimininko dar nuolat už stiprios apykaklės prilaikomą, pavyksta įstumti mašiną, vos įsitenkančią į kažkokį namo prieangį ar sandėliuką, dabar garažu vadinamą. Su žvaigždėmis ir skaisčiu nakties dangum vietoj tikro stogo. Visa tai primena senovės romėnų namų pliuvijumą. Vos išsitekęs šiame prieangyje, automobilis žiūri savo žibintais į pravertus virtuvės langus, kur gaminama mudviem vakarienė. Jaučiuosi tikrai kaip koks romėnas. Ir tas besivozojęs šuo. Tikras *cave canem*²⁵. Ir tas jaukysis kiemelis.

Restorane dominuoja jauna pora. Jaunas, stilingas ir gana kuklus italas leitenantas ir jo dama. Abu, besižvalgydami į vienas antrą, kukliai nusišypso.

Mes nenoromis prasijuokiamo abudu su žmona: „Matai?“

Italai, bežiūrėdami į mudu, it klaustų: ar mes nekliudome jums? Priešingai!

Vėl platūs laukai. Tik jau pačiutėlėje Italijoje. Negali nesusukti žmogus savo: „Oh! Kaip gera ir gražu čia važiuoti! Kokia aplinkuma. Kokie keliai.

²⁵ Saugokis šuns (*lot.*).

Kokių darbščių žmonių esama ir visur matoma tvarkos. Esama, matyti, gero šalies šeimininko ir tvarkytojo. Visur matyti pėdsakai vienos pavaldančios rankos, pasiryžusios sutvarkyti savo žemę juo gražiausiai. Tokie puikūs irgi tie Italijos keliai. Taip puikiai dabar sutvarkytos kelių rodyklės ir įvairi susisiekimo signalizacija. Vargu kur kitur panašų dalyką galima būtų užtikti. Sakykim, kad ir nakčia. Kiek dažnai kitur tekdavo žmogui lipti iš savo mašinos, mašiną ilgesnį laiką sustabdyti ir, elektros lempuotę žibinant, ieškoti kelio. Klumpsnoti paraviais.

Čia viskas kitaip. Čia viską, mašinoje sėdėdamas, iš anksto matai. Kur kelias veda. Kiek kilometrų liko. Kiek jau pravažiuota. Viskas nurodyta didelėmis, aiškiomis, uolekties didumo nakčia apšviestomis raidėmis. Dažniausiai žymimi dviejų artimiausių miestų vardai. Pravažiuoto ir privažiuojamo. Arba kryžkelėse dviejų miestų, esančių – vieno dešinėje, antro kairėje. Ir apačioje didelės elektros apšviestos strėlės. Važiuoji sau kaip tinkamas, kad ir nakčia, per kokį sumigusį miestelį, kad ir tamsiausia būtų naktis.

Ar kur mokykla, iš karto pastebi didelę ryškią lentą: du už rankų susikibę vaikai eina, knygomis nešini. Kaip ir pridera geriem vaikam.

Tačiau ne viską reiškia kelionėje rodyklės. Kelionėje reikalingas dar atsargumas. Ypač išsiruošus į tolimą kelionę.

Sekmadienis.

Pilka. Lynoja.

Užtat maža automobilių kelyje. O vežimų šiandie visai nematyti.

Puikus, kaip paprastai, kelias. Visur asfaltu išklotas arba nepaprastai gera skalda ir žvirgždu. Dar daugiau palengvinti vairavimui visų pakelėje susodintų medžių, dažniausiai jau pagyvenusių ir aukštų, kamienai nudažyti baltai, ryškiai. Sudėti išilgai kelio akmenis irgi baltai nudažyti. Kelio plotį geriau automobiliui nurodyti. Kur kelias sukasi, ten ištisas, kad ir neaukštas, barjeras. Dar juodais ir baltais posmais išdažytas, kad šoferio akiai būtų ryškiau. Viskas aišku, tikslu ir praktiška. Nakčia, Mussolinio viešpatijoje, sako, esama kelių, kur ir barjerai, ir išilgai kelio sudėti šoniniai akmenys dar elektros iš apačios apšviečiami. Tai jau stebuklai. Tokio daikto aš dar nemačiau.

O kaip tik tokia kelyje ši sekmadienį ko tik mudu neištiko didelė nelaimė. Po to aš dar ilgai jaučiaus automobilyje kaip nudilgęs.

Lygus kelias. Netoliese kažkoks fabrikėlis. Per plentą skersai praveistas siaurutėlis geležinkeliukas fabriko vagonetėms paraidyti. Aš tą viską matau ir nesiskubinu. Priešais atvažiuoja ūkininkas durpių per pilnai, kad net byra, prikrautu vežimu. Pats ūkininkas irgi iš lėto žingsniuoja šalia vežimo. Tinkamai ūkininkui pagerbti aš dar kiek apstabdau savo vežimą. Važiuok, žmogau! Staiga lyg iš paties ūkininko vežimo iššoka ir vidurkelėje pasirodo trys vaikai. Čia pat. Prie pat mano mašinos pirmutinių ratų. Vaikų pirmutinis, viena geltonplaukė mergelė rausvais sekmadienio marškinėliais, matau, dar nori perbėgti kelią. Atsiskyrusi nuo kitų vaikų, tiesiai į mano mašiną. Ji tą viską nori „labai greitai“ padaryti.

Paspaudžiau sireną. Paspaudžiau visu smarkumu stabdžius. Net suriko visa mašina susimetusi.

Vaikas buvo išgelbėtas.

Žmona mano turbūt nebuvo gerai supratusi, kas atsitiko. Ir tų visų pavojų.

Aš pabalau.

Stovi dabar vaikas vidurkelėje, anei krust.

Dar šypsosi nusigandusiu veideliu. Tai buvo kelios sekundės darbo. Jei iš pradžių stabdį, o vėliau sireną, tikriausiai būtų per vėlu. Per staiga paspau-

dus stabdį, įvyktų kita nelaimė. Automobilis sugriūtų į griovį.

Vaikas, be abejonės, bus išsigandęs sirenos riktelėjimo.

Ne veltui mano draugai, dar išlydėdami mane į kelionę iš namų, man sakė: „Tavo toji mašina šaukia kaip tikras okeano garlaivis.“ Aš noriu išlipti ir apglėbti išsigandusią mergaitę pupą, kuriai šiuo tarpu dar nieko blogo neatsitiko. Ūkininkas durpininkas tik linkčioja iš tolo, galva man pritardamas, it sakydamas: „Ir šitokių neatsargių vaikų esama! Kad ir tie tėvai!“

Bet man nuo tos užuojautos ne ką lengviau.

O dabar autostrada!

Taigi autostrada, maniau sau, taip sau – platus kelias, ir tiek. Tik dėl paiko fasono toks skambus vardas. Niekuomet iš tikrųjų nemaniau, kas tai per daiktas, toji italų autostrada. Nuo Milano iki Veronos lygiai per 1 val. 25 minutes. Lygiai, vidurkliškai, 100 kilometrų per valandą. Kiek daugiau apsipratus su šiuo keliu, be abejo, galima ir daugiau padaryti. Greičio rodyklė tik svyduliuoja tarp 115 ir 125. Kelias puikiai pastatytas, neblizga, neslidus. Platus. Be galo gal platus. Kad ir greitai važiuojant, lengvai galima trims mašinoms susitikti ir prasilenkti.

Šalutinių kelių, perkertančių autostradą, nėra. Užtat nėra baimės ką nors pasitikti iš šalies, įvažiuojantį į autostradą. Jei ir pasitaiko koks keliokštis, einąs skersai autostrados, tai jis iškilmingai iškeltas via-
duku į padanges ir nutiestas viršum autostrados. Niekas nekliudo.

Ar įdomu tokiu keliu važiuoti? Greičiau ne. Šiaip jau, be plikų, kur ne kur pastatytų cementinių sienų, matyti, apsaugoti keliui nuo galvijų, be pilkų telegrafų ir kitokių stulpų ir retai aptinkamų sargų namelių, nieko kito ypatingo čia nepamatysi. O toks kelias reikalauja ypatingo greičio. Negi, įsistojęs į tokį kelią ir pinigą užmokėjęs už jį, varysies iš lėto? Pasiklausydamas mašinos užimo tikslumo, žvilgtelėdamas į instrumentų lentą, vos tesuspėji pamatyti „Fiato“ automobilių fabriko pakelėje pastatytus kilometrų stulpus. Juose milžiniško dydžio skaitmenimis sužymėta, kiek dar ligi keliaujamos vietos, iki Venecijos, ir kiek jau nukeliauta. Nenoromis prisimena kažkuris indėnų ar panašių posakis, kad automobilis „ryja“ kelią.

Kai kartą nustatai tam tikrą greitumą, gali jau nekrutėdamas sėdėti mašinoje. Tik laikyk vairą! Man teko autostradoje tik vieną kartą sustoti, kai vėjas nurovė mano lietuvišką vėliavėlę nuo automo-

bilio. Ir dideliu staigumu ją kažkur nunešė, nušvydavo. Beplumpsnodamas savo sunkiais batais, pamačiau ją keliant ar už dvejeta nuo manęs kilometrų vieną saulės nubronzintą italą darbininką. Jam teko nultipti nuo savo dviračio. Suradęs vėliavėlę, jis skubino į mane dviračiu, nors tai jam buvo ir ne pakeičiui. Geras vyras! Kai aš jam pasiūliau pinigų, nepriėmė. Jis džiaugėsi ir taip patarnavęs.

Tai tiek tik išorinių kliūčių, mano pastebėtų, autostrada važiuojant.

- O jei tokiu greitumu į rava? Tekinio karnai sprogdus ar kaip kitaip? - Esant tokiai italų organizacijai, būtų tikriausiai suorganizuotos ir pakasynos.

Veneciją privažiuojant, kelio sargas iš tolo pamojo man ranka: laikytis daugiau dešinės! Nors man atrodė, kad vidurkeliu daug patogiau ir atsargiau. Tačiau arčiau Venecijos judėjimas iš tiesų pasidarė didesnis, pasitaikė ir vis dažniau automobilių, priešais važiuojančių. Sargo įspėjimas buvo labai laiku ir reikalingas.

Noriu dar aplenkti vieną mašiną. Matau, kad autostradoje kitų automobilių nėra, ir tai lengva padaryti. Žmogus pasiuto! Mano lenkiamas italas su savo dama viduj, užuot savo gana apymenkiu automobiliu pasidavęs į šalį, pastebiu, ėmė pats taikyti,

beprotis, į vidurkelį. Ir tai važiuojant visu 120 kilometrų greitumu! Ar tik ne jo damos buvo taip įsakyta. Nors tokios rūšies automobilių valdytojų gan dažnai ir pirmiau kelionėje tekdavo pastebėti. Vis dėlto visu atsargumu aplenkiau jį. Mačiau, kaip jis laikėsi savo mašinoje, vairo nervingai įsikabinęs. O dama iš tikrųjų kažką jam rėkė į ausį. Italas pasiuto. Bent dešimtį kilometrų laikėsi įsikibęs paskui mano mašiną, norėdamas ją lenkti. Mačiau vėliau, kaip jis susirietęs laikėsi savo vairo, lyg pavargęs ar energijos pristigęs. Bet dar vėliau ėmė silpnėti, prie vieno posto pakelėje staiga sustojo ir dar staigiau pasuko į šalį. Jo mašiną įtraukė į garažą. Niekuomet nereikia per daug pasiduoti damoms. Matyti, mašina buvo peršildyta.

Visų dievų padedami, laimingai pasiekiamo pavakariop Veneciją. Ką tik neseniai pastatytu tiltu įvažiavau į pačios Venecijos vandenį automobiliu.

Čia pat ir *Canale Grande*²⁶. Per kanalą vis dėlto dar reikia keltis plaustu ar koku motoriniu laivu. Arba, norint pėsčiam, eiti aukštai per kanalą iškeltais kaip išgaubtomis katės nugaromis tiltais.

²⁶ Didysis kanalas (*it.*).

Čia pat prie *Canale Grande* tasai naujintelis 2000 automobilių sudėti garažas.

Venecija. Verona. Visi didesni ir mažesni šiaurės Italijos miestai. Juk tai gyvi muziejai. Verona – stebuklas. Su savo įstabiomis bažnyčiomis. Savo neužmirštiniais didikų antkapiais.

Veronoje viename balkone, arti tų didikų mauzoliejų, mačiau, mama žiūrinėja plaukus savo vaikeliui, nusvarinusi jo galvą sterblėn. Tai buvo simpatiška. Tai nuteikė pietietiška.

Italų renesansas matyti kiekviename žingsnyje. Kad ir kiek čia važiuotum, kad ir kiek kartų lankytumeis, niekada nebus gana. Tiek čia tų istoriškų paminklų ir meno. Akivaizdžiai matai, kaip pati istorija čia buvo daroma. Čia viskas dar gyva. Kad mūsų Lietuvėlė nebūtų senovėje į girias ir raistus užgrūsta buvusi! Tokiu jos paglamžytu viduramžiu, dabar tik mūsų išmintingesnių mokslininkų renesansinamu, kiek tai įveikiama.

Bet reikalinga pažiūrėti ir kitų Italijos kraštų. Triesto. Fiumės.

Šie po karo atimti iš Austrijos kraštai dabar italunami. Tik čia gryniausio kraujo kroatai gyvena. Ir jokių italų. Ir jokių austrų.

Vienas nutautęs slovėnas, amerikietis rašytojas Suvič, grynai atsitiktinai grįžęs po daugelio metų į savo tėviškę, negali atsidžiaugti savo iš nauja surasta tėvyne ir savo tėvynainiais. Knyga apėmė visą pasaulį. Ir man jo knyga, kad ir iš kelionių sugrįžus, pakliūva į rankas. Tik, matyti, šiam tiek pagarsėjusiam Amerikos rašytojui kas nors per daug politiškai primelavo. Tiek čia joje politiškų pabaisų. Esą viename italų užgrobtame miestelyje, – čia nurodomas jo vardas, žmonių pavardės etc., – italas mokytojas liepdavo tiems savo mokiniams chorvatukams išsižioti ir prispjaudydavo vaikams į burnas. Spjaudyti, pasirodo, reikėjo, kam vaikai savo tarpe kalbasi chorvatiškai. O mokytojo būta džiovininko!

Ir dar kai kurių panašių liapsusų ir herezijų pasitaiko šioje tiek įdomioje knygoje. Retai aš esu skaitęs tokiu impulsu parašytą knygą. Kaip joje gražiai ir talentingai kalbama apie tokius mums naujus pasaulius, kaip Chorvatija, Fiumė, ir kovą serbų su chorvatais. Tai vis mums naujos politiškos sąvokos.

Nors, žinoma, italai tėviškai savo posūnių chorvatų neglosto. Ir jugoslavų karalius Aleksandras I, sakoma, buvo tikras chorvatų engėjas. Padėjęs per atentatą savo gyvybę Marselyje.

Atsidūręs apie Triestą, iš karto pamatai, kokios čia skirtingos gamtos esama. Atsiduri visai kitame pasaulyje. Jau nebe Italijoje. Žiaurūs kalnai, kad ir neaukšti. Vis stambių ir mažesnių akmenų, velnio neštų ir pabertų, prisėti. Reta augmenija. Ant pilko akmens rudi krūmokšniai. Kur ne kur ožkelė ir ruda miline vilkis piemuo. Abu kaip ir nublukę, ir bado ragavę. Jau čia tik ne Italija.

Triesto įlanka gali drąsiai savo didingumu ir kažkokiu rūstumu konkuruoti su Neapolio įlanka.

Naktis. Aukšta.

Apačioje toli toli, labai giliai – mažučiai žiburiukai. Ten esama miesto, gatvių ir alėjų.

Nakties metu vis užvažiuoji į kažkokius kaimelius ir bažnytkaimius, prie pat žabarinių tvorų ir bažnytėlių keliui vis besukinėjant. Matyti, iš tikrojo kelio išsisukta. Paklausiant ką, visi atsako kroatiskai. Žmonės be galo primena lietuvius. Taip pat šnekučiuojasi, tokie pat iš pradžių lėti. Ir tokie pat kaip Lietuvoje bažnytkaimiai. Čia toji buvusioji Austrijos skeveldra.

Jau ir Fiumė, itin primenąs savo atrodymu ir patį Triestą, tą buvusią Austrijos flotos galingąją bazę. Kur ji? Tokie pat kazarmiški ir visai neįdomūs miesto namai, tolimos Austrijos pakraštys. Be to, dar namai visur apšepę, netaisomi, primeną kažko-

kią Klaipėdą su jos namų savininkais, vis geresnių laikų laukiančiais. Jau nebe italų puikūs ir jaukūs namai. Bet užtat keliai. Kur tik važiuotum, visur puikūs italų vyriausybės neseniai dar praversti ar dar tiesiami. Mussolinio ranka ir čia bus pasiekusi su savo fašizmo eros VII metais ir fascijomis, kur ne kur aukštai viršum kelio iškaltas uoloje. Puikiais rėmais nuo bedugnių apsaugoti aptverti keliai. Kur ne kur ant kelio užtvarų ir šiaip pakelėje prisodinta kalnų gėlių, žalumynų ir įvairiaspalvių pelargonijų. Nejučiomis imi mylėti tokį kelią. Ir tokią šalį.

Vėlyba naktis.

Svetimas miestas.

Fiumės mieste. Prie pat viešbučio. Kai didžiausiai pavargęs, staiga į tekinio karną sulindo vinis. Čia pat, vėlybų naktibaldų padedamas, o dar daugiau kliudomas, keičiu tekinį. Visi man padeda. Visi malonūs. Ir visi čia jau puikiausiai kalbasi tarp savęs itališkai.

Blogą šposą man bus šiandie iškrėtusi šioji vinis. Be valgio, peralkęs ir be poilsio.

Žmona, nieko blogo nemanydama, seniai jau įmigo. Juk jau ir rytas ne per toliausiai. Iš miegų dar mane klausia:

- Kur tu taip ilgai buvai?

- Kur? Uliavojau...
- Tai tu turbūt valgei?
- Valgiau...

Pasiusti galima. Aš jos klausiu, ar nėra namie ko valgomo. Bet, be tarso žioplos iš anksčiau užmirštos druskinės ir pipirinės, šalto vandens karafėse ir dar pusės nuo žmonos išlikusio apelsino, namie daugiau nieko nėra.

Aš geriu kiek įmanydamas šaltą vandenį ir užkandžiuoju pusapelsiniu su lupenomis. Toks režimas, sako, sveikas. Su žmona nė kalbėtis daugiau nebe-noriu.

Iš ryto žvalgausi pro šiaip jau margarinais persmirdusio viešbučio langą į man visai nepažįstamą ir intriguojantį miestą.

Tai čia tas D'Annunzio užkariautasis Italijai tiek reikalingas Fiumė². Kadaisė mačiau šio miesto vardą ir užkariautoją didžiai nuplikusiu pakaušiu pašto ženkluose, išleistuose Fiumės atvadavimui pažymėti. Tas Italijos herojus ir rašytojas virtęs staiga pilotu ir karavedžiu. Niekuomet nemaniau, kad čia kada pačiam tektų būti. Kam pačiam D'Annunzio šitas miestas teko užkariauti, man pirmiau nebuvo aišku. Gal turėti progos savo atvaizdu pašto ženklams išleisti? Patekus čia toji italų ekspansija ima vis daugiau aiškėti.

Rytmetis.

Eina gatve toks nusivaręs nudriskusiomis kalaškomis valkata, kurio nė Mussolinis nepajėgia nugaleti. Valkata, matyti, čia stipresnis ir už patį Mussolinį. Jau pusė penkių ryto. Eina dvi pieną nešančios bobos ir kalbasi vokiškai. Viena iš jų laikui sutaupyti eidama rezgia kojine. Abi jodvi turi po gerą skardos kibirą ant nugaros, pasamonais priraišiotą.

Čia kalbasi vokiškai!

Tai jau blogiau. Be Jungtinių Europos Valstybių nebus čia tvarkos. Kitaip čia ir kitur žmonės vienas kitą negyvai išsiskros.

Nors čia dar vis atsiduoda sena Austrija. Čia, o vėliau ir kitur, jau Jugoslavijoje, galima buvo nuolat išgirsti:

– *Küsse die Handi, gnädige!*²⁷

Šalia:

– Josif, čekai!

Čia pat už tiltuko ir upelio, skiriančio miestą į dvi dalis, kalnuotoji Jugoslavija. Tasai D'Annunzio miestas liko sudalytas į dvi dalis. O siena tai tas upeliokštis. Didesnioji dalis – italų Fiumė. Kitoje už upeliuko pusėje jau jugoslaviškasis Šušakas.

²⁷ Bučiuoju rankutę, mieloji! (vok.)

Italai turi viską - uostą, miestą, net per didelį miestą, ir nieko negali išnaudoti. Nuo Fiumės atskirti jugoslavai neturi nieko - nei uosto, nei prielaukų, nei miesčiuko. Tarytum kažkokie žmonės, į laukus išmesti. Jie turi iš nauja statydintis sau ir uostą, ir reikiamą miestą.

Jugoslavų sargybinių raudonviršių kepurės. Purvas. Tiršti ūkai ir dulkės. Vežamos be perstogės vis kažkokios lentos. Nei žmonėms, nei vežimams nėra kur prasilenkti. Jugoslavams greitomis teko naujas uostas statyti, tuo tarpu kai itališkas čia pat iš seniau išlikęs uostas be darbo. Ankšta. Žmonės dažnai klampoja molį. Tenka labai mitriai laviruoti tarp arklių vežimų. Primena Kauno senamiestį, darbo dienos geriausiąją valandą. Ir gana čia tos betvarkės. Čia naujoji šalis visur kur jaučiama. Vienoje pusėje upelio italai, antroje jugoslavai.

Visur spygliais apsitverta. Daug vielos čia, matyti, išėjo ir dar daugiau reikės Europoje jos sienomis tiksliai reguliuoti.

Prielauka.

Gerutis, koketiškas laivas.

Mudu plaukiava.

Jūra. Poilsis. Saulė.

JUGOSLAVIJA

Dubrovnikas. Juodkalnija. Trebinė.

- *Brijački salon na brodu.*

- *Coiffeur au bord.*²⁸

- *Holič na lodi.*

Galvą užvertęs aukštai begulėdamas, savo kabinos lovoje gali skaityti šiuos stebuklus.

O tas viskas, čekišškai ir kroatiskai suėmus, reiškia: laive esama kirpėjo.

- *Brijački salon. Holič!* - Aš dar liežuviu vartalioju mano tiek mažai pažįstamus garsus. Čia viskas taip reklamuojama.

Gulėdamas savo kabinoje, pro laivo langelį, apskritą kaip riestainį, aš matau dar jūrą. Ir dar kelis širmus labai toli ir labai aukštai skaidriame danguje iškilusius debesėlius.

Pasirodo, esama ir tokių skaidrių skaidrutėlių debesų.

²⁸ Kirpėjas denyje (*pranc.*).

Ant denio esama ganėtinai žmonių. Laivo esama ganėtinai didelio ir patogaus. Visiems apstu vietos.

Adriatika šandie nepaprastai graži. O gal ji visuomet taip atrodo. Skaistuoelė.

Tylūs kalnai, iš garlaivio matomi. Tik reta kur keliukas vingiuoja kalnais ir esama kurio miškelio. Kaip kokio juodo ūso, prie kalnų masės prilipdyto. Visai retai kalnuotame horizonte miesteliai išbarsyti. Nepaprastai dideli atstumai čia. Gamta nuteikia manyti, kad čia veikia esama tyrlaukių, bet ne gyvenamos šalies. Mažais krūmeliais apaugusios uolos. Čia iš tikrųjų sunku būtų mano naujintelei mašinai pirmyn prasimušti. Fordu tai būtų visai galima.

Susigrupavusių medžių kaimenės auga kartais ties pat prapultim. Lyg tyčia norėdamos pašposauti ir atidžiai žvilgterėti prapultin. Kai kur kaimenių medžiai ir griūva prapultin, šaknimis užsikabinę už briaunų. Tik styro galvomis žemyn. Per tolį iš laivo ne ką gerai įžiūrėsi.

Taip aukštai iškilę medžiai. Viršum aukštų skardžių ir viršum putojančios jūros.

Kiek akį gali užmesti, vis kažkokios pinijos ar kiparisai, ar kitokie keisti spygliuočiai, mūsų krašte

veik nematyti. Tinką veikiau kapinėms apšodinti. Kapinėms privalomai rimčiai ir nuotaikai sudaryti.

Vis juodos dėmės ar juodi medžių siluetai. Iš tikrųjų lyg kokios kapinijos augmenija, nuteikianti žmogų gana minoriškai. Amžina svajonė ar kas nors panašaus.

Išlipęs švelnučiu pavakariu aukštyn į laivo denį, matai plačiąją jūrą. Tik jūrą. Tiek švelnią ir prielankią mums, jūreiviams. Jūra gana dažnai yra pastojama ir barikaduojama didesnių ir visai didelių salų, dažnai patįsusių pirma mūsų kelio. Mažesnio masto žemėlapy šios salos visai nenurodomos. Čia, pasirodo, esama lyg ir viso archipelago, šiuose Dalmatijos pakraščiuose.

Kai kuriose salose esama visai turtingos augmenijos ir nemažų miestų. Jose, matyti, yra susibūrę žinomesni pajūrio kurortai. Prie vieno kito tokio kurorto ir mes pakeliui sustojame.

Tačiau pakeliui dar daugiau pasitaiko mažesnių salų. Tokių visai plikų, žmonių visai apleistų ir jų negyvenamų. Kai kurios iš jų tokios šaltos ir nejaukios. Dažniausiai raudono akmens formacijos.

Dažnai kad ir apydidėse salose nė vienos trobelės, nė vieno medelio. Tik rusvas ir raudonas akmuo, byrąs ir vėjo nuolat papurenamas ir nužeriamas į

aukštų uolų tarpeklius. Nejauku. Nors viskas dėl to turi ypatingo grožio, ypač pavakario saulei imant dar daugiau gaivinti ir be to rusvas uolas ir dar daugiau aiškiai raudonai dažyti... Kai kur, vienoje kitoje saloje, vis dėlto užmatai išleistą pasiganyti arklį paliesėlių. Ar sargo, ar kurio vienišo trobelę.

- Iš kur jis čia vandens susiranda?

Tai tikra vienuoliams gyventi vieta. Ar amžiniams asketams, jų visai kolonijai ten įveisti. Amžinos ramybės beieškantiems ten gera.

Aš irgi norėčiau ten apsikasti, nuo gyvenimo triukšmo nutolti ir likti.

Kad ir iki kito laivo.

- Tamsta matai ten salą? - atsargiai klausia manęs vienas pasažierius.

- Taip.

- Tiesa, nieko ypatinga?

Lyg kokią paslaptį man sakydamas, jis dar tyliau man sako: „Ši sala visa užminuota. Ji amunicijos prikrauta ir įstiprinta. Ten keli šimtai kareivių nuolat gyvena.“

- Keli šimtai kareivių? Čia?

- Ta sala priklauso italams.

Italams? Čia pat, prie Jugoslavijos krantų? Juk čia Jugoslavija.

- Jei jie galėtų, jie ir visą Jugoslaviją paimtų.

Ši sala, man atrodė, it peilis koks buvo įsmeigtas stačiai jugoslavams į krūtinę. Taip ne vietoj bus atsigulusi sala. Su manim kalbasi Italijos žydas. Žydas vis atviresnis. Taip ir būčiau parvažiavęs, nieko nežinodamas.

Bendrai mano žinios apie šį pasaulį labai menkos. Sąvokos geografiškos itin netikslios. Apie politikos reiškinius tik tiek težinai, kiek paskaitai laikraščių. Aš negaliu prijukti, kad italai būtų galėję taip arti įsikurti. Veik pačioje Jugoslavijoje.

Tai būta Sahno salos.

Mūsų simpatišką garlaivis ima, žiūrėk, valandą kitą ir sustoja pakraštyje. Kurioje puošnesnėje priplaukoje. Ir gerai daro. Nes gauni progos išlipti į krantą ir pamatyti daug žmonių. Vis svetimuolių. Ir po „Jugoslaviją“ kiek norėdamas pasivaikščioti.

Laivu tenka plaukti iš viso kelias dienas. Pigumas gi laivo – neišpasakytas.

Šiuose pajūrio miestuose ūžia tikras pavakario gyvenimas. Kad ir vakaras, kad ir čia pat jūra, bet čia dar šilta. Net tvanku ir drėgna nuo šilimos. Tas pavakario gyvenimas primena kažkokį chemišką skiedinį, turintį kažką bendra su Palanga ir Kulautuva, – šioms tiek garsioms ir tiek reklamuojamoms

Lietuvos vietovėms šoktelėjus kelis metelius priekin, – ar dar arčiau – su Rygos Majoriais.

Arbatinės. Arbatos stiklinėmis. Kažkokie dideli plozai pyragaičių. Mėgsta, matyti, ir čia ciocės skaniai ir gerai užkasti. Tokiose arbatinėse ūžia kaip avilyje. Žmonės flirtuoja. Iš nuobodumo griebiasi, matyti, politikos. Žmonės šūkauja ir diskutuoja. Tai grynios prabos politika. Žmonių, matyti, čia esama itin gyvo temperamento.

Didžiulius, konfitūrais pateptus pyragaičius į savo sveikatą kemšančių ponių neišskiriant.

Vasara.

Čia jau vasara.

Bet čia esama ne vien tos pigutės mūsiškos „Kulautuvos“. Čia esama istorijos. Istorija čia dar gyva. Ji čia niekuomet dar nebuvo mirusi.

Praeiviui tik tenka nusistebėti, kad tokiame pajūryje esama tokių Romą primenančių milžiniškų pastatų. Be to, esama dar visai gražiai sutvarkytų priplaukų. Įdomių gatvių.

Visur esama tvarkos ir tikro kultūringo pajūrio gyvenimo. Miestai visi, matyti, ne šįandie statyti. Ir obligatoriškas prie kiekvieno jūron giliai išsikišančio uosto visai senovinis nefalsifikuotas bokštas. Ar keli bokštai, statyti kitados priešui atremti. Su

šaudymo skylėmis bokšte ir kitomis priemonėmis priešui pabūgštenti. Gražiai sutvarkyti trotuarai iš didelių ketvirtainių akmens plozų. Visur pakraščiais trotuarai prisodinti dabar sužydusių geltonų akacijų.

Vieną rytmetį, belankydamas tokį dar tiek man svetimą savo kultūra ir savo kalba miestą, turistiskai galvą užvertęs, staiga patekau į kaip ir kokią senovės Romą. Lyg laiko visiškai nepalietą senovę. Tai buvo perdėm įdomus pajūrio miestas. Iki šių dienų gražiai išsilikusiais romėnų pastatais. Be to, dar papildytas kitais kelių šimtmečių architektūros klodais. Renesansu baigiant. Iki bus pavirtęs tas viskas iki šių dienų išsilikusia krikščionybės tvirtove.

Aplink šituos antikos mūrus ar net pačiuose mūruose kaip kokios kregždės dabar suproletarėje ir moderniškai žmonės gyvena. Vis daugiau darbininkai ir šiaip skurdo žmonės. Tas viskas užima gerą miesto dalį.

Čia savo senatvei apsaugoti buvo įsikūręs šią šalį kitados valdęs romėnų karalius Diokletianas³. Savo senatvei paguoti buvo sukūręs didelius, dabar gana lengvai rekonstruojamus rūmus.

Dar labiau savo staigumu ir savo netikėtumu, kaip iš žemių išdygusi, priverčia žiūrėtoją staptelti viena čia atsiradusi statula. Išaugusi tarp aukštų

mūrų, lygiai su stogais aukštumo, kažkurio Kristaus žodį skelbiančio pranašo statula. Ne vien šios statulos didumas priverčia susidomėti, bet į akį daugiau krinta statulos išraiška. Tiek netikėta čia ir nepaprasta. Pirmą kartą tenka susidurti su garsiausiu Jugoslavijos skulptorium ir architektorium Mestrovičium⁴. Tikru Chorvatijos sielos reiškėju.

Čia pat romėnai. Čia pat Bizantija, stipriai pasireiškusiai. O dabar įsistiprinę savo šalyje chorvatai, su jų pirmuoju iš bronzos atliedintu slaviškojo žodžio reiškėju apaštalu *Grgur Ninski*. Pasipriešinusiu ir graiku, ir lotynų kalbų liturgijai, o apgynusiu savąją.

Šis paminklas Jugoslavijos vyriausybės įkurdintas 1929 metais.

Tai monumentalu.

Jaunoji Jugoslavija, matyti, visur auga ir stiprėja. Tokių kultūros ir meno pastatų teko kai kur užtikti ir vėliau. Ir su tolygiais valstybinės reikšmės paminklais, matyti, ir kitur kur teko pasigrumti šitam chorvatui Mestrovičiui. Iš viso su šiuo chorvato vardu vis dažniau imi susitikti.

Kiek pajėgdamas nori žmogus savo analfabetizmo nusikratyti ir ištroškęs ieškai bet kur surasti žinių. Bet su šiuo kraštu, nuo Triesto iki Fiumės Istririja vadinamu, o čia, kur dabar plaukiame, Dalmatija,

ne taip jau lengva susipažinti. Kad ir kiek būtų prarijęs brošiūrų ir šiaip rimtesnių vieno kito pasakaitomų veikalų, pilno vaizdo taip greitai sudaryti nepajėgi. Tiek tų čia vardų ir tautų! O istorija, jau aiškiai išskaitoma, ėmė kurtis VII šimtmetyje p r i e š Kristų ir bus nesiliovusi iki šių dienų. Tiek tautų čia per amžius bus rungtyniavę. Dalmatijos pakraščiuose, vis norėdami įsikurti pajūryje ir vietinius slavus atstumti į kalnus. Graikai. Romėnai. Bizantija. Venecija. O be jų, dar ir didesniu ar mažesniu atsitiktinumu atvykę į šiuos pakraščius piratai ir grobuonys. Būtent – bulgarai, hunai, slovėnai ir serbai. O naujojoje eroje: Vengrija, Austrija.

Iki 1526 metų šį pakraštį valdžiusi Venecija ir nemaža jį įkultūrinusi, priversta buvo perleisti Vengrijai, o pastaroji vėliau Austrijai.

Beveik panašu buvo į tai: „o Noako sūnūs – Sėmas, Chamas ir Jafetas. O Jafeto sūnūs...“

O vėliau jau šalį valdė pati nepriklausomoji Slavija.

Kad ir susispietę, dažniausiai į šeimų pobūdžio respublikas, slavai senovėje vis dažniausiai likdavo stipresniųjų kaimynų nugalėti. Ir patekdavo nugalėtojams į vasalus.

Daugiausia turbūt buvo čia išsigalėję romėnai. Šio pajūrio miestai vartoję tik romėnų kalbą ir priklausę Romai. Vėliau iš Romos šią rolę bus paveldėjusi Venecija. Venecijai pavyko pirmiausia senojoje Ragūzoje, dabartiniame jugoslavų Dubrovniko, įkurti nepriklausomas miestas. Jis įstiprinti, įkultūrinti. Pavyko sukurti pavyzdinę, Veneciją kiek primenančią administraciją su „senato“ renkamu „rektorium“.

O visa ta Dalmatijos pajūrio juosta, nuo italų Triesto iki Albanijos, yra apie 500 kilometrų ilgio. O platumo kartais – 2 kilometrai ar kokie 10 kilometrų. Šalis labai nederlinga. Čia gyvena apie 3/4 mln. chorvatų. Tik šiaurėje, italų valdomose srityse, italų esama gal koks penketas procentų.

Atsidūręs šiandien Dubrovniko, iš tikrųjų jautiesi lyg būtum perkeltas vėl į kurią kitą, be galo į Veneciją panašų miestą.

Tautų mišinio ir įvairių įsruvų iš tikrųjų būta čia be galo. Kad ir kalnuose susispietę chorvatų, toliau nuo kultūros centrų, vis vien šio proceso nepalieti neišliko.

Etnologiško atskiedimo procesas tik dabar bandomas iširti šių dienų mokslininkų.

Be tautinių įtakų, būta nemaža ir religinių. Katalikai. Ortodoksai. Musulmonai. Tai tik svarbesnės.

Mišra čia viskas. Ir įdomu. Kaip ir viskas toje Jugoslavijoje spalvinga.

Dabar tik jaunoji jugoslavų vyriausybė ir jaunieji Jugoslavijos žmonės stengiasi ieškoti jugoslaviškos sielos ir sukurti bendrąjį jugoslaviškąjį vienetą.

Keliauti čia įdomu. Kelionės visur puikiai sutvarkytos. Čia tiek pragarsėjusio kelionės biuro: Putnik. Ir visur jį patinki. Kad ir užsienyje būdamas. Daug, matyt, rūpinamasi čia pasažierių laivų susisiekimu. Pritraukiama keliauti ir iš svetur nemaža žmonių.

Reklamos, patobulinimai. Visur esama gero susižinojimo.

Įvažiuodamas į Dubrovniko įlanką, žmogus iš karto tari sau: „Čia tai vertėtų pasilikti!“ Taip pritraukia viskas čia. Iš karto nė nesusiorientuoji. It čia būtų Neapolio įlankos „saldumas“, šiek tiek pranūzų Rivjeros. Tokios, kokia ji turbūt buvo prieš šimtą metų. Tik čia viskas didinga. Čia viskas kitaip. Dar nelakeruota. Nėra atvirlaiškio pigumo. Dar gyva gamta. O žmonių dar patinki iš kaimo. Iš kalnų nusileidžiančių. Tikrų sodiečių. Tik tenka žiopsoti į juos gana išsižiojus, kiek čia spalvų ir fantazijos įdėta į

jų drabužius. O kur musulmonai, ten dar fecės. O kur musulmonės – tai pridengiami veidai.

Dubrovniko miestas užvis originalus.

Puikūs italų pastatyti namai. Kaip kokios architektūrinės retenybės. Gražios bonbonjerės. Įžengi į renesanso viduramžį. Ne veltui čia dirbo Tizianas ir Tintoretto. Tokia jau renesanso ir Dubrovniko miesto aikštė.

Už senų mūrų ir už užsklęstų langų dar gyvena veneciškos kultūros skiepytojai, išblyškę individumai ir tokios pat suvytusios panos. Seniai ir senutės aristokratės nenori bendrauti su iš kalnų nusileidžiančiais ūkininkais chorvatais. Dabar viską valdo jaunoji Slavija.

O pas mus? Koks nors suvytęs dėdukas dvaro apleistoje atskaloje.

Išėjus iš miesto, nors dar mūsiškai tik ankstybas pavasaris, čia visos gėlės sužydusios. Kvepia glycinas²⁹. Savo gašliu aitrumu neįpratusį žmogų net smaugia. Tas įstabusis glycino kvapas seka visur.

Su šiuo puikiu miestu aš imu kiek daugiau apsiprasti.

²⁹ Glicinijos.

Esama ir moderniškų kavinių. Milžinišku, įdomiu, gyvų. Kurių kur kitur vargu užtiksi. Stiklą kavos užsakęs, žiūrėk į jūrą ir svajok kiek tinkamas.

Esama gražaus gyvenimo ir miesto aikštėse. Kur tikras mišinys turistų, miestiečių ir tikrų, savo vaizdžiais apdarais išsiskiriančių kaimiečių ir kalnėnų.

Lyg koks paradas! Saulė čia padaro tai, kad žmogus lieki linksmas ir nerūpestingas. Ar bent – mažiau rūpestingas.

Saulė. Aikštė.

Nors valstybinės vėliavos stiebas nudažytas spirališkai besivingiuojančiomis mėlynomis, baltomis ir raudonomis juostomis, – išsivadavimo iš turkų jungo simbolis, rusų padiktuotosios senajai Serbijai spalvos, – bet „turkas“ vis dėlto čia visur užuodžiamas. Turkiški drabužiai čia dažniausiai nešiojami. Tie „turkai“, matyti, dažnai prilanką dabar Dubrovniką, ateina iš kažkur iš toliau. Iš seniau dar turkas bus užmovęs tiems kalnų chorvatams savo plačias kelnes. Turko kelnės čia dar drūčiai besilaiko.

Dubrovniko aikštė. Taip šviesu, kad tenka net akis primerkti.

Venecijos pirklių pastatytas puikiai išsilikęs namas, rotušė. Ir visa šių namų eilė.

Kaip ir iš viso visa Dubrovniko tvirtovė.

Aikštėje namai veneciškais langais ir portikais. Tik juokinga – nei to vandens, nei to kanalo čia nėra. Vien tik tašytų smėlinių akmenų plozais klotas plečius, saulės dabar nuskaidrintas.

Pro aštirus saulės spindulius šią valandą matau dvi figūras. Policininkas. Jis visai visa kuo panašus į buvusį rusų „gorodoviką“. Savo mėlyna kepure raudonu apšlagu ir tokiomis pat siūlėmis. Vėl – raudona, mėlyna, balta! Baltą spalvą, manau sau, turbūt šiuo atveju turėtų vaizduoti policininko veidas. Bet šis policininko anfasas toks murzinas, nudegęs ir maža skustuvo paliestas. Gana subrendęs vaikas policininko vedamas už pažasties. Vaikas, toks mitrus ir gudriomis akimis, nešasi lentgalį, nuvogtą nuo kurio nors buržujaus čia pat esamoje rinkelėje. Medis čia brangus. Policija, vaiku vedina, eina trumfališkai pro žmones. Staiga vaikas meta po policijos kojom lentgalį ir tuo neabejojamai laimi psichologinį momentą. Vaikas neria kaip žuvis į gelmes pro kurio riterio statulą, savo kardu prisiekiančio amžiną kerštą ar amžiną ištikimybę miestui.

Vaikas dingo mugėje tarp dažnų čia šėtrų ir krautuvelių.

Gražioje aikštėje liko tik sukvailėjęs policininkas su savo lentgaliu po kojom. Protokolas liko neišpildytas.

dytas. Žmonės juokiasi, nors ir ne per garsiausiai. Čia - ne Serbija! Čia tik Jugoslavijos pakraštys. Juoktis reikia atsargiai.

Bažnyčios laiptais eina senukas, užpakalyje plačiomis, net iki pat žemės, nutįsusiomis kelnėmis, bet vis dėlto kelnėmis. Neprimato; remias lazdute. Ant galvos fecė. Už raudonos juostos pištalietas kuriam žmogui nudėti.

Nors tik balandžio pabaiga, šandie tik IV.28, bet žmonės čionai maudos. Išsimaudėme ir mudu šandie pirmąkart neįprastai sūrijoje jūroje. Taip puiku. Taip pat ir šeiminkas šandie viešbutyje, užuot amžinojo „sladoledo“ - ledu, desertui bus pirmąkart patiekęs mudviem žemuogių. Tikrų girinių kvapių žemuogių. Kurių tik vidurvasarį galėdavai žmogus pats sau prisirinkti jaunystėje. Čia iš tikrųjų jaunystės kraštas. Visur žydi rožės gražiausiai nuo saulės susikrovusiomis gėlėmis ir pilnais pumpurais. Jei, Neapolį išvydus, sakoma, galima jau mirti, tai, Dubrovníką išvydus, iš tikrųjų ima noras gyventi. Ir amžinai čia kur pajūryje liktis, sau kokį daržą praknaibius. Žemės čia dar sočiai.

Tik žmonės čia gana savotiški, vis slaviško tipo. Ir moterys juodukės, skaisčiaveidės. Gimnazistukai tik zuja gatvėmis. Vis naujos puošnios, jau dabarti-

nės valdžios pastatytos mokyklos. Gimnazija tikro universiteto talpumo. Karo mokykla. Karo jūreivystės mokykla. Ir dar turbūt daug kitų. Gimnazistukai eina sužymėtomis kepurėmis didžiausiomis romiškėmis raidėmis, iš tolo kaip koks švyturys įžiūrimomis. Pavyzdžiui, II ar VII. Taip žmogus iš tolo žinai, kelintos klasės studentukas. Ar nepersenęs. Kartais geras daiktas tokiam žmogystai kepurė. Uniformos jie vis dėlto nenešioja. Tiek dar nėra surusėję.

Daug ateina žmonių iš sodžių, kažkur ten toli, kalnuose, gana skurdžiai gyvenančių. Visi jie tokios geros nuotaikos žmonės. Nekalbant jau apie jų skurdžius rūbus. Tik arkliai per tas uolas dažniausiai suskurdę ir visiškai kontrastas žmonėms, sudžiūvėliai tokie. Kaip agrikultūros šalies atstovas, imu vieną ir nufotografuoju. Ganosi pakiemiais priešais mūsų pensionatą.

JUODKALNIJA

Šiandie nutariame keliauti į buv. Juodkalnijos karaliją. Į kalnus. Mes visi, susidėję turistai.

Peržengdamas Juodkalnijos sieną, pirmiausia pamatai reklamos sieną: „Batija“. Vėliau šią reklamą pamatai ir pačioje Juodkalnijos sostinėje Cetinėje. Energingo esama to čeko fabrikanto, su jo išreklamuotais batais, siūlomais net čionai. Ir – optimisto.

Į kalnus pilkas kelias. Pilkas kelias – tai per maža pasakyti. Tai nežmoniškai pilkas kelias. Ir nežmoniškai kelias.

Keliamės siaurutėliu, vis į uolas keliu. Kelias tesivinguoja pačios uolos kraštais. Net nejauku pasitikus čia kokį automobilį.

Lietuvos laukų vaikui Juodkalniją tekdavo paprastai vaizduotis kaip kažkokią pajuodijusių, – nes „juoda“, – aukštų kalnų viršūnių šalį. O kalnų apačioje – vis žalių pievų, ganyklų ir miškelių šalį. Tai buvo kaip ir kokia laki lietuvininko fantazija apie šią šalį. Tačiau tikrumoje nieko panašaus. Nei pievų, nei

tų ganyklų, nei miškų. Tik vienos pilksvos ir kiek gal sunkiai melsvos, bet visiškai nejuodos, uolos.

Nusistebi žmogus, pamatęs tokius plačius kalnų horizontus. Ir sykiu tokias neturtingas vietas. Pilki, o kai kur ir nejuokūs, šalti ir į kažkokią grasinamo melsvumo spalvą persimetą kalnai. Tik vienos kalnų kupros. Kai kur ant kuprų priklijuotas neturtingas kaimelis. Toks mažutėlis. Tik kelių trobelių ir kelių jose sutalpintų žmonių. Visi tie kaimeliai – skurdas. Mažos kūtelės. Kiek mėšlo ir šiaudų pabirų prie durų. Ir tos kūtelių durys nieko nesiskiria nuo gyvenamųjų trobų durų. Visos trobelės žemos.

Tai ir viskas. Nei žmonių, nei tų ožkų. Tik retkarčiais sutinkama kažkokia miniatiūriška suskurdu-sių – veršių didumo – karvių kaimenė. Ir labai retai pamatomas kelyje ar dirvoje pilietis, einąs ar ariąs.

Iš vieno tokio mūsų privažiuojamojo kaimelio yra kilęs ir vienas iš garsiausių juodkalniečių vadų Njegošas⁵. Nuo savo kaimo žmonių nė kiek neatitolęs, – ir mūsų inteligentams tebus priminta, su savo žmonėmis ir savo didybės laikais bedraugavęs. Šiame miniatiūriškame sodžiuje tarp lūšnelių yra išaugusi cementinė, šiaip jau gana kukli ir gana paprasta vila. Tačiau čia savo cementais ir vienu kitu savo balkonu, žvalgančiu tuos nykius ir plikus lau-

kus, ji atrodo tikras kontrastas. Tikras net palocius. Jau tokioje laukų dykumoje ir tokioje laukų lygumoje ji pastatyta. Lyg ir laukų vėjams pašvilpinti. Medžiai, matyti, čia neužauga.

Kai varėmės į kalnų viršūnes, visą laiką buvo ūkai ir drėgmė. Čia staiga šilta, net karšta pasidarė, pakilus kalnų viršūnėmis kiek aukščiau. Apačioje po mumis balta banguojančių debesų jūra. Tik kunku-liuoja. Tarp kalnų viršūnių siauruose įdubimuose – kiek daugiau žemės. It kokios kelios žemės saujelės subertos būtų. Tai „dirvos“. Ne ką didesnės už kokio žalios spalvos kilimo plotą. O šitokių tarpukalnių įdubimuose žalių ir rudų kilimų – vadinasi, jau sužaliavusių pievų ar dar ariamų dirvų – vis paklota po plotą. Kai kur tų kilimų esama kiek tirščiau. Dvi karvės arba du arkliukai, pašepę, pelės didumo, traukia sau savo priešistoriškas žagres. Kartais tokia vaga eina dar kitas kalnėnas ir kauptuku sukapoja grumzlus.

Tai iš tikrųjų čia šventa ir brangi žemė. Kai kur kitur pagal žagrės atverstą vagą eina dar kitas kalnėnas ir čia pat į atartą vagą žiupsneliais meta grūdus. Vadinasi, bus daugiau grūdų. Sėja! Gegužės mėnesio jau pradžia, o čia tik ariama ir pradedama sėti. Medžių čia vis krūmeliai. Dvejeto uolektų aukš-

tumo ažuolėliai nuskurėliai. Medis čia neužauga. Čia šiušu.

Ir į šias priešo neįveikiamas uolas po nelaimingojo XIII šimtmečio kovos, įvykusios garsiuose Kosovo laukuose, kada turkai visiškai nugalėjo didžiąją Serbiją, – čia buvo suvaryti iš serbų patys atkaklieji, patys drąsieji. Juodkalniečiai.

Niekas iš turkų jų čia negalėjo pasiekti ir nepavergė. Nors ne kartą turkai stengėsi juos naikinti.

Tik kai kada jau patys juodkalniečiai savo gera valia nusileisdavo iš savo nepasiekiamų kalnų. Į apačią. Duonos užsidirbti. Kartais iškeliaudavo į kitas, turtingesnes valstybes. Dažniausiai į Italiją ir Austriją. Ar net Ameriką pasiekdavo. Šiose šalyse jie pragarsėję buvo kaip puikūs amatininkai. Juodi kalnai neišmaitindavo visų. Namie tokiuose kaimuose likdavo tik vieni seniai ir vienos pačios moterys.

Sakoma, dar iki šių dienų yra užsilikusių tokių gyvenamų vietų, kur visi vyrai bene ištisą vienuolika mėnesių iškeliaują svetur uždarbiauti, o žmonos liekasi vienos kalnuose. Ir laukia ištisus metus vyrų, tik vieną mėnesį paatostogauti besugrįžtančių. Tokia šeimos tvarka turbūt yra ideališkiausia. Moterys, sakoma, esančios tikros dabitos, nes kitaip bijančios vyrams sugrįžus nepatiksiančios.

Tik mūsų turistiška beprasmiška gainiava neleidia man surasti tuos sodžius ar miestelius ir juos aplankyti.

Kai kur atšlaituose ganosi purvino rudumo ilgavilnės avys. Gal kai kada dar karaliaus Nikitos paleistos avys. Svečiams atvažiavus, kaip sakoma, paprastai pats karalius pasirinkdavo, kurią iš viso būrio papjauti. Tinkamai svečiams priimti. Tai ne pasaka! Na, kad Lietuvai tokį karalių!

Tačiau taip primityviška ir skurdu čia. Ir didvyriška šitoje šalyje.

Šitokia žemė padarė šituos ūkininkus įsisąmonėjusiais didvyriais. Žmonės, kurie bado nebijo, o svečiui atsitikus – paskutiniu kąsniu dalijasi. Ištvėringi jie. Visa žemė čia krauju atpirkta. Niekas jos paveržti negalėjo iš tų tiek skurdžių, bet tiek patvairių, nelaimėje garsiai nesudejuojančių ir užsigrūdinusių žmonių.

Mūsų važiuojami kalnai jau siekia iki 1750 metrų. Šitų kalnų aukščiausioje vietoje palaidotas vienas iš garsiausių poetų, apdainavusių šią šalį savo „Kalnų gėlių vainiku“. Tai buvo Njegošas. Peteras Petrovičius Njegošas jungė viename asmenyje ir šalies vyskupą, ir šalies kunigaikštį. Jam teko valdyti šalį

visus 40 metų. Sykiu tai būta europiško masto poeto ir filosofo.

Nors man ir pirmiau teko girdėti apie tą poezijos knygą, tą garsųjį „Kalnų vainiką“, bet man nepavyko jos nusipirkti ir Cetinėje. Dėl tos paprastos priežasties, kad Cetinėje nėra kad ir paprasčiausio knygynėlio. Jame, matyti, knygų nieks neskaito. Nors vėliau mano kelyje patikti net keli jugoslavų konsulai man visu iškilmingumu buvo žadėję ją parūpinti, bet nežinia dėl ko savo žodžio nebus ištesėję. Tiek tik žinau, kad knygoje, vienam juodkalniečių kunigaikščiui sugrįžus iš ne per tolimiausiai esančios Venecijos, kunigaikščiai kalbasi apie tą jiems visiems gana keistą šalį. Vis palygindami šią puošnią italų šalį ir miestą su savo skurdžia šalimi. Bet užvis brangiausia ir saugotina iki paskutinio kraujo lašo.

Njegošo kūnas palaidotas kalnuose.

Iš mūsų gana po kalnus pritampyto automobilio matau tą rūstųjį kalną, kur tokiu keistu ir gana romantišku būdu tas garsusis poetas ir kunigaikštis bus radęs savo paskutinį prieglobstį. Savo gimtoje žemėje.

Mūsų šoferis vis kažką dar mėgina man paaiškinti savo itin darkyta kalba. Tai vėl, pasirodo, esama ruso! To šoferio. Kur tik jų nėra. Apie Lietuvą jis

savo gyvenime nebuvo girdėjęs. Jis sakąsis iš Ukrainos kilęs. Bet labai jau sunkios ir sykiu tokios neaiškios fizionomijos žmogus.

Dar gyvas būdamas kunigaikštis Njegošas pats pasistatė mauzoliejų ir liepė, kai mirsiąs, nunešti save į kalnus ir ten palaidoti. Tas ir įvyko 1850 metais.

Kalnai čia tikrai didingi ir yra priglaudę savo ištikimą sūnų.

Akmeninga šalis. Dar neturiu apie ją didesnio supratimo ir kiek gyvenimiškesnės nuovokos. Būtinai turiu poetizuoti šią šalį, tiek maža šiaip jau moderniškame gyvenime teturinčią medžiaginių vertybių. Akmeninga šalis, bet už kiekvieną jos gurvolį kraujas lietas. Kraujas čia buvo pigus. Kiekvienas tėvas čia džiaugėsi susilaukęs sūnaus. Tai naujas karys ir naujas kalnų gynėjas.

Dukterys ėjo perniek. Tikriau, jos buvo pažeminiamas ir gėda tėvui. Nors, reikalui esant, ir jos nesidrovėdavo paimti ginklą ir ginti savo šalį. Ne viena iš jų bus ir žuvusi. Užtat kiekviena moteriškė čia puikiausiai moka vartoti ginklą. Ir tokios kresnos jos čia. Visos tokios stiprios, oro maitintos ir gaivintos. Ir skaisčios. Ne veltui Juodkalnija prieš karą buvo laikoma „panų aruodu“.

Šituo požvilgiu buvo garsus „gospodar“ Nikita ar Nikola⁶, paskutinysis Juodkalnijos karalius. Valdęs šalį 57 metus, galėjo pasididžiuoti savo 10 skaistuo-lių dukterų. Kiek mažiau buvo vykę trys dėdės Niko-los karališkieji sūneliai. Veikiau europietiško tipo bonvivanai. Ir tiek. Kaip dažnai su ūkininkų sūnumis atsitinka, kuriems parūpinamas pinigas.

Karaliaus Nikitos dukterų viena ištekėjo už dabar- tinio Italijos karaliaus, kita už buvusio Serbijos kara- liaus Petro Karadžiordževićiaus, kurio sūnus Jugos- lavijos karalius Aleksandras taip tragiškai žuvo 1935 metais Marselyje. Tai buvo chorvatų kerštas⁷. Kai kurios karaliaus Nikitos dukterys dar buvo išleistos už didžiųjų Rusijos kunigaikščių bei Austrijos princų.

Prie vieno staigaus užsisukimo privažiuojame medinį kryžių prie kelio. Kryžius menkutis, matyti, atsitiktinai čia įsmeigtas. Dabar visai išvirtęs ir nutriušęs. Daug tolygių medinių kryžių mes esame matę Lietuvoje...

Tai karo liekanos.

Čia, sakoma, banditai irgi tuoj po Didžiojo karo užpuolė Jugoslavijos paštą ir jį apiplėšė. Pabėgę su dviem milijonais dinarų į kalnus. Visa penketa jugos- lavų paštininkų buvo vietoje nudėta ir čia pat palai-

dota. Užtat ir tas kryžius, dabar net virtęs kažkokių turistišku atrakcionu.

Vėliau ir visi banditai kalnuose buvo išgaudyti.

Vaikai čia drąsūs. Pravažiuojant vis ranka draugiškai mums pamoja. Ne taip kaip, pavyzdžiui, Italijoje; ten pamojus ne visuomet vaikėzai atsiliepia. O gal neranda reikalo daugiau to daryti. Kiti vaikai čia dar gėlių mums į auto įmeta. Vis kažkokių malonių primulaverų. Ir nieko už tai nereikalauja. Ir neseka paskui vežimą, rankas atkišę.

Cetinė! Platus ir atviras mažo miestuko vaizdas.

Iš tolo jau įmatomas visas miestelis viena savo plačia gatve.

Tai ir bus toji juodkalniečių sostinė. Važiuojame dulkėta, visiškai negrįsta, pirmu išpūdžiu, gerai prižiūrėta sodžiaus gatve. Kaip Lietuvoje kai kuris miestelis po žemės reformos, kiek geriau aptvarkytas.

Įvažiuojant į miestelį, sutinka kelios gana prašmatnios vilos su tam tyčia net gerais užveistais sodeliais, egzotiškų vaismedžių ir krūmų prisodintais. Vilos tuščios. Čia buvo austrų ir italų pasiuntinybės.

Kaip nuobodu turbūt buvo šitiems Italijos ir Austrijos karališkų didybių pasiuntiniams! Vilos dabar aklinau uždarytos, daugiau niekam nereikalingos

ir visiškai apleistos. Net pačių jugoslavų, matyti, visai užmirštos. Dar kaip reikiant nesuspėjusių įsikurti savo žemėje ir kaip reikiant „sujugoslavinti“ šį kraštelį. Kad ir šios dvi gelsvomis kalkėmis dažytos vilos! Didžiųjų valstybių kitados buvusios puošnios atstovybės. Šalis egzistuoja kaip egzistavusi, o jos uždarytos. Nėr kam daugiau pinti pinklių, kaip tai buvo prie prašmatnaus karaliaus Nikitos!

Kaip jiems čia nuobodu buvo gyventi, tiems pasiuntiniams ir visiems pasiuntinybių personalo nariams. Šiame mažučiame, į kalnus aukštai iškel-tame ūkininkų kaimelyje. Vis turėjo likti be vadina-mos „draugijos“. Be tos diplomatiškojo gyvenimo duonos ir lesalo. Koks čia jau ir diplomatiškas vers-las galėjo būti! Kokie ten jau raportai galėjo būti. O į savo respektiviškas sostines nusileisti iš amžinai kalnų ūkanų apimtos reziduojamos vietos tekdavo kelias savaites keliauti.

Mažučiai ir didžiai nesimetriškai sustatyti namai. Nesimetriški. Dydžio, spalvos ir frontono požvilgiu. Kaunas būtų montenegriečiams neapsakomo skais-tumo metropolija. Celinės mieste čia pat pakluoniais žmonės žemę aria. Tarytum šiems arėjams miestas visiškai būtų nesvarbu. Tarytum jo visiškai čia ir nebūtų, to miesto. Bevarinėjant sau savo jaučius ar

arkliapalaikius pakluoniais. Bet užtat sostinėje tik 5000 gyventojų.

Lauk iš turistiško automobilio! Žinotum žmogus, kad čia taip įdomu ir nesuvalkiota, tai kelias dienas, jei ne savaites, liktum. Tokie simpatiški man tie montenegriečiai. Aukšti, rimti ir sykiu tokie pasakiški vyrai.

Pagaliau pasiekta toji pasakiškoji juodų kalnų viešpatija. O ant tų kalnų pasakiškoji karaliaus pilis. Ir visas pasakos užburtas miestas su pilim. Palociuje kokia 12–15 kambarių. Pilis daug mažesnė už Kauno buvusius gubernatoriaus, dabar Prezidento, rūmus. Dabar, pakitus laikams ir tiems laikams kiek suturistėjus, palocius paverstas savo rūšies muziejum.

Tai yra dvi pajuodijusios salės su kažkokiais ginklų ir tolygaus laužo rinkiniais. Kitkas – taip sau gyvenamas namas. Paprastas toks. Taip man atrodo, kad ne kalnėnams. Kalnėnams, jei kuriam iš viso pasitaikydavo kada patekti į savo ir savo šalies šeiminko rūmus, jie atrodė neapsakomų turtų pertekę. O visi kambariai margais, pigučiais, prieškarinės austrų mados sienų apmušalais. Misinginių štangų lovomis. Archajiškomis pakabinamomis lempomis valgomajame su dar daugiau neįmanomais abažūrais. It kurioje krūmuose užsilikusioje Lietuvos

klebonijoje. Ir daugelio vidutinės vertės portretų rinkiniu. Galerija čia vadinama. Tai vis karaliaus Nikitos šeimos nariai. Dar ir dabar esą vienas jaunesnysis sūnus yra gyvas ir gyvenąs Nicoje. Mūsų turistai nesiliauja: iš kur jis pinigų gaunąs ir kodėl negrižtąs. Kodėl?

Buvusis Juodkalnijos parlamentas paverstas dabar paštu. Dabartiniams šalies valdovams atrodo taip patogiau. Užtuot apie savo reikalus viešai kalbėjus, dabar galima pasiųsti iš tos pačios įstaigos savo draugams kuris atvirlaiškis. Ne tiek iš nepagarbos buvusiam Juodkalnijos parlamentui, kiek daugiau dėl turistiškos laiko stokos, aš į jį nesuskumbu užteiti. Juk turistų nelaiminga kasta turbūt tam ir sukurta – visur skubėti ir nieko nematyti.

Susitikę su vietos žmonėmis prie pašto, parlamento aureole vis dar apimto, turėjau progos su jais pasikalbėti. Bet trumpos buvo tos kalbos. Vienas teatsakė: „Kad tamsta būtum matęs p i r m i a u mūsų Cetinę! Tai būta gyvenimo ir tvarkos!“ Aš tik stebiuos, kas jau čia taip radikališkai galėjo pasikeisti. Kitas man diplomatiškai atsako: „Gera gyventi ir dabar, gera buvo gyventi ir pirmiau.“ Jam atrodo, – paika per daug kalbėtis su pašaliečiais. Nes ne per puikiausiai įruošti jugoslavų kalėjimai.

O man ir dabar užvis patinka mažutis Celinės miestas. Miestas imąs jau kiek modernėti. Miestas su savo cemento lie diniu, frontone išskaptuotomis raidėmis „Grand Hotel New York“. Ir tas gyvenimas. Mugė. Su žmonėmis mieste ir už jo.

Mugėje viskas žiupsneliais. Švytrų šieno punde liai. Taip pat mugės asloje nublokšti keli žabarų pun deliai. Moterys juodai vilkinčios. Bet užtat vyrai – tikri puikūrėliai. Tik žybčioja savo papuošalais. Šitoje miesto mugėje ir karalienė, kašute nešina, eidavo sau maisto nusipirkti. O vyras pašto ženklus savo pavaldiniams savarankiškai atplėšdavo ir par duodavo. Jei paštininkas kartais vaidindavo teatre ar tolygias visuomeniškas pareigas eidavo. Ar kara lius kokį didaktišką straipsnį savo laikraščiu red a guodavo.

Vyrai čia vaikšto vis galiūnuotais lapsardakėliais. Ir ilga raudona, po kelissyk per liemenį užvyniojama juosta ir pištaliėliu. Aš vis taikau nufotografuoti žmones. Vis prašau: stok – fotografuosiu! Bet kas iš to. Aš norėčiau iš tikrųjų pažinti šalį, o ne vien kaip padūkęs gainiotis paskui žmones. Toji turistiš koji gainiava automobiliais ir autobusais, kiek aš suprantu, tik gadina vietos gyventojams kelius ir jų nuotaiką. Ta gainiava turėtų būti iš tikrųjų kokiais

įstatymais suvaržyta. Keliuk sau pėsčias kas nori ar kurį darbą dirbk. Ar laukuose arti padėk.

Gyventojai labai malonūs. Šypsosi, šnekučiuojasi. O moterys net „suisarmatija“.

Tuščias miestelis, be sielos. Tušti karaliaus Nikitos rūmai. Karaliaus, valdžiusio šią 200 000 žmonių šalį per visus 57 metus! Ir karaliaus titulą iš didesnių už save dėdžių išsiderėjusio. Gyvenimo pamokyto ūkininko gudrumu, vis mokėjusio tinkamai apsieiti su šio pasaulio didžiūnais. Su Austrijos Pranu ir Rusijos caru. Mokėjusio pas savo turtingus gimines kaip reikiant pasipinigauti. Ne veltui buvusio pravardžiuojamo Europos didžiausiu elgeta. Be to, ne veltui pradėjusio savo būsimąją karaliaus karjerą iki 18 metų beganant avis... Didžiojo karo metu jis, per daug jau nusipolitikavęs ir pertempęs, taip sakant, stygą, iš šalies buvo ištremtas ir nuo sosto atstatydintas.

Jau ištremtuvėje, Paryžiuje, jis mirė 1921 metais.

Tušti dabar karaliaus Nikitos rūmai, be sielos, kažkurio nelemto valdininko rodomi. Valdininko, gana keisto pažiūrėti. O gal tai bus buvęs koks protokolo šefas. Dabar raudonais batais, juodomis dryžuotomis, dargi blogai besilaikančiomis kelnėmis ir melsvu nuplyšusiu švarkeliu. Badas veržia liemenį.

Bet tiek dar drąsumo šio jauniklio akyse ir tiek garbanų jo juodkalnietiškoje galvoje. Ims, rodos, žmogus ir tučtuojau užims savo pirmykščiąją protokolo vedėjo ar rūmų direktoriaus vietą.

- Prašom! Majestoto miegamasis.

- Majestoto valgomasis *etc.*

Majestoto valgomasis atrodo toks pigus pigutėlis. Visokių ažuolinių ir neįdomių baldų užgriautas, kurių net ir Kauno miesčionys su jų visiška skonio atrofija dabar nevartotų.

Čia šiandie pavakariop laukiamas Jo didenybė Jugoslavijos karalius Aleksandras, savo tėviškės atvykštą pasižiūrėti. Juk iš čia yra kilusi jo motina. Karalius mėgsta atvykti į savo jaunystės Cetinės miestą ir kiek galima ilgiau paviešėti. Užtat ir mums, turistams, valgomasis rodomas itin trumpai. Tik akimirką. Stalas jau padengtas Jugoslavijos karaliui iš kelionės pietums priimti... Net gėlės! Ir baltutė staltiesė. Tas iš tiesų gaivina kambarį.

Nors nelemtasis automobilis ir laukia, bet be manęs vis vien nevažiuos!

Teatras. Kas nemėgsta teatro. Ypač Kauno valsstybinį prisiminus!

Pakiemyje su kastuvu kapstosi kažkoks žmogyla. Galbūt tai pats teatro šefas, galbūt dar svarbiau – teatro užsitarnavęs ir nepakeičiamas sargas.

Ir mes tokių turime. Atrodo, jis tikrai galėtų mane į šią meno šventovę įsileisti ir reikiamų paaiškinimų suteikti. Jei, žinoma, tik norėtų.

Žmogus žvalgo šį čia taip staiga išdygusį svetimšalį ir negali suimti savo protu, ko jam čia reikia. Tuomet aš jam „jugoslaviškai“ pasakau – noriu įeiti. Ir ar galima būtų pamatyti teatrą iš vidaus? Mano jugoslavišką kalbą čia visi supranta.

Kasas pateatrėje sodelio žemę ramusis žmogus atriečia savo gyvenimo palenktas strėnas ir mielai pažiūri į mane. Jis parodo man įmonę ir mielai man viską išaiškina.

Karališkasis teatras visais k e t u r i a i s aukštais viduje pastatytas. Nors šiaip jis gana miniatiūriškas atrodo. Kaip cigarų dėžutė.

- Kiek vietų? – klausiu mano rimtojo palydovo.
- Apie 300 bus...
- Apie!

Geležinkelio iš čia labai toli esama. Ne vien diplomatų, bet ir visų kitų žmonių keliauta į didesnes Europos sostines po dvejetą ir trejetą savaičių.

Skurdus tas Cetinės miestelis, iškilęs per 1200 metrų kalnų aukštumoje, kur joks aukštėlesnis medelis nepajėgia užaugti ir įsistiprinti. Jei tik karalius Nikita nebūtų įsikūręs puikaus, net egzotiškais ir kitais gražiai suaugusiais ir išsilapojusiais medžiais prašmatnaus parko prie savo rūmų. Dar ir dabar sodas turistams nerodomas. Ir gerai daroma. Per daug jau jis didelė retenybė jugoslavams. Sodas aptvertas dideliu mūru.

Begrižtant namo ir nuo staigių kalnų besileidžiant, mano šoferis pasidarė įkyrus ir didelis šnekutis. Jis man pasakoja apie vilką.

– Buvo čia vieną kartą vilkas... – Aš tik klausaus, kas čia bus toliau. – Iškasė žmonės duobę ir uždėjo ant jos žabarų, kad vilkas užbėgtų. Vilkas buvo bjaurus, vis išpjaudavo juodkalniečiams daug avių. O ką juodkalnietis gali prasimanyti be savo avių! Vilkas tikrai susmuko pro žabarų plyšį į gilią duobę. Sugavo jį juodkalniečiai ir užrišo jam ant kaklo skambalą. Ir paleido į girias.

Ir beskambinąs dar ir dabar po girias šis vilkas.

It vilko skambalo užsiklausęs, ir savo išklepusį automobilį visai pamiršta šoferis. Jis tarytum pamiršta, kad rankas reikia laikyti ant vairo, o nemostaguoti jomis. Jo nelemtas „Citroenas“ ima

šliaužti dar nesusigulėjusia akmens skalda ir pasiekia pirmutiniu vienu tekiniu prapulties briaunos. Jis tik pasako: nieko! Koks čia nieko, kad jau pirmutiniai tekiniai prapulties krantą siekia.

Jis tik nervingai kumštimi patrina savo neskustus ūsus ir savo nosį. Jis trukteli pečiais. Tas nuolatinis pečių trūkčiojimas aiškiau už žodžius man pasako, kad ruso esama morfinisto ar nuolatinio kokaino uostytojo. Šį laisvąjį stepių sūnų, matyti, ne juokais bus suėmęs kokainas. Ant visų keturių jį paritęs. Matyti, jis jau seniai nebuvo gavęs savo maisto dozės ir jos dabar labai išilgęs. Jis daros visiškai nervingas. O sykiu toks pavargęs, sudribęs. Protarpiais atrodo – jis mielai su tais visais savo turistais nudardėtų nuo kalnų kur žemiau į skardus.

Ir vėl atgal į jugoslavišką laivą, visaip Europos turistams išreklamuotą.

Kaip koks vaikas, po svetimas pievas gėlių prisiskynęs, išpūdžių pilnas, grįžtu ir aš į savo laivą. Dabar aš norėčiau skaityti laive vien apie Juodkalniją, apie jos vyrus, jos įpročius, jos gamtą. Bet niekur, nei čia uoste, nei pačioje Cetinėje, be vieno kito karalius atvaizduojančio čia dedamo atvirlaiškio, nieko kito negaunu. Knyga čia nereikalinga prabanga. Visiškai kaip pas mus.

Aš imu savaip pasakas megzti ir savaip fantazuoti apie šią šalį.

Tik turistai mane visą laiką trukdė. Dar būnant Cetinėje, man teatrą bežvalgant ir, žinoma, kiek jame užsibuvus, jie ėmė visais balsais mane raginti. Jiems mat reikėjo kava laiku išgerti laive. Tie zoologijos objektai!

Aš mielų noru likčiau Juodkalnijoje ir pasidaryčiau jos piliečiu... Tokie jie mums artimi atrodo, tie žmonės. Tik, žinoma, kokie mes buvome dar prieš karą. Geresni.

Kas iš to, kai Lietuva kartą bus visai sukultūrinta ir ne juokais įtraukta į Europos visokeriopą sūkurį. Daugiau ar mažiau. Kas jau ir dabar bandoma daryti. Visur žmonės važinės gerais keliais ir bus visi mokyti. Tuomet niekas jos ir žiūrėti nevažiuos. O kokia nauda iš to? Gerų kelių visur esama. Kas važiuotų, pavyzdžiui, dabar žiūrėti Juodkalnijos, jei joje būtų asfaltai ir vielų tempiami kalnų vagonėliai turistams pavėžinti. Niekas!

Aš neinu arbatos gerti su jugoslaviškomis ir čekiškomis tetutėmis į laivą. Čia daug jaunavedžių. Jaunavedžiams, kaip žinoma, teikia 50 % bilieto nuolaidos. Bet jie jau darbo sau prasimano.

Kam reikalingi tie asfaltai Cetinėje? O pas mus? – manau sau, grįžęs į laivą iš ilgos kelionės po Juodkalniją. – Jau ir dabar pas mus toji Europa skverbiasi pro visus lūšnelių plyšius. O tos fanaberijos! Argi ne graudu, kai į kaimą iš mokslų grįžta kuris didžiai gabus ir talentingas mūsų sūnelis pilna studento korporacijos uniforma, kardu nešinas, kaip dažnai dabar atsitinka Lietuvoje?

Išleidus į mokslus iš skurdaus ūkio piemeniuką, jis būtinai grįžta tėvus nustebinti. Ar, reikalui esant, kiek gyvenimiškos tiesos pamokyti. Grįžta su savo aukštais botais, spalvotomis juostomis persijuosęs ir fechtavimo kardu. Kad nors fechtuoti būtų išmokęs. Kas būtų? Jei tai vis dažniau imtų kartotis ir tikrai įeitų jau į sistemą. Tėvas bijotų prie tokio sūnaus prisiartinti. Motina užmirštų šventadieniškai pašildytų skrylių paduoti. Vaikai išmirtų badu.

Ne! Tokiu atveju jau geriau telieka mūsų tipiški kaimiečiai tokie, kokie yra. Koks Petras ir Juozapas, atvažiuojąs iš kurio palaiminto ir laimingo žemaičių užkampio į tą Klaipėdą. Mūsų vienatinį ir platų į pasaulį langą ir mūsų išganymą. Rytą ir dieną, žiemą ir vasarą vis vilkįs ta pačia skranda. Nuo pat pasiuvimo dienos neteptais batais. Be to, suskurusiais, purviniais ir niekuomet nenugrandytais arkliais. Tai

bent turizmas! Kad tik jis būtų pas mus nors kiek daugiau suracionalizuotas. Ir patys tie ūkininkai, per tiek kelio šiauduose begulį, šiaudų prisivėlę.

Kas dabar atvažiuoja mūsų pažiūrėti? Niekas! Dėl to, kad neturime aiškios turistinės programos. Organizacijos mums stoka. Nebent tik kuris vėstropietis, pūkšnojās iš Klaipėdos ir sunkiai einās Palangos pajūriu, savo *rucksakq*³⁰ vos patempdamas. Kaip žinoma, kultūringi žmonės, kad ir pajūriais, be *rucksako* nevaikšto. Arba dar kuris iš jų šventadienio popiečiu atvažiuojās automobiliu iš Klaipėdos „*schemaiten*“ ir „rusų“ pažiūrėti. Bet to mums maža. Mes norime, kad visi į mus žiūrėtų.

O mūsų kryžiai? Ir dievukai? Juk ir jie tiek reikalingi turizmui platinti. Ir pasigirti – mes turį savitą kultūrą. Greta Valstybės, Lietuvoje vienatinio Teatro – juk tai didelė reprezentacijos priemonė, tie visi mūsų dievukai. O dabar jie kertami. Jie jau ir dabar sistemiškai mūsų mokslisų ekspedicijų ir mūsų besimokinančios, guvios ir daug žadančios jaunomenės, į kaimą mokslo tikslais siunčiamos, išgraibstomi. O kryžiai iš pat pašaknų nupieluojami. Neliks dievukų, neliks ir lietuvių. Kai kur Vakarų Euro-

³⁰ Kelionės krepšys (vok.).

poje atsidūrę mūsų dievukai, teko pastebėti, būtinai preparuojami naujoviškai, mokliškai, tarytum jiems nebūtų gera savo giriose. Iš tokios vonios jie išeina kaip ir atsigavę, po ilgų vargų gerai išprausti. Visai europietiškai, rudi, surenesansinti. Mes būtinai norime juos išrauti.

Aš tiek šandie esu pasižiūrėjęs juodkalnietišku apšepusių ir tokių miniatiūriškų arklių. Nors į turistšką kišenę dėk.

Ima temti.

Laivas puikiai liūliuoja.

Skambina vakarienei. Turistiškai ir laive privalomai vakarienei.

Užsidegė kelios žvaigždės puikiame mašasto danguje.

Vėlu.

TREBINĖ

Po ilgų kelionių vėl esu „namie“. Dubrovnike. Arba, tariant romaniškai, senovės Ragūzoje. Į kurią imu vis daugiau įprasti ir kuri vis daugiau ima man patikti ir intriguoti. Savo grožiu, savo praeitimi. Aplinkui esama visuomet gražiai atrodančios jūros, su daugeliu salų salelių, tinkamų vienuoliams gyventi. Mėgstu vienuolynus. Jūra žavi ir imponuoja tuo savo ramumu ir kažkokiu tik čia dar išlikusiu romantiškumu.

Viskas atrodo kaip iš gražaus senovės paveikslo išrėžta.

Ant uolų susikūrusi Ragūza laiko visai nepaliesta. Tarytum tik vakar buvo išlipę į krantą Venecijos pirkliai ir ėmėsi statybos. Tarytum tik šandie į ją įsikraustė jugoslavų kareiviai.

Apylinkių uolos visur nuogos, mažais ir dagiais krūmeliais.

Ten aukštai žmonės negyvena.

Tuo būdu visas gyvenimas reiškiasi čia, apačioje. Dubrovnike. Pajūryje. Mūsų, turistų, privisusiame.

Bet esama ir kitokio pasaulio. Chorvatai dar ne viskas. Dar esama „turkų“. Turkai neišėjo iš kitos šalies, nepalikdami gilių pėdsakų. Gerai žinomas iš pasaulinės istorijos Sarajevo miestas yra kaip tik labiausiai nuturkintas. Čia daugiausia užsiliko turkų įtakos. Turkų atneštos ir įskiepytos religijos, jų papročiai. Bei daugelio apyvokos dalykų.

Bet iš Dubrovniko į Sarajevą tuo tiek vingiuotu, visus kalnus išraižančiu geležinkeliu toli keliauti. Suturkintųjų miestų, pasirodo, esama daug arčiau. Tai – Trebinė. Kaip ir kokia maža oazė.

Dar iš tolo atkeliaujant iš tikrųjų pamatai, kad čia esama „turkų“ miestelio. Tokių miestelių esama ir daugiau šioje apylinkėje.

Jau Prano Juozapo laikais ši Trebinė buvo didelė turistiška įžymybė.

Plačios būta tos Prano Juozapo viešpatijos! Ir didžiai margos. Gal dar kiek margesnės už jo kolegų rusų caro valstybę. Ten, pas rusus, tos paskirų tautų ir tautelių kultūros gal nebuvo taip ryškiai ir galutinai susikristalizavusios ir staiga įmanomos kaip čia.

Visur čia gali užuosti dar ir dabar tą buvusiąją Austriją. Visur dar skamba tas pigutis ir tiek nenuoširdus: „*Küsse die Hand!*“ Ir kiek pastovesnis,

paskutiniu laiku viešai pasirodęs, garsiai tariamas jugoslavų žodis.

Kaipo turistiškoji įdomybė, tas miestelis Trebinė, matyti, ir šiais laikais pritraukia nemaža publikos. Tik užuot tuomet buvusio vieno vienatinio miestui rodyti vadovo dabar jų prisirinko visi aštuoni. Nėra ko veikti čia tiems gidams. Jie visi nežmoniškai vargo pjaunami. Ir bado. Nuobodu.

Ir apylinkėse tas pats austriškas palikimas ir liekanos. Dar ir dabar visur po plačias apylinkes it būtų manifestuojamas Prano Juozapo vardas. Priešais Trebinę, dideliame kalne, iš didelių baltų akmens plozų buvo sudėti Prano Juozapo inicialai *F. J.*, už kelių kilometrų matyti. Dabar akmens pertvarkyti į milžinišką II I. Tai reiškia Petrą Pirmąjį. Jis jau miręs. Bet šiaip jau nėra pasikeitęs miestelio musulmoniškumas.

Jei į jį atvyktų pats, savo laiku čia tiek pragarsėjęs ir gerbiamas Osmanas Paša ar jo bendrininkai turkai. Jie visi būtų dar ir dabar šiuo savo miesteliu patenkinti. Vaikai moskės³¹ užlaikomoje mokykloje mokosi turkiškai. Visi meldžiasi prie moskės. Taip pat yra išlikusi seno pašto tvirtovėlė, laiko nepa-

³¹ Mečetės (*pranc.*).

liesta. Su jo haremo rūmais. Šio patricijaus rūmelių jaukumas yra likęs kaip buvęs. Net turistai nepajėgia jo suardyti. Miestelyje esama kelių moskių. Ir daug fanatiškai, net kraštutinai, tikinčių turkišką dievą žmonių.

Miestelyje esama taip pat geležinkelio ir kitoikių, moderniškų, pastatų. Ne vien maldos namų. Tačiau, be kelių minėtų moskių, Trebinėje dar esama pravoslavų ir katalikų bažnyčių. Vis nemaži pastatai. Bet tai vis didelės čia svetimybės. Žmonės dar iš įpratimo bus nenustoję sakyti, kai pasitaiko kas geresnio: tai austrų! Tokiu vis tonu ir įsitikinimu, tarytum iš jugoslavų ir tikėti nėra dar ko. Tokia dar mažybė. Ir geležinis tiltas – austrų, ir galvijų mugės aptvertoji cementinė siena – austrų, ir pats geležinkelis su pamanomu, o vietomis puikiu, kalnuose prakirstu keliu – taip pat austrų. Viskas austrų.

– Ne dabar statytas?

– Hm! Austrų!

Patrigubintu tonu atsakydavo palydovai.

Matyti, toji kaizeriškoji ir karališkoji, apaštališkoji austrų vyriausybė gero garo bus įvairiusi gyventojams. Ne vien kaip turkiška vieta bus susidomėję šiuo Hercegovinos pasienio miesteliu austrai. Dar kelyje, automobiliu važiuojant, matai dažnų buvu-

sių austrų muitinių ir buvusių austrų pasienio namų griuvėsius kalnuose. Miestelyje dar ir dabar rodomi iš austrų laikų išlikę karo pėdsakai ir jų karo apkasai.

Tai viskas įeina dabar į turistišką programą.

Čia, kaip ir Didžiojo karo metu, austrai grūmėsi su juodkalniečiais, neturėjusiais jokių patrankų. Žmonės kovėsi, vien savo šautuvų ir tik kelių kulkosvaidžių padedami. Dar taip neseniai šis buvęs austrų miestelis buvo taip arti prie Juodkalnijos. Dabar viskas sutilpo po pietų Slavijos sparnu. Tačiau ir šandie šiame jau nebe pasienio miestelyje yra savo ypatingo gyvenimo. Jis ramus. Miestelis toks dar švarutis. Jis toks dar austriškas. Nors ir sudėti pryšakyje milžiniški mirusiojo Petro I inicialai kalnuose. Piliečiams naują monarchą priminti.

Miestelyje nemaža jugoslavų karininkų. Jie savo baltais kiteliais labai primena rusų karininkus dabitas vasaros metu. Nemaža jugoslaviškų kareivių, savo uniforma jau kiek daugiau panėšinčių į anglų kareivius.

Susėdę, kad ir po austrų statytais, milžiniškais ir išsišakojusiais platanais, karininkai patogučiai sau girkšnoja kavas. Arba jie renkasi jau jugoslavų pastatytime, dar nesusigulėjusiame „miesto sode“.

Nors to miesto ir to sodo labai čia maža. Plaukioja fontanėlio baseine kelios apyriebės ir nuolat vis penimos žuvys. Baseinas nedidelis.

Parke, matyti, iš simpatijos kaimynams juodkalniečiams ką tik pastatytas juodkalniečių didžiausiam poetui Njegošui paminklas. Paminklas dar neapdžiūvęs. Jis dar uždengtas drobe. Nerodomas plačiajai publikai. Ir aš dar nematau, kaip turėjo atrodyti šis kalnų poetas.

Įkurtuvės įvyksiančios neužilgo. Jos nusitęsiančios visas tris dienas. Kaip kurioje pasakoje.

Karšta. Vidudienis. Tingu.

Mieste gana nuobodu.

Jei mieste pirmu požvilgiu jaučiamas austriškumo gilus atodūsis, tai, kiek ilgiau pabuvus jame, dar daugiau jaučiama turkų įtaka. Pirmiausia, ji pastebima žmonių religijoje. Jei jau pačioje Turkijoje reformatoriaus Atatiurko tam tikrais įsakymais iš žmonių atimta raudonoji feskė, tai čia kaip tik šiuo musulmoniškumo pažymiu didžiuojamasi.

Feskė čia visur. Ir turkų raštas, ir raudonoji turkų fecė ant galvos, ir malda. Ir apsiplovimas pagal Koraną penkis kartus per dieną. Patsai smarkusis plovimasis įvyksta dienos dvyliktajai valandai suakus. Tuomet jau ne juokais įmirkomi pirštai į įtaisytą

prie moskės sienos iš oro praustuvą ir kiek suvilginamos akys. Baigta!

Metai čia skaitomi nuo Mahometo. Man, tokiam konservatyviškam ir tiek įpratusiam į mūsų eros skaičiavimą, ypatingai tas keista atrodo. Mano palydovai, kalbėdami apie metus, nė patys to nepastebėdami, tuojau nusprunka nuo krikščioniškosios eros skaičiavimo ir nužengia kaip matai į savąją. Jiems taip patogiau.

Moskės šauklys, užlipęs ant moskės bokšto, dvyliktą valandą šaukia tikintiesiems rinktis maldai. Jis nesivaduoja metaliniais laikrodžiais. Jis žiūri saulės. Nors, mums atrodo, jau seniai dvylikta, jis kantriai laukia; jis nepradedą. Musulmonas nesiskubina. Saulė dar jam nieko nesako. Toks liūdnas ir sykiu harmoningas tas jo nuo bokšto šaukimas tikintiesiems... ir tas jo pareiškimas, kad Alachas yra Alachas, o Mahometas – jo tik apaštalas.

Visai tai suteikia neišdildomo kolorito šiai vietai. Kad ir tokioje mažutėje Trebinėje, tas įvyksta kasdien dvyliktą valandą, ir žmonės daro nors valandžiukę geresnius, nes atitraukia juos kiek nuo žemės ir liepia pakelti žvilgsnį aukštyn. Į dangų. Arčiau prie Alacho. Šauklio gaida, besiveržianti kiek iš gerklės, liūdnai plaukia. Jai gaida nustatyta jau didelių

tradicijų. Gaida ima palaiptiškai silpnėti ir kažkur visai dingsta.

Tikintieji įvairių įvairiausių verslų renkasi prie savo maldyklos.

Po platanų pavėsiu, prie vieno staliuko, nieko neužsakydamas, vis sėdi vienas „turkas“. Jis liūdnas. Aš, užkandžiaudamas iš pensionato paimtais buterbrodais ir besidalydamas jais su mano jau įsenusiu vienu iš tų aštuonių gidų, vis sužvelgiu į tą žmogų. Mano gidas nieko man nepasako ir nieko neaiškina, tarytum tai negalį įeiti į jo pareigas.

Svetimas žmogus nenuleidžia nuo mūsų akių. Mes valgome drauge su mudviejų gidu. Jis bus sutikęs už anksčiau suderėtus 15 dinarų, faktinai kokį trilitį, vedžioti mane po miestuką nuo devintos iki dvyliktos. Tai – niekis. Deja, daugiau šiandie aš kaip ir neturiu. Tačiau dalytis savo spartaniškais pusryčiais su juo – nelengvas dalykas. Siūlomas kiaušinių, jis jį priima, bet siūlomas duonos – ne. Aš susivokiama, kad duonos riekė su įdėtais į jos tarpus salceonais – ne jam. Kaip ir ne žydui. Aš jam parenku tik duoną su sviestu. Jis seniai nevalgęs ir iš viso gana išalkęs, – patenkintas. Kramto.

Jis vis bailiai pažiūri į atstu sėdintį ir nieko nevalgantį ir negeriantį po plačių platanų šakomis žmogų,

tarytum teisindamasis prieš jį ir sakydamas: „Ką gi aš galiu padaryti? Siūlo!“ Mano gido akys bailios. Aš vėl manau – ar nebūsiu nusidėjęs kuo nors vietos žmonių ritualui ar kam kitam.

Mudu su žmona pasiūlėme ir sėdinčiam atstu žmogui apelsiną. Atrodo, kad jis tuojau apalps. Aš pats žinau, kas yra badas. Žmogaus akys atrodo kažkokios fanatiškos, išristos ir baisios. Bet tik taip atrodo, nes visa tai, žinau, daro badas ir rytojaus dienos baimė. Baimė nemirti iš bado ir nepritekliaus.

Žmogus po medžiu, visai nedrąsiai priimdamas mano žmonos jam atneštą apelsiną, sako: „Ar aš galiu išdrįsti priimti jį?“ Kitaip: juk aš nieko gera jums dar nesu padaręs, už ką jūs galėtumėt man pateikti maisto. Paėmęs apelsiną, jis ilgai svarsto ir dvejoja. Jis norėtų jį tikriausiai paslėpti, aš tai matau. Namie susirastų vienas kitas, kuris pasiūlytų namo parneštą apelsiną. Jis lupa apelsiną iš lėto, šventai. Man koktu darosi turizmo.

Pavadinus jį į mūsų stalą, jis neatsisako ir kavos, ir papiroso. Bet visa tai ragauja neskubėdamas, aristokratiškai. Ir gardžiuodamasis. Paskui visai rimtai sužvelgia į mane ir sako:

- Tamsta t u r i tikėti. Tamsta geras žmogus. Ir Dievas atpildysiąs tamstai.

- Kai esama žmonos, tai reikia būti jai irgi teisingam ir ištikimam... - Aš sužvelgiu į savo žmoną. Be jos man būtų visos kelionės neįdomios. Ji mano tikra draugė. - Ir Dievas tuomet judviem pasiųs vaikų.

Žmona mano irgi sužiuro ir nusišypso.

- Ar tu ištikima? - klausiu aš pats jos ir pats nusi-juokiu.

Mudviem kaip visuomet gera.

Jis sako rimtai, iš lėto šiuos tikinčiojo žmogaus žodžius, it laimintų mane. Jis pats turėjęs dvylika vaikų. Šešetas mirė, šešetas gyvi. Keturis kartus vedęs.

- Kiek su paskutiniąja vaikų?

- Su paskutiniąja... - Jis skaito: - Trys, keturi... Penki! Pirmos trys mirusios. Žmoną rinkdamasis, žinoma, kaip katę maiše renkiesi. Bet ištikimam reikia būti. Kas pinigai po mirties? Kam jie? - Jo akys juda, egzaltuotos. - Buvo Kristus, buvo kiti, bet paskutinysis pranašas Mahometas - geriausias. Nes jis jau buvo paskutinysis.

- Ar daug tokių mahometonių kaip jūs čia mieste? Ir už miesto.

- Visur, visur. - Jis plačiu ratu pamoja ranka, tarytum visas pasaulis jau būtų nuo seniai sumahometintas.

Matyti, jis galvą už tai padėtų.

Mes atsisveikiname su juo draugiškai.

Aš bemaž bijojau duosiąsis jo pertikrinamas ir liksiąs mahometonis. Taip atvirai, įtikinamai ir nuo širdies kalbėjo šis žmogus apie Alacho karalią.

Abu gidai, man juokinga atrodė, tarp savęs kalbėjosi jų gimtąja slavų kalba. Man jau imant kiek įprasti į chorvatų kalbą, tai atrodė kaip ir nesuderinama su tuo jų „mahometoniškumu“.

Tai iš tikrųjų čia buvo užsilikusi turkiškumo oazė. Kuris nors turkų senyla tikriausiai čia rastų sau paguodos. Kaip, atsitinka, randa sau tikros paguodos kuris rusų emigrantas, iš netyčių patekdamas į Lietuvą. Ten tiek dar esama tos rusiškos patinos. Pačių mūsų ne visuomet ir pastebimos.

Bet Trebinė! Prie vienos plačiavagės, sriaunios, kad ir labai seklios, kalnų upės pastatytas patogus senovės namas. Kokių daugiau nebestato žmonės. Tad labai charakteringas tas Osmano Pašos tiek patriarchališkas palociukas. Iš sriaunios kalnų upės vanduo nuvestas po pačiais rūmais. Jis reikalingas namų apyvokai ir žmonėms nusiplauti. Tyčia iš upe-

lio vanduo atvestas kanalu į namą. Tas tyro vandens kanalas dar ir po poros šimtų metų nėra užslinkęs. Jis vartojamas. Tarytum šio namo patricijus dar ruošęs kada ateiti ir su visu haremu išsimaudyti.

Lentynose medicinos knygos, taip gražiai išsiliokusios ir taip gražiai sustatytos. Vis anatomija ir to laiko ligoms gydyti receptūros. Knygos parašytos turkiškai.

Savotiška manta. Kambarių kambariukai. Jų daug namų apačioje ir pačiame aukšte.

Kai buvo neramu ir iš artimųjų girių galėjo atsilankyti plėšikai, namuose naktimis budėdavo su šautuvais rankose žmonės. Dažniausiai patys Pašos jauni sūnūs. Jei į Trebinę atkeliaudavo iš tolimųjų kraštų ramūs, taiką nešą žmonės, jie būdavo paties Pašos sutinkami kaip saviškiai. Jiems būdavo suteikiama nemokama nakvynė ir maistas. Šiam reikalui kieme buvo pastatytas ir paskiras namas. Tokių jau būta patriarchališkų laikų.

Lyg ir kurio viešbučio prototipas. Šioje mažoje sodyboje visuomet stiprios sargybos būta. Ypač vakarais sustiprinamos. Neramių laikų būta čia.

Atvykus prie tokio namo, reikėdavo pastuksenti prie durų. Ginkluotoji sargyba tuoj nuveddavo žmogų apklausti, kuriuo reikalu jis čia bus atvykęs

ir ar iš toli. Keliai, girios ir kalnai tais laikais buvo pilni plėšikų. Tik iš tolo keliaujantiems žmonėms ir doriesiems buvo suteikiama nakvynė, ir jie buvo įsileidžiami į vidų. Gyventi savaitę, kitą.

Čia pat buvo prieglauda Pašos rajono neturtin-giesiems maitinti. Savo teisėms apginti namie būta kalėjimo. Čia būta visokeriopų buities patogumų. Čia būta net dviejų kalėjimų. Vieno kalėjimo būta nebaisaus, sušvelnintai bausmei. Gana apstaus ir šviesaus. Dabar jame kažkokia moteriškė malkas skaldo. Kito jau būta sustiprintai bausmei. Po pačiais rūmais. Skliautų gilumose, kur langelio tik esama vieno sprindžio didumo. Iš ten niekas dar nepabėgo.

Namų sargas, jis podraug ir vienas iš aštuonių Trebinės gidų, itin atsidavęs savo amatui žmogus. Jis išrodo savo užburtojo palociaus visus užkaborius.

Įėjus į iškilmingus patricijaus namo kambarius, jis visiškai persiima šio namo būkle ir namo senove. It laiką sustabdęs, jis dar pats šioj aplinkumoj gyventų. Jis vykusiai vaidina savo patricijaus rolę. Jis – geras artistas. Jis vaidina mums, gaivindamas šio seno namo įpročius ir poelgius.

Jis sėdasi ir „valgo“. Gražiai priima svečius. Jau-nesnieji namų nariai neturi žodžio. Jų pareiga tylėti. Jie turi ramiai sėdėti, rankas sudėję, ir klausytis, ką

vyresnieji kalba. Moterys paprastai šitokioje patologijoje konversacijoje nedalyvauja.

Pokalbį veda pats šeimininkas. Duodama kokio saldesnio limonado gerti. Ar „čibuko“ – tam tikrai pritaisytos pypkės. Tasai „*tjubukti*“ – tai per vandenį traukiamais dūmais pypkė. Pagaliau čia pat patiekiami pietūs. Mūsų gidas skaniai valgo jam „atneštą“ ant tacų skanumėseną ir dar padažo duoną į sosą. Peiliai ir šakutės šiuo atveju nebuvo iš viso reikalingi ir nebuvo žinomi. Buvo galima gražiausiai apsieiti ir be jų. Duona nėra pjautina. Nes Korane pasakyta: duona – tai kūnas. Kas gi kūną pjauna? Duonos galima buvo tik pirštais kiek reikiant atsignyti.

Moterų kambariuose pačiose sienose, už uždanгалų, buvo įtaisyti praustuvai. Savo kūnui vandeniui apsipilti.

Sienos apsiaustoje sodyboje esama kelių patogių daržų. Tarytum buvo norima kurio rūmų apgulumo metu savo maistu kiek galima ilgiau išsilaikyti.

Šalimais tekančiame, ypač plačiame, sriauname ir į artimas pievas kiek įsiliejusiame upelyje įtaisytas nepaprastai gramozdiškas, iš toli senoviškas, užmatomu ratu vandeniui pumpuoti malūnas. Lyg ir kokio egiptiškos konstrukcijos pavyzdžio.

Besižvalgant po miestelio apylinkes, kuriose vis dėlto dominuoja Pašos palociukas, mane pasitinka ir apgula jugoslavai vaikai. Lietuva jiems kažkas panašu į Norvegiją. Būtent vienas iš bachurų ištarė iškilmingai šios Šiaurės šalies vardą. Jis stuktelėjo gerai savo seserį į pašonę. Jis gėdinos dėl savo sesers tokių paprastų dalykų nežinojimo. Ji ėmė dar kažką nelemtai klausinėti. Nors Lietuva – tai Norvegija. Visiems aišku. Tik – ne jai. Tos paikos moterys!

Be serbų kalbos, jų niekas nemokėjo kitos kalbos. Nė žodžio. Net ir vokiškai. Vis dėlto mane apspitę visi išvien jau klausia toliau, kas aš čia toks, staiga jų mieste atsiradęs. Graikas, švedas, anglas? Nufotografavęs prašau jų adresu.

Visi vaikai gardžiai juokiasi.

Grižtame atgal kalnų kalnais namo.

Pajūry išsitiesusio miestelio, Kupari vardu, esama nepaprastai gražaus. Jis lomoje. Gražių žalių pievų ir lygumų apsuptas. Puikiais koketiškais namiukais. Jūros švelnumas panašus į Kaprį.

Sudie šiam kartui, Ragūza!

GRAIKIJA

Aš vienas saulės įkaitintame laive. Kaip užbur-
tame laive. Tiesa, dar kitur kur, II klasėje, kažkur
esama žmonių. Tačiau jie taip toli. Puikios stiklo
verandos. Puikus salonas rašyti. Nė žmogaus. Aš
karalius. Ir vienas elegantiškas ir didžiulis italų lai-
vas – man. Mano. Ką tik buvo š v a r i a i patiekta
rytmečio kava. Ak, esama ir tokio daikto, kaip pri-
ruošiamojo staliuko valgiamis tiekti, greta kurio stovi
italas tarnas.

Aš pastebėjau – baltomis, švarutėmis pirštinai-
tėmis. Jis tik žiūri keliauninko noro. Tai daug – tos
baltos pirštinės – po gana skubios ir gana primi-
tyviškos kelionės po Graikiją ir Albaniją. O vonia?
Rytmečio vonia. Karšta vonia ir vėliau šaltas dušas!
Vietoje albanišku grandhoteliu, kur taip taupiai tau-
putėliai paduodavo žmonės vandens glazūruotuose
dubenyse tik kiek vienai akiai nuprausti. Arba kur
turkiškos kavos puodeliukai visą dieną plaunami vis
tame pačiame indelyje geros kvortos talpumo... Ne,

vandens čia ik valiai. Be to, – saulė. Poilsis. Čia kas kita. Čia kultūriška.

Adriatika šandie ypatingai prielankiai šypsos. Vilioja ir šildo bežaisdama visomis rinktinėmis jūrų, kalnų ir tolimų horizontų spalvomis. Bet man nesinori nei išeiti iš to puikiojo ir vėsiojo salono, nei pasiduoti saulės monams. Gana aš būsiu šiam kartui prisidžiaugęs šia puikia saule. Aš svajojau apie Graikiją ir Albaniją, mano pirmąkart matytas. Aš net stengiuos kelionę į šiodvi šalis prisiminti. Veik papunkčiui. Ir dar daugiau – ją nupasakoti.

Užburtojo laivo lange – mėlyna jūra.

Ir Graikiją, ir Albaniją – jų dar niekuomet pirmiau nematęs – žinoma, kaip ir kitas nematytas šalis, vaizdavausi kitaip, negu jų iš tikrųjų esama. Albaniją – kažkokia Dievo apleista ir kurioziška šalim, plikiausiais kalnų kalnais paremta, o Graikiją... Kalnais nualintais. Madą besistengiančiais dar laikyti, trumpais marškiniais ir siauromis kelnėmis sumodernintais graikais, kokius dažnai pamatai žmogus vokiečių savaitiniuose iliustruotuose žurnaluose. Olimpu, dievų užvaldytu, ir Akropoliu, tokiu žavingu, lengvučiu, visiškai laisvu nuo šios dienos aplinkumos. Ir, žinoma, visu kuo dikčiai apsirikta. Tesie įspūdžiai

ir stiprūs, tačiau jie visiškai kitokie patyrus, negu tikėtasi.

Delfai. Skaistu, neįprasta ir – graikiška. Tiek skautūs Delfai savo senovės pastatais. Ir diena tokia, it būtų mūsiškis pats karštasis ir nesudrumščiamas liepos mėnuo, nors dar tik gegužės čia pradžia. Delfų kalnuose aidi. Matyti, kažkurio piemenuko pučiama birbynė. Tarytum būtų mūsiška. Birbynės dainą pagriebia kalnai. Jos aidą toli nuneša ir pakartoja. Ji tokia čia reikalinga.

Artimiausiame prie Delfų kaimelyje, tuo pat vardu, dar rytas. Asiliukai, kad ir pakinkyti į darbą, bet tuo tarpu dar palaidi, pavasariškai spardos. Dama, besigindama nuo tokių pavasariškų šposų, smarkiai takšteli savo kavalieriui užpakalinėmis kojomis, net nabago asiliškos žiaunos nuo tokio taidklaus smūgio čakšteli. Lyg būtų čakstelėję kokie mintuvai per linaminę. Neliesk.

Miestelyje simpatingieji žmonės kažkokiais ypatingais tautiškais apdarais, nutariu – makedoniečiai, rytmetį iš lėto sutikti ruošiasi. Neskubėdami. Miestelyje jau atidarytos krautuvėlės. Kavinėse jau stypso, it būtų jau vargtelėjęs, vienas kitas žmogus. Tas man imponuoja.

Pačioje miestelio vidurkelėje ant virbo sukamas veršis. Tas man dar daugiau imponuoja. Pakeptas veršis, man atrodo, toks skanus. Mano „makedoniečiai“ išpūdžiui padidinti papučia kiek įveikdami į žarijas, kad jos suliepsnotų ir dar daugiau liepsna kibtų į veršio šonus. Demonstravimą sulaikau. Stop! Man nereikia rodyti. Man ir taip, be demonstravimo, viskas aišku. Mes susikalbame „prancūziškai“. Čia, Graikijoje? Ir graikams kepsnys atrodo šiandie ypač nusisekęs.

Jų vienas griebteli peilį veršio šlauniai nurėžti ir man patiekti. Ne – ačiū, mielieji! Ir karšta, ir nėra laiko vozotis su veršio šlaunimis, jau kartą į Delfus pakliuvus. Nebekasdieniškas tai įvykis mano gyvenime.

Kuldenų dulkinu keliu į čia pat esamą senovės šventyklą. Gyvenu kitu gyvenimu. Aš džiaugiuos. Dar daugiau nustembu, pamatęs, kad ir labai paprasto, sodžioniško pavidalo autobusą. Tačiau tokiu parašu: Parnasas! Tojo Parnaso nuo čia tesama tik už dešimties kilometrų. Jo viršūnė jau įmatoma. Pegasų nematyti.

Jis čia pat už Delfų šventų aukštumų ir dieviškų skaidrų. Niekuomet nesu matęs tokių švelnių kalnų ir tokių lomų niuansų kaip čia. Čia rinkdavos visų

šalių graikai, besiruošdami į Pitijos ir kitokias šventoves. Ir ne graikai. Net „pagonys“, kreuzai, savo likimo sužinotų.

Šiandie pirmąkart mano išgirstoji gegutė kukuoja. Kaip ir pas mus. Bet ir ne kaip pas mus, nes kalnuose skaidriau.

Romėnai irgi yra prisidėję prie šių šventovių griovimo. Vienas Neronas bus išsivežęs bent 500 statulų. Bet ir romėnai, gavę progos, patys ėmė statytis. Ir, taip sakant, prisidėjo savo plytomis ir savo akmenimis. Kaip ir pritinka romėnams, jie buvo pasistatę čia sau viešąsias vonias.

Mažučių žiedų, bet nepaprastai tiršto raudonumo aguonos auga. Kai kurie iš pasažierių yra įsisteigę jų į drabužių kilpas.

Visi klausosi mokytos vokietės, įmantriai pasakojančios apie senovės graikus. Tarytum ji būtų juos visus labai gerai pažinusi. Ji žino, kiek buvo buvę kiekviename tempelyje klonių ir kiek jų dar yra likę. Ji žino viską.

Vienai užsiklausiusiai turistei dikta skruzdėlė, nuolat pazonduodama kelią ir jį patikrindama, drąsiai lipa ponios šilkinė kojine vis aukštyr ir aukštyr. Bus riksmo, manau. Ir nueinu sau vienas. Noriu būti vienas.

Kai tekdavo skaityti veikalų apie Delfų iškasenas, Delfai atrodydavo kažkokiu iškasenų muziejum, įkyriai sudėliotais ir sunumeruotais atrastais eksponatais. Tiesa, esama čia pat visai įdomaus muziejaus, daugiausia prancūzų, kaip ir visas Delfų atkasimo darbas, vedamo ir tvarkomo.

Bet Delfai iš oro atrodo toks gyvas. Gyvenąs. Jis niekuomet nebuvo miręs. Ten pakelėje susitikdavo senovėje piligrimai; jie būdavo sutalpinami šėtrose. Nakčia nebūdavo šalta šėtrose migti. Čia šventas kelias. Ten šaltinis, dar ir dabar iš kalnų trykštąs. Pitijai tiek reikalingas.

Einu ieškoti į Pitijos požemius vedančių laiptų. Apie juos ką tik kalbėjo vokietė. Ir nuklystu po kalnus. Visur tų gėlių. Karšta. Ir statulų bei ornamentų nuotrupų. Turistai jau seniai išsisklaidė. Aš vienas. Žmona atbėgo nenurimusi ieškoti. Ji manė, aš visai kur dingęs. Taip erdvu čia.

Saulės apšviestuose kalnuose sklandžiai, net sparnais nė kiek nesuplasnodami, skraido sakalai. Pasuka ratus. Ir atsitupia kažkur kalnuose, žmonių dėl jų staigumo nepasiekiamuose. Ir vėl didelis ratas oru. Sakalai balti, juodomis sparnų briaunomis. Geriau matyti, kai nusileidžia, berėždami savo ratus kiek žemėliau, viršum žmonių minios.

Dabar autosusisiekimą sodžiaus policininkas tvarko. Savo ryškia povyza mažių mažiausiai panašus į majorą.

Automobiliai neturi būti arčiau vienas kito per 200 metrų. Ar kad dulkių per daug nekeltų. Ar per dulkytus nenuriedėtų nuo staigių kalnų, nieko nuo prarajų neatitvertų.

Graikų sodiečių minia.

Apie pusšimtis dykų vyrų ir moterų, atėjusių čia drauge su savo seniais tėvais ir vaikais, visoki šlamštą pardavinėja „turistams“. Kažkokias iš vilnų išaustas, vis rudos spalvos ir neįdomias tarbas. Bobutė bus atsinešusi parduoti net visą vilnų kuodelį drauge su kuodeliui pasmeigti pagaikščiu. Graikų pašto ženklų kolekcijos.

Kodėl tos kolekcijos visur parduodamos, aš nė nežinau. Bet tų markininkų šiaip jau visur pilnos miesto gatvės. Atvirlaiškiai. Visa ta palaida čigonija, susigrupavusi ties Delfų šaltiniu. Čia vėsiau. Čia pat ir puskapis turistus atvežusių šoferių. Savo cigaretes traukia ir nuobodžiauja.

Kalnų šaltinis, besiveržiąs iš po žemių, dabar suimtas į vagą ir į tam tikrą cementinį rezervuarą. Dėl nusistovėjimo cementiniame rezervuare van-

duo nekokio švarumo, nors dar žalių gleivėtų žolių jame ir neauga.

Šoferiai Graikijoje nepraktikuoja kitose šalyse tiek privalomo automobilių draudimo. Prie vairo jie dažniausiai prikabina šventojo paveikslėlį. Pačiam man ne kartą teko matyti bizantiškus paveikslėlius prie vairo. O kartais ant vairo užmautus kitokios rūšies amuletus, gintaro karolius. Tas gelbsti. Užtat ir važiuoja čia šoferiai, vien tik savo šventaisiais pasikliaudami. Vis patarpodami kur sausesnis kelias ar kur duobės mažesnės. Betarpodami dažnai pasuka savo mašinas prie pat prarają. Nes čia jiems atrodo kelias mažiausiai išmaltas.

Šoferių čia vartojami draudimo metodai beveik kaip kurioje Andalūzijoje. Ten neišlošus loterijoje šv. Antano, dievukas kišamas kurio ispano kurį laiką po lova šventajam nubausti.

Čia ir senieji, ir vaikai prielankūs. Vis ranka pamoja ar prieteliškai sušunka mums pravažiuojant. Ar dažnai įmeta į automobilį gana rūpestingai surištą gražių gėlių puokštelę. Ne pasipelnyti. Bet iš gerumo ir vaišingumo.

Dar ir dabar ūkininkai Graikijoje praeiviui pavaišinti viską ant stalo pastatys.

Atėnus privažiavus, sutemo.

Pirėjo uostas. Čia pat prie Atėnų.

Bet kas lauks nepamatęs tą pačią dieną Akropolis. Skubava su žmona.

Jau iš laivo pro žiūroną buvo galima įmatyti du kalnus artėjančiuose Atėnuose. Pirmas esąs taip sau. Antrasis – Poseidono tempelio visi stulpai ir stogas. It kas būtų sugrojęs sutiktuvėms. Niekuomet nemačiau tokio švelnumo ir, pasakyčiau, tokio meniško švelnumo kaip tie kalnų kalneliai.

Gatvės. Lermas. Naujoviškas miestas.

Pirėjuje lūžta krautuvės nuo prekių. Geležis, virtuvių inventūra, dažai, alyvos, pintys, aliejus, rašomieji daiktai, kvėpieji sakai *etc.* Kiekviena krautuvė tik savo specialybės. Bet tokia krautuvė atrodo kaip koks ypatingas prekių sandėlis. Užversta, prigriauta visko. Per tą ištaigingumą ten lentynos lūžta, ir magazine sunku pasisukti.

Kiekviena krautuvė savo specifiniu aštriu kvapu. Kaip kokiame muitinės sandėlyje.

Ne ką geriau atrodo šią vakaro valandą ir Atėnai. Miestas valgo. Užkandžiauja.

Tokios smarvės kaip čia vargu kur kitur patiksi. Valgyklos. Restoranėliai. Čia pakrypusiomis kojomis staliukai sustatyti gatvėje. Rudomis nuo lajaus ir dulkių staldengtėmis. Čia pat virtuvė, kurioje matai,

kaip gaminami, o vėliau dubenyse siūlomi valgiai. Bet geriau nematyti. Čia pat aukšto žmogaus dydžio skardinės atmatoms sudėti. Jose rausiasi atmatų rinkimo pramonės darbininkai. Savo maišais nešini. Po nulikusias nuo pramonių nuobiras gatvėje knapstosi šunes ir katės – ir riejas be galo. Šunes su šunimis, katės su šuniu ir katės vienos.

Bet Atėnai? Senieji Atėnai!..

Prie nulietos iš cemento moderniškios ir plačios gatvės, tik su duobėmis šaligatvyje užuot trotuaro, už pigios, nekomplikuotos geležies užtvaros, stovi tempelis.

Aš, niekuomet nebuvęs Atėnuose ir maža apie juos išmanęs, nusprendžiu, tai – Akropolis...

Kaip koks žvėris atrodo nakčia šis paniuręs tempelis, uždarytas į bjaurų geležies narvą.

Aplinkui sulūžusiose karčemose žmonės girkšnoja savo limonadus-nuodus. Čia pat gatvėje pripaišiota šieno iš vežimų ir atsiduoda arklidės smarve. Matyti, dienos metu čia stovi vežikai su savo sunkiais vežimais.

Gana nusiminę, grįžtame atgal. Į savo pajūrio miestą Pirėją, į savo seniai jau sumigusį laivą.

Iš ryto gal ir miestas, ir Akropolis atrodytų geriau, – manome sau.

Rytas.

Mieste dažnai pasitaiko maisto krautuvių. Be maisto, dar jos pilnos musių ir šunų. Karšta. Maistas neįmanomas. Per kaitrą ir visi pirkliai ar iš didžio nuovargio, ar mažai beturėdami ką veikti, susnūdę. Ir halėse žuvininkai. Sustūmę žuvis nuo stalų į šalis, jų vietoje ant lentų atsigulę patys, gražiai snūduliuoja. Kai kurie iš jų, kojas ant kelių uždėję, jomis figūras ore daro ir gražiai tarpe savęs šnekučiuojasi. Jiems vėsu ir patogiu čia.

Kas pagaliau eis pirkti žuvų per dvyliktos valandos pokaitį?

Vakar mudviejų matytasis tempelis dienos metu pasirodo buvęs ne Akropolis, bet visai kitas. Jis čia kaip našlaitis atskirtas nuo tikrojo Akropolio.

Rūstus čia toks ir nuo visų pusių atitvertas.

Čia tarp jo, vienišo, ir tenai, aukštai ant kalno, iškilusio Akropolio – ištisas miestas jau yra išaugęs. Naujoviškas. Su savo moderniškais didmiesčio problemomis. Su savo respublikonų ir monarchistų partijomis. Su savo iš Danijos kilusiu ir dabar kažin kur nutremtu karalium. Ir didmiesčio dideliu skurdu ir skurdui šalinti įkyriomis problemomis.

Bjauras, nebeįmanomas, senovės graiką užmušęs miestas.

Pastato viduje šalta, nejauku. Lankomame muziejuje sustatyta kažkokių statulų. Jų dar daugiau grāmėzdiškai paversta tiesiai ant grindų.

Pardavinėjami prospektai anglų, vokiečių ir prancūzų kalbomis. Masiškai gaminti atvirlaiškiai...

Čia pat stengiamasi atkasti naujos vietos. Amerikiečiai darbams yra paaukoję 8 mln. dolerių. Kaitrų sezonui užeinant, visi darbai sustabdomi. Sakoma, atrandama labai daug iškasenų. Dalį atrastų daiktų tam tikru susitarimu amerikiečiai gali pasiimti su savim ir išsivežti. Šiaip jau daugiausia daiktų lieka šalyje.

Iš pagarbos nulenкта galva artinuos prie senųjų elinų.

Daugiausia visai siaurutėlėmis, iš Salonikų ir iš kitur pabėgusiųjų apgultomis gatvelėmis. Jų čia apie milijoną dar neseniai yra buvę. Ant namų sienų prištampuoti graikiški komunistiški raudoni šampai. Pjautuvas ir plaktukas.

Akropolis.

Jį pažinti ir su juo kiek geriau susigyventi reikia daugiau laiko nekaip dabar. Pirmas tuo tarpu įspūdis – žmogaus naikinamoji galia. Kitąkart čia buvę turkų parako sandėliai, venecijiečiams ėmus pulti miestą, pačių turkų buvo padegti ir išsprog-

dinti. Padariniai ir dabar visur matomi. Griuvėsių krūvos. Nežmoniški marmuro kolonų aižuliai. Statulos, kaip ir pritinka, daugiausia suvilktos į vietos graikų muziejus. Nors dar daugiau jų, skaisčiam laikui bėgant, buvo išvalkiota iš čia ir sugrupuota po užsienių muziejus, po visas Amerikas.

Tačiau jau po dienos antros žmogus visai atsipalaiduoja ir nebematai tų neturtingųjų lūšnų su raudonais komunistiškais lozungais ir nejunti miesto apačioje smarvės ir visokeriopos teršynės. Pro marmuro išus imi staiga matyti grožį. Šį grožį tikrai pajunti. Darosi kiek drąsiau, kad ne viskas dar baigta šiame mūsų pasaulyje su modernišku žmogumi. Jis dar turįs kai kurių sąskaitų ir prievolių gyvenime. Ne vien tik tų kasdieniškų reikalų. Ir, regis, jis dar gali pažvelgti blaivesne galva aukštyn. Ir Nikės išlikęs tempelis. Ir Dionizo misterijų teatras. Ir Dzeuso dar nuo moskių statymo išlikusios kolonos. Kokie vis tai grožiai.

Prie pat įėjimo į Akropolį šoferiai bus pasidareę automobilių stovyklą. Dargi aptvertą seno graikų marmuro karnizais.

Į graikų Akropolį šlykštūs cemento (!) laiptai veda.

Čigoniška, gargaliuojanti, aukštos gaidos daina. Apačioje kažkur gramofonas karčemoje spiegia. Kad tai būtų Mussolinis!

Nuo vieno mūro, užlipęs taip aukštai, sargas seniukas nepaprastai ilgai leidžia sau fontanėlį. Man atrodo, jį galėtų matyti visi Atėnai, ten iš apačios. Toks jis majestotiškas šią valandą atrodo. Saulė ima jau kiek vakarėti...

Pažiūrėjęs į Nikės tempelį su jo skaisčiomis keturiomis kolonomis, ryškėjančiomis mėlyname, kaip iš popierio išpjautame danguje, tuojau užmiršti ir fordu taksi dūdavimus, ir gramofono gargaliavimus, p a j u n t i visa savo sumenkėjusia ir susturistėjusia širdimi, ką graikai norėjo pasakyti, statydami savo tempelius. Kaip jie vykdė savo apeigas. Ir pajunti jų skaisčią ir aukštą mintį.

Apačioje miestas, lūšnelių nugultas. Tai vis pabėgėliai graikai. Jau kurie metai stengiamasi juos išsklaidyti ir po sodžius išskirstyti. Tik iš prigimties pirkliai ir verteivos, jie verčiau gyvena didmiestyje. Kaip, tai jau jų dalykas. Nepaprastai tai gajūs žmonės. Atėnai, dar prieš kelis metus tik 200 000 gyventojų miestas, dabar, pabėgėliams atsiradus, yra išaugę į daugiau kaip milijono gyventojų miestą.

Iš tikrųjų tų graikų pabėgėlių dar 1922 metais buvo virš vieno milijono žmonių. Jie bėgo iš Mažosios Azijos nuo turkų, visiškai palikdami savo sėslias vietas. Tai buvo kaip ir nauja tautų persikėlimo srovė. Kas buvo daryti su jais? Dalį jų pertransportavo Fritjofas Nansenas. Šis taikos ir žmonių gelbėjimo žmogus. Bet ne jų naikinimo. Kaip koks tikras karžygis, jis visuomet būdavo ten, kur pavojus žmonėms didžiausias.

Šis norvegas, rūsčiu Šiaurės žmogaus žvilgsniu ir toks ištikimas, nugalėdavo kaip koks audrūnas visas kliūtis. Šiam drąsiam žmogui sekėsi gerai ir Šiaurės poliuje, ir Grenlandijoje, ir pas save namie. Skaisčiojoje Norvegijoje. Kažin kas būtų buvę ir su šiais graikais pabėgėliais, kad ne jis. Politikai tuo metu politikavo ir diplomatiškas kabalas dėstė.

Greitu laiku pačioje Graikijoje graikų pabėgėlių iš Mažosios Azijos prisirinko pusantro milijono žmonių. Kreipdamasis į Tautų Sąjungą, Nansenas rašė, kad šios graikų masės pati graikų vyriausybė nepajėgsianti aptvarkyti „nei morališkai, nei finansiškai, nei ekonomiškai“. Juk tai buvo daugiau nei 5-toji visos tautos dalis!

Žmonių vargas buvo didelis. Per ištisą 12 metų karo pati Graikija buvo nualinta. Ji nieko nega-

lėjo savo žmonėms padėti. Buvo siūloma užtraukti paskolą 10 mln. svarų. Jai laiduoti buvo norima užstatyti Graikijos muitai. Tačiau tepavyko iš Anglijos banko gauti 3 mln. svarų paskolos. T. Sąjungos komisija, F. Nanseno vadovaujama, aprūpino 23 000 šeimų ir pastatė 8600 namų.

Šitokia pagalba tuo labiau buvo reikalinga, kad daugelis pabėgėlių buvo ūkininkai, apleidę savo ūkius Mažojoje Azijoje.

Šitų pabėgėlių lūšnelių pilni Atėnai dabar.

Miestas atrodo ne visai aptvarkytas. Net dažnai pavojinga mieste automobiliu pavažiuoti. Tokių išplaktų duobių ir dauburų plente esama. Sakoma, pokarinis biudžetas tiek perveržtas, kad eilinių ir pačių reikalingųjų dalykų neįstengiama patenkinti. Nekalbant jau apie kelius. Tautų Sąjunga kontroliuojanti ir padedanti biudžetą ir šalies finansus tvarkyti.

Kai kur statomos ir čia autostrados.

Bet dažniausiai jos visiškai neprižiūrimos. Kartą pastatyta, tai jau ir gana. Kam dar žiūrėti. Autostradomis jos vadinamos turbūt dėl to, kad šoferis, visu smarkumu lėkdamas ir mašinos nė kiek nepastabęs, atiduoda iš jo išraunamą bilietą kelio sargui. Tai autostradai privalus sportas.

Šiaip važinėjimas čia pigus. Už kokias 400 drachmų – pusdienis. Mūsiškai tai būtų nepilnas dvidešimtmetis. Nors benzinas ir čia nepigus – 17 drachmų literis.

Sodžiuje važiuojant, net juokinga, miežiai ir kviečiai jau prinokę, o kai kur jau pjaunami. Šis darbas atliekamas pjautuvais. Bet šiaip jau, kad ir tokiu primityvišku būdu nukirsti, javai dažnai suvežami moderniškiausiais automobiliais sunkvežimiais.

Pakelyje dažnai sutikdavau graikų ūkininkus, batais rankose nešinus. Kaip ir anksčiau mano matyti jugoslavų ūkininkai. Tik talapatuoja sau nudžiūvusiais keliais, batus užsimaudami mieste.

Vadinas, Lietuva šiuo kultūros požvilgiu bus pralenkusi ir Graikiją, ir Jugoslaviją. Nes Lietuvoje jau ši gana praktiška ir sportiška mada išsiveisė.

Graikų ūkininkų gyvuliai, arkliai, mulai ir net asilai, ypatingai gražiai prižiūrimi. Tokių padvėsėlių, vos slenkančių, kaip Dalmatijoje, čia niekur nematyti. Ir mieste, ir sodžiuje vis tokie sau tešlėti, apskritinukai, palepinti. Bravo! Net akims smagiau iš šalies bežiūrint. Nors save žmonės ne daugiausia prižiūri. Pavalgo kuriame savo restorane ir čia pat sušniūra, užgulę aplaistytą ir nenuvalytą stalą. Nedorėliai!

O musių, musių. Niekuomet nemačiau tiek musių nulipusius trotuarus, net juodija prie „restoranų“. Ir takai net jų pilni. Nors šiaip iš viršaus žmonės mėgsta pablizgėti. Sėdi kuris, kavą begirkšnodamas, prieina batų valytojas ir už drachmą (penkcentį) taip nudrachmina ir nutepa, iš pradžių rąkomis, batus, kad miela. Bent dvidešimčia visokiais niuansais ir visokiomis spalvomis buteliukų nešinas. Artistai.

Vyrai dažniausiai praleidžia savo laiką, kaip ir pritinka ir kaime, ir mieste, prie kavos staliukų. Karšta! Sodžiuje dažniausiai moteriškė laukų darbus nudirba. Bet užtat mieste ji sau špaceruoja... Bet kaip! Jei graikų ir etruskų vazose ji vaizduojama tiek pakeltu biustu, aš manydavau – blefas, tai čia iš tikrųjų kaip gyva. Aš vis pirma manydavau, kad tai nusistovėjusi moterų stilizacija. Bet šandie ji vaikšto čia gyva gyvutėlė, tokia charakteringa ir tokia senovės graikę primenančia krūtine.

Atgal.

Jūra.

Beplaukdamas šešių kilometrų ilgumo Korinto perkasu, žmogus negali atsidžiaugti graikų gamta. Kalnai, į pavakarę nuglamonėti gražiausio, švelniausio teptuko, veik susilieja su vakaro saulės

gaivinama jūra. Kur pamatysi tokią inspiruojančią jūrą kitur? Tik baltosios žuvėdros tamsiomis sparnų briaunomis sudrumsčia nutilusią, ramumo pilną jūrą. Žuvėdros tokios baltos jaukioje mėlynoje jūroje. Balti popierio taškai.

Saulė ištirpino kalnus į sidabrą. Bet ne į įprastąjį pas mus auksą. Tieji sidabro niuansai padaro dangų tokį skaistų. Kažkokia pilka migla. O, žiūrint į saulės pusę, kiekviena keisto žydrumo vilnis ir vilnelė nusidabrinta. Tik blizga tūkstančiai sidabro plokštelių, į jūrą paleistų ir plūduriuojančių. Kiek arčiau laivo, blizga tiek staigiai mėlynoje, kaip lazurkos prileistas dubuo jūroje, o tolėliau – jau vakarėjančioje, pilksvoje jūroje.

Jaučiuosi kaip ūkininkas, grįžęs iš atlaidų. Ir pasaulį pamatęs, ir šventadieniškai nusiteikęs. Ir nuo daugelio išpūdžių pavargęs. Ir dar žvilgterėjęs į praeitį savo akimis. Šioji jūra, gamta ir kalnai ramina. Kaip koks menas. Rūpesčių diena bus dingusi.

Jau apleisdamas Graikiją, dar atsimenu, kad prie Dafné koplytėlės, be žvakių, bizantiškajam dievui pastatytų, buvo paaukota dar papirosų dėžutė.

Tokių bizantiškų šventųjų, tokiomis išraiškomis ir tokio šventumo niekur kitur nesu matęs. Nė Mas-

kvoje muziejuose. Kaip tuomet žmonės turėjo tikėti! Ši šventovė dabar apleista. Vos aplankoma. Aplaužytomis ir nubyrėjusiomis sienomis. Nuo nubyrėjusių sienų žiūri tik rimtomis akimis nepaprasto gražumo šventieji. Ir jų mozaika taip puikiai išsilaikiusi. Laiko visai nepaliesta. It pasisaugodami, kad ir juos drauge su tomis sienomis neišvežtų kurie amerikiečiai į savo šalį ir nepatalpintų kuriame romėniškų linijų prototipais pastatyttame muziejuje.

Nyku šandie bažnytėlėje. Ir be galo gražu.

O kieme neturtingo šventiko žmona skalbinius plauna.

Keliaujava atgal. Laivas. Aplinkui tik jūra.

Jūra iš ryto kaip klijuotė, ant grindų patiستا. Prie Korfu³² salos jūra nuo mėlyno laiko truputį dar garbiniuota. Žydrios grindys po visą jūrą. Tik per tą blizgėjimą atsimuša kaip stikle balzganį debesėliai.

Visa šalis pakvipusi kaprifolium ir rožėmis.

To kvapo drauge su įspūdziais ilgai negali užmiršti.

³² Kerkyros sala.

II.

ALBANIJA

Kai prilaukiau *Durazzo*, albaniškai *Durrös*³³, suplaukė visa minia žmonių. Laivo pažiūrėti, o sykiu ir manęs sutikti.

Atplaukiau elegantišku ir dideliu italų laivu. Matyti, pastatytu dideliam laivų susisiekimui palaikyti tarp Italijos ir jos globojamosios šalies – Albanijos. O tuo tarpu laive buvau vienų vienas pasażierius. Vonia nemokama. Du tarnu. Meniškas kambarių įrengimas. Ir aš tik vienas.

Italų laivo kapitonas net galva palingavo. Jis buvo toks aristokratiškas. Žvilgterėjo į tą basą minią ir į mane. Iš laivo išlaipinamą ir norintį šią šalį lankyti.

– Kam?

Jis truktelėjo pečiais.

Priplaukoje tvarkos žiūri albanų „*capitano*“.

³³ Duresis.

Sugleivęs, susenęs jūreivis. Kaip koks visiškai nusidėvėjęs operetės artistas, įvilktas į kapitono uniformą.

Priplaukoje minia nusivylė manim ir italų laivu. Nelygu Seredžiaus žydėliai būtų supuolę į laivo pasažierius uždarbio gauti. Ir jo negavę. Nes, kaip žinoma, visi paseredžiaus ūkininkai dūlina, patys savo pintinėmis nešini. Tas pats ir čia. Ir čia jokio uždarbio. Jokio багаžo. Be vieno iš laivo išleisto pasažieriaus. Čia buvo net kažkas įtartina. Ir be vieno pasažieriaus apiplyšusio portfelio su dokumentais ir panašiais doriems žmonėms nereikalingais daiktais.

„Capitano“ nurodymais, mano dokumentai turėjo būti nunešti į uosto policiją. Einu vienu tik portfeliu nešinas. Paso vizuoti, daiktų įmuitinti.

Tačiau kapitonas pamojė savo žmonėms. Portfelis savo neįmuitinta įtalpa visai greitutėliai kapitono buvo įduotas ne vienam, bet visiems trims pusberniams nešti. Basiems, į pečius gana suaugusiems ir nuo chroniško neprivalgymo gana apkvaišusiems.

Neša trys bernai mano portfelį. Ketvirtas – pasą. Jie už jokus pinigus šių brangių daiktų iš savo rankų neišleistų. O ar esama čia senovės pasitikėjimo vertų žmonių?

Einu ilgą, be galo modernišką ir pramoningai atrodančią molą ir uostą. „Turbūt irgi italai bus pasistatę?“ – tariu sau. Molas tuščias. Tuščias ir uostas. Nė vieno laivelio. Net liūdna darosi. O juk tokio didelio esama. Čia įdėtas italų kapitalas rūdija. Iš kur žmonės ir pinigų ima tokiems reikalams?

Policijos punkte čia, kaip ir kitur, į šalį atvykstantiems keliautojams registruoti yra raštinėje pastatytos kelios kėdės, vietos suvereno portretas, mažiau ar daugiauusių kambarių ir kelios juodais aptaisais paragrafuotos knygos.

Pasienyje keli suolai, tokie nejaukūs kaip inkvizicijos įrankiai. Tarytum tik neseniai ant jų žmonės buvo rykštėmis plakami.

Tik dar niekur nesu prityręs tokio malonaus elgesio ir mandagumo, kaip čia Albanijoje. Kaip šitie albanų muitininkai ir policininkai. Be reikalo bus grasinę žmonės.

Policininkų būdelė įdiegta prie pat jūros atšlaito. Ją dabar apstoję visi *Durrës* dykaduoniai ir saugo. Bet pakako vieno policininko žvilgsnio – visi bernai buvo išblaškyti. Jie dingo.

Pasas ypatingai greitai įrašytas. Aš nepastebėjau nė vieno nereikalingo ir iš viso nė vieno klausimo. Tu esi laisvas. „Keliauk kur tinkamas mūsų šalyje!“ –

it taip būtų sakę svetimam žmogui sutartinai garbę atiduodami visi valdininkai.

- O fotografuoti ar galima?

Vieni sužvilgo kaip į žmogų, per karštos Albanijos saulės lestelėtą. Kitas tik pečiaais patraukė. Ar mes žinome, kas čia per daiktas: „Ar galima fotografuoti?“

Tas „kitas“ policininkas nulydėjo dar mane į miestelį... Jis tapo mano draugas ir palydovas.

Dėl fotografavimo jis man pasakė:

- Galima. Bet...

Mes kalbamės „prancūziškai“. Jis daro tai iš mandagumo. Ir dėl manęs. Nes jis gražiausiai dar kalba graikiškai, turkiškai ir itališkai. Kai jam pritrūksta kurio žodžio prancūziškai, jis tuojau skolina šį žodį iš turkų kalbos.

Tačiau aš nei turkiškai, nei itališkai, nei graikiškai tuo tarpu dar neišmokau. Kaip gerai išauklėti žmonės, mes kalbamės tik prancūziškai.

Jis daug man pasakoja. Bet podraug jis nuolat sustoja ir pasako savo garsų: ak! Jis vėl negališ rasti tinkamo žodžio. Jis daugiausia laiko praleidžia bekollecionuodamas šituos prancūzų žodžius ir dėstydamas juos į mažiau ar daugiau nevykusius sakinius.

Mudu bemaž draugai. Dviejų giminių atstovai.

Tačiau ir ligi šiol aš nesužinojau, ką iš tikrųjų, apie šalies fotografavimą bekalbant, turėtų reikšti tas „bet“.

- Ar galima savo portfelį palikti policininkų stotyje, užuot tampius jį visą dieną po miestelių ir iš rankų neišleidus?

- Galima.

Vėliau jis nurodė man automobilį į albanų sostinę. Į Tiraną. Palydėjo mane į vieną ir į kitą krautuvę. Tarytum aš būčiau savo bažnytkaimyje susitikęs su gerai pažįstamu iš seniau policininku. O ne čia. Toks malonus jis buvo.

Iš karto miestas padaro labai silpną įspūdį. Tai ne miestas, bet kažkoks lūšnų ir mūrinių ardomų namų pastatas. Kai kur, kaip be tam tikro motyvo, staiga šokteli į dangų kelių aukštų namas. Tokių cementinių pastatų ypač daug prie italų statyto molo.

Jei Lietuvoje barami miesčiukai, tai tokį apleistą miesčiuką ir Lietuvoje vargu beužtiksi... Nors kažkurio, daugiau vidujinio, panašumo ir esama. Kad ir gana sunkiai užčiuopiamo.

Daržai.

Kai kur moskės.

Už miesto išvestos akmenimis grįstos gatvės. Kai kur tie akmenys išversti, tepaliktos gilios duobės

vidurkelyje. Matyti, kuriai darbščiai rankai prireikė statybos medžiagos, ir ji bus juos išvertusi čia pat, iš šašiejiaus vidurio.

Tik ret iš reto pajuda ir pašokinėja šitomis gatvėmis kuris automobilis.

Lysvės. Daržai. Iš lentų sukaltas namiukas daržuose. Per griovį šoka juodas apyjaunis popas. Jis ieško lūšnelės įnamių, matyti, norėdamas tarti jiems savo ganytojišką žodį.

Pievelėje, kiek primenančioje husarų aikštę Kaune, – tik čia ji daug mažesnė ir dykesnė, – mankštinasi albanų kareiviai.

Kai šokau per griovį, iš užu kažkurios daržinės kampo kareivius pamatęs, ko nestaptelėjau:

– Juk tai italų kareiviai? Kas čia? Ar būsiu apsirikęs šalimi...

Kareivių mankšta nesunki. Matyti, daugiau pritaikinta naujokams. Smagiai įsiremti rankomis į šonus ir paskum, iš lėto ir kiek galima giliau, lenktis atgal. Bet nesugriūti.

Visų kareivių kepuraitės gražiai sudėtos ant pievelės. Kaip kokie Velykų tortai. Kareiviai mankštinami, per daug juos nenuilsinant. Daugiau – šeimynišku būdu. Iš tos pat žemės molio lipdyti karininkai prižiūri šiuos kareivius. Karininkų komanda alba-

niška. Jos nieko nesuprantu. Karininkų kepurės aukštais dugnais, visai itališkos. Ir jie patys pažiūrėti visiškai italai.

Vyrai visi šaunūs.

Kiek toliau paėjėjus pastatas: „Kazerma-Zog 1“.

Tas šalies suvereno vardas – Zog – vėliau pastebimas visur. Kareiviai. Kareivinės. Kam? Prieš ką? Kareiviams į kepurės įsiūtos didelės Z raidės. Vadinasi – Zog. Kai kuriems dar prisegtas albanų sparnuotasis erelis.

Lūšnelių miestą kerta nauja gatvė. Cementuota, plati. Visiškai mūsų Laisvės alėja. Šitokių laisvės alėjų vėliau pastebėjau ir kitur Albanijoje.

Šioji nauja gatvė, tiek pakelėje išvartaliojusi lūšnų, pati kaip reikiant dar nėra aptvarkyta. Gatvė staiga atsiremia į pajūrį.

Žmonių čia, matyti, turėta kažkokių nykių norų parką sukurti. Ar kažką panašaus. Įdiebti keli medeliai. Čia pilna žmonių. Pačiu kaitriuaju priešpiečiu čia susirinkdavo daug žmonių pasislėpti nuo saulės. Be kelių karčemų ir aludžių mieste, kitur kur kaip ir nėra pasislėpti žmonėms. Tuo būdu šitame „miesto sode“ ar parke suolą tenka okupuoti iš anksto.

Sodo karčemėlėje ar, jei norite, restorane per dienas knarkia senoviškos konstrukcijos gramofonas.

Tokiomis orientališkomis ir ypač dusliomis gaidomis primaitinamas šis gramofonas. Restoranas visuomet tuščias. Juo daugiau jis tuščias, juo daugiau rėkia šis gramofonas.

Nekokie sodininkai, matyti, albanai.

Tokius sugretinimus „parke“, kaip pušys ir čia pat palmės ir, be to, skaisčiai raudonos ūkininkiškos rožės, sunku įsivaizduoti.

Rūsčiame pušų žalume tas paprastas ir tiek pigus rožių skaistumas. Du sunkiai sutaikomi elementai. Sodeliui dar daugiau pajvairinti į žemę kur ne kur smaigtelėti kažkokie medukai. Savo iš prigimties smulkutėliais sukarpytais lapais panašūs į mūsų akacijas.

Aplink gėles žolė parke sodininkų kerpama ilgomis žirklėmis. Sodelis geras dykiems driskiems ant suolų pamiegoti. O kai į parką įeina kuris iš mokyklos grįžtas vaikeliukas, jis be jokios atodairos ujamas sodininkų. Lauk! Kaip šuva. Kad gėlių, vadinasi, neišmindžiotų. Vaikėzai grįžta, lūpas patempę ir gerai nesuprasdami už ką. Subrendusieji, kad ir valkatos, taip nevejami, nes, matyti, sodininkai bijo, kad patys nebūtų jų primušti. Tik tokiais sumetimais jie čia įleidžiami. Jei būtų tikri juos nugalėsią, tai ir juos kaip vaikus būtų seniai išvarę.

Sodininkai dirba labai iš lėto. Apsimeta didžiai nuvargę. Apsimeta dirbą labai komplikuoatą ir tik jų vienu įmanomą darbą.

Dirba tingiai, lėtai ir be galo diletantiškai.

Šiaip jau čia gražu. Tolima jūra. Iš jūros atgautas didelis purvinai pilkos žemės plotas. Kol kas dar parku nepaverstas.

Savo skambesiu „Dura-zzo“ turėtų priminti kažkokį šaunų miestą. Su jo fantastiškais kalnais, jo princiais, jo gamtos gražumu. Tačiau miesčiukas primena kažkokį „pavieto“ prieštvaninį miestelį. Tokį, kaip jis bus atrodęs Lietuvoje prieš šimtą ar net kelis šimtus metų. Tokia pat nežmoniška rinka su keliais mūriniais namais ir stadalomis. Kitąkart tinkamomis furmankomis užvažiuoti. Tokios pat beprasmiškos lūšnos, kuriose dabar sutalpintos albaniškos įstaiogos.

Tik bankas, įsteigtas čia pat prie italų molo, tikras disonansas. Matyti, italų buvo čia sugretinti prekybai išnaudoti uostas ir tam pat tikslui pastatytas bankas.

Bankas pastatytas naujas, didelis, moderniškias. Ir turbūt taip pat italų suorganizuotas.

Kad ir tokio puošnumo pastate moderniškai albanai yra užnarplioję taip nevykusiai visas pastoges ir

tarpsienius stambia durinama viela. Kaip kad blogesnės rūšies ūkininkas sukala kuolus į žemę karvėms į javus nesuleisti. Čia turbūt atsiginti nuo vagių ar nuo kačių, landžiojančių stogais.

Banko stogo pryšakyje, patogiai atsisėdusi, ilgomis kojomis ir gana pamanoma figūra kažkuri moteriškė. Turbūt vaizduojanti Albaniją. Ar Albanijos prekybą. Ypač su italais. Tai skaisčiai moteriškai ten be galo ankšta. Atsiginti nuo albaniškų kačių ar plėšikų dešinėje moteriškė laiko ilgą ietį.

Prireikus iškeisti kiek akredityvų į albanų monetą, banko valdininkai šiek tiek pakvočia mane. Bet vis, pastebėjau, žmonės čia savarankiškai ir mandagūs. Galutinai kursui nustatyti ir, matyti, aprobatai gauti mano mandagusis albanas, jau itališkai, kreipiasi į pastato gilumoje sėdintį kaip dievą kažkokį dėdę. Nuo publikos telefonais užstatytą. Tai esama italo. Viskas čia itališka. Ir banką, aš imu vis daugiau įsitikinti, tikriausiai irgi statė italai. Tas pats moderniškas italų stilius. Tos pačios vyrų ir moterų italų kilmės figūros, gulsčiojančios vestibulio kupole.

Valdininkai banke pučia pro šnerves dūmus. Mašinėlės. Moderniškos skaičiavimo mašinėlės. Ne mūsiški „ščiotai“, pasaulį tiek stebina savo egzotiškumu. Net priskiriami Kinijai ar pačiam Tibetui. Tiek

šimtmečių keliavę ir vis dėlto atkeliavę į mus. Banke nėra moterų. Kitoks visai tempas banke. Net gera.

* * *

Geležinis arklas čia retenybė. Čia pasitaiko dažniausiai medinis žuobris. Kaip ir Juodkalnijoje. Tik čia jis kiek stambesnis ir patvaresnės konstrukcijos.

Albanija, spėji, kaip kokia kalnų šalis. Visiškai ne. Tai Lietuva. Ir žmonės labai panašūs į lietuvius. Tik sukeisk drabužius.

Pakeliui nuo *Durazzo* į Tiraną sutinki gana pamanomus ūkius. Viena ferma ypač didelė. O gal tai būta didelio dvaro. Išvažiavus už *Durazzo*, kelias čia darosi daug geresnis negu priemiestyje. Keliai, matyti, čia net taisomi. Kelias platus ir tiek geras, kad, sėdėdamas savo „Fiate“, pamanomai galiu daryti sau pažymėjimus bloknote.

Miesteliuose šandie mugė. Daug žmonių pakelemis.

Dažnai visos šeimynos yra išėjusios žmonių pasižiūrėti.

Vyras patogutėliai sėdi ant arklio. Rankoje laiko kažkokius pirkinius. Nuo gyvenimo naštos kiek įvargusi žmona seka paskubomis paskui vyrą pėsčia. Ji

net dūlina, nenorėdama pasivėlinti ir atsilikti nuo vyro. Dar dukrelė užpakalyje bizena. Tik stambią kaulų papūnelis sėdi sau ramiai vienas ir joja.

Kaip ir kokia orientališkos šeimos idilija.

Su šoferiu mudu kalbamės „itališkai“. Tik mano šoferis labai pažangus žmogus ir, toks būdamas, jis viskuo nepatenkintas. Savo kompatriotus vadina tinginiais ir sušniurėliais. Jiems nėra pasigailėjimo.

- Italas gudrus žmogus, o čia...

Matyti, į Ameriką spruktų, jei pasą gautų.

Važiuoja daug autobusų. Vienas po kito.

Derlinga žemė. Žali kalnai.

Lyg ir kokią proistorišką Lietuvą savo fantazijoje matau. Patriarchališką ir šventą.

Piemuo rūko pypkę. Šlaitelyje ganosi pora galvijų, ramučiai žolę gnaibo. Piemuo susijęs kažkokiais primityviškais fluidais su savo ganomaisiais galvijais. Jie jį supranta.

Mugės visur pirmsityviškos.

Tirana.

Tiranos, sostinės, vienas iš geriausių restoranų primena mūsų kurhauzą Palangoje... Kaip jis buvo tuojau po karo.

Tam mūsų pokarinių laikų kurhauzui visi mes būsime mažiau ar daugiau nusidėję ir visi bent

būsime jį pažinę. Šokiai. Polkutės. Degtinėlė. Panos. Flirtas. Ir karininkų sanatorijos. Nemigo naktys. Ir – karjeros.

Puikiai taisoma Lietuvoje silkutė su žaliomis tribulkomis. Grietinė su ridikėliais – žavėtina! Mes, paveldėję didelių ponų įpročius, imdavom suvereniškai šokti ant parketo grindų ir kurhauzinti. O rytojaus dieną stebėtini „*katzenjammeriai*“³⁴ ir galvelės sopėjimai.

Bet užtat vasaros buvo išnaudojamos, ir mes pasiekdavome kai kurių, ir net didelių, rezultatų karjeros požiūriu. Tai buvo tuomet. Mūsų suvereniškumo ankstybu pavasariu.

Čia daug palmių.

Palmės čia tikros, nepadirbtos. Raudono terakoto plytelių asla. Po palmėmis nuo amžių nešluojama. Kaip pas mus. Daugybė vieniškų kėdžių ir tokios pat gamybos drabužiams pakaboklių. Matyti, čia pat restorane galima drabužius nusivilkti ir nuskaliošinti.

Salė atrodė didelė ir neįmanomai tuščia. Daržinės tipo.

³⁴ Pagirios (vok.).

Ant stalo rožės. Tokios pat, kaip *Durazzo* parke. Skaisčiai raudonos ir gražios. Į bažnyčią mūsų ūkininkų damų imamos.

Moderniškos lempos ant štangų. Jų kokia dvidešimt. Vis staigiais geležiniais virbais nuo lubų nusikariančios.

Gretimai, po tuo pat stogu, tokia pat kavinė. Tik dar tuštesnė. Ten tik vienos musės.

Tarnas, ilgai ir sistematiškai šlavęs šias stadalas, pagaliau susimylėjo ir atkreipė dėmesį į mane. Jis pateikė valgių sąrašą albaniškai.

Tik jis dar nėra kaip reikiant apsilvilkęs. Jis ilgai taiko prie krūtinės savo plastroną³⁵. Skubiai mėgina įkišti ranką į savo smokingo rankovę ir pasidaryti visai pritinkamu tarnu. Tik jam tai nesiseka. Taip ir pasiliko stovėti kaip kokia ankstybesnių Chaplino filmų komiška figūra. Jis man nuobodžiai ir ilgai aiškino valgius.

Rezultatas – iš karšto vandens ištraukta apysenė višta. Ne per geriausiai ir manikiūruota. Kažkokia plunksnuota ir pūkuota. Didžiai man nesimpatiška.

Tirana. Tirana. Kokių stebuklų tu miestas?

³⁵ Vyriškų viršutinių marškinių krūtinė; odinė prijuostė (*pranc.*).

Iš mano restorano gatvė tiesutėliai veda į centrą.
Ir sekasi gi man!

Paminklas herojui.

Puikiai suaugusiomis ligi žmogaus juosmens piktžolėmis darželis. It pasėtas. Tik piktžolės. Kaip kana pės. Piktžolių viduryje neseniai atlietas ir ant aukšto postamento pastatytas herojaus bronzinis biustas.

Atvaizduotas vyriškų bruožų kariška uniforma žmogus. Turbūt krašto išvaduotojui ar kitam kuriam pasižymėjusiam veikėjui. O gal kuriam dabar užmirštam italų veikėjui? Ne. Parašai tik albaniški, ir pavardė perdėm albaniška.

Ret iš reto gatvėmis nuskuba, nudejuoja didelė karieta, vieno mažutėlio arklio tempiama. Tokio fasono ir nevalyvumo, kad ir Kybartuose jau nerastum.

Ten, kur vaikščioja daugiausia žmonių, trotuaruose tyso žmonės. Dažniausiai tautiškais rūbais ir ramūs. Ant vieno tokio asfalto, kur irgi vaikšto daug žmonių, tyso išilgai išsitiesusi viena senutė. Didžiai išblyškusiu veidu. Tarytum būtų pas save namie, lovoje. Iš pradžių maniau, kad senutė apalpusi. Ir šokau gelbėti. Už tai, už viešos tvarkos ardymą, ko tik žmonių nebuvo apibartas.

Daržai. Diendaržiai. Kažkokios pievos. Visiškai kaip prie sodybų sodžiuje. Tokiuose diendaržiuose statomos albanų ministerijos. Čia mašinėlėmis notas svetimoms valstybėms rašo. Čia avys ir daržai.

Slankioja uniformuoti ministerijų tarnai. Tų ministerijų gali nebūti, bet ministerijos be tarnų neįmanomos. Tai kažkoks tarptautinis pradmuo.

Valdiški automobiliai stovėliuoja. Jie paduodami valdininkams mieste susisiekti. O karininkams dar kariški vežimai ir kariški arkliai joti. Laikomi per dieną plečiuje ir saulės kaitinami. Dabar kariški ir civiliški vežėjai konferencijas laiko ir gražiai šnekučiuojasi.

Bet muša dvyliktą valandą. Tuomet pats darbas visiems vežėjams ir šoferiams. Pietų šalies papročiu tarp dvyliktos ir trečios čia visos įstaigos daro pertrauką.

Lygiai dvyliktą valandą griūva pro ministerijų didžiąsias duris karininkai ir valdininkai. Automobilių urzėjimas, kaip iš operos išvažiuojant.

Karininkai ypač tokie švaručiai. Kaip Romoje. Jie eina dabar ne tiek jau skubėdami kaip kad civiliai.

Ir ministerijų sargai, iš fanaberijos ar nubudę, ministerių koridoriuose šluotomis dulkes kelia. Ir

jiems taip pat turbūt atrodo, kad gyvenimas turi visokiais būdais reikštis.

Šitokių būdų ministerijų aparatas yra užsukamas čia, ir šitaip jis čia sukasi.

Priešais mečetę darbininkai skaldo mažučiais plaktukais akmenis keliui taisyti. Plaktukai ypatin-
gai mažučiai. Kaip dalgiui plakti.

Tų ministerijų namai vis ekonomiškai, patogiais dideliais rūšiais. Ir sualbanintais stiliais.

Turbūt pastatai vietos tarpžinybinių komisijų ilgai ir nuosekliai iš rangovų buvo priimami. O vis dėlto visi tie pastatai tokiais mažučiais langų rėmais. Ir iš pigios medžiagos. Ir su dešraitėmis frontone.

Prie Karaliaus rūmų jau iš tolo kareivis puolė mane bajonetu: „Pasitrauk!“ Ir tokiu būdu, it aš čia atėjęs būčiau revoliucijos kelti ar jų karaliaus nudėti. Aš visuomet turėjo respekto karaliams, bet nežinojau, kad tai čia tokiu aštriu būdu jo vardas skiepijama.

Nė iš tolo, nė pro užtvarą negalima buvo pažiūrėti valdovo gyvenamojo sodo.

Staiga prisiminiau savo sutiktą prietelingąjį policininką *Durazzo* uoste. Jis tai bent buvo mandagus. Aš jį už jo įgimtą taktą ir mandagumą karalium čia

pastatyčiau. Karaliai juk yra tam, kad juos galima būtų žvalgyti.

O gal jis pats save kada pastatys karalium? Kas žino.

Mano tiek galias meditacijos apie karalių pareigas iš viso, o albaniškujų ypatingai, visai netikėtai sudrumstė vienas staigus automobilis. Jis manęs ko tik neapvožė. Sukėlęs dulkių, jis taip pat kažkur staiga dingo.

Toks naujintelis, blizgąs, diplomatiškas. Milžiniška, prie motoro prirakinta Rumunijos vėliava.

Dar vėliavą spėjau pamatyti. Gera tiems diplomatams!

Šioji diplomatiška ekspresija ir mane skatino arčiau politiškai susipažinti su šalies būkle. Su šalies lūkesčiu ir šalies politiškomis perspektyvomis.

Einu į Užsienių reikalų ministeriją. Ten tokių žinių lengviausiai galima gauti. Kuri iš jų užsienių – aš tikrai nežinau. Vietos parašų negalima suskaityti. Ten, kur daugiau mašinėlių tarška, nutariau, yra Užsienių reikalų ministerija. Bet, pasirodo, nors jau ir po trečios, bet durys dar aklinais uždarytos. Nėr man su kuo šnektelėti.

Dar vis popiečių siesta tęsiasi. Laukiu.

Vėl rumunų automobilis švystelėjo. Gerai tiems diplomatams sekasi. Prisismeigėi vėliavėlę prie mašinos, ir šveisk kur nori.

Lyja.

Tuoj ims lyti dar smarkiau. Dangus visiškai pamėlynavo. Niūrus dangus užgulė artimuosius kalnus. Pasidarė rūstu.

Iš visų pusių debesys apsupo Zogaus Pirmojo miestą.

Einu verčiau knygų nusipirkti.

Be kelių raudonų sąsiuvinėlių vaikams ir kelių nulaužytais kampais atvirlaiškių, daugiau visoje Tiranoje nieko negaliu surasti. Dar vienas „Vytautiško“ pobūdžio albumas su senaisiais karaliais ir dabartiniais politikais, bet jis man atrodo per brangus. Matyti, žmonės nori atsitiktinai pelnytis iš svetimo žmogaus. Ir šios mūsų nutupėtos knygos nenori pigiai išsižadėti.

Jaučiu, kad tą knygą patriotiškais sumetimais pati vyriausybė bus atspausdinusi nemokamai tarp žmonių paskleisti.

Dabar atsimenu dar kitą knygą. Vienas vokiečių samdinys joje apie Albaniją rašė: „Draugijos gyvenimas Albanijoje labai gyvas.“ Tą prabangos vokiečio išleistą knygą teko man skaityti, dar namie būnant.

Turbūt ir ją vyriausybė išleido. Bet ir jos čia neradau.

Milžiniškas policijos prefektūros namas.

Ji dar didesnių architektoniškų disproporcijų negu naujai statytos ministerijos.

Bareljefai.

Vis kažkokie bliūdai, prilipdyti prie mūro pačioje pastogėje namui pagražinti. O juose bareljefiški atvaizdai. Kažkurio senuko ilga barzda. Turbūt kurio albaniško Gedimino ilgabarzdžio. Čia pat, kitame bliūde, vaiko bareljefas. Nagi, įspėju, kronprincuko! Irgi, galima sakyti, žymi disproporcija dviejų žmonių požvilgiu. Jų amžiaus ir juodu skiriančių epochų požvilgiu. Didelius šuolius čia istorija bus bedaranti.

Tai vis lygu, kad pas mus pastatytų Gedimino bareljefą ir greta... Lietuvos prezidento sūnelį. Sūnui aštuonetos metų esant ir dar primityviškus pašto ženklus bekoklecionuojant. Ir tolygiomis iliuzijomis besiverčiant.

Nes monarchinė idėja nėra dar stipriai prigijusi albanuose. Kad kronprincukyje jie iš tikrųjų matytų „karalių“. Ne ką daugiau kaip pas mus.

Lankau ir gėriuosi Tirana. Viskas čia nauja ir ne taip, kaip pas mus. Mėsinių „jatkos“. Mėsa išvelkama į gatvę ir prikabinama prie krautuvės sienos

iš lauko. Tiek paliegėlių ir luošių. O čia pat skaisčios uniformos. Prie seimo rūmų ir toliau aikštėje iš milžiniškų „imbrikų“ parduodamas pasaldintas vanduo atsigerti. Visiems iš tos pačios stiklinės. Seimas ir kareivinės. Popai ir moskės. Iš naujo atgimusios ponios ir flaneriai, kažkokios vietos aristokratiško gyvenimo užuomazga.

Naujas pasiryžimas ir patriotiški šūkliai. Šalis būtinai nori gyventi. Kad ir ją taip tykotų italas.

Tačiau atgal į pajūrį. Į *Durazzo*. Tarytum ten mano namai jau būtų, ir visi žmonės man pažįstami būtų.

Pavasaris.

Kaip kitąkart Lietuvoje.

Pakelėse čigonai ganosi.

Prie tų pačių pakelių kur ne kur ir albanai yra sustoję. Arklius sau gano. Arba dar dažniau žmonės, ant pilvų sugulę, kortas muša.

Turtingi gojeliai. Derlinga žemė. Bandos.

Iš Tiranos į *Durazzo* iš viso tiktai 36 kilometrai.

Pakelėje darbininkai kelio skaldą žarsto. Per visą kelią teko sutikti tik dvi tokias kelio darbininkų partijas. Po penketą ar aštuonetą kiekvienoje. Man atrodė tai per maža. Kai visas kelias išgrūstas. Net esama volavimo mašinos. Tik ji visa žolėmis

apaugusi stūkso. Seniai nevirtota ir čia atsitiktinai pamesta. Kelias, matyti, dar neseniai statytas iš akmenų ir žvyro. Dabar tik vienos duobės. Netaisomas. Tik pažarstomas. Mano šoferiui vairas net rankas patrenkė.

Šiaip geležinkelių Albanijoje nėra.

Ilgesniam susisiekimui Albanijoje vartojami tik automobiliai. Jų čia nemaža. Ar dar dažniau, iš pripratimo, albanas pajoja arkliu.

Pirmąjį Albanijoje geležinkelį, nuo *Durazzo* ligi sostinės, buvo pasiryžę pastatyti italai. Bet nežinia dėl kurių priežasčių pradėtąjį darbą jie nutraukė.

Kai kur pamatai cementinį tiltą, geležinkeliui numatytą. Ar išniveliuoto geležinkeliui kelio galą.

Tiranoje esama ir aviacijos su Albanijos svarbesniais miestais susisiekti. Bent ji tiek čia reklamuojama. Ir man užėjo noro paskristi į pietų Albaniją. Bet kai prireikė, tai prie aerodromo paaiškėjo: orlaiviai neskrendą.

Už Tiranos išvažiavus, be kazarmių, dar į akį pirmiausia krinta kažkokia milžiniška, lygumoje išsitiesusi ferma. Su paplokščiais kaip priploti blynai, moderniškais barakais. Kai kur užsilikę ir doresni pažiūrėti senoviškesni pastatai. Čia toje sodyboje,

man atrodė, esama kažko rimtesnio, net intriguojančio.

Beveik kaip mūsų dvarelis. Ar kokia geresnė naujakurynė.

Ant vartų didelė skardos iškaba. Jaunuolis laiko už pasaito jautį ir nenulaiko. Šis piestais šoka.

Ši smarki iškaba man pasakė, kad čia esama žemės ūkio.

Greitai važiuodamas pro šalį, skaitau ir turbūt perskaitau su keliomis klaidomis:

- *Ecola agricola*³⁶...

O gal tai esama ir viso instituto.

Vėliau Albanijoje dar mačiau dvejetą tolygių mažesnių žemės ūkio mokyklų. Šiose mokyklose dirbo jaunuomenė. Šitoki moksliniais pamatais paremtą žemės dirbimą buvo norima, matyti, įvesti kaip ir tam tikra sistema visoje šalyje. Žemės ūkis išsimoka. Buvo norima žmonėms parodyti, kad žemė – turtas. Kad ir iš žemės galima gyventi.

Žmonės netikėjo.

Tačiau jaunuomenė, pažangi kaip visur jaunuomenė, tikėjo. Ir arė geležiniais arklais: „Žiūrėkite, kaip mes dirbame. Taip reikia dirbti.“ Nors žmonės

³⁶ Žemės ūkio mokykla.

čia verčiau dirbo senaisiais papročiais. Tik būtiniausiajam reikalui esant, kiek žemės prarausti. Taip, kaip tėvai dirbo. Jei dirbo. Prarausti žemės tiek, kiek reikia. Ir nedirbti per daug. Be saiko.

Ne paslaptis, kad žmonės Albanijoje badu mir-davo kartais. Kad ir tokioje derlingoje žemėje.

Šitose vėliau matytose mokyklose trobos buvo apleistos. Vos besilaikančiomis ir įlinkusiomis stogo kartėmis. Ir nuo vėjo taršymo dar išsilikusiais stogo pluoštais. Trobos atrodė kaip griaučiai.

Bet mokomoji jaunuomenė nenorėjo pasiduoti.

Čia visur buvo ariama g e l e ž i n i a i s arklais. Reikia tik pažiūrėti, kokia derlinga šitokiu būdu įdirbta žemė, ir kiek iš jos vidaus veržiasi syvų.

Iš viso Albanijoje tuo tarpu įdirbama tik aštuntoji viso ploto dalis.

Daug žmonių badu išmiršta.

Aš jau seniai pastebėjau, kad sodžiaus mugėse ar važiuojant pro miesčiuką, kur žmonių tirščiau, mano šoferis pasidarydavo toks nepaprastai pakantus ir rimtas. Kaip ir pritinka geram šoferiui. Žmonės liš-davo po ratais.

Automobilio dūdavimas be reikšmės. Šoferio šaukimai, kai jau visai ant kulnų buvo važiuojama, dar mažiau reiškė. Tekdavo visiškai stabdyti mašiną.

Atrodė, it žmonės tyčia norėtų palįsti po mašina ir galą gauti.

Iš tolo žmonės atrodo didžiai užsisvajoję. Ar kažkokių rūpesčių suspausti. Ar kalkuliuotų savo gyvenimo paskutines sąskaitas. Nekultūringa šalis. Nėra to savarakiškumo ir laisvo žmogaus drąsumo. Tos laisvoje šalyje gyvenančio žmogaus šypsenos. Čia skurdas.

Šiaip jau iš prigimties čia visi žmonės augaloti ir gražios rasės.

Lyg atsiprašydamas manęs, šoferis sako:

- Ko norėti, juk jie nevalgę. Gal kelias dienas išbuvo nevalgę. Vos paeina. Tuomet jiems vis vien.

Šoferis gailisi savo žmonių. Tarytum šoferis gailėtusi, kodėl italai jo žmonių anksčiau nepažadino. Kai buvo laikas. Ir kai dabar jų nebegalima pažadinti jau jokiais tūtavimais ir šūkavimais.

Kai kartą vienoje netoli plento įkurtoje žemės ūkio mokykloje „studentai“ išvažiavo suartos dirvos grumzlų tam tikru „arklu“ kapoti, jie žmonėse sukėlė didelio furoro. Sėdi studentukas patogioje sėdynėje, o aštrios plieninės pabūklo torielės tik grumzlus raižo. Šitokio stebuklo žiūrėti sustojo visas autobusas. Ir kaip žmonės stebėjosi!

Žmonių akyse galima buvo net matyti pasitikėjimo ateitimi.

Šiaip albanas, kiek dirvą paknaisiojęs medine žagre ar žuobriu, „akėja“ ją iš vyčių supintu „blynu“. Ne kokiomis tikromis akėčiomis. Šitokiam vytelių pintiniui geriau prispausti prie žemės ant jo atsistoja pats artojas. Reikalui esant, dar pastatomas stovėti kuris iš jaunesniųjų. Paprastai ant tokių akėčių užrioglinama dar pora akmenų. Sunki našta. Arkliai įsikibę traukia šitokią pabūklą.

Dabar Albanijoje žemei raižyti išrasti plieno pjaustytuvai.

Gražios sodybos.

Savotiškos, nesugadintos ir patriarchališkos. Sodybos trobos baltai dažytos ir švarios.

Sodybos iškeltos ant kalnelių kaip tvirtovės.

Aš imu įprasti į *Durazzo* miesčiuką, novatorių kiek paardytą ir neužbaigtą.

Numatytuose nugriauti namuose, styrančiuose dabar prie vyriausios gatvės, žmonėms uždrausta gyventi. Bet namai kažkodėl negriaunami. Turbūt nėra kaip išpirkti namų iš savininkų. Pinigų stoka, ar kas.

Namai tušti. Landynės.

Iš savo lango matau, kaip nakties metu prisirenka juose daug valkatų. Iš ryto jie miega daug ilgiau, negu reikalinga žmogui. Kai kurie dar apie vidudienį kuisiasi. Jie dar neatsikėlę. Kai žmonės seniai jau po miestą išvaikštinėję. Tuo būdu čia teikiami kaip ir organizuoti ir nemokamai butai varguomenei. Ir kas tik nori, gali juose pasilsėti.

Tuščioje ir saulės prikaitintoje rinkoje riejas ir sūkauja vežikai su šoferiais. Ne visiems, matyti, pakanka to darbo.

Čia pat moderniškai įrengtos mėsos parduotuvės. Kad ir tokioje Tiranoje, sostinėje, mėsa parduodama lauke. O čia viskas viduje. Viskas tilpsta moderniškoje halėje. Ir daržovės. Ir žalios pupos. Ir mėsa. Ilgais peiliais mostaguodami, mėsininkai vaikšto apie sukabinėtas skerdienas ir čia pat jas apdarinėja. Koks kaulas, plėvė, kailio skuduras čia pat nuteškinamas į aslą.

Halėje pilna šunų. Šunų čia daug. Jie viską ryte išryja. Mėsas ir kaulus. Gaila, kad dar šių žmonių neįvalioja. Kaip koks ritualas čia toks darbas šunims. Tik silpnėsnis ir iš notūro atsiskyrėlis savo porcijas doruoja lauke.

Čia turbūt visų *Durazzo* šunų sueiga, šitose „jat-kose“.

Kai kur miestelio pakraštyje kaip kokia prošvaistė darželis. Darželis aptvertas buteliais, sukaišiotais kaklais į žemę. Gražu.

Vakare į kiną. Vaidinamasis Maupassant'o stilingas ir perdėm prancūziškas „ordonansas“. Kai moteriškė mirtimi išperka savo garbę ir savo meilę. Tokios stiprios būta tuomet gadynės. Ir tokių pasiryžėlių moterų, kokių daugiau nėra.

Atėjus į vadinamąjį fojė – daržinę, – ji tuščia. Juoda. Nė žmogaus. Tik garsintuvas „*In der Nacht, oder nie!*“³⁷ visai rinkai šaukia.

Prie manęs prieina puikus jūreivio karininko uniforma jaunuolis. Jis aiškina man prancūziškai. Seansas neprasidėjęs, nes dar nėra žmonių. Tai labai logiška. Jis it atsiprašo už tuos „žmones“, pavėlavusius ateiti ar iš viso neinančius į kinematografus.

Kasininko kviečiami, mes pasineriame į tuštybes. Kasininkui, matyti, buvo paaiškinta, kad aš lietuvis. Tas sudaro kasininkui tokio pat įspūdžio, kaip kad kuris žmogus Kaune pasireikštų albanu. Vaidinimas tik mudviem dviem.

Jaunuolis kalbus. Per kalbus. Išėjęs jūreivių karininkų mokyklą Skutaryje. Ten augęs ir gimęs. Nie-

³⁷ Šiąnakt arba niekad!“ (vok.)

kur, be Albanijos, nėra buvęs. Gailisi taip pamažu ir nevykusiai kalbąs prancūziškai. Nors, man atrodo, kalba gana pamanomai.

- Itališkai tai kas kita!

Gražus vaikinai. Ir drąsus. Nors visą vaidinimą, matyti, iš mandagumo, aiškina man į ausį visas prancūziško filmo fazes.

Buduarą. Maudymosi sceną. Plaukimą. Kiekviename šioje scenoje surasdama naujų meniškų vertybių ir jas būtinai stengdamasis man įskverbti. Iškart matyti, kad gyvena žmogutis provincijoje ir prablaivēti reikalingas platesnio pasaulio.

Dabar mums smagiau. Į tamsią salę įgriuvo dar trys karininkai. Tik jau senyvesni.

Mano jaunuolis iš karto pasitempė, ir jo visi aiškinimai nublėso. Virto tylutėliu.

Karininkai jautėsi kaip namie. Užuoat pasikalbėję namie, jie atėjo čia. Į kiną įgriuvę karininkai priėmė labai nonšelantiškai, beveik nepadoriai drausmingo jaunuolio pagarbą. Jie kalbėjo savo tarpe visiškai garsiai, nieko nesivarždami. Taip ir prakalbėjo, prarykavo berniškai visą seansą. Turbūt būta kurios miesto vyresnybės.

Puikus prancūzų filmas ir puikus kalbamasis aparatas. Kad ir tokioje skylėtoje pašiūrėje.

Mano „viešbutyje“ kažkas negera darosi. Kažkokios panos vaikšto.

Vakar apsiareiškė visai skaistuiolė orientalė. Šiandie kita plėšrios katės veidu ir užtinusiomis akimis chorvatė. Kalba vokiškai. Kai užsakiau jos pasiūlytą šnicelį, teko dvi valandas laukti. Šnicelio iš viso aš pakęsti negaliu. O ypač kai jis pavirsta tiek vykusiai paspirgintu puspadžiu. O jai atrodė šis valgis kaip ir kokia poniška prabanga.

Ji sudaro man kompaniją. Ji nuo manęs „neatstoja“. Ji mane užima. Ji lovą man iš ryto kloja. Ji valgį man užsako. Ji vis žiūri, ta mano juodbruvė skaistuiolė, savo aštriomis patinusiomis akimis. Tarytum norėdama ką pasakyti man reikšminga.

Pasisako turinti Tiranoje vaiką. Į mokslus jį leidžianti.

Šiandie *Durazzo* policija įsakiusi jai išsikraustyti iš Albanijos. Vardan paskelbto lozungo: darbas savosioms! Kad ir tokios rūšies darbas, kaip jos.

O kur ji pasidėsianti?

- Nors koks ir čia malonumas? Su tais vyrais čia mažai.

- Vyrais...

- Tuoj nusigeria ir tempia gulti.

Kilusi iš Zagrebo mano chorvatė – labai atvira moteriškė. Ir daug, matyti, yra mačiusi gyvenime.

– Tik aš ne tokia. Jei kuris patinka, taip! – Ji įdėmiai žiūri į mane. – Šiaip ne. Išgerti – taip. Visuomet. Nes tai tarnyba.

Man po tos jos „tarnybos“ ir valgyti noras praėjo. Kada ji baigs?

Tik ji *Durazzo* mielai liktų. Nes čia šeimininkas kitoks negu kitur. Nei gerti, nei paskui vyrus sekti neverčia.

Tai tokio čia esama restorano.

Matyti, patobulintais pamatais bordelio.

Man liūdna darosi tame *Durazzo*, kad ir čia visiems žmonėms pramisti ir gyventi reikia.

Į saloną įžengia ir pats šeimininkas. Tai buvęs papirosų fabriko verteiva. Dabar viešbutį įsteigęs. Čia pat. Tame anksčiau buvusiame papirosų fabrike. O kai esą geriau ims sektis papirosų rinkoje, jis vėl čia atgaivinsiąs papirosų dirbtuvę. Mašinos dabar viršuje. Aukšte sukrautos. Nors jis, man atrodo, daugiausia taiko į ministerius išeiti. Nes didžiai nusi-mano užsienio ir vietos politikoje.

Tuo tarpu viešbutis tikrai nepaprastas. Vis skersiniais balkiais ir sienų atramsčiais. Ir didžiausiai nešvarus.

Nors atgimusioje šalyje mano šeimininkas kaip ir negali tinkamo verslo sau rasti, bet jis negali išsižadėti vis dar jaunuoliškos energijos. „Papirosus“ suėdę konkurentai. Niekas jų čionai nekontroliavęs. Kiek norėjo, tiek ir steigėsi. Priviso per daug.

- Viešbutis?

- Pirma, kai dar čia italai buvo, sekėsi gerai. Prie uosto dirbo per 500 žmonių. Tąsyk ir viešbutis kles-tėjo.

- Dabar mūsų šalis nuo italų griežtai atsigręžusi. Ji daugiau jų nebenori. Ji dabar daugiau pakrypusi į Jugoslaviją.

- Jugoslavai tai tikrai atsigins italų. O sykiu ir mums su jais geriau.

Jis dabar vis daugiau man primena kažkokį išipolitikavusį, simpatišką ir dar apyjaunį dėdžių Lietuvoje. Tie patys žodžiai. Ir toks tas savo šalim ir savo planais lietuviškas nepasitenkinimas.

Ir iš viso albanai dažnai man primena lietuvius.

Italai ne juokais, matyti, yra suėmę albanus savo nagan. Išsisukti jiems bus nelengva.

Mano šeimininkas tik krykštauja:

- Švietimo ministeris išleido įsakymą. Italų kalba nebeobligatoriška Albanijos mokyklose!

Jo akys patriotiškai sublizgėjo. Jis papjautų šią valandą mažiausiai penkis italus.

Vis vien kad ir davė jie jam savo laiku, kai statė uostą, uždirbti. Patriotizme negali būti dvejonių. Čia gali būti tiktai: arba – arba!

Jei tikėti mano *Durazzo* apšviestu šeimininku, Mussolinis, išgirdęs, kad italai vis daugiau nustoja dirvos Albanijoje, sušukęs savo bendradarbiams: „Ką jūs darote! Sukišote į Albaniją 1800 milijonų lirų. Kur iš to nauda?“

Jis taip vaizdžiai man pasakoja, kad aš iš tikrųjų matau susirūstinusį dėl blogos eksploatacijos Albanijoje Mussolinį.

– Statistika rodanti vieną milijoną gyventojų mūsų šalyje. Nors valdininkai, žinoma, visais būdais norėjo priskaityti vieną milijoną. O čia tiek jų nėra. Bet vietos užtektų Albanijoje gyventi septyniems milijonams žmonių. Kad tik sistema būtų.

Jau vidunaktis.

Mes einam miego.

Albanijos politika išspręsta.

* * *

Autobuse iš *Durazzo* į Valoną mūsų visos 25 štuksos.

Paprastas *Fordo* sunkvežimis, pačių albanų namie padirbtais rėmais ir sėdynėmis. Dar vienas albanų daktaras negražiai burnoja – jam vietą kažkas užėmęs. O mes manėme, kad daktarai – inteligentai.

Vis jaučiu, kaip svetimos kojos man nugarą veržia.

Šiaip jau visai pasažieriai simpatiški. Daugiausia ūkininkai ir smulkūs verteivos.

Kai kurie iš jų su fecėmis.

Pasažierių tarpe įsibrovęs vienas jugoslavas. Čia dabar politiką darančio jugoslavų konsulato bendradarbis. Savo vyriausybės reikalais jis irgi važiuoja į Valoną. Šis jaunas jugoslavų politikas, mano prašomas, būtinai man pažada išsiųsti į Lietuvą Njegošo „Gorski vienec“¹⁰. Bet tik diplomatiškai jis užmiršta savo pažadą ištesėti.

Taip ir neteko man to išgarsėjusio „Vienec“ serbiškai skaityti.

Dabar tik pastebėjau, – Dievas bus įtaisęs man per ilgas kojas. Pirma to savumo kaip ir neturėdavau progos pastebėti.

Ir aš savo kojomis per ilgą kelionę baigiu spausti nugarą kitam, nieko man ir automobilių bendrovei nenusidėjusiam pasažieriui.

Kai imame dusti, tai kad visai neuždustume, kas ketvirtą, penktą valandą mus išleidžia laukan pasiganyti.

Pakeliui dar gavome kartą užkasti. Valgėme albaniškus valgius kažkokioje stadaloje, kur pastogėmis kregždės skraidė. Džiaugėmės gavę ištiesti nugarkaulį nors 15 minučių. Nors niekas nenorėjo per ilgai užtrukti. Atrodė, kad visi albanai kažkur skuba. Kaip į teismą.

Pakeliui vis matau – žmonės pagrioviais gulstinėja. Čia vėl žmonės kortomis muša ir kitais tokiais pat naudingais darbais verčiasi.

Kai kur pakeliui priskaldytos akmenų krūvos.

Dar dažniausiai matomas vaizdas. Skerdžius. Pienukas. Šuo.

Kiek tolėliau – vis apyrusvių avių bandos didesnės.

Juo arčiau Valonos, juo didesni alyvų miškai pasitaiko. Tamsios jų girios.

Italai ir čia laiko atstatę peilį albanams į nugarą.

Penkių italų tvirtovių esama prie Skutario. Tai Albanijos šiaurėje. Bet ir priešais pačią albanų

Valoną visa sala italų įtvirtinta. Italų užvaldyta sala. Visi albanai iš salos iškelti. Gyvena tik italai.

Tokia tvarka italams atrodo saugesnė.

Kelyje pasitaikė keli moderniški, neseniai pastatyti tiltai. Turbūt juos man norėjo parodyti mano anksčiau aplankytas albanų introduktorius, fotografijų albumų mėgėjas.

Pakelėmis priklota daug stambių vamzdžių. Albanijos naftai eksportuoti. Esama, pasirodo, ir tokios. Nors patys albanai žiūri į tą italų užsimojimą gana skeptiškai.

Moterys jau ambras ant galvų neša. Mat arčiau Graikijos. Jau vėl arti Graikijos!

Per liemenį tokios grakščios. Nors Albanijoje gražių moterų nepastebėjau. Ten tik vyrai.

* * *

Valona.

Mieste, vietos parke, pirmiausia užtinki vienam Albanijos pranokėjui ir didvyriui paminklą. Tai *Ismail Qemal Vlora*. Sužymėtas „25 Jenar 1844 – 25 Jenar 1919“. Tai mūsų priešaušriniais ir „Auszros“ laikais gimęs ir veikęs žmogus. Paminkle jis toks dar jaunas ir kažkokia romantiška bravūra.

Nors *Qemal Vlora* buvo turkų (mūsiškai būtu – „rusų“) tarnyboje paša, bet, pamatęs, jog turkai vis vien šią provinciją per turkų karą pralaimėsia, įsakė iškelti... albanų vėliavą. Iš čia ir heroizmas. Tai įvyko 28.11.1912 metais.

Dabar jis stovi ant aukšto pjedestalo, savo albaniškais tautiškais drabužiais apsivilkęs ir albaniškais pantapliais su kutosais apsiavęs.

Puikus ir didelis čia rožynas. Tikras mūsų Karo muziejaus sodelis. Tik keleriopai didesnis už mūsiškį. Bet be ypatingų pretenzijų. Ir gana kaimiškas.

Kur tik atsisėdi sodelyje, visur matai tą pašą – albanų herojų. Tai moderniškios datos, matyti, kažkoks aristokratas. Dabar paverstas gryno kraujo albanu, politiškai susipratusiu, kaip ir turi būti šiomis dienomis.

Tik kažin, ar jo iš tikrųjų tokio jau būta?

Savo laiku būta čia ir kitokios rūšies šalį valdžiusių albanų „aristokratų“. Kas nežino Albanijoje dar ir dabar garsaus Ali Pašos, kilusio iš Janinos. Jo veikimo plotas buvo to laiko Albanija, jam turkų duota valdyti. Bet jis buvo žinomas ir pagarsėjęs visuose Balkanuose. Jis buvo pagarsėjęs savo klasta, žiaurumu, atkaklumu. Kai jam reikėjo pasiekti turkuose

galios, jis vieną savo geradarių, Albanijos valdovą, nuo daugelio nelaimių apgynusį ir priglaudusį, įskundė sultonui, išdavė ir pats nudėjo, pasiūsdamas sultonui buvusiojo savo valdovo galvą...

Tolygiomis intrigomis jis iš tikrųjų pasiekė labai didelės įtakos Bosfore. Jis pats liko paša. Kai kartą Ali Pašos marti pasiskundė, kad esą jo, Ali Pašos, sūnus į ją maža težiūrįs, tėvelis, sūnui nesant namie, nuvyko į sūnaus haremą, išsirinko 12 gražiausių kurtizanių ir liepė šias damas paskandinti, įsiūtas į odos maišus, artimame Janinos ežere. Dar paliko savo sūnui tokio turinio meilų laišką: „Vietoje paskerstų Tavo haremo moterų siunčiu Tau dvylika naujų Anatolijos skaistuolių. Tačiau jei ir ateityje nesusiprasi žiūrėti į savo žmoną, ir su jomis atsitiks kaip su šitomis.“

Visur, pasirodo, esama šeimos problemų, visaip sprendžiamų.

Ypač į senatvę tas visagalys Albanijos valdovas ir didelis intrigantas pasidarė nepaprastai nevalyvas žmogus. Dažnai galima buvę pamatyti koki brudą šliaužiant jo žila patriarchališka barzda. Jis buvo beraštis ir niekuomet neišmoko rašyti.

O vis dėlto tas nuo parazitų nenusivalęs senis buvo pasaulio didžiūnų labai kurtuazuojamas.

Net Nelsonas ir Napoleonas siuntė į jį savo pasiuntinius ir norėjo pasitikrinti jo prielankumą.

Jis gimė 1744 metais ir gyveno ilgą amžių.

Dabartinė Albanija kiek kitokia.

Bet – Valona. Iš viso tenka nusistebėti Valonos miestu.

Dienos kelionė autobusu apsimoka.

Kai viską pamatai bekeliaudamas, dar daugiau įsitikini, kad Albanija – tai baudžios Lietuva. Su jos šventu teisėtumu ir nusižeminimu vyresnybei. Jos žuobriu ir jaučiais. Šv. Izidoriaus iš retkarčio paariamais, kai darbininkas iš bado nebeįveikia.

Gužučiai.

Debesų tokia pat konstrukcija kaip senovės Lietuvoje.

Turtinga ir sykiu badu mirštanti šalis. Ir savo gyvulį marinanti ir jį alsinanti.

Skambina iš bokšto.

Ir čia bokštas visiškai primena senąjį, dabar nugriautąjį Kauno Karo muziejaus bokštą.

Tik nežinia, kuriam tikslui jis čia. Laikrodis rodo 7-tą. Gužutis, visai žemai skrisdamas ties rožynu, snape neša gerą pluoštą žabarų. Kalena vakaro signalą. Statybos medžiagą kaip reikiant padėjęs ant naujo valdžios pastatyto banko. Šiaip jau gana

didelio pastato raudonu čerpių stogu ir tokiu vardu: „Banka kombetare E. Shqipins“. Vadinasi: laimę bankui lemia.

Gužučio žmonelė žvalginėja ant stogo gužučio šeimą.

Siesta.

Čia susodintos tos pačios raudonos rožės. Bet geresnės rūšies negu *Durazzo*. Ilgais stiebais. Štaminės. Jų tarpe – baltosios. Ir apačioje laukiniai gvazdikai. Kaip prelato beretai. Ar kraujas. Ir kitokios Lietuvoje pasitaikančios gėlės.

Net jurginai auginami.

Mečetė už sodelio.

Alyvų sodai už miesto ant kalnų. Visai karštųjų pietų motyvai.

Kitoje mečetės pusėje puikios pinijos. Visuomet sudarančios liūdną ar net kapų ir mirties nuotaiką. Pažvelgęs į tą albaniškais pantapliais apautą pašą, *gente*³⁸ albaną, *natione*³⁹ turką, pažvelgęs į uniformotą vaiką kronprinčą, geriau supranti, kodėl prie karaliaus sodo žmonių neprileidžiama. Žmonės čia

³⁸ Pagal kilmę (*lot.*).

³⁹ Pagal tautybę (*lot.*).

žūt būt reikalingi karaliui išgalvoti. Ir taip pat reikalingi paminklai, senovę primeną.

Žmonės sako:

- Kai šalies prezidentas, dabartinis karalius, pasiskelbė karalium, 30 % simpatijos jam padaugėjo. 70 % padaugėjo, kai karalius ėmėsi akcijos prieš italus.

Įgriso žmonėms italai.

Juk ir pats *Durazzo* buvo okupuotas italų. Įvyko sukilimas. Atsikratyta italų. Gana tų italų!

Arti Valonos vis pelkės ir lagūnos. 80 % ūkininkų maliarija serga. Valonos apylinkėse ir pačioje Valonoje įsteigta Rokfelerio fondo gydykla ir jos skyriai. Nemaža ir šios įstaigos gailestingųjų sesučių teko matyti.

Mieste tamsu.

Italų tvirtovės prožektoriai šnekučiuojasi su kita, tolima Zaros tvirtove. Šie prožektoriai čionykščiams žmonėms tik nuotaiką gadina.

Valonoje vienatinis pamanomas šveicariečio valdomas restoranėlis. Švaru. Kultūriška. Valgis čia geras ir europiškas. Dar veikia - itališkas.

Bio uždarytas. Žmonių neprisirinko pakankamai. Nė vieno. Be manęs.

Tiek reikalingos pirma žmonėms suvadinti reklamos šviesos dabar viena po kitos ką tik uždarytos.

Bet gana man vienu vienam po visai svetimas ir nepažįstamas šalis bastytis. Žmona yra pasilikusi Dubrovnikė. Ji nutarusi yra verčiau pasimaudyti Adriatikos pajūryje, o mane vieną yra išleidusi pasižvalgyti po platesnį pasaulį. Kaip ir pridera žmonai.

Skubu į laivą, šianakt išplaukiantį iš Valonos į Dubrovniką.

Priplaukos karčemoje sėdi „tipai“ ir ūsorai. Vėl jie man primena prieššimtmetinę Lietuvą. Kažkokie vis ūkininkai ir girininkai ir keli kaip ir inteligentiškesnės profesijos žmonės. Panašūs į zakristijonus ar smulkiųjų krautuvių savininkus dykaduonius. Jie visi, stalus užgulę, laukia kažkokios fortūnos, niekur nesiskubina, traukia savo papirosus, temperamentingai spjauja ir kalbasi, kalbasi.

Niekas iš jų nė nemano kur kitur keliauti, kartą albaniško likimo užblokšti į šį pasaulio užkampį. Jiems ir čia gera.

Laivas vėlinas. Tikriau pasakius, niekas tiksliai nežino, kada jis atplauks, atpūkšnos ir vėl išplauks.

Tamsi naktis. Aš vienas vaikštau molu, į kurį vis atsimuša tamsumoje nejaukios bangelės ir bangos. Laivuose, priraišiotuose prie molo, gulsti darbininkai. Ar jie, čia būdami, uždarbio laukia? Ar pasiklojo nakvynei?

Tik į molo cementus garsiai atsimuša vanduo.

Laivas. Aš lipu vienas į visai didelį ir visiškai tuščią laivą. Jis ištempia mane iš nakties tamsybių. Laive jau visai jauku. Nes šviesu ir perdėm švaru. Aš vienas italų prabangiame laive.

Išsimiegojęs aš imu prisiminti savo kelionę po Albaniją ir darau šios kelionės pabraižas.

Nes kai vėl žmogus būsi skaisčiame Dubrovnike, nebus kada ir kelionės prisiminti, dar mažiau – apie jas rašyti.

Ten šalies egzotika laukia. Jūra. Ir poilsis.

Ir užvis prietelinga žmonos šypsena, piligrimui sugrįžtant iš tolimos šalies.

PER SLOVĒNIJĄ

Staiga iš Mussolinio statyto didelio į Triestą kelio išsisuki į gryną provinciją. Šį kelią pastatyti turbūt italams atsiėjo nepaprastai brangiai. Per tokius kalnus ir uolas. Ir pastatytas jis be galo gerai.

Automobilis jau seniai išsuko į kažkokį romantišką dulkantį ir labai platų sodžiaus kelią, patiestą tarp žalių žydinčių pievų. Tik dulka minkštos žemės dulkės. Daug Madonų ir Nukryžiuotojo koplytelių pakelėmis. Ir ypatingos senoviškos ūkininkų trobos.

Nė kvapo neliko tos Italijos. Nors vis dar keliaujama italų žeme, jos po karo paveldėta. Kalnus ir atšlaitus vis daugiau puošia turtingų lapuočių girios. Puikios girios ir be galo turtingos sodybos.

Tai Slovėnija.

Čia gyvena vieni slovėnai, ne italai. Iš viso jų dabar čia yra Italijoje apie 300 tūkstančių. Pačioje Jugoslavijos šiaurėje jų gyvena visas milijonas. Tai kaip ir paskira valstybė Jugoslavijos valstybėje. Bet turtingi tokie jie visi atrodo, tie pirmąkart mano matyti slovėnai. Apie 1/4 milijono yra apsigyvenę

Amerikos Jungtinėse Valstybėse. Čia viskas dar taip slaviška. Tik kur ne kur, kaip retas, iš kitur užneštas ir įdiegtas žiedas pasitaiko čia pilkoji įdiegta kareivinė. Tvirtovė. Italų naujai įkurta pramonė. Pilna italų kareivių. Ergo... siena! Nes kam kitam reikalinga būtų tiek kareivių tokiose žydinčiose pievose.

Visa tai ką tik pastatyta. Bet, kaip viskas po Musolinu, pastatyta tvirtai. Gana skoningai. Matyti, statyta ateičiai. Visur matomas neabejojamas įsitikinimas, kad visa tai turi likti italams amžiams.

Iš žodžio „Postoinaja“, kuri rusų kalbą mokantiems nesunku išsiversti, padarytas italų žodis „*Postumia*“. Kas net galėtų iš pirmo žvilgsnio susiprotėti?

Tai milžiniškas grotas.

Postumia tai Postumia. Tiek to. Tiek ji buvo prireklamuota. Tiek reklaminių lentų pakelėmis. Tik šaukia ir žybčioja:

– Keleivi, neužmiršk aplankyti didžiausią žemės stebuklą, Postumiją! Keleivi, užsukęs į Postumiją, nepasigailėsi.

Ir iš tikrųjų gailėtis netenka. Niekuomet nesapnavau pamatysiąs tokius požemius. Ir tokius stebuklus.

Tikriausiai kur kitur esama dar galingesnių požemių, bet man užtenka ir to. Ir šiaip galva svaigstelia.

Grotas požemiais tęsiasi 28 kilometrus. Mineralinėms druskoms nuo „lubų“, nuo požemių viršaus vis taškant, susidaro keisčiausių figūrų. Stulpų, bažnyčių, salių, pastatų.

Traukinėlis iš lėto traukia vis į naujas ir naujas „sales“. Pragarai. Fantastiškos prarajos. Tik perkūnijos tetrūksta. Visa ši pragaro fantasmagorija puikiai elektros apšviesta. Kai kur net iliuminuota. Kad pabandžius čia už pabaudą kuri laiką uždaryti blogai eilėraščius rašančius poetus arba garbės ištroškusių diplomatus. Arba karui pabūklus ruošiančius inžinierius išradėjus ir karo pramonės vertėivas. Čia jie susikauptų, ir čia jiems vieta.

Kai kurių ypač gražių salių esama per 28 metrus aukščio. Puikaus rezonanso. Žmonių šie urvai įruošti kaip tikros salės. Kai kur pasieniais prisagstytais bronzos kandeliabrais ir liustromis viršuje. Uolos įdubimuose įruoštos gembės ir net kasa bilietams pardavinėti.

Kai kada čia ruošiami tikri koncertai. Kitąkart baliai.

Net dvejetą kartų pats Toscanini su dideliu pasisekimu yra dirigavęs orkestrui vienoje iš tokių salių.

Kai kur požemiuose esama ir ežerų.

Ežeruose veisiasi žuvys.

Jos visiškai baltos, bekraujės. Kaip kokiam acte išmirkytos ir visiškai a k l o s. Tai yra visiškai be akių organo. Tik snukučiu bado baseino briaunas. Kai kurie egzemplioriai iš šių požemių, amžinai tamsių ir rūsčių, yra išgraibyti ir paleisti į mažutėlį, čia pat prie takelio, dubenio dydžio baseiniuką turistams rodyti. Pliauškenas jos dabar šioje balutėje uolos įdubime. Ir jos elektros apšviestos. Tokios baltos, bekraujės. Kaip koks nesusipratimas. Atrodo gana neįtikėtina. Kai žmogus esi įpratęs į saulę ir į šviesą, ir į kraują.

Pragaro tamsybės.

- Kuo jos minta?

- Kartais paberiamas maistas. Bet šiaip jos ilgai gali gyventi druskomis prisisunkusiu vandeniu.

To paberiamo baseino maistas lyg ir nematyti.

Vis fantastiškos lubos ir visi pastatai.

Pirmąkart šie požemiai buvo užtikti ar ne 12 šimtmečiu. Turistiškai eksploatuoti juos pradėjo pereito šimtmečio pabaigoje. Dabar italai tiek tų sienų prisprogdino ir vis sujungė paskirus požemius į didesnius vienetus. Tiems inžinieriams ir mecenatams italų net bronzinės lentos sienose pastatytos.

Be žibinto ar elektros rastumeis čia, šiose tokios konstrukcijos salėse, ypač kai dar jos viena ant kitos sukloduotos, visiškai bejėgis.

Kai kur sienų konstrukcija pasitaiko rausvesnio mineralo. Šiaip jau jos visur apygelsvės ir paprastos. Lyg gipso figūros per ilgus amžius būtų apdulėjusios.

Nors prospektai ir nori įrodyti, kad esą yra salių, žėrinčių pašvaitės visomis spalvomis. Tačiau tos tūkstančio ir vienos nakties kaip ir nėra. Nors ir būtų tariamų įvairiaspalvių mineralų požemiai didingi. Ilgai vėliau jų iliuzijų negali žmogus atsikratyti. Na, ir iš tiesų! Salijų salės. Požemiuose įruošta bažnyčia. Vietoj vargonų muzikos požemiuose amžinai čiurlena upelis. Baliai. Prisirenka, sako, žmonių į tokius šokius iki 15 tūkstančių. Paštas požemiuose.

Vėl oras ir Dievo skaisčioji saulė.

Laukai.

Pakalnės.

Staigūs kelių užsisukimai tarpukalnėse dar nesu-modernizuoti. Dar senoviško pobūdžio „serpantai“. Daugiausia kaip pati gamta yra sukūrusi. Nors italai ir čia imasi jau kelių modernizuoti.

Staiga tarp skaisčių girių ir dar skaistesnių skardžių, kai mažiausiai gali laukti kokios sienos, – italų vėliava.

Siena!

O vėliava. Naujintelė ir savo puošnumu net kokeitiška. Ir įsitikinusi, kad ji už viską didžiausia, plačiausia ir gražiausia. Vėliavos stiebui įremti tyčia nuliedintas bronzinis postamentas, bareljefais papuoštas. Kažkokiais bareljefe šokinėjančiais niekuo nedėtais angelėliais...

Privažiavus prie italų muitinės, niekas iš jos neiššoka. Ji – per rimtas daiktas, kad iš jos dar valdininkai iššokinėtų. Į italų muitinę pačiam reikia užėti. O ji tokia susikaupusi.

Šios pasienės muitinės pastato esama tokio pat milžiniško, kaip ir tos italų vėliavos. Be jos, dar esama kitokių pastatų sargybai. Valdininkams gyventi. Automobilių klubo skyriaus. Visokių. Ir visa tai sistematiškai ir išdidžiai pastatyta žalioje pievelėje tarp smagių giraičių. Viskas nauja, kaip saldainiai.

Revizija atliekama labai sklandžiai. Tikriau pasakius, jos visai nėra. Tik labas labas.

Dabar, matyti, išėjo iš mados žmonės be reikalo taisyti.

Šalimais gyveną jugoslavai irgi nenori pasiduoti italams.

Jie irgi turi savo muitinę.

Jie irgi įtvirtino pačią ilgąją, iš jugoslavų turtingų girių parinktą, ir ne bet kokią, eglę savo vėliavai prikabinti. Nors stiebo esama labai galingo, bet pačios vėliavos dar nesimato. Jos šandie nėra.

Jugoslavijos pusėje prie kelio viena medinė trobelė, dar anksčiau šioje tarpukalnėje natūraliu būdu išdygusi. Jugoslavų muitinės trobelė savo kaimišku kuklumu ir neoficiališkumu jokių būdu negali prilygti itališkam palociui. Užtat ji tokia šandie į kuprą susitraukusi ir skurdi.

Atsisveikindamas su Karališkojo Italijos klubo atstovu, – jis vienas tik palydėjo mane prie kordono, šiuo atveju vienas beatstovaudamas Italijai, – klausiu:

– Kodėl neplevésuoja jugoslavų vėliava?

– Taupo! Jugoslavai bijo savo vėliavą sudraskyti.

Jei būtų karas, jaučiu, šis pašaipusis jaunuolis, nieko nelaukdamas, blokštų atsuktu degintuvu bombą į tą pusę, kur esama dabar Jugoslavijos ir dar esama stiebo neiškelta vėliava.

Siena būtų vėl kiek paslinkta toliau.

Slovėnija iš tiesų turtinga šalis.

Namai kaip kupetos. Namai, priglobią ne tik visą šeimyną, visus ūkininko turtus, bet ir tarytum visą jo ūkį. Tokie vis platūs tie namai milžiniškais stogais, visa manta ir ūkio gyvūnija po jais. Kaip višta perekšlė bus aprėpusi sparnais visus savo vaikus.

Tik langai mažučiai ir, be to, dar geležiniai virbais užpinti, kad pro juos neištų kas ir turtų neišneštų. Žmonės, matyti, čia sočiai gali gyventi. Arkliai vos palapatoja. Tokie sunkūs ir taip gerai prižiūrimi. Turtas ir išteklius visur. Žmonės dar turi laiko ir noro vilkėti „tautiškai“. O tokie rūbeliai, ypač moterų, visi išsiuvinėti kaip skaisti staltiesė, nemaža turi kaštuoti ir nemaža dirbėjai laiko atimti.

Namų sienos, ypač apie langus, iš oro pusės raštais išvedžiotos.

Įdomios konstrukcijos namai.

O tuose namuose gyvena žmonės. Žmonės savo paskiromis mintimis ir ilgėjimusi. Žmonės, kurie pagaliau skaito knygas... Ūkininkų ūkininkai susimetę į apšvietos ir knygų skaitymo ratelius. Knygų skaitymo rateliuose šiuo metu yra virš 110 tūkstančių narių. Neatsilieka ir jaunuomenė. Vien mokyklinio amžiaus vaikų, nuo 10–14 metų, yra susispietę ar suspiesti 23 000 į jaunųjų knygos skaitymo ratelius.

Tuo metu, kai man teko pro šią šalį pravažiuoti, per metus knygų vien tik šiai jaunuomenei buvo suteikta per 100 000. Čia knygos skaitymas organizuojamas devizu: knygą į skaitytoją! Bet ne skaitytojas, pats turįs mažesnių ar didesnių pasisėkimų ieškoti, rasti ar nerasti sau knygos... Knyga čia pasiekia pačius tolimus sodžiaus užkampius. Ji tenai atvežama pasiskaityti.

Be savųjų, chorvatų ar serbų, dar plačiai paskaitomos Europos klasikų vertingos knygos.

* * *

Tik vėlybą naktį teko pasiekti Zagrebą, tą Chorvatijos širdį.

Bet pasiekti tą šalį buvo ne per pigiausia.

Paskutinį dešimtį kilometrų teko varytis nežmonišku, visai išardytu, duobėtu, net pavojingu ašims nutrenkti keliu.

Esama toj Europoj noro ardyti savo kelius!

Iš tos nakties tylumos tik staiga: stok! Muitinė.

Pačiam mieste muitinė.

Tai senosios patriarchališkos Austrijos palaikai. Kur tik tų muitinių Jugoslavijoje, o vėliau Vengrijoje, nesutinki. Tai vis toji pati buvusioji Austrovengrija.

Kartais į kurį miestą įvažiuoji – vidurmiesty buomas. Kokių tik miestai savo biudžetui palopyti taksų čia neima. Dabar už automobilio pravažiavimą gatve – „11.28“ dinarų, ir panašiai.

Nežinau, ar dar Prancūzijoje egzistuoja visur tie *octrois*⁴⁰. Irgi nusistebėjimo vertos įstaigos. Bet čia dar blogiau.

Seniau kuris austrų ūkininkas ir į savo Vieną neprižiūrimas maisto produktų negalėdavo nuvežti. Tuoju, žiūrėk, muitininkai bado virbalu maišus. Kaip tikri muitininkai. Ar nėra javuose, supiltuose į maišus, dar ko nors kito nuslėpta. Kad ir senutei kokiai, brendančiai su savo kiaušinių kolekcija į miestą, išvartomi buvo visi ryšuliai. Mokėk už viską pinigą miestui.

Be vokiečių kalbos, kuria ir dabar visur dar čia gali susikalbėti, dar šie, šiais laikais tokie kurioziški kordonai paskiras šalis jungia. Na, pagaliau ir važiuojama juk visą laiką ne kitokiais, bet senosios Austrijos keliais. Ragūza. Triestas. Zagrebas. O dar teksią važiuoti – Budapeštas, Praha... Didelio tai liedinio būta.

Zagrebas yra Vilniaus miesto didumo.

⁴⁰ Muintinės (*pranc.*).

Čia jau visai „Centraleuropa“. Kultūra. Tvarka. Patogumas. Patogumas dar įperkamas taip pigiai, jugoslavų monetai kritus. Už kelis litus gauni karališką kambarį. Už litą kitą – austriško stiliaus gerėlesnius pietus. Kelionėje jau ir užmiršęs buvau, kaip vonia atrodo. Vis dėlto kad ir šoferiui, vonia retkarčiais pravartu. Gyvenimas poniškas! Nors ir sekmadienis, ir sekmadienį esu likęs visiškai be pinigų. Viešbutis su visokiais parašais: *réception*⁴¹, *direction*⁴², *portier*⁴³ ir dar keliais kitais nepasitiki manim. Reikia žiūrėti šandie, kaip dinarą su dinaru sudurti.

Ponių puošnumas.

Dar kartą teko pastebėti, kaip puikiai veikia tas jugoslavų kelionių biuras „Putnik“.

Sekmadienis. Niekas šandie visame Zagrebe pinigų nekeičia. Viskas uždaryta. Visai atsitiktinai teko pastebėti „Putniko“ biure dežuruojant valdininką. Be jokių kalbų jis, pasiremdamas mano akreditivu, suteikia pinigų. Padeda nustatyti maršrutą. Ir parenka įdomesnių vietų iš Jugoslavijos į Vengriją.

⁴¹ Priėmimas (*pranc.*).

⁴² Direkcija (*pranc.*).

⁴³ Portjė (*pranc.*).

- Tamsta mūsų etnografijos muziejų buvai?
- Ne. Tik ruošiuosi...
- Būtų pravartu. Užsidaro už pusvalandžio.
Tamsta dar suspėsi. Jei būtų reikalo, aš išpėsiu
muziejų.

- Ačiū ir sudie.

Aš skubu ne tiek į chorvatų žymiausią etnografijos muziejų, kiek Mestrovičiaus ieškoti. Kas kartą bus matęs jo patriarchą Splite, tiek savo kontrastiškumu puolantį į akį tarp romėnų pastatų, gal iš pradžių net keistą, tas būtinai skubės pažiūrėti ir visą Mestrovičių. Jis visas čia, Zagrebe.

Pasirodo, jo gyvenama čia ir esama gyvo. Tiktai 50 metų. Pripažintas viso kultūringojo pasaulio, toks jaunas. Kaip pats vienos knygos pratarmėje yra pasisakęs, jis yra skatinamas kurti savo „motinos Chorvatijos“. Iš tikrųjų tiek daug tos Chorvatijos jo kūriuose, ir toks jis suprantamas visų, ir ne chorvatų.

Girgždančiomis grindimis į kažkokią patalpėlę. Ji primena mūsų Vilniaus buvusiųjų Dailės parodų patalpas.

Čia įsteigtas Mestrovičiaus muziejus. Skulptūra. Piešiniai. Architektūros konstrukcijos. Paminklai. Moterys. Motinos. Asketai. Kristaus kančia.

Tai vis atpirkimas per meną. Atpirkimas per didelį meną.

Nemaža tenka pasigėrėti ir chorvatų etnografišku muziejum. Čia atsispindi visa šalis. Tai turbūt vienas iš turtingiausių ir geriausiai organizuotų Jugoslavijos muziejų. Ypač turtingas tautiškų apdarų ir namų apyvokos dalykų.

Zagrebas – tai tikras chorvatų kultūros centras. Kaip jie išsiskiria iš kitų Jugoslavijos gyventojų. Kaip kokie turbūt galiciečiai dabartinėje Lenkijoje. Kaip reikiant nesutelpą į vieną patalpą.

Gerai išauklėtų žmonių mandagumas.

Mestrovičiaus muziejaus vedėjas apsidžiaugė, kaip giminę pamatęs. Pas jį atsilankė žmogus iš tokios tolimos šalies. Bet jis man nė kiek nekliudė žiūrėti paveikslų. Nei jis asistavo, kaip priimta tokiais atvejais, nei man aiškino paveikslus. Tas verslas man visuomet atrodė įtartinas. Taip daug geriau. Visai vienam. Tarp pirmąkart matomų meno dalykų, ypač jei dar jie taip patinka ir įdomu žiūrėti.

Kad ir seniai jau buvo po lankomųjų valandų, etnografijos muziejaus sargas tuojau įsileido: „Prašom! Aš tuojau viską atidarysiu.“ Ir tikrai pats ėmė tuojau atidarinėti visus langus, duris, užuolaidas. Visus skyrius. Nors muziejus seniai jau turi būti

uždarytas. O šventa diena graži. Dar nuo savęs sargas pridėjo:

- Ponas direktorius pats norėjo tamstą pamatyti. Bet nesulaukė. Prašė mane perduoti tamstai linkėjimų.

Aš įtariu, kad ir čia „Putnik“ taręs savo žodį.

Jei Slovėnijoje matai dažnai pasipūtusiais sijonais ūkininkes ir ūkininkaites, tiek darbo įdėjusias į šitų sijonų ir liemenių formavimą ir jų tautinimą, tai arčiau Zagrebo, didesnio kultūros centro, įvažiavus jau į chorvatų žemę, viskas keičiasi. Dingsta visiškai ir tie išpuošti žmonės. Moderniškoji kultūra čia seniai bus nušlavusi šiuos dalykus.

Dingsta ir tas neįprastas ūkininkų trobų pasipuošimas ir patogumėlis. Dingsta ir kalnai. Drauge su chorvatų pazagrebės lyguma prasideda smulkesnės trobos. Kasdieniški drabužiai. Visur atspindi utilitariškumas.

Sekmadienio pavakarė. Pilna žmonių. Provincijos keliai kaip išarti. Vos automobilio visi langai neišbyra.

Tik kur ne kur dar pasitaiko puošnus sijonas, matyti, iš toliau, iš anapus Zagrebo, atvykęs. Šiaip jau visur manufaktūra.

Pakelėmis pasitaiko kryžių. Iš s k a r d o s išpjautas Kristaus siluetas. Ir tiek. Kai kur šitai figūrai stengiamasi priduoti veido ir kūno detales. Bet dažniausiai ši Kristaus silueto skarda tik tamsia ochra nutepta. Kad skarda negestų.

Visaip garbinamas Dievas.

Jei kur atsitinka didesnis dvaras, tai jau būtinai barokinės figūros. Jų ypatingai daug – Prahoje. Bet ir čia jų pilna. Prie takelio. Miestelyje. Ant tiltų.

Be kelių neaukštų kalniokščių, vėl lyguma.

Slovėnijos gražūs kalnai toli pasilikę. Jų veik jau nematyti. Tik mėlynuoja kiek tolumoje.

Dar kiek pavažiavus, vėl viskas ima staiga keistis. Jau kaip ir nebejugoslaviški dalykai. Kiti tipai. Kitokios sodybos. O vyrai jau plačiomis baltos drobės kelnėmis. Kaip sijonais. Juk tai vengrai?

Užkalbinti man atsako kažką, panašų į žodį „madjaras“. O dar ligi oficialinės sienos ir tos pačios Madjarijos geras pusdienis.

Kokie puikūs arkliai.

Visi kaimai dideli. Po kelis kilometrus. Viena ilga gatvė. Namai savo priešakiais išsikiša į gatvę. Visai vengriškos sodybos. Daug žmonių.

Pagrioviais susigrupavo visos šeimos. Seniai pypkes rūko. Vaikai, iš tolo užmatę automobilį, suke-

lia lermą. Kaip prieš pasaulio galą toks klyksmas. Bešoferiaudamas turi akylai žiūrėti, kad jų kurio nesuvažinėtum. Tiek jų čia daug ir tokie jie visi čia paslankūs. Tik arti tekinių ir apie vežimą. Ir gatvę nuprožektuoji, ir dūduoji nedorėliams kaip varjotas. Bet jie tik savo ovacijas kelia. Ir tos mamos, ir tetulės prisideda prie šių klykavimų, rankomis mostaguodamos.

- Ar toli Madjarija? Hungarija?

Seniai nurodo rankomis į netoli už miestelio esamus krūmynus.

Kelias darosi vis siauresnis. Net neįtikėtina, kad jis vestų į tą „Hungariją“. Kaip į avižų laukelį kokį įvažiuoji. Kažkoks smėlėtas, padulkęs keliukas tarp alksnių krūmų. Staigiais, nieko nepaaiškinamais užsilenkimais. Niekuomet automobiliui netaikytas. Ir vėžės ne autų, bet vežimų. Vidurkelis žole užžėlęs.

Putpelės rėkia.

Gražiai nusileido saulė. Užstojo ramus vakaras. Jau arti ir naktis.

Tarytum kur Lietuvoje važiuotum kuriuo pakrūmių keliuku.

Tik čia kitokia šalis. Ilgomis gatvėmis sodžiai, - pas mus tokie dalykai į vienkiemius dalomi, - ir su

vengriškomis siestomis, ir pasišnekučiamais. Žmonės nė migti neina.

Staiga kelias nutrūko. Upė.

Tiltas. Būdelė. Vadinasi, siena. Dabar man viskas paaiškėjo. Sienai, matyti, ilgai ieškota kokio motyvo ir atsirėmimo punkto. Jis ir buvo surastas. Upė! Tai vadinama natūrali siena. O ten vengrai, už tos sienos palikti, tegu pyпкиuoja sau vakaro poilsio valandomis.

Šitame į upę atsirėmimo punkte daug jugoslaviškų kareivių. Atiduodu visus savo ir kelionės draugo automobilio popierius. Tegu graibstosi. Šito buomo ir upės kitoje pusėje – Ungarija!

Jugoslavai puola į mano automobilį jų pačių uždėtos plombos nuimti. Jie vos nebuvo užmiršę per tą greitumą nuimti nuo automobilio ašies jų uždėtą plombą. Nenuimti plombos – tai būtų nuodėmė. Aš jiems pirmas apie tai primenu. Jie labai man dėkingi.

Į šalį įvažiuojant, visi automobiliai užplombuojami.

Turbūt žmonės bijo, kad jiems automobilių pakeičiui nesukeistų. Gal kad neišvežtų gerų, o nepaliktų senų. Aš – priešingai. Sienoms apsaugoti ir muito priemonėmis fiskui palaikyti procedūrose aš niekuomet nebuvau stiprus.

Mums, stovintiems prie tilto pasažieriams, norint sieną pereiti, prie manęs prieina jaunas vokietis.

Išsipasakoja, kad blogi keliai Ungarijoje. Jis ką tik yra atvykęs iš Ungarijos. Jugoslavijoje, jis girdėjęs, dar blogesni. Neišvažiuojami...

Tik jis nėra gimęs diplomatu, kad taip sau šūkauja. Jugoslavų valdininkai, ausis patempę, klausosi, kas čia per paukštis jų kelius peikia. Jaunuo-
lis nesiliauja. Net iš tiesų malonu pasiklausyti tos jo dainelės. Jis išpasakoja visas savo ir savo tėvų, dabar automobilyje sėdinčių, bėdas.

- Tėvai apsirgti ko negavo dėl tokių kelių Ven-
grijoje. Na, Jugoslavijoje? Argi čia iš tikrųjų galima išvažiuoti? Tamsta juk iš tenai grįžti.

Nuraminau vienu žodžiu:

- Geri! Puikutėliai.

Garsiai pagyriau, kad keliai Jugoslavijoje geri ir visur išvažiuojami. Mano jugoslaviški draugai, visą laiką iš padalbų besiklausą mudviejų konversacijos su vokiečiu, iš karto nušvito, išgirdę tartą gražų žodį apie jų šalį. Jie buvo patriotai. Šalis turi būti tik graži.

Mane užkalbinęs vokietis yra kilęs iš Karaliaučiaus. Išgirdęs, kad aš iš Lietuvos, apsimetė to žodžio nesupratęs. Ar niekuomet nėra girdėjęs.

Tarytum būčiau jam iš Afganistano. Aš jaučiausi kiek įžeistas jo nonšelantiškumo. Iš artimo kaimyno galima buvo laukti ko nors gražesnio. Jei jau ne susijaudinimo ligi ašarų, tai bent šūktelėjimo: „Negali būti? Tamsta iš Lietuvos. A! Tai mes...“

O dabar?

Vokiečiai iš tikrųjų disciplinuoti žmonės. Iš po akių yra jiems pražuvusi Lietuva.

- Galima važiuoti!

Vengrija.

VENGRIJA. AŠ IEŠKAU PUSZTOS⁴⁴

Gana nenoriai palieki Budapeštą, kai su juo jau šiek tiek esi žmogus apsipratęs. Miestas daro jaukaus, saulingo, neišdildomo įspūdžio. Nors, regis, nei tos saulės, nei ypatingo saulimumo, nei Dunojaus ypatingo „mėlynumo“, be archajiškų sparninių laivų, drumsčiančių perdėm pilkajį upės vandenį, nepamatysi. Gražus tai miestas. Ir ypatingai harmonizuojąs su visa šalim.

Šalis irgi, atrodo, tokia skaisti, kiek poetiškos melancholijos apimta.

Restoranas surastas.

Karaliaus palocius vis žavi kaip gerai nusisekusi pasaka. Mieste vis surandi naujų įdomybių. Ir miestas toks charakteringas.

Esu kažkur skaitęs, kad toji pazalata tik iš viršaus. Šiaip čia esama ypatingos varguomenės. Kaip reta kur kitur. Dar neseniai mačiau kažkuriame žurnale, kaip badmiriaujanti vengrų varguomenė

⁴⁴ P u š t a – Vengrijos stepės ir miškastepės.

atkasa arklių lavonus pasimaitinti. Ir net iškasto arklio foto. Foto nemeluoja. Ir greta juodai vilkinčių kažkokių niūrių moteriškių statulos. O gal tai tik sensacijos būta?

Man atrodo, kad tas vargas Graikijoje, bent Graikijos sostinėje, ir net Jugoslavijoje buvo kur kas ryškesnis.

Gal jis ir čia iš tikrųjų slepiamas ar nematomas, tame Belos Kuno¹¹ buvusiam mieste. Šiaip jau nei elgetų, nei bedarbių, vieškeliais slankiojančių, man neteko matyti.

Pirmą kartą susipažinus su Vengrija, šalis atrodo tokia kultūriška, gražiai įdirbtais laukais.

Vynuogynais.

Visą laiką tenka važiuoti išilgai idiliškai gražaus Balatono ežero.

Ūkininkų namiukai čia atrodo it pasėtos vilos paežerėje. Tos visos sodybos atrodo nudailintos, prižiūrimos ir miestietiškos. O ežero esama Europoje didžiausio. Tik marguliuoja savo švelniomis spalvomis ir įvairiausiais spalvų niuansais kitame ežero krante vilos, sodybos, sodai. Ir pats ežeras. Ir vynuogių apšodintos pakrantės, ir tolimi miškeliai.

Stabdau perdēm asfaltuotame ir perdēm pirmos rūšies kely savo susisiekingo priemonę ir stumiu ją kiek į pavėsį. Alsu.

Balatonas.

Žmona, visu staigumėliu iššokusi iš vežimo, jau seniai vandenyje.

Kiek užmatai, tai vis pievos. Ar puštos.

Kur ne kur daigtelėtas į žemę milžiniškas gluosnis, ažuolas vienišas ar tuopa. Bet šiaip jau platūs horizontai.

Maudaus ir aš.

Tikra gyvenimiškos būties prasmė. Ši valanda niekuo nesudrumsčiama. Tarytum visi saitai su rūščiu ir įkyriu gyvenimu visiškai atpalaiduoti, nutraukti. Nupjauti.

Tik ungariškas Dievas aukštai žydriame danguje, užsikūręs pypkę, rūko ir sako: „Gera, mano vaike. Kam čia triukšmauti. Ir man gera. Kokie jūs visi tuose savo miestuose juokingi.“

Mano poetiškai dangiškas observacijos sudrumsčia tylutėliai užėję ungariški jaučiai. It detektyvai kokie taip tyliai, net vogčiomis, prisiartino prie manęs. Nė nepastebėta. Jau jie čia. Savo maurojančiais balsais. Tik žolė šlama. Savo ilgas kaip ietys ragais. Kurio vieno užtektų man pasmeigti ir,

jaučiui iškėlus savo stiprų sprandą, užtektų visai pasiūsti mane viršun. Pas mano vaizduojamą ungarišką Dievą.

Tokių jų stiprių esama. Ir tiek daug. Ir tokių nebaisių. Ir piemens šunes manęs nepuola.

Jaučiai tik sistematiškai skabo puštos žolę. Jie eina toliau. Nors aš pakrantėje guliu nuogas. Ir tikriausiai dėl to turbūt labai keistas ir nesimpatiškas akmuo galvijams.

Tolygių bandų pasitaiko visur čia labai daug.

Per parpiečio kaitrą jie visi sugula.

Kur ne kur svirtys prie šulinių, tradiciškai ungarų išsaugotos, kaip ir jų drabužiai. Nors tokiai kultūrai esant, atrodo, svirtį pakeisti elektriška pompa vandeniui – tik valandos darbas.

Taip kaitru, nėra kuo alsuoti.

Tik miesčiukuose, susimetusiųose paežerėje ir visai moderniškuose, dar vis triūsia savo vynuogynuose ūkininkai ir jų moterys. Sodai tokie įdirbti kaip darželiai. Kai kur pačiame sode, tiesiog po atviru dangum, pastatytos baltai dažytos krosnys. Duonai ar kam kitam kepti. Nežinau kodėl. Bet negyvenamuose namuose krosnys.

Jei Tokajaus mieste – esama tokio miesto – karčemėlėje prie pat kelio pamėgintas tokajus atrodo

gana per stiprus ir kažkaip per daug užtaisytas – o vis dėlto prie kelio karčemoje savo kepurę užmiršau! – tai viename prašmatniame restorane paežerėje kelnerio paprašytas vynas sužavėjo.

– Tokio, kurį jūs pirmąkart galėtumėt pasiūlyti pakeleivingam žmogui! – jam buvo pasakyta.

Savo lengvumu, aromatu, įžvilgiu. Toks permatomai geltonas, it saulės spindulių būtų jame užgriebta. Aromatas – it midum pakvipo. Į žygį drąsinąs. Sustiprinantis. Begeriant jauste jauti kaitriąją Vengrijos saulę ir puštos žolių kvapą, ir lėtą, švelną vėją...

Žmonės pakeliui ramūs. Ir galvijai ramūs.

Visur tie ilgi, vis kelių kilometrų sodžiai, namai priešakiniais dviem trim langais į gatvę. Kai kur prieš sodžiaus namus suželdinti dideli, per amžius augę medžiai. Tipiškesnis ūkininkų namas tokiam sodžiui turi iš kiemelio verandą. Namo siena verandoje būtinai išrašyta raštais, o gal apmušalais išklajuota.

Kieme dar būtinai ant ilgos karties karveliams suleisti namelis. Burkavimas be galo ir visur. Toks nuoširdus, gundantis ir gilus.

Vengrų ūkininkų arkliai – tai džiaugsmas žiūrėti. Ypač po Dalmatijos. Kurių vis dar negaliu užmiršti.

Kaip ūkininko sūnus, negaliu ir dovanoti žmonėms už juos. Bet Dalmatijoje užtat juk vienos tik uolos... Nenoromis prisimeni ir sugretini mūsų dabartinio Kauno ir kitų miestų arklį ir mūsų miesto arklio veislę.

Visi tie „furmonai“ ir „furininkai“ mieste, vežą žvyrą, smėlį miesto gatvėms pabarstyti. Kokių tik nuvargintų ir tikrų skeletų arklų pasitaiko. Dažnai gyvuliai taip sulysę, kad gaila darosi ir tų arklų patrintomis strėnomis, ir būtinai materija varvančiomis kojomis. Ir tų tamsių ir iš vargo tvojančių savo gyvulius žmonių, dar iš rusų laikų paveldėtais botagais ir rusiškai dar besikalbančių. O kartais arklys tvojamas basliu... Kai kelias kur slidesnis. Ar žvyro vežimas sunkesnis ir prieš žvyrų kalnelį neužvežamas.

Bet užtai vengrų arklys nuolat dryliuoja. Užkinkytas į mūsiškius vežimus primenantį vežimą ar palaidas. Kaip tas lietuvių ūkininko pasakoje žirgelis.

Bet, be šitų vyndirbių sodybų mažiukėmis kokeitiškomis vilomis, prie Balatono ežero dar teko matyti ir kitokios rūšies vienkiemį. Kiek jau daugiau primityviškų. Bet ir jie atrodė kaip pačios gražiosios sodybos. Suvalkuose ar Danijoje. Ar iš viso Lietuvoje *in spe*. Tokios, kokios būdavo nusakomos mūsų

ministerių pirmininkų deklaracijose. Seimui prista-
tant. Be galo skaisčios.

Pasukam į Puštą. Į tikrąją Puštą, prie Debreceno.
Garsioji *Hörtobage puszta*.

Mažais sklypais vienkiemiai. Švarutėliai. Gamta
visišškai kaip kokioje pietų Švedijoje, Skandinavii-
joje. Čia viskas paplokščia. Per daug jau paplokščia.
Kaip blynas. Nei upeliuko, nei giraičių. Tik mažiui-
kais gabalais sudalinta žemė sodybėlėse.

Nors ir vietinės reikšmės keliukas, bet jis geras.
Puikiai pastatytas ir gerai pavažiuojamas.

Visur šulinių kartys. Namučiai dažniausiai baltu-
čiai, bet kai kur įvedamos naujos mados – raudonai
ir kitokiomis spalvomis aliejiniiais dažais nudažyti
namai.

Sodybėlės pasibaigė.

Dešimt ir vėl dešimt kilometrų tenka važiuoti
aukšta kastine. Iš abiejų supilto kelio pusių gilūs
grioviai. O už jų, kiek akys užmeta į visas šalis –
pušta kaip jūra.

Šiandie lynoja. Toks smulkutis ir nedrąsus lietus
pakrapino. Užtat šiandie nėra čia *fata morgana*⁴⁵.

⁴⁵ Miražas (*lot.*).

Tas lietus man visur kelią pakerta. Čia kasdien būdavo tos morganos.

Žolė nublukusi, išdeginta. Nes anksčiau čia visiškai nelijo. Tik šiandie pradėjo. Rudais kailiais avių bandos. Kai kur palaidų kaip kokių laukinių arklių kaimenės. Galvijai. Šiaudinės pašiūrės piemenims pasislėpti. Šuliniai.

Tiek prisiklausęs apie puštos ypatingumus, iš tiesų, kaip Lietuvos ūkininkas, lauki kiek daugiau. Tai kas, kad dvi dešimt kilometrų saulės nudegintos lygumos. Mūsų bažnytkaimių ganyklos prieš karą, ypač Žemaičiuose, su šimtais galvijų buvo tokios pat paplokščios, saulės nudegintos ir be žolės. Tik be tų fatamorganų. Išskyrus kurio nuo meilės kvaištelėjusio jaunuolio, viską rausvai matančio. Jam tai ir ten pasirodydavo morganos. Čia norėtum dar didesnės puštos, bent per šimtą kilometrų. Visai žiaurios.

Tai pasiekti, matyti, reikėtų kažkur važiuoti dar toliau. Pasukti pievomis. Išsukti iš kelio. Gyventi drauge su ūkininkais naktimis po šėtromis arba visai atvirame ore. Reikėtų toliau pasiplakti nuo turistams numatyto kelio.

Vengrų lėtumas tik paviršutinis. Tenka tik pasiklausti jų dainavimo ar muzikos.

Turistams numatyta karčema puštoje.

Girti ūkininkai tiek baisiai plėšia, – kiek įrėkdami ir nuo takto, ir gaidos nuolat nusprūsdami, – kad ne juokais imi manyti, ar tik ne turistams jie čia sukviesti. Nors jų girtas klykimas per daug jau įtikinantis, ne vaidinamas. Plėšimasis nepaprastas. Tai puštos ūkininkai.

Bet kitoje, jau švarutėlėje seklyčioje kita muzika. Ši seklyčia numatyta gražiajai publikai.

Šmalcuoti surdutai smuikuoja ir cimbaluoja. Taip nuoširdžiai. Tarytum ką tik būtų pasamdyti priešvestuviniam maršui sugriežti ir jauniems kaip reikiant sutikti. Net užsisvajoję žmonės, begrieždami savo melodijas.

Motyvai jau beveik visi žinomi. Iš ausies. Visi jie čia griežia be gaidų. Tik pirmasis smuikas duoda toną, kiti seka. Tikriau pasakius – viena vientisa gaida. Paslėpto džiaugsmo – ura! – su dideliu šauksmininku ir vėl – liūdesio.

Žinoma, šiuo atveju minėti Listo kompozicijų konstrukciją gal būtų ir per drąsu. Vengrų kapelijos motyvai liūdni, dažnai čia pat improvizuojami niūniavimui, staiga persimetą į čardašo linksmus, dinamiškus ir jau ligi pusiaunakčio nesustabdomus tonus.

It jokio jokiausio rūpesčio šiais paikais laikais šalyje nebūtų!

Tai iš dalies dar Rusijoje mūsų girdėti čigonų motyvai. Daugelyje vietų ir čia griežia į smokingus įsprausti čigonai. Nors šiaip jau atskirti čigoną nuo vengro, o vengrą nuo žydo, kurių čia daug, aš neapsiimu.

Ypač sodžiuje pamatai čia pačius patriarchališkus, pačius dekoratyviškus žydus. Net ir jauniems tokiais išblyškusiais ir gražių gražiausiais veidais, besubręstantiems ir jauniems žydams, skaistumo kaip mergelės, auga ir rutuliojasi ilgi peisai. Kaip kokios filmo artistės moderniškiausių būdu ondučiuoti puduriai.

Ir sabalo briaunomis sunkios žieminės kepurės.

Ypač gražų orkestrą teko mudviem patikti minėtame Debrecene. Dvylikos žmonių orkestras. Vidurnaktis.

Iš nakties tamsumos, iš ilgo kelio ir iš sumigusio sodžiaus staiga prieš akis stoja elektros nužertas palocius. Nepaprastų dimensijų viešbutis su kažkokiais vis koridoriais, apšviestais kiemais ir halėmis, paremtomis kaip bažnyčiose barokiniais stulpais. Nepaprasto aukštumo lubos. Niekur kitur tokių

nepamatysi. Magnatų užsimojimų vertas pastatas. Ir visa tai tokiame ne per didžiausiame Debrecene!

Smuikavimas vidunaktį. Smuikavimas, nuo kurio užmiršti nuovargį. Užmiršti labai norėjęs valgyti. Tik muzikos liūdesys. Ir noras ką nors pačiam sukurti. Ir likti geresniu žmogumi. Kad ir vėlai, – daug geresniu ir daug įdomesniu negu dabar.

Arčiau gyvenimo atsistoti.

Mano žmona užmiršusi valgiusi vidunaktį užsakytą omletą. It savo sunkią moteriškąją dalį laidodama, ji rymo ir žvalgo aplinkumą. Ji yra užmiršusi mane, gyvenimą, viską.

Muzika.

Kaip bažnyčioje.

Ir viskas tai vidunaktį Debreceno magnatams statytame viešbutyje. Ir aš magnatas.

Tas magnatiškumas vis pastebimas čia dažniau. Dievobaimingas kepurių nuiminėjimas, ūkininkui susitikus su aukštesniojo luomo žmogumi.

Esant ponu bet kaip čia negalima gyventi.

Tik įvažiavus mudviem į Vengriją, viename viešbutyje mudviem buvo suteiktas kambarys trimis langais. Gana grandioziškais, kaip ir viskas čia. Turėti mažiau kaip trijų langų kambarį buvo neįmanoma. Mat nelemtu būdu *portier* pamatė mūsų automo-

bilį, pastatytą gatvėje netoli nuo viešbučio. Tokį blizgantį, naujintelį ir brangų. To tik ir reikėjo. Šį momentą ne juokais buvau supykęs ant savo kelionės draugo automobilio. It tyčia tokio pasipūtusio.

Vakarienės, kurios užtektų dešimčiai išalkusių medžiotojų, metu dar klausė manęs, ar aš būsiu reikalingas kapelijos. Mano ausyse ir be to tokią vėlybą valandą kapelijos grojo. Žmona mano net suplojo rankomis. Bet mano: „Ne! Ačiū“, – padėjo galą. Moterims tik šokti.

Likome nulydėti į kambarį miegučio. Bet stebėtinu būdu mūsų kambaryje šį kartą nebe trys jau langai buvo, bet visi keturi ir dar du balkonai... Kai aš užsispyriau, mudviem pakaksią ir vienu langu kambario, aš kone buvau išmestas iš viešbučio. Man kad ir mandagiai, bet tuo pat metu labai griežtai ir įsakmiai buvo pasakyta, kad tokiam kambaryje man nepritinka migti. Aš – svetimšalis! O svetimšalius reikia dorai priimti.

Miegu dideliame su keliais balkonais ir daugeliu langų kambaryje tokiam kambariui pritinkamu miegu.

Politika valdo čia šalį.

Vengras atsibunda besisielodamas savo politika.

Dar iš seniau iš vieno tikro politiko vengro esu girdėjęs, kad jie negalį prisidžiaugti mūsų, lietuvi-
ninkų, atkaklumu. Mums beginant Vilnių ir šią pro-
blemą be jokios atodairos didžiųjų valstybių tarpe
keliant. Taip ir reikia. Ir iš tiesų. Tas siekimas prie
vengriškojo „Vilniaus“, – per Trianoną¹² nugriebtų
jiems sričių, – jaučiamas visur.

Nes madjaras dabar prisiekia: „Tikiu į vieną
Dievą, tikiu į Vengrijos susijungimą. Amen.“

Tokia priesaika visur dabar platinama Vengrijoje.

Tik įkėlus koją į Vengriją, į tą suminėtą daugia-
langį viešbutį, rytojaus dieną *portier*, lydėdamas
mudu į tolimesnę kelionę, nedavė mudviem ramy-
bės. Jis išsipolitikavo. Duok tik jam kardą į rankas!

– Su Austrija mes taip! – rodo dviejų rankų sti-
pria sukabintus pirštus. Vadinas – prieteliai.

– Su Vokietija – numeris pirmas. Su Italija – irgi
taip! – Sukabina vėl pirštus. – Su Jugoslavija...

Portier kalba nutrūko. Įvyko užsikirtimas. Sužvan-
gėjo kardas.

Iš viso vengrų vidaus politikoje kardas vaidina
didelę rolę. Dar, matyti, karo žaizda ne visai užgijo.

Kiek tų pokarinių paminklų paminklėlių, vis siū-
buojamais kardais. Kažin, kad ne tas nelaimingas
štabo viršininkas, visas mobilizacijos paslaptis par-

davęs rusams, *Riedl*, karas gal būtų sekęsis kitaip. Gal ne tiek būtų žuvę ir vengrų jų laukuose.

Šiandie čia blogiau negu Lietuvoje, visi politikuoja. Tai ypač pavojinga, kai pamato, kad esama svetimšalio, galinčio išgirsti jų vargus... Visi turi išsipasakoti. Tarytum nuo tų jų įtikinėjimų visai Ungarijai gali pasidaryti lengviau. Ir tarytum gali kas pasikeisti nuo jų žodžių ir pageidavimų tarptautinėje politikoje.

Pražilusiais plaukais ponia pašte *poste restante*⁴⁶ skyriuje, užmiršusi paduoti man tiek prisirinkusių laiškų bei padėti kitai savo draugei, klientų apgultai, išsipolitikavo. Čia pat, prie *poste restante* langelio. Pirmą kartą mane pamačiusi. Ar aš jai būčiau jau toks patikimas žmogus? Jai taip labai sopėjo. Savo mentalitetu ji man priminė baltų pokarinių laikų tokią baronienę, itin keikiančią moderniškus latvius ir moderniškąją Rygą...

Esanti iš „Čekoslovakijos“. Iš vengrų tegyvenamos srities. Ji nepanorėjusi ten likti. Nors ir gyvenusius ten savarankiškai. Bet verčiau jau čia, prie *poste restante* laiškų langelio...

- Ak, pone, ką jie čia dabar daro su mumis.

⁴⁶ Iki pareikalavimo (*it.*).

Dar kita dama.

Dama garaže.

Ši ponia kone suriko, žvilgterėjusi į mane.

- Tamsta į Slovakiją? Ko tamsta t e n a i važiuoji? -
Tai buvo užgavimas šiaip jau gana skaisčios ir gana maloningai *vis-à-vis* manęs nusiteikusios ponios.

Jaunutė garažo ponia tik žvilgterėjo į mane. O gal tai buvo garažo savininkė?

Mūsų taip skaisčiai užsimezgusi prietelystė subiro kaip Bohemijos stiklas. Ji nebenorėjo nė žiūrėti į mane. Aš važiuojęs jos pripiltu į baką benzinu į Čekoslovakiją. Jei įmanytu, tai savo aštriomis spilkomis prabadytu man tekinių karnas ir iš jų orą išleistu. Kaip dabar badė mane savo jaunos, užsirištinusios moteriškės žvilgsniu.

Jai tikrai, matyti, padariau skriaudos.

Užėjus į banką - iš viso čia be galo malonūs visi žmonės - tuoj kalba nukrypsta į politiką. Kalbasi visi. Kasininkas. Kasininko padėjėjas. Direktorius. Daugiausia tačiau man teko išsikalbėti su užsienio skyriaus vedėja banke, gana pagyvenusia ir gana rezoliutinga ponia. Jei būtų laiko, ji galėtų valandomis kalbėti apie Ungarijos suplėšymą į gabalus.

- Ir Austrija yra nugriebusi gabalą nuo mūsų. Ek! O dar, vadinasi, mūsų sesuo... - Ji sarkastiškai

nusišypso, duodama man pasirašyti kažkokį banko popierių.

Prielankumas svetimtaučiui nepaprastas.

Atsiklaususi direktoriaus, ji duoda man klientų kiek nušmalcuotą politišką knygą. Knygoje nagrinėjama Vengrijos tragedija. Kas būtų, jei, pavyzdžiui, nuo Anglijos atplėštų gerą sritį... Amerika. Kas būtų, jei nuo Anglijos atplėštų gerą sritį Prancūzija arba Vokietija.

Arba Norvegija...

Ypač Norvegija, neišdrįsianti politikoje pelei ant uodegos užminti.

Atsakymas aiškus – Anglija negalėtų išgyventi. Ergo ir Vengrija, Trianono traktato prispausta, negalės išgyventi.

Paralelės, man atrodo, gana reikšmingos, kad ir kiek tolimos.

Mano banko direktoriaus padovanotoji knyga sviri ir reikšminga. Joje, kaip ir pridera gerai knygai, pradedama kalbėti nuo istorijos. Esą senovėje, tai yra giliais viduramžiais, Vengrija buvo „viena iš Europos g e r i a u s i a i pavaldomų valstybių“. Turbūt čia kalbama apie tuos laikus, kai Lietuvoje Krivė Krivaitis bitutes augindavo.

Bet kaip pavojinga prisiminti skaisčiąją senovę. Ypač pavartojus dar superlatyvišką formą: „geriausiai“.

Bet ko tik negalima daryti šiais laikais mūsų politikoje.

Pirma nuveltį gerą vengrų gabalą ir atiduoti rumunams ir kitiems šio pasaulio vertiems sūnams. Vėliau duoti progos vengrams dėl didesnio aiškumo savo propagandos knygoje įrodinėti, – kas būtų, jei būtų. Jei Norvegija okupuotą Angliją. Kas būtų, jei Lietuva okupuotą Lomžą?

Šia proga nevertėtų kalbėti, kiek patys vengrai nemylėjo savo monarchijoje sutalpintų tautų ir jas patys spaudė. Kalbėti apie tai būtų per daug naivu ir bluku.

Kaip mes be Vilniaus nenurimsime, taip ir Vengrija, plakatų nusagstyta, nepasiduosianti.

Kaimynės šalys ginkluojasi.

Jei ūsai ir kardas senovės vengrams buvo jų patriotiškumo pažymis, – taip jie dažniausia figūruoja istoriškuose paveiksluose, – tai šis kardas vengrų ir dabar nėra iškritęs iš rankų. Šiuo kardu jie pašvytuoja ir dabar. Veik visuose pokariniuose, kad ir pačių moderniškųjų skulptorių statytuose paminkluose.

Kiekviena šalis savo pokariniuose paminkluose ir iš viso paminkluose turi savo sielą.

Italai klasiškai monumentalūs.

Urnos, blokai, architektoniškos linijos.

Prancūzijoje, kiek man teko joje važiuoti, visur į frontą aprengtas ir į frontą leidžiamas realistiškas kareivis. Su batais ir atlapsnotais skvernais. Žūstąs už tėvynę ar mirdamas išleidžias iš rankų vėliavą. Ir dažnai viršum jo jauna, glorifikuojamai vėliavą laikanti Prancūzija. Vėliava paminkluose dažniausiai plevėsuoja.

Vengrai, kaip sakyta, karduoja.

Čekoslovakijoje įvairios rūšies paminklai. Kaip ir nėra dar šiuo požvilgiu aiškios linijos ir tendencijos. Bet jei ima kareivį paminkle statyti, tai šis kareivis išeina iš molio nulipdytas, nejaukus, drimbąs. Kad ir gana nuoširdus darbas. Matyti, tai visai nauja tema čekams karį lipdyti. Žinoma, kalbama apie sodžių.

Lietuvos ūkininko, įvairių iškilmių komitetų paskatinto, paminklo idealas – tai bokštas. Gedimino kalnas su bokštu kelių metrų aukštumo. Būtinai judresnėje rinkelės vietoje pastatytas. Kur prie miestelio šulinio. Ar kooperatyvo. Kartais daug žemesnis už seną dviem aukštais aptieką. Bet tame mūsų paminkliniame pastate esama visa ko. Ir žval-

gybos bokštelių. Ir langų. Ir vėliavai iškelti stiebo. Ir praktiška, ir liaudiška. Raudonų plytų pavidalu išdažyti tie Vilniaus lūkesčio bokštai.

Kai kur dar Vytautas. Dažniausiai toks rūstus, it nepatenkintas kuo moderniškoje Lietuvoje.

Danai, kiek jiems tenka istorišką įvykį paženklininti, jie savo įgimtu ūkininkų ir buvusių vikingų kuklumu ritina akmenį. Paprastą akmenį su iškalta jame parašu. Tai be galo skoninga. Tai jau turbūt senų laikų tradicija. Kai dar istorijos įvykiai surašomi runomis. Tų runų akmenų dar ir dabar pilna visur Danijoje.

Suomijoje dar daugiau moderniško monumentalumo. Visas keturkampis granito blokas. Ir tiek. Tokių granito blokų esama ir Helsinkyje. Vienas žuvusiems savanoriams. Kitas – vokiečių kariams, žuvusiems Suomijoje, ją nuo bolševikų beginant. Tie blokai gerai nutašyti, simetriški ir imponuoja. Jie ir Helsinkio centre. Jie pasitaiko ir tolimiausioje Suomijos provincijoje.

Tas rimta ir realu. Kaip ir viskas pas suomių, savo tėvynės gyvenimu besirūpinant.

Tik užrašai ir pavaizduojami bareljefai gal kiek daugiau manieringi. Kad akademiškai ir visai teisingi.

Bet tai jau greičiau bus užnešta iš Švedijos. Visi tie „sustilizavimai“. Kai kur tiesiog gali pamatyti žinomesnių švedų krištolo fabriku figūras. Tarytum stikle būtų išraižytos tos žmonių figūros. Taip ir čia.

Karališkas palocius Budapešte harmoningas. Kontrastas Berlyno baisiajam palociui.

Jei dar Berlyno palocius pamanomas iš oro, tai viduje tikra pabaisa savo blogu skoniu, blogu medžiagos ir spalvų parinkimu. Tikras dabar muziejus tenai. Dar visur raudonas pliušas. Ir marmurai. Labai daug marmuro. To nesuderinto marmuro visi kalnai. Kaip kokia oazė tyruose pamanomiau kurios neramos sielos įruoštas vienas kitas kambarys. Kambarys, pasižymįs savo epochos stiliumi ir rimtas. Tik jų nedaug. Gal tik vienas kitas.

Šiaip jau tyrų tyrai ir beviltiškumas.

It pigaus nikelio ant stalo statomųjų kandeliabrų sidabro kalnai. Ir visas sidabrinis servizas. Bet toks nevykęs ir pigutis. It lombardo vitrinoje išstatyti daiktai, kurių per viešas varžytines nieks nenorėjo nei pirkti... Taip tai būta Berlyne. Gal ten būta kurios dovanos kuria iškilmingesne proga. Tik, atsimenu, tas servizas, man įsimigęs, buvo sustatytas tenai, tame tyliame ir numirusiame palociuje. It ten

tuojau būtų laukiami kurie iškilmingesni svečiai. It jie tuojau užimtų savo vietas...

Patys tarnai, it drovėdamiesi, tik nusišypsodami rodydavo praeiviui šiuos palocius Berlyne. Palubėse marmuro ir pazalatos guzulai. Sidabras nenuskaitomais kandeliabrais ir servizo dalimis. Vis vien, kad tik sidabras būtų! Dar ne per geriausi paveikslai. Be stiliaus.

Turbūt užvis sunkiausia – tai statyti palocius. Kai paprastai yra daug lėšų ir kiekvieną architektorių pagunda ima dribtelėti medžiaga ir pazalata.

Bet pasitaiko ir nusisekusių. Madrido, Stokholmo. Neminint ir Italijos šedevrų. Ir šis šiandie žvalgomas – Budapešto. Šis tai tikrai pasisekęs ir viduje, ir iš oro. Bet ypatingai viduje. Jis tokio lengvo, kokeitiško baroko. Matyti iš karto, ką žmonės norėjo pasakyti.

Privatiškieji karaliui teikiami kambariai palociuje uždaryti, žmonių nelankomi.

Nes tarnas sako: „Pas mus monarchija!“

Tartum čia pat laukiamas tas „monarchas“, kuriam tuojau reikės pavesti iš nauja visus karaliaus privatiškus kambarius. Tuo tarpu, iki karalius įžengs į rūmus, viename rūmų sparne gyvena valstybės regentas, admirolas *Horthy*¹³.

O kai dar gyveno austrų-vengrų karalius, kiek retai jis čia lankydavosi. Pranas Juozapas tik kartą kitą užsukdavo į savo rūmus Budapešte.

Nors, matyti, kiekvienas iš to jų nedažnų „užsikimū“ yra kaip ir įėjęs į vengrų istoriją. Minimos datos, – kokie rautai, kuriomis progomis kas buvo išarta, kaip elgtasi. Žodžiu, visa tai įamžinta.

Kad ir švedų karalius Oskaras savo laiku atsisa-
kęs būtų savo nenoro dažniau užsukti į Kristianiją,
į savo norvegus, – jo nuomone, nesukalbamus žmo-
nes, – gal ir Švedų-Norvegų unijai 1905 metais būtų
nereikėję daryti galo¹⁴.

Bet čia karalius dar mylimas.

Prie Karaliaus rūmų aikštėje Budapešte daug sti-
lingų pastatų. Kad ir skirtingų epochų, ir įvairio-
mis, matyti, paskirtimis jie buvo statyti. Bet tokie
jie reikalingi čia visi ir taip darniai yra sustoję pagal
aikštę.

Seni riteriai ir šalies gynėjai ir čia, Budapešte,
švytuoja savo kardais. Dabar kai kurie iš jų daugiau
ar mažiau į krūmus nustumti ir paslėpti. Matyti,
įgriso sodininkams tas amžinas jų kardų švytavimas.

Alyvų krūmai skaisčiai sužydę.

Duomo bažnyčioje vargonininkas fantazuoja ir
improvizuoja viską, kas tik jam į galvą pakliūva. Visi

tie jo bachai ir bažnytiniai atdūsiai skrenda liūdnai šią valandą aikštėje.

Bažnyčia pavakarės valandą tuščia.

Karaliaus rūmų kiemelyje keičiasi sargyba.

Visi tokie šaunūs vyrai. Kaip sakalai.

Šiai sargybai pagerbti vaikas atiduoda garbę.

Bet rimtai. Savo paties padirbtu mediniu šautuvėliu. Visas išsitempęs ir rimtai žiūrįs į marširuojančius pro jį sargybos kareivius. Tokiais pat rimtais žvilgsniais priimančius ir iš jo pagarbą. Priešakyje einąs karininkas net pagerbia vaiką savo karišku kardu.

Viskas taip rimtai. Drausmingai. Kariškai.

Tarytum pats karalius, o ne gatvės vaikas čia būtų.

Puikūs vyrai. Šauniomis sakalų plunksnomis kepurėse. Visi augaloti, drąsūs ir gerai susiklausę, ir išsimankštinę.

Tas vaikas mane dabar užvis daugiausia įtikina apie vengrų kariškąjį pasiruošimą ir jų norą išspręsti savo politiškas ir teritorialines problemas ginklu.

Būsią karo.

Vengrija nori savo karaliaus ir savo žemių.

Vengrų Parlamento rūmai atrodo kaip kokie charakteringi vargonai savo gotiškomis triūbomis.

Prie pat upės. Pakrantėje. Kaip kokioj Kalkutoj prie pat upės pagodos ir šie vengrų Rūmai palaipsniškai nusileidžia čia į Dunojaus vandenį.

Taip gražiai suderinta upė ir pastatas. O tiltai!

Dar 1222 metais buvo suteikta parlamentui aukštinė bulė, bet jau 1241 sukurtasis parlamentas ir pati valstybė buvo sutriuškinta į Madjariją įsiveržusių mongolų... – pasako man iš banko direktoriaus gautoji informacijos knyga.

Bet dabar čia ramu ir kultūringa. Toji rami upė.

Jei Kaunas, praganęs savo parkus ir naujų neįsteigęs, galėtų prisiminti savo net dvi upes! – maldaujame mes, marieji.

Vengrijos sodžius ir Vengrija.

Gilūs šalia namų grioviai važiuojamuose sodžiuos.

Už griovių per tiltelius vengrų ūkininkų namai.

Kristaus siluetas rudoje skardoje. Burkuoją karveliai. Šimtai pripenėtų galvijų, kuriems reikia duoti kelią ir ilgai laukti, kol jie neskubėdami praeis. Rimto, net rūstaus veido juodais drabužiais sodietės. Tik ne mūsiškės sodietės, bet daugiau savo rimtumu, rytietiškais veidais... Kapelijų duslūs tonai. Tiltų lengvumai per Dunoją. Miesto darnumas.

Tą viską matai, apleisdamas skaisčiąją Vengriją.

ČESKO-SLOVENSKA

Kažkodėl pasieniuose žmonės nemoka kaip reikiant kalbos.

Pasienio gyventojai susikalbėti tarp savęs turi tam šnektą. Primityvišką. Lyg jūreiviai kokie su jų kalba.

Privažiavus naują Vengrijos–Čekoslovakijos sieną, su visais čia tokiais gausingais muitininkais ir „fariziejušais“ tenka kalbėtis: chorvatiškai, vengriškai arba čekiškai. Arba iškart visomis trimis kalbomis. Vokiečių kalba dėl suaugusios kartos patriotiškumo yra išmirusi.

Vieną kartą tai pasiseka geriau, kitą kartą blogiau.

O kalbėti tenka apie pasažieriaus vargus. Čia jau žmonės atsargesni.

Litva. Litva! Na, gerai. Toji Litva mano prietelių akyse vis dažniausiai pavirsta į klausimo ženklą, šauksmininko palydimą. Arba jei ir nieko nesako, tai sunkiai raukšlena kaktas, imdamiesi šį geografišką terminą į savo knygas rašyti.

Lynoja, o mes sau, pasažieriai, slidinėjame Slovakijos ilgame sūrmaišyje iš molio dažniausiai lipdytais keliais.

- Tamstai pasitaikys dar apie porą dešimčių serpantų. Jie blogi. Bet tamsta juos įveiksi.

Kaip pasakoje.

Mane palydi iš Košicės vienas alaus nupurpintas bičiulis. Čekas ar vokiečių. Negi tuoj imsi ir klausiš žmogų? Jie visi alaus yra ragavę.

Tai irgi savo rūšies forpostas, toji Košicė. Tautišku požvilgiu. Kad ir man vos pavyko pasprukti iš jo.

Būtent, kai nakčia, visas nuo lietaus sudrėkęs, pasiekiau šį įstabų miestą, dar vengriškai vadinamą *Kossu*, o vokiškai dėl oficiališkumo *Kashaus*, prie manęs prikibo vienas kažkoks apyjaunis, bet šiaip jau gana drūtas pirklys:

- Tai mašina! - Sudavė man per petį. - Kiek kaštuoja?

Jis džiūgavo.

Žmona, visą laiką snaudusi per ilgą kelionę, atsibudusi nesuprato, kas čia per pirklybos.

Abu nuraminau:

- Neparduodama!

Atrodė, it jis būtų laukęs manęs čia. It koks arklių pirklys, arkliui į dantis žiūrėdamas, taip ir jis „neat-

stojo“ nuo mano mašinos. Šitokiam pirkliui mane užpuolus, žmona tik juokėsi iš manęs. Matyti, čia būta linksmo miesto. Juk tai būta vidunakčio.

- Kiek? Kiek jėgų? Kas čia per numeris?

- Ar pirksite?

- Ne!

Ir net naktį, iš kažkur staiga atsiradusių sėbrų lydimas, jis sekė mane visur. Ir į *portier*, ir į viešbučio prieškambarį, ir į kiemą. Kiemą, pavadintą skaisčiu vardu: garažas. Tik vėjai švilpia per nesuleistas ir patriušusias senų vartų lentas. Šio kiemo kampe starkt jau mano pirklys kaip ištikimasis mano Mefisto.

O gal čia tokia mada, peržengus vengrų sieną, tuojau sakyti savo automobilių kainas. Ir gal juos atperka čia geromis sąlygomis. Visko galima buvo pamatyti, susidūrus su tokiu organizuotu pirkliškumu.

Kaip senais laikais atvažiavus su arkliais į kokius Kėdainius. Dar miestelio sienos neprivažiavus, tuoj vežimą ir arklius apstoja pirkliai. Plėšte išplėšia iš pakinktų. Nė pajudėti per žmones negalima. Kartais taip ir numaudavo arklį.

- Kiek?

- Kas - „kiek“?

- Kurios markės?
- Kiek literių per valandą?
- Ar iš toli?
- Ak, Lietuva! Tai prie Kaukazo sienų.
- Ir jis turįs Lietuvoje giminių. Saltzburgai, gal girdėjote?
- Jei daryti, tai daryti greitai... Ar galima pavažiuoti juo ir pažiūrėti, kaip jis iš tikrųjų veikia? Bet ne vien iš žodžių.
- Ar grynais mokėtas? Ar į skolą pirktas? Kurio-
mis sąlygomis jis galėtų būti dabar parduotas?
- Kai man įgriso, aš jį trečią kartą paklausiau:
- Ar tamsta pirksi?
- Ne!
- Bet nuo automobilio jis nenorėjo atitolti.
- Vieną kartą nusprukęs, bimbteležo sirena, be reikalo nugąsdinęs stovinčius arčiau automobilio du vaiku.
- Šiaip mano pirklys buvo rimtos povyzos.
- Aš net bijojau, kad jis neišimtų čekio. Ir, jį kišdamas man į rankas, pasakytų:
- Te! Imkis tamsta. Man gana įgriso vozotis dėl jos. Tamsta džiaukis gavęs šiais laikais tokią kainą. Pinigai niekur nesimėto. Pinigą reikia mokėti šiais laikais uždirbti.

Ko jis norėjo, šis žmogus, iš manęs?

Miniai, matyti, jis didžiai patiko, šis įgimtas agitatorius. Jis, atrodo, viską galėjo ir viską žinojo. Tokių žmonių minia yra reikalinga.

Protarpiais man net ėmė atrodyti, ar tik šis žmogus kurios apgaulės būdu nenori išveržti iš manęs mašinos... kaip su tais Kėdainiais.

Aš darausi didžiai atsargus.

Ir mano automobilis nervinosi. Kaip žinoma, automobiliai turi sielą. Jis buvo irgi nepatenkintas šių žmonių poelgiu. Toks per naktį kieme įdrėkęs. Purvinas ligi ausų. Užmerktomis nuo purvo akimis. Dabar per padžiūvusius šonus braižomu purvu. Amžinam atminimui vaikėzai ėmė badyti jį į pašones ir savo murzinais pirštais inicialus vedžioti liakuose.

Jei mano automobilis būtų arklys ir gyvas sutvėrimas, jis tikriausiai šoktelėtų staiga ir spirtelėtų savo kankintojams į jų užpakalius. Ar griebtelėtų dantimis, įsikibęs į jų nerimtai pasiūtus, vatos prigrūstais pečiais, švarkelius.

Bet jis buvo tik nervingas modernišką padaras. Ir susivaldęs.

Žmogus vėl buvo kažkur dingęs. Pagaliau! Aš ir nepastebėjau. Palikęs apkvaišusią minią jai pačiai stovėti.

Jau patogutėliai sėdėdamas su savo žmona automobilyje, pro automobilio veidrodį matau, kad šis žmogus vejasi mane, dargi savo sėbru už rankelės vedinas. Paspaudžiu gazą. Žinoma, už benziną užsi-mokėjęs ir nepasilikęs skolingas šiam įkyriam mies-tui. Nuvažiavau. Miniai reiškiant nepasitenkinimą ir jai išsisklaidant.

Pirkėjas bėgo paskui mudu.

Įdomu veidrodėlyje stebėti. Toks jis į pečius susi-metęs. Net imponantiškas. Jau lašiniukais iš gyve-nimo patogumėlio imąs apsikrauti. Ir toks gana inte-ligentiškas atrodė.

Man liko jis paslaptis. Gal buvo tiek susižavė-jęs, kad linkęs buvo pats pirkti sau mašiną. Ar savo žmonai. Dėl jos ištikimybės ir jos simpatišku akių. Ar pirkti kuriam vietos „gubernatoriui“, mašinos reikalingam. Dabar drauge su pirkliu pasiuntusiam savo ištikimą tarną naujos mašinos pažiūrėti. Kas jis toks? Arba žmogus ėjo komerciškas pamokas.

Aš jam pamojau ranka. Bet greit šiuos įspūdžius išdildė kelionė.

Automobilis šliaužė moliu.

Atsiprašant už išsireiškimą, – kaip paslydusi kokia karvė. Automobilis irgi šliaužė savo guminiiais puspadžiais kaip tinkamas. Nei jį suvaldyti, nei jį

paraginti. Kartais savo sunkiu pirmgaliu stengėsi pasiekti molėtos „serpantos“ krantą ir pažiūrėti, kas ten dedasi apačioje.

Visai kaip pavasario patišusiais keliais kurios Dubysos krantais. Kai visi žmonės iš vežimų išlipa. O vežime kuri dėl senatvės palikta senutė šaukia: „Bijau!“ Ir, pusiau atsistojusi vežime, stengiasi „išlipti“. Kol nešūkteli į ją už rodiklio laiką vežimą bernas. Ir pats kovojas su likimu, kuris jį gali tuoj su visomis milinėmis paglemžti po ratais ar perblokšti į akmenėtą griovį. Vežimas trata kaip patrankos.

Boba, kelyje pasitaikiusio aukštesnio akmens išmesta du metru į aukštį, to pat akmens pasodinama ir dribtelėjama į sėdynę. Ant kiaušinių ir kitų į miestą vežamų parduoti žemės ūkio produktų. Kašutė su produktais per tuos staigumus ir pati bus patogutėliai užšokusi ant sėdynės. Žemės ūkio produktai per tą staigumą kiek įgadinti.

Bernas, įsikibęs į rodiklį kaip vyras ir jo aukštai į viršų išmestas, šaukia:

- Ko čia vis „bijau“, sena būdama! Ar nematai, kad vežimas laikomas?

- Laikomas. Toks man čia ir laikikas. Kai vežimas vienas nuriedės į pakalnę. Anei išpažinties neteks paskutinį kartą prieiti...

Vežimo stabdį atstojęs bernas visomis savo ber-
niškomis strėnomis iš nauja užgula rodiklį. Rodi-
klis sutvaksi lig pat žemės. Vadinas, rodiklis berno
atspaustas. Triumfas. Arkliai tik švytuliuoja savo
arkliškom galvom. Vežimas atstatytas į vėžes.
Patrankos rieda pakalnėn, daužydamas savo gele-
žimis nunuogintus ir vis vidurkelyje kyšančius akme-
nis.

Paupyje susirenka visi pakalniukais šokinėję pasa-
žieriai. Jaunimas. Ir nuo vežimo išgąščio, o kartais ir
mirties išgąščio nepriklausomi žmonės. Esama drą-
suolių, kurie liekasi vežime. Ko toji jaunatvė neprasi-
mano! Visi sėdasi dabar į vežimą. Juokiasi iš „miru-
sios“ bobutės. Ar apypilnės dėdienės, kuriai sunku
eiti kalnais. Visi įsispraudžia patogutėliai į vežimą.
Negi brisi pėsčias per upę pavasario ką tik išneštais
ledais... Vėl baimė visiems, upės sriauniam vande-
niui imant semti stipinus, stebules, dugninę, dobi-
lus, arkliams padėtus miestelyje sušerti. Ir pakeliant
vandeniui kašutę su kiaušiniais ir kitais į žemės ūkio
produktais į viršų ir jos ko tik neišnešant į vandenį...

It koks supavasariėjusio upelio dievas, savo mau-
ruotą barzdą iškišęs ir savo žaliomis, gašliomis,
pavasariškų šposų ištroškusiomis akimis žiūrįs į
žmones. Ir iš po vežimo ištiestomis savo nuo van-

dens ir amžino nedarbo suliesėjusiomis rankomis kelia vežimą į aukštį. Ir tempia šposininkas bobutės kašutę, ėmusią ne juokais plaukti vežime, laukan.

- Štai! Nedorėli. Dar man daiktus paskandins.

Kalbasi bobutė su nežinomuoju pavasario šposininku.

Kašutė - gyvybės prasmė.

- Ai-jėjė-ai! - jaunamartiškai klykia jaunesnės vežimo damos, kai vanduo ima semti jų kaliošus ir dar aukščiau, kur prasideda raudonų marškonių, namie suveltų kojinių sritis. Juokavimui pavasario upių šposininkui ir jo užsimojimams nėra galo.

Bet, tam pat upių dievui padedant ir pasigailėjus, žemdirbiškių žmonių vežimas jo išblyškusiomis ir vis dėlto dikčiai stipriomis rankomis, - su šieniu, ryšuliais ir gyvų žmonių įtalpa, - išnešamas į krantą. Arkliai išplukdina vežimą. Stuktelėdami jį kur į kyšantį vagoje kaip koki apipuvusį senio dantį vienišą akmenį, dabar apsemtą ir nematomą. Ir ko tik gyvają vežimo įtalpą į pavasaringo šalto vandens srovę neišversdami.

- Čia kaip tik užpernai prigėrė NN. Nunešė srovė su arkliais. Nė lavono nerado. Turbūt išplovė tik Prūsijoje, - ramina damas vežėjas.

Upė šniokščia neprietelingai. Tiktai kur iškišdami savo balzganus gaurus, žilvičiai pasipurto jais pagal srovę, lyg to vandens šposininko norėdami išsižadėti. Dangus kai kuriais kampeliais nudažytas truputį melsvesnėmis dėmelėmis.

Arkliai sušlapę purtosi.

- Tai tau, sako, pervažiuosim... Ko nepaskandino, - šaukia moteriškas elementas.

- Gyvulį kankina!

Dabar moterys ima viršų. Purtoni kaip vištelės.

Vežėjas, savo nenudildoma, iš senelių paveldėta miline, saulės kiek įkaitinta per pečius ir nugarą, sako:

- Mieste apdžiūsime.

Nors to „miesto“ gal koks trisdešimt trobų.

Likimo žmogus - darbą dirbant, jam būtų miela ir mirti.

Jis nėra išleidęs vadžių iš rankų ir kad ir pačiu pavojinguoju per upę kėlimosi metu davė balsą ir patempė vadžiomis: „Alioj! Arkliukai. E!“ It tai būtų smagiausias žemės keliukas, o ne pavasario kriokliai.

Jo balsą visi juk girdėjo? Ar ne?

Taip reikia darbą dirbti. Ir taip reikia mokėti gyvenimą gyventi.

- O vis dėlto to paskenduolio arklius upė išplovė jau Nemune. O žmogaus nerado...

Miestelyje dėl išsilydymo proceso keliauninkai išmeta po lašelį. Nors dar ir prieš sumą. Nors dar kaip ir ankstybas būtų laikas.

Bet toks reikalas.

Bet ten, svajojamoje Lietuvoje, tuomet buvo akmens ir pakalnių žvyro kalnai. Ne molynė, kaip čia.

Lengvai galima suprasti, kad čia visą laiką kalbėta apie jaunystės keliones. Tai tokie buvo klasiški metodai persikėlimo per Lietuvos upes. Dabar paardyti kiek moderniškų tiltų. Tąsyk buvo sportsmeniška.

Tuomet viskas buvo nugalima. Užtai dabar ir nežinai, kaip elgtis su modernišku automobiliu, įklimpusiu savo pirmgaliu į Slovakijos molį. Nė ištraukti jo nėra kaip iš molio. Tik tiek jis žino – šliūžtelėti.

Prasilenkti tuose skardynų keliokščiuose, eglių apželtų, nėra kaip. Ypač per staigesnį girių kelio užsisukimą nėra kaip sekti kelio. Privažiavus tokį vingį, tenka stabdyti mašiną ir kelissyk pirmyn atgal malti žvyrą ir molį. Kol ilgą savo mašiną gauni ištiesti kiek išilgai ir nuriedėti ja nuo krantų į apačią.

Kai patinki važiuotą ūkininką, tai blogiau. Stabdyk prie velėnėlės, ant pat kranto. Kol jaučiau nužingsniuoja. Kai vežami rąstai, tai dar blogiau. Per to užsisukimo staigumą gali trinktelėti toks rąstas kyšuoelis mašiną ir nušluoti ją į krioklio pavasariškąją sąšlavyną. Kaip ne visai čia pritinkantį ir ūkininkams visai nereikalingą daiktą.

Aš matau, kad čia nuo kalnelių ūkininkai išlipa iš savo vežimų. Ir tik drąsesni žmonės ar senesni, kurie negali tokiu keliu paeiti, lieka vežime sėdėti.

Kaip Lietuvoje anais laikais.

Pakelėmis daug kelių rodančių lentų. Tik visiškai neišskaitomų.

Daug baronų, volteriškai tariant, tam-tam-broken, dorfu-thalių įkurtų pilių. Tik nežinia, kieno dabar valdomų.

Pilys sunkios. Rūsčios. Lyg ir su neapykanta žiūrincios iš savo pilkų pastatų blizgančių langų stiklais. Rėmai tokie maži. Bet tuomet žmonėms per daug didelių langų ir nereikėjo. Bet tik atsišaudyti nuo priešo.

Kelias jau pamanomesnis. Matyti, įsisukama vėl į pačią kultūrą.

O benzinas Čekoslovakijoje parduodamas vis maišytas. Spiritu ar kuo pamieštas. Gryno negalima

gauti. Jei kur parduodamas „grynas“, tai apgaulė. Visoje šalyje benzinas turi būti atskiestas šalyje gamintu spiritu.

Kaip pasigėręs svirduliuoja automobilis, gryno benzino negaudamas.

Kai pakeliui prireikė man pašto ženklų, nubėgau į vieno viešbutuko *portier* jų nusipirkti. Žmogus neišsimiegojęs.

Dar paklausiau: „Kas čia ant šito pašto ženklo?“

Mat būta kažkieno pažįstamo portreto. Ar ne paties Masaryko¹⁵.

Portlier apsimeta neišgirdęs mano klausimo. Ar nesuprantas. Labai užimtas su publika ir mano jam įteiktus grašius skaito.

Nedidelio, matyti, tai būta patrioto.

Mano albanas, viešbučio ir panelių savininkas *Durazzo*, kad čia būtų, jis viską man išaiškintų. Bet užtai mano *portier* gražiai pasikalba su žmonėmis vengriškai. Nors kalbasi ir čekiškai. Bet daugiau – vengriškai.

– Ar daug čia kalba vengriškai?

– Daug kalba ir čekiškai, – atsako diplomatiškai.

Matyti, daug ko bus gyvenimo ar vietos vyriausybės pamokytas. Šitas gal ir simpatiškas, ir visai apolitiškas pilietis.

Policininkas aikštėje – tai jau grynai čekišškai kalba.

Paleidus radiją ir užmiršus ją uždaryti miestelyje benzinau beimant, apie automobilį susigrūdo žmonių.

Policininkas, stovįs kelių kryžkelėje, šaukiasi iš tolo ir masina mane savo ilgu policišku pirštu.

– Kodėl žmonės?

– Radijas.

Iš kur aš?

Iš Lietuvos.

– Lietuva! Tai juk Rasėja, – visas nušvinta žmogus, lyg gerą ir jaukų sapną prisiminęs.

Aš nustebčiau, jei būtų kitaip. Juk Slovakija taip toli nuo Lietuvos.

Mes išsiskiriame draugais.

Jis pats daugiau nustemba mane čia pamatęs. Jam atrodo Lietuva kažkur slavizmo širdyje, Rusijos užliūliuota. Didžiai čia yra imponavusi, matyti, Rusija.

Nors ir kryžkelėje pastatytas susisiekimui reguliuoti, jis nėra praleidęs dar nė vienos jo pareguliuotos mašinos. Jis turi laiko susimąstyti ir pasvarstyti apie naujus šalies ir kitokius gyvenimiškus reiškinius.

Kaip moderniškumo pašautas žmogus ir pats interesojušis automobilizmu, jis ilgai ir įkyriai ima aiškinti sumaišyto su spiritu benzino privalumas. Prieš grynąjį.

Čia, matyti, žydų karalija. Be čekų ir vengrų.

Dar tokiam tolimame nuo Vengrijos užkampyje kaip *Levoca* pastebėjau ant sienos kabantį „Magyar Ujság“ laikraštį.

O vietiniai bajorai restorane kalbėjo vokiškai.

Seni geri laikai.

Nors restoranas tokiu blogu valgiu ir šmalcu pakvipęs. Kaip ir visur buvusios Austrovengrijos pakraščiuose. Kad ir negalėjo senoji Austrovengrija su savim išsinešti tų lajų kvapų.

Panašiai pirmiau buvo Rygoje senesniuose viešbučiuose. Dabar, regis, latviai jau bus pravėdinę tuos savo viešbučius.

Šioji viešbutnyčia senų senais, vos aprėpiamo storumo mūrais. Bet dabar ji sumoderninta. Ji, be ko kita, pardavinėja benzina. Ji pirma apsiėmė parduoti man tikrai g r y n ą mano sušalusiam nuo nenustojamo lietaus automobiliui benzina. „Bravo! – sušukau. – Pagaliau!“

Nors vėliau pasirodė, kad tai būta sumaišyto.

Bet žmogui čia penas dar blogesnis negu mašiniai.

Nors jokių pretenzijų į pastogę ar į mitalą niekuomet ir neturėdavau. Kilnios fantazijos vedamas, daugiausia gali žmogus paprašyti prie kavos šoferiško konjako stikliuką.

Tai žmogui reikalinga kelionėje.

Kažkoks čia vokiečių virtuvės sugadintas valgis. Ir savasis dar neišrastas.

Tas lajus! Slidinėjas terloje puspadis. Konkursinio raumeningumo mėsa. Su obligatoriškai tarno įkišamais pirštais į sriubą. Valgių sąrašą, padėtą ant stalo, studijuoja tik musės.

Nors ir čia esama žmonėse tam tikrų pretenzijų. Sunkūs senoviško sidabro peiliai. Tam tikras ištaigingumas. Matyti, kažkas dar čia yra užsilikę „nuo seniau“. Ir tas, matyti, šieandie labiausiai mane vokiškai kalbinantiems bajorams patinka. Toji bravūriška senovė.

Ne! Kaip nusistovėjusių pažiūrų žmogus ir gyvenimą kiek pažinęs, aš reikalauju tautinės virtuvės. Grynai kaimiškos, kurioje atsispindi žmonių siela. Nereikia senovės sidabrinių šaukštų ir *menu*⁴⁷ kortelės. Bet sočiau pavalgyti. Lietuviškai! Taip, kaip valgo žmonės mūsų inteligentų klubuose provinci-

⁴⁷ Menu (*pranc.*).

joje. Puodą užgulęs ir visai nosim į sriubą sulindęs, gali gerą pusvalandį eksploatuoti riebius barščius. Kita ranka laikydamas paskutinių naujienų laikraštį.

Užtai ir laikraščiai leidžiami pas mus apie vidurdienį. Kada reikia valgyti pietus.

Važiuojam.

Slovakijos miesteliuose sau žąsutės grūrinėja – giru, giru. O kelyje molio preparato esama ir tirštesnio, ir giliau į kelią įsmigusio. Net motoras dainuoja, norėdamas išplėsti į masę beklimpstančius tekinius. Tik be reikalo didesniu smarkumu sukasi tekiniai molyje. Net zimbia.

Pasitaikydavo ir didesnių kalnų. Raudonų, gryno molio. Patižusiais, siaurutėliais, jokių būdu automobilizmui nepritaikintais keliais. Tik žabarams iš kalnų vežioti.

Automobilių čia kaip ir nepastebėdavau. Žmonių čia esama malonių. Vis aiškindavo man kelius: nuo to kaimo ligi ano. Nes lentgaliai su parašais dažniausiai nublukę, neišskaitomi. O jei esama kur padoresnio parašo keliui nurodyti, tai jis toks tautiškom spalvom išmargintas stulpas. Tiek jame parašų, nurodančių šalį, provinciją, apskritį ir tik pagaliau – reikiamą miestelį. Tai geriau pasiklausti žmonių.

Beveik kaip pas mus kai kur – milžiniškos lentos (medis pigus!) su „gubernijų“, apskričių ir kitokia velniava. Jei jos neaptriušo dar kur. Mums, moderniškiesiems žmonėms, automobilizmu interesuojantiems, reikalingi trumpi ir ryškūs vietovardžių parašai. Taip ar ne! Geriausia kaip Italijoje.

Dar mums, šoferuojantiems, geriau būtų – naktimis pažibinami.

Girgždančiais suolais „bavarijos“. Su itin retais svečiais jose ir pustuštės. Viena ilgai gatve miesčiukai.

Slovakijoje dar daugiau negu kitur mėgsta puošti ūkininkės tautiškais skaisčiais drabužiais.

Net arkliai ir vežimai išpuošti. Gėlių ir girliandų nusmaigstyti. Matyti, vienoje bažnytelėje pakeleje būta vestuvininkų. Joje mudu su žmonele sustojova apsidairyti.

Visur dar gana primityviški keliai. Ir savo primityviškumu užvis simpatiški. Primeną vis prieškarinę laimingą Lietuvą su jos bažnytkaimiais.

Senovės dūminės, ypatingai originalios konstrukcijos trobos, kad ir miesteliuose. Kad ir šiais laikais jos dar nėra pasikeitusios.

O horizonte, romantiškoje kalnų perspektyvoje, paprastai vis vienas, visą apylinkę bevaldąs viduramžių palocius.

Apačioje ūkininkai slovakai, savo skaisčiai išsiuvinėtais sijonais ir kelnėmis, alutį sau aludėse geria.

Būta čia istorijos. Gal kiek panašios į mūsų. Nors ir čia žmonėmis, matyti, maža kas tesirūpino. Vis kažkokie giliu atdūsiu žemaičiai.

Pasitaiko pilių tarp krioklių ir upių. Varnėnų telankomų ir gyvenamų dabar. Aukštuose atšlaituose, sunkiai prieinamų. Žodžiu, kaip geroje, gražioje senovės graviūrose. Bet užtai dabar dažniausiai čia jų griuvėsiai.

Bet romantiška.

Nenoromis apstabdai mašiną ir valandėlę pasvarstai šių apylinkių skaisčių praeitį. Ir kaip čia būta, ir kaip čia gyventa.

Graži ta Slovakija prie pat Tatrų papėdės. Gražia augmenija. Kalnai. Kai kur mineralinių vandenių kurortai. Kitur – kasyklos. Bet visur pakelėje eksploatuojamais kalnais ir dirbtuvėmis.

Nors po tuo pačiu dangum ir tomis pačiomis sąlygomis augo čekai, svetimųjų globojami, bet jie man atrodo visiškai kitokie negu jų broliai slovakai.

Žvilgteri į juos, kad ir į provincijos žmones, visi tie čekai tokie riebuiliai, daugiau pasitikį savimi ir gal daugiau apie save galvoją. Nors irgi – nuoširdūs ir darbštūs. Taip pat pas čekus mažiau pasitaiko girių ar neapdirbtų laukų. Laukų plotai vis sudėstyti skaisčiais kilimais. Tais žaliais ir gelsvais kilimais užkloti ir nugramdyti kalnai ir lygumos. Nė vieno nereikalingo medelio. Ant kalnų lygu. Švaru. Per tiek laiko ir amžių laukai išžiūrėti. Tai taip atrodo Čekijoje peizažas. Slovakijoje margiau. Ir girios dar visur pasišiaušusios. Ir keliai sunkiau pavažiuojami. Kaip ir maloniau.

Pravažiuojant pro Cešiną, lenkiškai – *Cieszyn*, žmonės atsako lenkiškai. Kad ir pasisaugodami kiek iš pradžių. Bet, pamatę, kad esama svetimšalio, tuojau išsikalba.

Visur milžiniška pramonė. O visur ji dabar iš austrų nualintų paveldėta.

„Moravska Ostrava“ zimbija jazzų orkestrai. Ir žmonės čia duoda tuos jazzus, visi suplukę. Jie giriasi, kad čia esama linksmojo mažučio Paryžiaus. Bet ryt iš ryto šitame perdėm europiškame mieste prasideda kasyklų darbas ir viskas, kas su tokiau darbu susiję.

Vėl kultūriškoji provincija.

Skaitau mano kelionėje neišsvengiamą Tarptautinės automobilių sąjungos išleistą atlasą ir klausiu, nuo knygos akių nenutraukdamas:

- Ar toli dar iki Šumperko?

- Atsiprašau, tamsta turbūt manai *Schönberg*?

- Atsiprašau. Aš manau - *Schönberg*.

Tik tuomet žmogus man atsako.

- O to *Hradec Královy*, ar tai esama didelio miesto? Ar galima ten pavalgyti?

- Tamsta daug geriau pavalgysi *Schönberge*. Ar - *Brunntal*. Virtuvė čia vokiška!

- O ten?

Jis pasitikėjo, matyti, manim.

Iš tiesų viskas čia švaručiuoka ir vokiška. It išdul-kinta. *Gasthaus. Arbeiterkonsumverein. Gefrorenes*⁴⁸. Slovakiško tipo senoviškų namų čia nematyti. Čia pastovesni, mūriniai. Žinoma, visi švarutėliai. Ir tie mediniai namai plačiu stogu patogūs.

O mūrinių didesnių pastatų tarplangėse ištapyti per visą sieną šventieji. Dažniausiai Motina Švenčiausioji, laiminanti šių namų gyventojus ir visus, kas pro juos praeis. Ir šiuos skaisčius, dabar sužy-dusius laukus. Ir tas tiek gražiai įdirbtas dirvas.

⁴⁸ Viešbutis. Darbininkų kooperatyvas. Ledai (vok.).

Schönberge jau nebesakomas austriškasis *küss die Hand*, kurį teko patirti ir Balkanuose, ir kitur kur senojoje Austrovengrijoje. Čia sako žmonės *Kompliments*.

Šiaip perdėm vokiškumas. O dabar kaip ir koks užsispyrimas. Kur gyventojai mišresni, ten jau du parašai. Pavyzdžiui, rašoma: *Denátská zmarzlina – Venetianisches Gefrorenes*⁴⁹.

Zmarzlina ar *Gefrorenes*, pagal savo politiską įsitikinimą.

Palyginti tiek nedaug šiandie pravažiuota, o kiek kalbų įvairiausių. Tiek nesuderinamų tautinių interesų ir skirtingų aspiracijų. Vengrai, slovakai, čekai, lenkai, vokiečiai. Vis tame pačiame maiše, tame pačiame garde. Toje pačioje valstybėje. Tik Jungtinės Europos Valstybės galėtų čia padėti.

Retai kur kitur patinkamais reginiais šis vokiečių kraštas.

Eglynų naują kalnai. Romantiški senoviški skardai. Kalnai lietuvininko akiai tokie malonūs, be tų neįprastų jam sniego viršūnių. Bet ganėtiniai originalūs ir ganėtinai aukšti. Veik mūsų idealas.

⁴⁹ Venecijos ledai (ček. ir vok.).

Turtingi ūkiai. Švara. Kai kur prie gražutėlių ir dorai prižiūrimų asfalto kelių kryžius ar koplytėlė. Tokia visai raseiniška, mūsiškė. Kas daugiausia mane stebina tokioje koplytėlėje – visiškai kaip pas mus rūpintojėlis. Mūsų tipo. Toks pats liūdnas ir taip pat ant vieno kelio pasirėmęs ir galvojęs apie šių gražių pakalnių žmones. It iš Žemaitijos jis būtų čia atkeltas.

Tie tautiški pradmens labai keistas daiktas.

Kai norime pasirodyti esą tikri vyrai ir grynai lietuvininkai, tai pasirenkame tautišką kaklaryšį. Namie austą, šilkų gijų atpintą. Dažniausiai tokį margą, kad su jokiais drabužiais nesuderinama.

Ar būtinai tempiame kokią „juostą“ ir kryžiukais išmargintą briauną į pačias namų paskraiges. Tai atrodo mums itin prasminga ir gražu kokiais „lietuviško“ stiliaus metmenai išausti. Bet, gerbiamieji, tokiais raštais, o gal dar už mus „lietuviškesniais“, mokslininkai bus susiinteresavę ir kitose šalyse, kad ir Ukrainoje. Mūsų kryžiukai ir karbukai tikriausiai skaptuojami taip pat ir eskimų Grenlandijoje. Tautiškumo pradmens dažnai gali mus užvilti.

Ir mūsų ponių tautiški rūbai, dažnai jais kokią rumbą bešokant, atrodo daugiau originalu, gal pikantiška, negu gražu. Nors iš esmės, žinoma, tai

dalyko nepakeičia. Juk mūsų ponių esama tokių gražių!

Praha atrodo tokia turtinga. Visais tais savo barokiniais namais, tiltais ir savo apskritiniais kampais ir guzulais.

Tokie pat atrodo ir žmonės.

Apskritiniai kaip riestainiai. Daugiausia čia turima omenyje „tikruosius“ čekus.

Pastovūs, savimi pasitikį. Ir kažkaip, man atrodo, ne visai dar sučekėję. Lyg esama ir žmonėse, ir mieste dar kažkokio paveldėjimo. Su tuo buvusiu Bohemijos muziejum pryšakyje. Į kurią dabar suvelkami greitomis iš bronzos atliedinti žymesnybių biustai. Drauge į šį tiek seną muziejų sunešami tų pat žymesnybių raštai ir laiškai. Dabar tai vadinama čekišku panteonu.

Stovi Komenskio¹⁶, Smetanos¹⁷ ir kitų statulos tarp seniau užsilikusių čia, kaip paprastai, vokiečių dorai sutvarkytų mineralogijos ir kitokių Bohemijos gamtos kolekcijų.

Apskritainis toks miestas su visais tais knedeliais, riebiais valgiais ir riebiu alum virtuvėse ir gana apetitiškomis ciocėmis.

Hradčanas, jau kelintą kartą jį žiūrint, gražus. Ramus, susikaupęs.

Bet toks, deja, irgi „nečekiškas“. Dabar smarkiai restauruojamas, pietišškai gaivinamas. It toji senovė būtų išvelkama už ausų aiškumon. Senovės, svetimų ponų daryta, dabar apčekinama.

Toks pat apyriebiu arkliu Jurgis. Arkliu, net piestu negalinčiu pašokti ir vardan skaisčiosios Damos smako kaip reikiant nusmeigti. Smakui dabar teška vanduo iš nasrų fontano pavidalu. Krykštaujama, kad čekų priešas nugalėtas.

Tai svarbu čekų biurgeriui čia nedarbo dienomis užėti. Jam užimti ir patriotizmo jam parodyti.

Nors šiaip jau gražioje akmenų išgrįstoje aikštėje šis čekų statytas paminklas tikrai architektoniškai darniai susilieja su aplinkuma. Gražus senos pilies kiemas.

Čia, kaip ir visoj Čekijoje, gražu, pastovu, sotu. Kaip ir koks nesiblašymo pavyzdys. Kaip ir pats čia gyvenęs Massarykas – pasaulio ir vietos žmonių sąmonėje toks pat pastovumo reiškiny.

Ir Prahos mieste šiandie tvarkinga, gražu. Ir kiek tvanku.

- Kur čia esama senosios žydų sinagogos?

Du jaunikiai studentai imasi aiškinti metodiškai ir ilgai, kaip rasti vingių vingiuose sinagogą. Paga-

liau pamatę, kad iš to aiškinimo vis vien nieko gera neišeis, patys imasi vesti.

Pamatęs kartą Amsterdame tokius tipingus tenykščio geto pastatus ir senas, nebenaudojamas ir tarp moderniškų dangoraižių išsilikusias tokias charakteringas kapines, noriu palyginti jas su Prahos. Kur, sakoma, jų esama irgi labai senų. Ir – Golemo rezidencijos¹⁸ pažiūrėti.

Užuot įprasto laikrodžio ciferblato pamatęs ant vietos sinagogos laikrodį su žydų ženklu, sušunku:

– *Mogendovid?*⁵⁰

– Tamsta žydas?

– Ne!

– Bet tamsta žinai, kas „*mogendovid*“.

– Et! – pasididžiuoju. – Mes – lietuviai.

O laikrodžio rodyklės sukasi atžagariai.

Studentų, pasirodo, esama žydų, kaip tik draugaujančių Prahos universitete su lietuviais studentais.

Mano gražiai išauklėti ir simpatiški palydovai sukibo parodyti viską. Ir paties Prahos *getto* visą

⁵⁰ D o v y d o s k y d a s – žydų tautinis ženklas šešiakampės žvaigždės formos.

cimusą. Bet kai priėjome, – ničnieko. Viskas šian-
die uždaryta.

Prie senosios simboliškos ir į žemę seniai sulin-
dusios sinagogos paūksmėje sėdi sinagogos prie-
vaizdas.

Mėgsta, matyti, žmogus patogumą. Išsinešęs
lenktą vienišką kėdę gatvėn, kadangi šandie ypa-
tingai tvanki pavakarė mieste. Ir priegalvėlis čia pat
sėdynėje. Ir keli šakų lapai viršum galvos palinguoti
ir sudaryti vėsumo iliuzijai.

– Sinagogą jūs norite pamatyti? Kapines? *Getto?*
Gerai. Jūs viską pamatysite. – Majestotišku gestu
sinagogos sargas atbloškia mane ir studentus į šalį.
Tinkamai perspektyvai sudaryti. Studentai, kaip
daugiau nereikalingi, dingsta.

Gidas man aiškina ir nuolat profesoriaus tonu
klausia mane, ar aš suprantu. „*Warten Sie, bitte!*“⁵¹ –
nuolat ieškodamas didesnės aikštės, reikalingos ste-
bėjimui, ir mane pastatęs kur pačiame patvoryje.
Jo viena akis kataraktuota. Tokia pat atrodo „kata-
raktuota“ ir alkūnė. Lopų lopyta ir nudėvėta. Bet
niekas negalėtų pasakyti, kad jis neiškilingas ar
neimponuojas. Laike teoretinės profesoriaus pas-

⁵¹ Prašom palaukti! (vok.).

kaitos aš per trumpą valandą buvau visai apsipratęs ir imąs susigyventi su visais tais tiek šildančiais žydiško gyvenimo teigiamumais. Būtent – susišėlimas, susižinojimas, drausmė, neištižimas. Malda. Užtai aš jam pasakiau:

- O dabar į sinagogą! Į vidų.

- Uždaryta.

- Na, tai į *getto* muziejų.

- Uždarytas.

- Tamsta negali atidaryti?

- Ne!

- Tikrai? Ką tai reiškia?

- Kad aš galėčiau... – Jis nusišypso melancholiškai. It norėdamas pasakyti – seniai seniai būčiau milijonierius.

- Kapinės?

- Uždaros.

Į gido delną nukrito kelios čekiškos kronos.

„*Ergo!*“ – smarkiai šūktelėjau, eidamas prahišku bruku.

Žydai senovėje čia turėjo komuną savarankišką. Savo miesto valdybą ir savo burmistrą. O už pasipriešinimą švedams prie tilto, švedams apgulus Prahą, žydų bendrijai buvo leista už drąsą įterpti į

žydišką ženklą dar švedų kepurės atvaizdą. Tokia ir liko čia nusistovėjusi šita heraldika.

Tik stebėtis tenka, kur pakliuvo ta švedų kepurė. Aš nė nežinojau, kad švedams buvo prireikę pulti Prahos tiltą ir tvoktis čia su žydais.

O laikrodžio ciferblatas sukasi čia atžagariai...

Visos Čekijos vietos – laukai, kaimai, miesteliai – imponuoja savo kultūriškumu, jų geru išžiūrėjimu, turtingumu. Kultūros pilnatis visur.

Kai pirmą kartą pro Čekiją traukiniu važiauvau – tai buvo pačios rugiapjūtės metu, – be tos materialinės kultūros, Čekija atrodė man turinti ir daug poezijos šalis. Išžiūrėtų laukų poezijos. Daug skaidrumo, spalvų, saulės. Ir užvis daugiausia saulės. It viskas joje tirptų. Ir mėlynos rugiagėlės, ir rugių gubos, ir įsiskaidrinusių čekių skruostai. Kaip gėlės. Rugiagėlių ir varpų vainikai ant auksinių, degančių, iš tikrų aukso virbų padarytų plaukų.

Tai jau buvo tikras Levickis, žymiausias čekų grafikas. Pas jį gal dar kaitriau atrodė ta rugiapjūtė. Gubos. Saulės spinduliai. Krūtys. Meniška traktuojama gyvenimo sulčių pertekusi sodietė. Iš tikrųjų tokia, kaip jinai atrodo.

Skaistūs upeliokščiai.

Darbininkai.

Derlios dirvos su javais, veržiančiais iš dirvų ir tirstai po dalgiu gulančiais.

Žaliais gojeliais tarp dirvų.

Taip ir norėtum, kad tat viskas visuomet taip liktų.

Bet šiandie beautomobiliuodamas tos poezijos lyg ir nematai. Gal pro tuos sekmadienio žmones. Galbūt pirmą kartą atsitinka, kad kraštas padarė daugiau išpūdžių iš traukinio.

Dabar javai laukuose tik žaliuoja.

Visi pakeliai pilni sekmadieniškų žmonių. Kai jau užgula kuris čekas savo automobiliuką, tai sunkiai pasiduoda į šalį. Prunkščia sau automobiliukas, čeko spaudžiamas, kad ir į kalniokštį, bet kaip dažniausiai – vidurkeliu.

Telegrafo stulpai, kilometrų stulpai. Tik retas kur medžioklis. Ar kelių medžių girelė šventadieniškai publikai pasilsėti ir paūkauti. Suželdintų eglynėlių kultūros. Vis dideli keturkampiai.

Vis to pačio tipo ir dažnai pasitaiką čekiški miesteliai.

Apavo krautuvė „Bata“. Kelios tarp savęs konkuruojančios benzino piltuvės. Ir dažniausiai miestelio aikštės viduryje – Nepomukas¹⁹. Kur tik šis Nepomukas nestatomas. Namų languose. Prie baž-

nyčių durų. Bet dažniausiai ant aukštų, labai aukštų barokinių stulpų. Kartais dar – Motina Švenčiausioji. Irgi paprastai, kaip Nepomukas, aukštai iškelta ir nužvaigždinta pakankamo kiekio žvaigždžių aureole.

Žvaigždės susagstytos ant lanko viršum galvos. Tą mokam ir mes padaryti.

DANIJOS APLANKYTI

Kokie nebaisūs tie Saksonijos pasienio sargybiniai.

Mano vidurnaktį prikelti, anei žodžio neištare pasibarti. Kartais turiu blogo noro keliauti naktimis pačiomis gražiomis vietomis. O kartais taip tenka.

Čekų pusėje kontroliantai, kažkokia kartimi bulbienojuje nuo Vokietijos sienos atskirti, dar mėgino būti kiek oficiališkesni. Buvo sušniurę.

Saksoniečiai tik juokauja sau. Tokie švaručiai ir patenkinti. Ir ne per daug ištemptais prūsiškais mundieriais. Jiems įdomu ir mano ilga kelionė, ir mano vėlybas atsilankymas. Jie nė kiek nesikeikia. Jie šypsosi ir patenkinti, kai jiems užsuku radiją. Dėkingi ir šiaip jau, matyti, gerų nervų žmonės. Šiose giriose automobilyje įtaisytas radijas, matyti, jiems dar pirmiena.

Geresniems žmonėms vis kur pakeliui pagroju. Jei kokios, galėčiau net pakeliui užsidirbti savo muzika. Kaip čigonas koks. Kol radijas dar retenybė ir neį-

montuotas į visus kiek padoresnius automobilius, ir kol žmonės dar stebisi juo kaip dabar.

Mano saksoniečiai valdininkai net gera doze humoro užtaisyti. Jie net pataria likti kurį laiką čia pas juos žaliose giriose. Čia linksmiau!

Tai tik galima tikėtis politikos struktūros patvaramu, kai muitininkai juokauja! Blogiau, kai jau valdininkų esama visiškai be humoro. Pasitaiko juk gyvenime ir tokių su visiška humoro atrofija. Kad ir mūsų Valstybės kontrolė. It jos antduryje būtų užrašyta: „Palikite viltį, čia įeiną!“

Nakčia Saksonijos kalnais.

Pusvalandis, valanda ir daugiau.

Dieną, sakoma, čia taip gražu. Tas kilimas aukštytyn nė kiek nepasibaigia. Ir vis tokiomis tirštomis giriomis.

Tai toji garsioji saksų Šveicarija. Bet naktį negalima įžiūrėti jos skaistumo. Tiek tik kelio matai, kiek automobilis lempa įžibina.

Ir anksčiau, lankydamas Drezdeną, žinojau, kad ten esama gerų muziejų. Įdomių rūmų. Įdomių meno rinkinių.

Rūmų, kur išdykaują didikai, pasak dabartinių gidų paaiškinimo, kartais išmesdavo pro langą žmonių alkanoms meškoms sušerti.

Šiandie, be visur pasitaikančių Augusto Stipruolio²⁰ statulų ir jo biustų, dar išgirdau rūmų kieme porceliano varpelių muziką... Turistui tai didelis pelnas!

Žvyruotas kiemas sausakimšai privarytas žiopių. Kaip ir aš. Mat sutartą valandą susirinko publika Meiseno varpelių paklaudyti. Punktuoli, kaip ir šis saksoniškas savo varpeliais beskambinąs laikrodis. Nyki, it kapų muzika. Daug turistų su kuprinėmis. Nuo kelių ir saulės nurudusių. Ir neišsipraususių. Visiems staiga parūpo toji muzika.

Raudonos žuvelės parko kanale. Tokios pripečetos.

Žmonės vis mėto į vandenį trupinius. Tai kelia parko sargams problemą, kad žmonės šias žuvis visiškai nenumaitintų. Jos ir dabar lyg raudonos ir auksinės pūslės ir pailgi balionai plaukinėja.

Tik kieme vaikšto ir nė kiek neatsižvelgia mūrinkai ir dailidės. Žmonės jiems didžiai kliudo. Rūmai restauruojami.

Šiandie tarytum pirmą kartą lankyčiau muziejų. Muziejaus salėse pamačiau daug naujų ir tokių vertingų paveikslų. Muziejus steigti lyg ir neapsimoka. Čia juos žiūri ir neva išžiūri ir matai, čia juos vėl pamiršti. Pro tą sugrūstą juose daiktų daugumą.

Jei būčiau reformatorius, liepčiau visus daiktus ir paveikslus išskirstyti žmonėms. Į privačius butus sunešti. Į privačius kambarius. Ir pas studentus, tik su sąlyga, kad į lombardus netemptų. Bet su lombardais galima būtų iš anksto sutartį padaryti.

O ne taip, kaip dabar sugrūsti, net sienos braška. Tarytum ta mūsų kultūra jau rytoj turėtų žūti.

Likviduoti muziejus, išmobilizuoti paveikslus. Iš muziejų ir iš sandėlių. Ir pavesti juos geros valios piliečiams. Mokykloms. Kai kur kino fojė. Geležinkeliams.

Bet ypač piliečiams ir pilietėms į privačius namus.

Graikiškasis menas atgimtų. Kažin, ar graikai turėjo akademiškai susistematuotus tolygios rūšies muziejus, kaip mes. Su mirštančiais nuo žiovulio gidais. Sistematuotais katalogais.

Užvis išaukštinto Rafaelio Madonos kambaryje – pilna žmonių. Pilna, – dar ne visai tiksliai pasakyta. Nusėsti suolai. Pilni pakampiai. Nuo suolų ant grindų nušliaužę. Kai kurie tikrai nuo suolų pusiau nusvirę ir galvas pakreipę geriau paveikslui įžiūrėti. Kiti turbūt visai po tais suolais pramiega. Paveikslo adoravimas. Kiti žiūri pro susuktą sąsiuvinį – teleskopą. Nelygu koks senosios kartos ir archajiškas

mažos mažutėlės tarnybinės kategorijos valdininkas žiūrėdavo gražų oleodruką primenantį paveikslą.

Madona iškelta ant auksinio altoriaus. Kambariokštis – tai kažkoks ekstaziškas meno kultas. Kaip koks ritualas, paprastiems žmonėms ne visai suprantamas, čia apeinamas. Tik paveikslo apačioje debesy ir jų tarpe du angelai gana filosofiškai ir net flegmatiškai žvalgo publiką. Kam ji čia?

Madonai vienai pavesta visas kambarys.

Patys muziejaus rūmai, – buvusioji karališkoji pilis, – prancūziško pobūdžio, įterpti į kitados turbūt didelį, bet ir dabar dar stilingą parką.

Moderniškas Drezdenas jaukus. Nors moderniškasis miestas ir čia, kaip ir kitur, braunasi į priekį, auga. Jau karališkiems rūmams ir parkui kelią yra pastoję moderniškasis, nutižęs iki čia pat teatras ir kiti miesto pastatai.

Monotoniška Vokietija.

Dažnai miesčiukai pakeliui – kaip ištisa gatvė. Tas jų dažnumas net stebina. Kas pakeliui man retenybė, – tai „*siedlungai*“⁵². Hitlerio suteikti žemės sklypai bedarbiams, dažniausiai miesto buvusiems darbininkams, labai patogiais namiukais. Visi pake-

⁵² Gyvenvietės; kolonijos (vok.).

lėmis sustoję į frontą, kaip kareiviai sustatyti. Vieno mosto, dydžio ir spalvos. Su tokiais pat turbūt jų įnamiais. Jų minčių ir mentaliteto požvilgiu.

Šventa žemė brangi. Šventa žemė dirbama. Gera reforma.

Uniformuoti nacistai žengia kaimuose. Dažniausiai dviračiais ir pėsti skuba į muštras. Ir į pamokas, ir į laikomas agitacijas.

Kiek ilgiau tenka sustoti Leipcige. Su jo vene-cišku, staiga čia pat aikštėje atsiradusiu bokštu ir įvairiais kitų stilių gana imponantiškais pastatais. Bet užvis nusistebi, pamatęs *Völkerschlachts* monumentą⁵³. It žmogus negalėtų ką nors geresnio išgalvoti. Jis per daug jau slegia savo monumentalumu. Savo perdėtu didumu. Debesis remiančių tašytų akmenų krūva. Kaip piramidė. Čia pat toks pats niekam nereikalingas ežeras, įstatytas į sunkius granito rėmus. Tie rėmai – kaip aukšti akmens mūrai.

Baseine dvi antys plaukioja.

Leipcigiečių dauguma, sakoma, nemėgsta kalbėti apie šį statinį ir linkę tylomis praeiti šią kaizeriškąją kūrybą.

⁵³ Tautų mūšio paminklą (vok.).

Visas pasaulis buvo sukviestas į paminklo įkurtuves. Ir kareiviai, ir studentai su korporacijų uniformomis defiliavo pro šitą paminklą. Eisenos buvo kelių kilometrų. Visiems nusibodo. Eisena buvo tokia pat didinga ir per daug pompastiška, kaip ir pats paminklas. Iš visų pasaulio kampų buvo sukviesta žmonių. Beveik kaip į kokią dabartinę olimpiadą. Jau tuomet žmonės stebėjosi: kam?

Žmonės ir išsiskirstę tuomet tikrai nesuprato, kam ši monumentą reikėjo statyti...

Iškilmėse buvo daug monarchų.

Tokiam pastatui ir erdvė reikalinga tinkama. Užtat kelių hektarų išmeksfaltuotas plotas. Automobiliukas visai dingsta prieš tokią galybę. O žmonės – skruzdėlės. Oficialus fotografas siūlosi nutraukti mane prie šito pastato. Aš dėkoju, – nenoriš. Aš pats fotografas.

Vėl vis „*siedlungai*“. Vėl visur – uniformuoti žmonės, kurių ypač daug pamatai kelyje sodžiuje. Nuo piemenų ligi liaudies mokytojų. Visi apsirengę margai. Kaip kareiviai, sušaukti stoti į karą.

Dažnai daug miestukų, pasirėdžiusių vėliavomis.

Pagaliau privažiuoji dar kitą milžinišką Bismarko paminklą Hamburge. Jis čia didesnis už senus medžius. Tik galva kyšo viršum medžių viršūnių.

Tiek skaitęs ir girdėjęs apie danų Šlėzvigą ir iš viso Šlėzvigą, ir niekuomet dar jame nebuvęs – nuo Hamburgo visai netoli, – pasuku tiesiog į danus.

Per Flensburgą į Šlėzvigą²¹.

Per holšteiniečių šalį, tą „patriotų be tėvynės“. Danų karaliai mėgino įterpti į Daniją ir tą patį Šlėzvigą, ir Holšteiną, bet nieko neišeidavo. Ir karaliai ten jautėsi svetimi, ir žmonės nesuaugo su danais. Svajojų provincija net savarankiškai kurtis, bet nepajėgė. Įvyko vokiečių–danų karas. Vokiečiai, be šių provincijų, dar atplėšė tikrai daniškos žemės gabalą ir tarė prijungią šias pasienio provincijas amžiams.

Kad ir yra atgavę savo žemes po karo danai visišku demokratišku balsavimu, bet vokiečiai ir ligi šios dienos nenusileidžia. Jie agituoja. Kursto. Steigia savo vokiškas mokyklas, kur ir vokiečių visiškai nėra. Jos auga kaip grybai po lietaus. Žemes ir ūkius iš danų superka... Kad tik koku nors būdu pritemptų tą sienos grandinį arčiau prie savęs.

Tai tiek aš, kaip lietuvis, žinau apie Daniją ir jos santykius su didžiąja Vokietija.

Juo daugiau artėji danų pasienio, vis daugiau jauti, kad ir Vokietijoje, to daniškumo. Tos Šiaurės. Čia daug Šiaurės kultūros įtakos. Pastatai miestuose

irgi originališkesni, kitokie. Ne tiek čia daug standarto. Sodžiuose trobos plačios, plačiais šiaudiniais stogais, patogios. Jaučiama Danija. It kokie iš oro muziejaus Kopenhagoje imti pastatai ir čia atgabenti.

Čia skaityte skaitai, kaip kūrėsi karalijos, žuvo ir vėl augo.

Pakelėmis dar Frederiko VII, danų karaliaus, inicialais sužymėti stulpai. Vokiečių ligi šių dienų išsaugoti ir vis dar paausinami ir gaivinami: „F VII“.

Keliauju nakčia.

Gyventojai – kaip lenkai lenkiškame Cešine, taip ir danai vokiečių Šlėzvige, – pamatę svetimą šalį, važiuojantį į Daniją, mielai užkalbina savo „*plattdeutschu*“⁵⁴. Panašiu į danų dialektą. Arba ir visiškai – daniškai. Jie džiaugiasi, kad žmogus gali važiuoti „ten“. Jiems ta laimė atimta. It norėdami dar įsitikinti, jie klausia: „Kur? Argi iš tiesų į Daniją!“ – Jie manimi pasitiki, nes mano automobilio numeris yra svetimas, pasitikėjimo vertas, nevoikiškas.

Žiūri į mane beveik kaip Tilžės kuris ištikimesnis lietuvininkas.

⁵⁴ Vokiečių žemaičių tarme (*vok.*).

Čia dar daug liko susipratusių danų, Danijai nenorint po karo per daug perimti iš kiek mišresnių ir tolimesnių pakraščių danų. Nors ir buvo jiems Antantės siūloma.

Nuostabiu būdu pacifistiškoje, o dabar socialdemokratiškoje, danų socialdemokratų pavaldumoje Danijoje, kuri iš viso iš esmės nusistačiusi prieš reguliarinę kariuomenę savo šalyje, kaip tik daugiausia čia šandie sutinki pasienio kareivių. Susidaro įspūdis, lyg čia saugomasi. Ar kad ne viskas čia tvarkoje.

Drūti vis tokie vyrai, lyg kariauti tuojau pasiruošę. Ilgais šineliais – danų pasienio korpuso žandarai. Augaloti ir artistiški atrodo. It kokį žaidinį prie nakties žiburių pasiruošę vaidinti.

Vis dėlto čia kontroliuojama labai atsidėjus. Na ir sienos tokios esama!

Bet ir tokiais gražiais baldais ir kultūriškais kambariais muitinės patalpos. Geltoni ažuoliniai poliruoti stalai. Nei muselės, nei dulkės. Visur tik blizga. Švaru. Daniška.

Miniatiūriškas danų *Aabenraa* miestelis, tikras daniškumo forpostas.

Čia dar danai nori atsilaikyti prieš vokiečių pastangas ir nori saviesiems, anoj pusėj likusiems, padėti. Tuo būdu miestelis danams labai svarbus.

Čia suradau net mūsų konsulą. Bet tokioje šaudynėje ir forposte, pats būdamas vertelga, žmogus labai atsargus. Tik žiūri į mane bodėdamasis, ko aš čia būsiu atsiradęs... Atsargumas gėdos juk nedaro.

Čia leidžiamas danų Šlėzvigui toks svarbus laikraštis „Hjemdal“. Tik susidaro kažkokio nykaus išpūdžio, kad čionykščių danų balsas lyg ir nepasiekia sostinės Kopenhagos...

Aabenraa miestelis.

Koketiški namuliai raudonų čerpių stogais. Kaip kokie maži ir saldūs pipirninkai. Tokie visi jie jaukūs. Siauručiukėse gatvėse mažutės ir švarios švartutės krautuvės. Atrodo, it jose žmonės ne prekių pardavimu rūpintusi, bet ištisai šveistų, lakeruotų, dulkintų savo baltutytes krautuves. Čia jų yra visokių. Cigarų parduotuvių. Kepyklų. Pieninių. Valgomųjų. Stilizuotomis kaip H. K. Anderseno pasakose iškabomis. It operos premjerai papuošalais. Iškabos vis kažkokiais simpatiškais krendeliais. Karališkomis karūnomis. Ir panašiais gerumėliais. Daug gėlių visur. Ypač daug šiam klimatui pritaikintų rožių ir kitokių gėlių.

Jauki šalis. Pirmą kartą pamatai jaukiomis šypsenomis jaunas danes.

Aplankau vietos „Jankų“²². Viename danų pokariame kabinete buv. ministerį Šlėzvigo reikalams J. P. Noremölle-Hanseną. Su juo man teko ir pirmiau kiek korespondentuoti, ir kuris taip pat pažįsta vieną kitą mūsiškį, ypatingai dar Prūsų landtage kovojusį už Lietuvą. Tai esama ilgamečio šio krašto budėtojo.

Jo vila iškelta aukštai pafiordyje. Lyg žvalgytusi aukštai nuo daniškų kalnų, kas ten darosi užfrontėje su jo broliais danais, likusiais tenai po plebiscito vokiečiuose.

Puikūs čia keliai, kaip ir visur Danijoje.

Ne veltui sako, kad danai po Šlėzvigo atgavimo yra įdėję į šią provinciją su viršum 400 mln. kronų. Nors savo plotu juk atvaduotoji dalis ne per didžiausia.

Čia karalius jojo baltu arkliu, norėdamas pažymėti daniškųjų žemių susijungimą ir pats pirmas aplankyti atvaduotuosius šlėzvigiečius. Ant balto arklio pasisodinęs baltai pasipuošusią mergičiukę, atnešusią įteikti karaliui gėlių. Kad ir tokiu iškilmingu aktu pasiėmęs ją su savim procesijos metu. Procesijos, vėliau ką tik nepasibaigusios visai tragiškai. Arkliui pasinešus šokti per vieną tvorą ir kara-

liui, – šiaip jau itin geram jojikui, – smarkiai susižeidus koją per kelį. Bet jis ištvėrė ligi galo.

Vaikas Danijoje – tai viskas. Beveik kaip pas patriarchališkus žydus. Šitokia scena su mergina, sodinama į karališkojo arklio balną, įsipirko visiems ir liko net – istoriška. Dabar mergina, sako, jau išaugusi. Linksma sodžiaus nuotaka ar net ištekėjusi dėdienė. Kartais tik danų laikraščių painterviuojama apie anuos laikus, – kaip jiems reikalinga kas parašyti žmoniškesnio apie kasdieninio Šlėzvigo gyvenimą. Neišponėję ir neišdykę danų laikraštiniškai dažnai pasikalba ir painterviuoja šio pasaulio mažuosius. Kurį paštininką, sukakus jam 50 metų. Laikraščių pardavėją. Šoferį.

– Gera mūsų mažutėje Danijoje! – sako man visi danai, kad ir pasienio gyventojai. Tikrai gera mažutėje Danijoje. Tvarka. Socialinis susižinojimas. Pasitikėjimas vienas kitu. Ir savimi.

Kiek čia turto visur. Pirmiausia mano rūpimieji keliai. Visur tokie jie platūs. Puikūs ir meksfaltuoti. O dviratininkams dar pašonėje tam tikras paskiras keliukas. Kad niekas iš dviratininkų niekam kitam nekliudytų. Keliukas nuo paties kelio balta žyme atskirtas. Ant jo automobilistui užvažiuoti nevalia. Pakeliui telefonų akumuliatorių būdelės, vis Šiau-

rės gotikos stiliaus. Kitaip čia negalima. Kaip mažos bažnytėlės.

Vištoms pašiūrės – kaip tikros fermos ar teniso halės.

Kad ir tokiais keliais, dažniausiai nelaimė gali įvykti. Štai užsitrenkusių galvijų krūva. Du sunkvežimiai suvirte į griovį. Tarp jų dar lengvasis vežimas pasitaikė.

Du žmonės – nelemto įvykio šoferiai – eina gerai asfaltuotais danų keliais. Jie net šnekučiuojasi ir stengiasi išsiaiškinti tokį nemalonų atsitikimą ir katastrofos priežastį. Jie nusiminę, tiesa. Bet jie abu – tylūs. Jų sprendimu, kryžkelėje esama defekto. Pro trobas ji blogai įžvelgiama, o čia judėjimas visuomet nemažas. Jie nešūkauja. Jie nori įvykį pranešti sodžiaus policininkui, kurio abu dabar nuėjo ieškoti. Net iš artimų trobų nesubėgo galvotrūkčiais žmonių. Tik vienas kitas, praeidamas pro šalį, sustoja, net atsidūsta ir galvą pakraipo. Jiems gaila tų kojas užvertusių galvijų.

Pagal lietuvišką ritualą scena turėtų vykti truputį kitaip.

Čia visur esama dar išsilikusių senojo karo pėdsakų. 1864 metų kovos vieta tarp danų ir vokiečių, kai danams buvo atimtas Šlėzvigas.

Aplink šią istorišką vietą, – *Dybdöl* malūną, – kur paskutinį kartą buvo sumušti danai, dabar visur gėlės žydi. Plevėsuoja rugiai. Fiordų vanduo mėlynuoja. Poetiška, niekieno nesudrumsčiama nuotaika. Norisi imtis eilėraščius rašyti.

Puikiai išsilikę 1864 metų apkasai.

Drąsiai gintasi danų.

Ypač pasižymėjo danų studentų vienata, išsilikusi „danų studentų akademiško korpuso“ vardu iki šiai dienai. Kai ėmė danus vokiečiai mušti, kiti skandinavai neatėjo danams padėti. Kodėl jie taip padarė, dabar tik diplomatų ir kitų memuarus rašančių žmonių aiškinama.

Nors švedų karalius Oskaras ir buvo pažadėjęs savo prieteliui danų karaliui 20 000 žmonių, bet po ilgo tarymosi Parlamente šis pažadėjimas nebuvo ištesėtas! Danai liko vieni. Tai įdomus Skandinavijos gyvenimo momentas. Šį dalyką ypatingai reljefiškai aprašo tuometinis prie danų karaliaus rūmų diplomatas grafas Hamiltonas. Jis kaltinte kaltina švedus politikus, kam jie yra palikę kritišką valandą danus be žadėtos pagalbos.

Danai buvo vokiečių nugalėti. Danai liko visai paneigti. Savo skandinaviskų brolių neprišokti gelbėti.

Kraštą užvaldė vokiečiai. Nors per Vienos kongresą vokiečiai ir pasižadėjo respektuoti jų naujai užimtoje šalyje danų tautinius interesus, bet tikrumoje kas boja tokių mažmožių. Uždėtos jiems prievolės vokiečiai nerespektavo.

Tik danai nenutauto. Žmonės taip greitai nėra nuslopinami.

Savo pergalei pažymėti vokiečiai buvo pastatę tuomet paminklą. Jis čia. Aukštas, majestotiškas, imponuojas. Ir dabar atrodas toks istoriškas.

Jis ne juokais primena mūsų buvusį Rotušės aikštėje Kaune rusų pastatytą paminklą. Tokį gotiškais bokšteliais paminklą, dažnai rusų fabrikacijos degtukų dėžutėse atvaizduojamą. Nors šiaip jau, žinoma, net jo išvaizdą mes seniai jau esame užmiršę. Rusai jį statė Napoleono nugalėjimo svarbai pažymėti. Vokiečiai karo pradžioje jį nugriovė. O kad tas Napoleonas viešpats būtų palikęs pas mus iki Lietuvos Respublikai susikuriant? Kokią tuomet tvarkelę mes būtume paveldėję?

Danai savo paminklų negriauna.

Šį prūsų statytą paminklą saugo iš visų pusių apstoję bronziniai prūsų kareiviai. Stovi išsitempę paminkle, savo senovinius durklus ant šautuvų susmeigę. Šie senoviški kareiviai atrodo man tokie

šalti, nesukalbami ir rimti. Į kažkokią ugnį šoką, jei tik jiems būtų tai įsakyta.

Ir danų į šią šalį jie už jokių pinigų neįsileidžia...

Šis paminklas danų vyriausybės nebuvo nugriautas. Priešingai, jis dabar labai yra lankomas.

Tik vokiečių bajonetai šandie atrodo tokie muziejiniai.

Dangumi šliaužia jaukūs, danų specifiškai debesiokliai. Vatiniai tokie. Ir ypač atrodo balti ant mėlynų Danijos fiordų. Kokie tie gražūs fiordai.

Bet toliau! Arčiau kiek į Daniją.

Nieko nežinodamas, aš privažiuoju gramėzdišką akmenų krūvą, kažkokį didelį bokštą iš akmenų, visai netikėtai išaugusį mažame pakeliui eglynėlyje. Ir dar žmonės apie jį sukinėjasi. Nors dar labai ankstybas laikas. Nutariu ir aš sustoti pažiūrėti, kokių čia stebuklų esama.

Tai jau antrasis paminklas.

Vargu danai galėję būtų nulipdyti t o k į paminklą, pamanau patylomis sau.

Ir žmonių čia kažkokių vis skubių esama, ir nedaniškų. Lyg kad ką organizuotų čia ir burtus. Palypėjęs kiek aukščiau į patį paminklą, išskaitau granite iškaltą parašą:

- *Up ewig ungedeeld.*

- Kuri čia galėtų būti tarmė?

- Juk tai vokiečių paminklas!

Sumoju: „Amžiams neatskiriama!“

Vokiečių erelis ir Šlėzvigo herbas. Aišku, tai vokiečių paminklas. Vokietijos su Šlėzvigu susijungimas ir „neatidalomumas“. Lyg kokia lenkų unija mums...

Vis pompastiški laiptai į viršų. Praėjimai ir nišos tame granite ir pasikėlimas laiptais į paminklo aukštį.

Paminklas dominuoja plačią danų apylinkę.

Apylinkę, tokią jaukią ir niekuo nedėtą. Tokią paprastą ir kaimišką. Žaliomis eglių giraitėmis ir gerai įdirbtomis pievomis ir laukais. Kuo kaip tik ir yra pasižymėję danai.

Vienas jaunas iš anapus kordono vokietis nusista-
tęs nufotografuoti šią jam tokią brangią vietą. Tai jam ateityje būsią brangūs atsiminimai.

Jis dabar žvalgo šį paminklą taip, tarytum paminklas jo akyse jau vėl būtų atsidūręs jo žemėje.

Nors šiaip jau žmogus atrodo nieko sau. Gražia skusta, kaip tinka jaunam vokiečiui, galva. Labai simpatiškomis ir labai šviesiomis akimis energiškoje kaktoje. Ir tikriausiai labai šviesiomis mintimis.

Tik, šalyje viešpataujant viešajam muštrui, jis atrodo labai užšauktas.

Vokiečiai veržiasi į Daniją. Pasiienio žemės vokiečių jau yra išpirktos iš danų. Pasienyje jau daugelį vietų yra kolonizavę vokiečiai ūkininkai. Vokiečių iš danų išpirktomis žemėmis ir vokiečių pinigais aprūpinti. Vokiečių organizacija čia jaučiama labai stipri. Rytoj istorija gal prasidės iš naujo; rytoj gal danai suskubs savo žemių vaduoti.

Linksma darosi, žvilgterėjus plačiau į šį kraštą iš šito tokio originališko paminklo, šio paminklo pakopomis aukščiau palypėjus.

Žmogus manai: vokiečiams lieka tik šio krašto vaikus nutautinti. Dažnam danui vaikui ir dabar jau teikiamas nemokamai koks dviratis sparčiau į vokiečių mokyklą nuvykti. Bet ir patys vokiečiai nuveža danukus vaikus į jų įsteigtas mokyklas. Mokyklos su patogumais.

Kad ir tokiu būdu stengiamasi paveikti svetimus vaikus. Bent kol dviratis nesusidėvės...

Keistai tvarkomas šis skaistasis pasaulis. It ne visai sveiko proto būtybės būtų apsiėmusios jį tvarkyti. It su Europos senuoju žemėlapiu kas nuolat

šposautų ir *puzzle*⁵⁵ dėstyto. Nes iš tikrųjų visur joje tokios pat kaip čia „sienos“ ir tokie pat „paminklai“. Amžiams pastatyti. Tikrai sunku rasti Europos žemėlapyje vietą, kur nebūtų tautinių ar religinių pasienio iredentų. Visur tautinių mažumų ir tautinės kalbos klausimai. Ir visur tie nesureguliuoti ir amžinai ginčytini sienų klausimai.

Nuo šio aukšto danų paminklo tarytum ir mūsų pajūrį galėtum lengviau užmatyti. Kad ir mūsų Klaipeidą! Kiek ten kraujo gadinimo. Kvailo ir niekam nereikalingo. Ir tokių špicbiurgeliškų žmonių, kaip ten, aš dar niekur nemačiau.

Kaunamasi visoj Europoj. Išilgai ir skersai.

Ir kartais dėl kokių nedidelių gyvenimiškų vertybių.

Bet mes optimistai. „Mes“ – tai ateinanti karta. Kitaip būtų viskas per daug paika.

Nuo vokiečių statyto danų žemėje paminklo puiku žvalgytis. Tokia ji graži, ši žemė. It šiuo metu žmogaus žvilgsnis daug toliau išneštų nei kitu kuriuo metu. Tarytum aprėptum žemių platybes. Ir kiek ateities užgriebtum.

Koks čia derlius visur.

⁵⁵ Galvosūkis, žaidimas (*vok., angl.*).

Šios dienos žmogus visai sąmoningai auklėjamas karui. Priešui nuginti.

Viešai ir namie. Mokyklos amžiuje mokykloje ir už jos durų. Kazarmėse. Visur.

Dar iš vystyklų kaip reikiant neišsivysčius, kaip kokio pavojingo žiogo puponas pirmą žodį išgirsta: „Karas!“ Miesčionys visur kalbasi savo miegamuose šitomis temomis. Kokia poniutė, Adolfienė ar Albertienė, šventadieniškai savo puošniaisiais šilko apdarais šlamėdama ir savo produktą į viršų ūčiuodama, šaukia:

- Mano Adolfe, žiūrėk, kokį puikų aš tau sūnų pagimdžiau. Ak, tai bus puikus kareivis. - Juokai. O paskui ji verks, kai ją pasieks žinia, kad jos sūnus kur nukautas. Ir jos veidas bus baltas. Ir jos gedulo drabužiai juodi.

Patriotizmas - didelis daiktas miesčioniui.

Ratas aplink Lietuvą kiekvieną šimtmetį vis siaurėja. Kaip koks lankas smaugti Lietuvai užnertas. Jis kiekvieną kartą vis daugiau veržia lietuvininką, buvusį girių gyventoją. Arba varė į Ameriką, o dabar į Braziliją darbo ieškoti.

Dabartinis lietuvis jau varomas savo tėviškėje į patį pajūrį ir tarytum į pačią jūrą, kurios jis gana

bijosi ir dar visai nepažįsta. Tik prireikus kiek reklamuojasi.

„Žmogų nutautinti!“ – tai mūsų dienos obalsis.

Kad ir mūsų šiaurės pakraštys, latviams tekęs. Koks dabar ten darbas verda mūsų lietuvininkui nutautinti ir sulatvinti. Kam tas?

Kaip kuri liga toks įkyrus tas ištautinimo procesas visur pasireiškia ir visur jis vykdomas.

Bet koks paikus darbas ištautinti! Juk Rusija ne dėl kurios kitos priežasties, bet kaip tik į tautiškašias sritis susiskaldžiusi subyrės. Patiems rusams to nė nejaučiant. Už metų kitų.

Bet ateis laikas, drauge su juo pražus ir šis fenomenas. Koks bergždžias darbas ir brangus – ištautinti žmogų. Atimti iš jo kalbą, jo įpročius. Dažniausiai – geruosius. Nes natūralinius, ne antmestinius. Jeigu kada nors visa ši energija būtų suvartota kam kitam. Visas dabartinis pasiruošimas karui? Visa ši drąsa, pasiryžimas. Ir dideli nuostoliai. Juk patys karo verteivos tiek dažnai įtikinėja, kad karas „neišsimokąs“. Tai kas atsitiko su mumis?

Nereikia „tikėti“ ar „netikėti“ įvairiais pacifistais ir tolygiais užsispyrėliais. Mūsų gyvenimas vis turės pasikeisti. Nors mes gal ir nesulauksime šito tvarkingesnio gyvenimo žemėje. Trumpo laiko klau-

simas, kada kalėjimai bus paversti ligoninėmis, ir mūsų mielieji diplomatai bus ten patalpinti kaip pirmieji pacientai. Diplomatai – už jų neišmanymą ir kiekvienu atveju sistematišką karo ruošimą.

Žinoma, tie, kurie ruošė karą. Bet jų dauguma.

Nebus kam daugiau pasaulinio chaoso ruošti. Kas klausys daugiau jų kaip patamsiai miglotų kalbų ir kas skaitys jų raštus? Nebent jie, patys pavojingieji, susodinti į šituos kalėjimus. Arba kaip mes švelniu lietuvišku būdu įpratę esame kalbėti: „Padėti į kalėjimus.“

Kai visi diplomatai bus „padėti“ į kalėjimus, tik tuomet įvyks pasaulyje taika.

Nekalbant jau apie karus.

Kariai bus iškadruoti.

Kaip daugiausia nusipelnę žmonės, jie bus pastatyti ypatingai garbingam darbui. Žemei dirbti. Nes savo sunkiu amatu jie yra pelnę tokio pagerbimo.

Nėra juk bjauresnio daikto pasaulyje kaip dezertyrai, baukšos ir visokio plauko persimetėliai. Galima visiškai pasmerkti ir išsižadėti visų bailių, dezertyrų, vaikų ir moterų išnaudotojų, alfonsų, politiškujų servilistų ir tyliai sėdinčių, nekrustelėjančių prisiplakėlių. Bet koks gali būti didingas tas naujokas, kuris visu sąmoningumu atsisako stoti į kareis-

vius ar „eiti į karą“. Juk Evangelijoje pasakyta: neužmušk! Argi būtina užmušinėti žmones savo ir šalies laimei pasiekti? Juk toks žmogus – tai užvis didelis drąsuolis. Juk jam gresia tikra mirtis. Žinoma, mes tokį žmogų tikrai pajėgsime suprasti, kai visos „sienos“ jau liks apgintos ir daugiau nebeliks ką ginti. Bet ir dabar taip pigiai pro tokį fenomeną mes negalime praeiti.

Tai aukščiausio laipsnio vyriškumas.

Kulipkų prie žemės priplotas kareiviškais batais žmogus – tai naujos eros skelbėjas. Tegu ir guli jis dar sąšlavyne šandie. Tai čia mūsų dienų golgotos vieta. Sušaudytas kur miškelio pakraštyje, kur paprastai išverčiamos miesto atmatos ir kur paprastai dorųjų žmonių stengiamasi bevaikščiojant nė neužėiti.

Kai dar aušra kaip reikiant nė nesubriško.

Danai šitokių žmonių nešaudo.

Danai šitokiems žmonėms yra įsteigę darbo stovyklas. Užuoť mankštinusis kareivinėse, jaunuomenė dirba laukuose. Danai pirmi susiprato įvesti savo mokyklose „taikos dieną“. Tą dieną danų jaunuomenei yra skelbiamos taikos mintys. Šitokią „dieną“ yra dabar perėmusios ir kitos tautos. Dabar jau kalbama apie vieną tokią dieną visam pasauliui taikos idėjai

žmonėse skelbti. Ar ne mes patys dabar juokiamės ir juokaujame, kad ta mūsų ponija Taika tokia suliesusi? Mes – humoristai.

Bet, deja, kaip visos tos „taikos“ šiais laikais yra nereikšmingos. Nors ir jos geriau, žinoma, negu jaunus žmones šaudyti, kalinti ar nuodingomis dujomis plaučius plikinti.

Dabar atrodo, kad pasaulis yra valdomas kažkokių feldfebelių.

Tiek švelni čia šios dienos nuotaika, kad iš tikrųjų norėtum geresnės dienos.

Tačiau kaip greitai gyvenime viskas keičiasi. Tarytum tik vakar buvo, kai mes visi dar buvome baudžiauninkai. Ta gadynė mums tarytum pirštu dar prikišama. Juk dar vakar buvo badomi baudžiauninkams adatomis liežuviai, kad kuris iš jų be sutikimo ir žinios nušluodavo jiems tiek gardžios ir pavydėtinos duonos kąsnį. Ir lyg vakar tie patys tiek kultūringieji danai sodindavo savo būrus ant aštriai nutekintos lentos, užnarinę pasodintiems ant kojų sunkias geležis. Danuose šis žaislelis techniškai buvo vadinamas „pajodinėti mediniu arkliu“. Tik dar vakar mūsų didžponiai kirto lažybų ir skrosdavo mūsų nėščioms ūkininkėms pilvus, pažiūrėti, kurios lyties bus vaikas.

Bet argi verta šandie tokia turistui kaip aš sielotis, kuriems galams buvo įsteigta kuri inkvizicija ir ką ji gero ar blogo yra padariusi? Ar kaip elgėsi mūsų proseneliai mūsų Lietuvoje. Basta! Baigta. Užmiršta.

Nors toji mūsų senovė – tai ne vien folkloriškos baikos. Ir tų mūsų protėvių gal ne tokių žiaurių būta. Tai jau tokios tuomet būta mados. Kaip šandie karas. Tai mūsų tikrovė. Mes žinom ir dar atsiename šimtą tolygių baikų, dabar mokslo sortiruojamų ir klasifikuojamų.

Argi čia kas nuostabaus, kad mes rytoj pasikeisime? Mokslas ne vien tik nuodingoms dujoms, žmonėms žudyti išgalvotas. O radijas ne vien tik politiškomis kalboms šaukti ir ne vien tam, kad viena stotis politiškai užrėktų kitą ir kad jos pajėgingumas nuolat didėtų. Kai šandie koks skaistusis Budapeštas skaistutėliai pliekiasi su Praha ar Maskva su naciais.

Rytoj mes būsime artimi kitas kitam. Ir nereikės mums mūsų kaimynų kalbas, tikybas ir įsitikinimus nuolat žudyti ir naikinti.

Daug šandie neramių minčių skverbiasi į galvą, daug šalių pamačius ir kiek pasaulio apvažinėjus. Visur neramu. Nėra šalies, kuri nekerštautų prieš

savo kaimyną ir n e s i r u o š t ū k a r u i. N e t k o k t u.

Gana to jungo. Valio! Daugiau humoro.

Šalia manęs stovįs mano simpatiškas vokietis vis dar nenufotografuoja savo monumento. Jis nežmoniškai ilgai vozojasi, vis nenuitaikydamas debesų ir ganėtinai nesulaukdamas daniškosios saulės, tiek maža jam šiaudie šviečiančios.

Aš jau seniai suspėjau apžiūrėti visą paminklą. Ir išlaipioti jo visais laiptais. Ir prisiziūrėti žmonių.

Čia šiaudie begalės žmonių. Čia šiaudie šventė.

Jau diena gerai į priešpietį susikūrė. Žmonių vis dar daugiau atsiranda pėsčių, iš kažkur atėjusių ir automobiliais privažiavusių. Dabar pasistačiusių savo mašinas į jiems numatytas prie paminklo miškelyje vietas.

Eglynėlio kertelėje įtaisytas primityviškas garažas šiočiai dienai turistams. Kaip jų čia esti keli. Tame pačiame miškelyje įruoštas kioskas. Saldainiams, zelceriui ir pipiriniams saldainiams, gomurį kiek vėsintiems, parduoti.

Danai tuo tarpu nieko negriauna.

Šiaudie čia net per daug žmonių...

Ir net stebėtina, visur vokiečių kalba parašai.

Visur tik vokiškai.

Net krūpteli valandėlę žmogus, kad kas tau iš rankų neištrenktų fotografijos aparato ir nepalaidytų priešvokiškuoju šnipu. Taip staiga čia viskas stojos vokiška.

- Kas čia atsitiko? - klausiu vieno dano ūkininko pakeliui, tikriausiai skubančio į savo artimą bažnyčią.

- Čia vokiečių šventė.

- Čia? Vokiečių? Kodėl ne Vokietijoje? - Danas nusistebi mano nerezervuotumu ir mano klausimu.

Iš visur nuolat vis daugiau plaukia automobilių. Ir dar daugiau Danijoje tiek vartojamų dviračių. Net ištisi jų grioviai lyg malkų priversti.

Visur tvarką žiūri patys vokiečiai organizatoriai, tik - *links und rechts!*⁵⁶

Visur „*hakenkreuzai*“⁵⁷.

Vėliava iškelta ant daniškojo paminklo. Plevėsuoja. Kai kurie danų sunkvežimiai atvyko į šventę, *hakenkreuzų* vėliavėlėmis pasipuošę. Tarnauti - tai tarnauti. Aš tik stebiuos ir pečiais trūkčioju. Mano užkalbintas danas manęs gerai nebepajėgia

⁵⁶ Kairėn ir dešinėn! (*vok.*)

⁵⁷ Svastikos (*vok.*).

suprasti. Jam atrodo – kas čia nuostabaus. Jis mostelėjo ranka. Jam reikia skubėti.

– Vieną kartą per metus čia leidžiama vokiečių jaunuomenei susirinkti.

– Kas leidžia?

– Danų vyriausybė.

– Kuriuo tikslu?

– Pasportuoti...

– Bet čia *hakenkreuzas*?

Mano danas, savo žmonele vedinas, seniai nuėjo į savo kirkę.

Ši danų miškelį šiandie seniai apgulę vokiečių *hakenkreuzai*.

– O gal čia iš tikrųjų iš danų pusės aukščiausias tolerancijos laipsnis?

Sportuojama. Dainuojama. Fotografuojama. Geriamas danų gerasis alutis. Ir vokiečių užkandžiai. Ir man tuo tarpu nieks fotografijos aparato iš rankų neištrenkia, ir niekas nekliudo šios gyvosios minios žvalgyti. Patys vokiečiai čia lyg kiek pritrenkti, patys nešūkauja ir lyg kokioms religinėms apeigoms kurti yra čia šiandie susirinkę.

Kas čia, uždarbis? Turizmo skatinimas iš danų pusės? Nenoras susikivirčyti su vokiečių vyriau-

sybe. Nenoras griauti senas tradicijas. Tolerancija ar aukščiausias akiplėšiškumas.

„Pasportuoti...“

Man, išauklėtam rusiškojo nesugebėjimo ir rusiškos sprespaudos paūksmyje, gimsta noras pasipriešinti, paprašyti nemindžioti kojų ir garsiai nurodyti į vėliavą. Prašau! Kuriuo įstatymu tamsta čia buvai iškėlęs savo vėliavą mūsų girioje? Prašau, policija.

Tačiau vokiečių *hakenkreuzas*, tylaus vėjo paplasnojamas, patogutėliai išsiskleidžia viršum girių ir daniškų fiordų. Jis nieko šiandie čia nebaimina. Jis numalšintas. Tarytum ir jis norėtų smagesne šypsena šiandie suplevėsuoti, o ne vien tik karžygiauti ir į kovas šaukti. Jis toks šiandie ramus.

Nulypėjus nuo aukštų laiptų, kaip kokio pasaulio gundytojo tenai gundytas, keliauju toliau šios skaisčios danų žemės pažiūrėti.

Pagaliau užeinu ir dar vieną 1864 metų kovų paminklą.

Dar gerai ligi šių dienų išsilikę ano laiko apkasai. Gerų būta tuomet darbininkų ir gerų karių. Didelių būta tuomet čia apkasų...

Sunykę ir suskurdę traukėsi iš čia tuomet nugaleti danai, savo draugų nepadėti. Žiemos gruodo ir purvo keliais...

Dabar čia gražiai žolė auga. Sudygę kmynai ir ramunės savo baltomis galvomis linguoja. Kur ne kur darbščios dano rankos įdiegtas keras auga. Jų nedaug. Taip viskas čia estetiška.

Buvusios dviejų kaimynų kovos vietoje dabar tik tuščios pievos.

Senų apkasų vienoje vejelėje danų įsteigta akmenis lenta su parašu, kad danai dabar yra susijungę į vieną valstybę. Tai kuklu. Toks kuklus užrašas pilkame akmenyje. Be ypatingo triukšmo ir fanfarų.

Tikriausiai čia kada bus įsteigta dar kita lenta su užrašu, jog dvi kaimyninės tautos – danai ir vokiečiai – susijungė į vieną Šiaurės valstybę.

Tuo tarpu šis danų plotas įvalstybintas.

Bevažiuojant visur Danijoje atrodo taip skaistu. Ir žmonės visur atrodo tokie prielankūs.

Merginos visur juokiasi ir šypsosi. Ir sako:

– *Ja, det er sagtens, De faar Lov!* – Na, be abejo, tamsta viską gausi.

Ar prašytum vandens. Cigaro. Kavos. Žvilgsnio.

Visos šios prekės ir patiekalai suteikiami su obligatorišku priedu – šypsena.

Danų ūkiai vis baltomis trobomis. Kaip papuošalai kokie. Simpatiškai ir be ypatingų pretenzijų visi tie pastatai. Ir taip švaru, jauku, ramu.

Net kelis sunkvežimius čia sutikau su įtaisytu juose radiju. Kad, bevažiuodamas savo sunkvežimiu, šoferis turėtų kuo pasidžiaugti, ir jo mintys nebūtų tokios sunkios. O aš jau taip didžiavausi savo vežime turimu radiju. Kaip koku nepaprastu daiktu. Štai tau ir „uždarbis“ radijui provincijos žmonėms begriežiant!

Visur čia taip jauku.

Bukų ir skroblų romantiškos girios.

Tylios poezijos šalis.

Įdomi šalis. Nors apie ją vieną tektų visai naują pasaką pasekti ir visai naują knygą parašyti.

Apie Daniją.

Kelionės baigtos.

Pasukava namo.

PER VOKIETIJĄ

Staiga mudviem parūpo namo.

Gana tos turistiškos gainiavos ir kelioniškų įspūdžių. Kas darosi ten, namie? O ten juk daug kas turėjo darytis. Iš namų taip ūmai ir jau taip seniai. Jau ima stigti ir kapitalo.

Taip sakant, reikia žiūrėti, iš ko duoną žmogus valgai.

Mano pasažierius irgi tarytum darosi gyvenimiškesnis, praktiškais reikalais daugiau imąs rūpintis. To ji man nepasako, bet aš vis nužvelgiu jos veide liūdnesnę mintį. Imame artėti prie namų. Po ilgai nusitraukusios kelionės abu su žmona tarytum vėl būtume pasiekę žemę. Nors dar geras kelio galas. Tik šandie jau tokia nuotaika. It savo gyvenamojo namo stogą staiga pamatytum į savo sodybą begriždamas.

Vokietijos keleiviški vaizdai keičiasi labai greitai. Jų pilna, ir jie vis tokie įvairūs. Kokia tai galinga ir didelė šalis. Savo gilia ir kiek rūsčia praeitim. O tos

gotikos ir tos viduramžio istorijos sutinki kiekviename žingsnyje.

Mokyklinė jaunuomenė, begriždama derlingais Vokietijos laukais į savo miesčiukus, į mano automobilio lietuvišką vėliavą numoja:

- Tai Graikijos vėliava. Valio!

Ir čia Vokietija be to senoviškumo; puošiasi moderniškais, daugiausia cementiniais paminklais ir moderniškais *hakenkreuzo* nuspalvintais šūkais.

Dancigas.

Koketiški Dancigo namiukai Langegase. Ne namai. Bet gražios prancūzų oda įrištos knygos su pazalatom. Sustatytos knygų lentynoje. Kaip tik senovėje mokėjo dirbti amatininkai. Žalios odos, raudonos odos, barokiniai ir gotiški knygų viršeliai. Ir tas miestas atrodo toks koketiškas. Gatvė gražiai sustatytais Hanzos laikų namiukais ir namais, lyg gerai sudorotais baroko laikų į eilę sustatytais žaisleliais. Vis paauksinti ir mandresni motyvai. Žmonėms buvo gera tuomet gyventi.

Dėl vėlybo laiko tų garsiųjų senovės medinių priplaukos krantų ir senovės sandėlių neteko pamatyti.

Miestas, pirmą kartą jį išvydus, toks savaimingas. Savo istoriją dar gyvenęs. Nors šiaip jau iš oro visai vokiškas. Vokiška virtuve pradedant ir dienos poli-

tika baigiant. Visur gilios provokiškos nuosėdos ir provokiški šūkliai. Kažkur turbūt čia esama ir lenkų, tik jų viešai nematyti. Žinoma, tiek, kiek turistiškoji akis užmeta.

Šiaip tas Dancigas gana primena man Rygą jos aukščiausios gerovės metu. Tik išvažiuojant už miesto ar jį privažiuojant iš Lenkijos pusės, sodžiuje, jauti, kad čia esama kitokio negu visoje Vokietijoje gyvenimo ir kiek sodžioniško lenkiškumo. Ir to poka-rinio politikos sudaryto skurdo. Keliai visur, ypač nakties metu, sunkiai pavažiuojami. Tamsūs, neapšviesti ir netaisomi. Tik muitinių, kiekviename žingsnyje pristeigtų: lenkiškų, freištatiškų ir vokiškų. Viena smarkesnė už kitą. Kitokios statybiškos organizacijos šitame pajūrio krašte nematyti.

Kažkokie senoviški primityviški plaustai per upes. Išgrūsti, kiek Klaipėdą primeną keliai. Tamsūs keliai. Vakaro liūdnoje sambrėškoje kai kur pamatai pake-liui ne pagal vokišką madą baltais išleistiniais marškiniais apsivilkusį sodžionį. Gal lenką. Ir aukštais, viršuje dar sukirptais, kaip mūsų senovės sinagogų, stogais ūkininkų gyvenamus namus.

Apie tą Dancigą viskas čia paplokščia, reta pake-liui medelių. Nykūs lėto ir paplokščio pajūrio krašto

horizontalai. Kai kur gilūs grioviai. Tokie gilūs kaip kanalai, matyti, pelkių drėgmei nuleisti.

Ir staiga iš tokių sodžiaus tamsybių milžiniškas miestas. Miestas, viską nušviečiąs savo elektrų pazara ir ypač imponuojąs. O sykiu toks koketiškas savo užsimojimais.

Gdynė. Negali atsižavėti šiuo iš paprasto žvejų kaimelio lenkų sukurtu ir nuolat augančiu Gdynės miestu. Kokio esama milžino, šito lenkų Čikagos miesto!

Įsisodinę į savo vežimą vieną lenkų muitinės valdininką, su juo kaip reikiant apžiūrime visą uostą. Mano pavėžintas, jis išrodo visą Gdynę ir visą jos organizaciją. Nors be jo būtų labai sunku ar net visiškai negalima patekti į ją. Ypač nakties metu. Visur sargybos ir ginkluoti kareiviai. Bet mūsų automobilį, muitininkui sušnekus, visur praleidžia.

Naujo ir didelio tai esama miesto. Vis gerai paplantuotais kvartalais, naujomis švaručiotėmis aikštėmis ir gerai išvestomis gatvėmis. Naujomis, įvairių rūšių techniškomis, bendrojo lavinimo, jūrininkystės bei prekybos mokyklomis ir banko pastatais. Darniais, naujai sukurtam miestui priderintais rimto pobūdžio pastatais.

Nakties metu blykčioja daug čia įkurtų kranti-
nių ir priepilaukų švyturių. Juda laivai, ir žargsi kra-
nai, prekes įkraunant ir iškraunant. Didelis nakties
metu gyvenimas Gdynėje. Čia lyg ir nėra poilsio. Čia
dirba. Čia juda ir stiprėja Lenkija.

Ir pirmiau daug girdėjęs ir kiek paskaitęs apie šį
lenkų sukurtą miestą, iš tikrųjų mažiausiai tebuva-
nusivokęs apie jį. Savo gaivališkumu jis pralenkia
visas mano fantazijas.

Su tuo palydovu, lenkų muitininku, dar užsu-
kame į vieną paprastesnę kavinę su žmogum žodį
kitą šnektelti. Jis, žinoma, yra buvęs Lietuvoje ir
šaudęs joje taurus. Šalį mylįs ir gana ją poetizuoja.

Lenkų girios išleido mane su mano mašina pigu-
čiausiai. Niekas nė nežvilgterėjo į ją. Tik mano
girių muitininkai, kelyje sustoję, dar ilgai mosavo
mudviem savo mažavaldiniškus: geros kloties! lai-
mingai! – linkėjimus.

Mes, maži žmonės, politikos nedarome.

Bubainen.

Norkitten.

O tarp jų: Max Norkus. Nėra kaip nė pavardės
sudarkyti. Taip ir rašo. Krautuvininko Makso Nor-

kaus krautuvė poetiškai apgaubta alyvų. Kaip jos turbūt skaisčiai žydi, pavasariui linksmiau įžengus į šią apylinkę. Kaip atrodo mano Norkus? Ar dešraitėmis pakaušyje ir labai skusta kaip nuprausta galva? O gal jam įdiegtos į šį riebalų veidą melancholiškos lietuvininko akys? Gal Norkus pasirodys ilgais žilais lietuviui labai charakteringais ūsais...

Tuo tarpu čia taip ramu, o tokią skaisčią dieną kaip dabar net kiek elegiška.

Grėbėjos, kaip ir Didžiojoje Lietuvoje, gobtuvais apsigobusios, grėbia šieną mediniais grėbliais ir eina žąsele. Bet negrėbia kažkokiais geležiniais virbalais arklio tempama mašina.

Aš sumoju silstelti čia. Lukterėti. Ir toliau neke-liauti. Kažkas traukia mane čia už skverną sustoti ir apsidairyti.

Mes tik žvalgom su žmona, kas čia dedasi šioje „Lietuvoje“. Jaukus bažnytikiemis. Taip iš tikrųjų Lietuva turėtų atrodyti. Ir kapinėse palaidoti ištikimi lietuvininkai.

Tiek nedaug kilometrų nuo Karaliaučiaus nuvažiavę, aptinkame šią vietą. Aš jos net tikro vardo nesu įsidėmėjęs. Gal *Pagojen*? Net laiko nesinori gaišinti automobilio žemėlapyje šiai vietai tikrai dešifruoti. Pagaliau tai nėra taip svarbu. Ne geografiškoji

kuri studija rašoma su įrodymais už ir prieš. Kaip čia būta seniau ir destis kaip esama dabar. Ir kodėl būtent taip.

Mano žmonelė jau pasuko link kapinių.

Skubu ir aš. Pakeliui jau įskaitau kelio rodyklę:

- Iki *Norkitten* 68 km.

Mėgstu kapines.

Jose tarytum žmogus gauni susikaupti kaip reikiant ir likti kiek paprastesniu žmogum. Kapinės – tai lyg atvira knyga. Vis vien kur jos būtų, ar Lietuvoje, ar Paryžiuje, ar būtų turkų, ar žydų. Dažnai visą žmogaus buitį gali ten perskaityti. Tokį mano nelemtą įprotį mano žmona gerai pažįsta.

- Žiūrėk!

Aš žvalgausi. Senas paminklas. Gal vienas iš seniausių šiose kapinėse. Pereito šimtmečio pradžios metais pažymėtas.

- Jonas...

- Gustav Jonas ir Henriette. Ir pavardės gi būta – Jonas!

- Čia...

Dar senesnis kapas.

Gotikos senovinė špižo tvorelė. Tokių dabar jau niekas daugiau neliedina.

- Duschat...

- Puschat.
- Wowiere.
- Kad dabar jie čia atsikeltų.
- Kažin kaip jie tuomet kalbėjosi?

Mes gaudome kaip spalvingais sparnais plasnojančius drugius tokiais pat laikais mūsų fantazijas.

- Ne! Voverė tikriausiai ir namie tais laikais jau kalbėjo... vokiškai.

- Bet Pušaitis? - stoja ginti mano žmona. - Pušaitis!

- Pušaitis galbūt ir ne.

- Tik gal dėl fasono užsiversdino tokios vokiškos transkripcijos lentą. Tokia tuomet mada buvo rašyti vokiškai.

- Na, žinoma, namie Voverė kalbėjo su vaikais ir Voveriene tik lietuviškai!

- Atmink, kas buvo pas mus Lietuvoje ligi 1905 metų, - staiga susirūpino mano žmona.

- Kiek tų paminklų tuomet lenkų kalba žmonės „dundydavos“. Nors ir lenkiškai nemokėdavo, be kurios savo vienos vienatinės žemaičių tarmės.

Mano žmona nori, kad čia būtų „taip“. Kad ir čia žmonės nebūtų buvę ištautinti, kaip kad buvo ištautunami pas mus. Kad ir čia būtų gryni ir susi-

pratę lietuviai, nors, be pavardžių, jų nė kaulų dabar seniai nėra jau likę.

Dabar, šandie, viskas atrodo kaip kokie griaučiai. Kaip kokia lepra sergąs žmogus. Ir gyva mėsa prie kaulų neprigyja.

- Viskas kaip to pustomojo smėlio kopose užnešta! Taigi užpila smėlys ir namus, ir bažnyčias. Ir nieko nelieka.

Taip pasakė man kartą mano vienas prietelius, pats kilęs iš šio krašto, ėmus su juo šnekėti apie šiuos liūdnius dalykus jau man į namus grįžus. Jo toks bibliškas atdūsis giliai įstrigo į mano atmintį.

Iš tiesų kaip pustomo smėlio viskas čia užnešta. Ir žmonių kalba, ir įsitikinimai, ir tautybė. Visur tik *hakenkreuzai* ir tolygios jaunuomenės organizacijos. Bet kas iš to!

Pas Norkų gražiai sužaliuos alyvos. Paupiais grėbia šieną taip pat, kaip pas mus. Taip pat pradalges nuvaro. Ir šieną papurena. Taip pat sėja grūdus, prie juosmens prisikabinę sietuvę ar maišą. Čia bus sugulę kapuose visi Pušaičiai, ir Norkų guldys.

- O jei įžiebtų kas?

Žmona mato, kad ir mane kapai p e r d a u g veikia.

- Ką tokį įžiebtų? - klausia.

- Žodį...

- Manau, jau niekas nepajėgs įžiebtį čia tokio žodžio, apie kurį tu šią valandą manai. Deja!

- Deja? Na, o jei mudu du čia apsigyventume?

- Kaip?

- Kaip *rentier*⁵⁸, pavyzdžiui, ar kaip. Ir imtum kalbėti lietuviškai. Iš pradžių mudu abudu, pirmieji. Paskum atsirastų kuris mokytojas, kuris, iš anksto gavęs nacistišką sutikimą, imtų su mudviem lietuviškai kalbėti. Žinoma, jis kalbėtų su mudviem tik grynai mokslo reikalais, savo lingvistiniam lobby-nui praturtinti. Šis mokslininkas - koks apolitiškas docentas. Jis būtinai turėtų būti lingvistas, ne koks kitas. Tai jau viena auka būtų. Jam padėti mes dar nuvestume jį į sodžių pas Tolmekienę.

- Pas kokią Tolmekienę?

- Sodžiuje vieną senutę, kurią neseniai ten aptikome. Tokią blogai prigirdinčią ir blogai primatančią Tolmekienę. Kuri mums papasakotų, kaip pirma buvo. Ir jos sūnų sugėdytume, kodėl lietuviškai nemoka. Sūnus, pasirodo, mokąs lietuviškai, tik bijąs kalbėti. Mudu jį, jos sūnų Kristupą Tolmekį, retkarčiais pasikviestume pas save ir duotume „Kirscho“

⁵⁸ Rentininkas (*pranc.*).

tiek ir tiek išsigerti ir su juo kaip reikiant išsikalbėtume.

- Paskum dar išsiplepėtų!

- Ne. Kristupai iš viso niekuomet neišsiplepa.

- Na, ar tai nuo čia imtum lietuvišką evangeliją skelbti? Prie pat Karaliaučiaus. Man atrodo, lyg ir per arti, - kiek suabejoju.

- Ne! Nebūtinai jau prie Karaliaučiaus. Kokios dvidešimties km zoną nuo šio miesto galėtume palikti. Kodėl irlandai, pavyzdžiui...

Žmona ne juokais nusigando liksianti visiškai nesuprasta ir nepritariama.

- Na, jei tu nenori su manim čia pasilikti, aš pasiliksiu viena!

- Ne, ne. Kam būtinai viena. Aš - drauge.

Mudu juokiamės.

- Na, be juokų. Ar neatsimeni, kaip apie Ašmeną mes veikdavome?.. Juk ir tenai lietuviai buvo dar labiau surusinti, sugudinti ir visiškai ištautinti. O vis dėlto atrasdavome vieną kitą lietuviškai kalbantį. Kad ir mugėje. Ir dar kaip prakalbėdavo lietuviškai. Tokiam žmogui, žiūrėk, ir brošiurką kokią apie bičių auginimo naudingumą įbrukdavome. Bernai, gavę tokias knygas į rankas, tik plačiai išsižiodavo. Tokia netikėta kalba pamatę išspausdintas knygas. Kai

pasakydavai, kad saugotūsi rusų policininkų, tai ir patys suprasdavo, jog čia esama kažkokio pavojaus. Toks stebuklas juos pačius ypač suintriguodavo.

Bet žmona, lyg ką jau visai realistišką prisiminiu, o ne dabar sekamą pasaką, nusišypsojo. Ji dabar mane dilgo.

- Bet užtat ir vietos netekai...

- Kokia ten vieta!

- Atsiprašau: „kokia ten vieta!“ Gerame dvare korepetitoriaus vieta.

- Tiek naudos, kol pati išmokai lietuviškai.

- Jei reikėtų, aš tuomet iš tavęs ir kinietiškai būčiau išmokusi...

- Aš tik konstatuoju pasisėkimą tarp moterų!

Tai būta žmonos. Tai buvo viena iš tų aukų, panorėjusių tuomet pramokti lietuviškai. Dabar tobulinamos visą gyvenimą kalbos. Būna tolimos praeities trijų elementų: dvaro, dvarininkaitės ir tolimos Ašmenos apskrities.

Būtų bloga buvę, jei laiku nebūčiau pastebėjęs lingvistinių gabumų.

Mano „auka“ paduoda man ranką. Ji čia „likianti!“

- Juk ir airiai ne kitaip gaivina dabar savo keltų kalbą. Čia daug arčiau. Čia Lietuva pašonėje. Patvari tokia šalis.

- Airiai parako visuomet savyje turėdavo...

- Tamstos pasą!

Prie mūsų staiga priėjo kažkoks fircikas didžiai skustu pakaušiu. Bet uniformotas.

Mes užkalbinę kapinėse moteriškę lietuviškai.

- Moteriškę kapinėse? - Mudu abu su žmona įsidėmim tokį staigų vietos žmonių susižinojimą. Mes tikrai buvome užkalbinę vieną „Tolminkienę“ kapinėse:

- Tai mokslo reikalas...

- Bet ji sakiusis lietuviškai nesuprantanti?

- Suprantanti!

- Aha! Tai jau vienas radinys! - smagiai sušuko žmona, bakstelėjusi mane į pašonę. Kontroliantas palaikė mudu pirmos rūšies varjotais.

Jis net pats nusišypsojo.

- Dabar tai čia liksiu su tavim, - linksmi padrąsino žmona.

Deja, žmogus nesuprato lietuviškai. Jis mokyti-
nas.

Daugiau šis žmogutis mudviejų nebeįtarinėjo, bet gražiai sau ėmė teirautis apie ilgąją kelionę. Visur esama gerų žmonių.

Gaila buvo atsiskirti su šia idiliška vieta.

Priekulė.

Kad keliauti, tai keliauti. Mudu tyčia pasukam didesniu ratu per Rytprūsius ir per Klaipėdos kraštą.

Priekulę aš ir anksčiau maža tepažinau. Kažkoks purvinas miestelis.

Kiek pasiganyti mudviem teko sustoti miestelyje dabar, tokiu rudens šlapjurgiu. Varva ir taška iš visų pakampių.

- Biesas žino, kur dingo man viena pirštinė...

Jokiu būdu negaliu rasti šito šoferiui tiek reikalingo daikto. Išmaliau visą automobilį ir aplink jį. Nei sėdynėje, nei kitur.

Be pirštinių ilgoje kelionėje važiuoti - blogi juokai. Pripučia į rankoves, žmogus senatvėje be reikalo gali likti reumatiku... Arba per tą amžiną vairo laikymą panagės plyšta. O tai irgi pavojinga, kaip mums sakydavo iš mažens.

Užtat didelė ta mano pirštinė, su „aulu“, gera visai rankai į ją sukišti ir šildytis.

Aš net susikeikiu, pajutęs ne be reikalo namo grįžęs.

Priešais monopolė.

Lietuviškos monopolės sienas remia kaip du kokie smūtkeliai du individumai, čia atgabento lietuviško produkto pardavėjai. Jiems liūdna dabar šitame svetimame miestelyje ir jiedviem nėra ko čia veikti.

Jie žiūri į mane, be reikalo šokinėjantį apie čia nežinia kuriems galams išdygusią mašiną, savo parentinyje tokie liūdni žmonės. Jie gerai mato, kaip aš ieškau ir jau trapsnoju savo pirštine purve. Jiems įdomu. Jie ištikimi sau – nieko nesako.

Žvilgteriu į juos. Toks purvas.

Atsisveikinu su šiuo miesteliu.

Plerzenama patižusiais kelias.

Dabar abu tylėdami prisimename Priekulės vokišką, tokią pat purviną ir nuo amžių nevalytą, kaip ir visas miestelis, kad ir su tradicijomis, karčema. Antrąkart nesinorėtų joje valgyti.

Pakeliui daug stulpų, kelrodžių ir kilometrų rodyklių. Bet nėra kelių. Daug uniformuotų susisiekimu ir kitokių įstaigų valdininkų, bet nėra susisiekimu. Daug kontrolierių traukinyje, vienas kitą sekančių ir iš savo akiračio neišleidžiančių, tik maža tų pasazierių. Ir muitininkų pasienyje visai nemaža.

Iš užsienio dabar grįžus, jie visi atrodo senoviški, rusiški, imperatoriški. It mūsų laikais nereikėtų kito kio tempo.

Vėl atrodo, kad telefono tinklas Lietuvoje toks silpnutis, kad visai plonučiukėje knygutėje Lietuvos telefonai surašomi. Kad viešbučių klausimas Lietuvoje dar nė judinti nepradėtas. Dabar pernaktoti Lietuvoje galima kur kas daugiau originališku negu patogiu būdu. Ar daržinėje.

Kad vakare keliaujant ir automobilio lempoms bešviečiant, už tos lempos akiračio viskas taip tamsu atrodo... Nei žiburio, nei garso. Nei vilties. Pasitikus žmogų, jis pirmiausia neria į šalį. Kažkur į šlapius krūmus. Vengia.

Provincijoje daug „inteligentų klubų“, bet – deja! Ir taip toliau.

Taip manai sau žmogus ir nusiskundi. Mat iš užsienio neseniai grįžęs. Ir dar kaip reikiant akių nesuspėjęs pratrinti.

Seredžius.

Rytmetis. Užvažiuojami namai. Ankštokas kambarys. Jau švinta. Gaidžiai gieda.

Didelis priegalvis, kaip patalas. Pasak ūkininkų, žydas moka miegoti ir ilsėtis. O mūsų rašytojas Vaižgantas mums dar sakydavo: žydas moka gydytis.

Ilsis gerai iš kelionės ir mano žmona, kad ir žydė nebūdama.

Nesinori dar jos kelti. Dar anksti.

Bet nieko nepadarysi. Reikia toliau į kelionę. Šiandie reikia ir Kauną, ir namus pamatyti. Gana lautrauti.

Atsikėlęs negali negalvoti apie savo šalį ir ja atsi-
stebėti. It pirmą kartą ją pamatęs. Kokia ji derlinga,
ta mūsų žemė. Nei tų uolų. Nei tų nepatogių skar-
džių. Lygu visur ir apylygiu. Tik dirbk sau žmogus,
nieko nekliudomas.

Ir iš tikrųjų, grįžęs į Lietuvą, kad ir šį miesčiuką,
matai ne tokį jau apsiblaususį kaip pirma, bet žymiai
apsitvarkiusį.

Čia nauja gatvė išvesta. Čia puikiai pastatytos
kareivinės. Čia kalnas kasamas. Nors, tuo tarpu
šiuo kalnu važiuojant, tikriausiai molynėje nuskęsti
galima. Kitu kalnu važiuojant, nuslysti galima. Žmo-
nės ir slysta, ir skęsta. Pirm kopdami į kalnus, ilgai
stiprinasi ir vaišინasi miestelyje.

Bet man tai patinka. Jau neužilgo čia bus viskas
sutvarkyta, ir bus keliai. Kad tik daugiau tokių kalnų
kasama būtų.

Atrodo, kad visų ir išlikusių, ir gerokai paardytų
dvarų ir mūsų pilių, ir bažnyčių restauravimas ir

žmonišką laikymą – tai tik trumpo laiko klausimas. Neilgo laiko klausimas, – šie atrodo man, – ir dorai pastatyti kelius. O telefonų pristeigti – patys juokai. Jei jau iš jų iš viso kuri nauda sodžiui.

Tiesa, ir dabar žiemą mūsų keliai pačios gamtos darbu cementuojami ir padeda žmogui keliauti ir vienas su kitu susisiekti. Kaip reikiant pakaustomi, suveržiami, sušaldomi. Puiku ir dabar. Keliauk sau kaip tinkamas.

O mūsų klimatas! Koks jis švelnus. Kokia puiki Dievo dovana mums, nuskurdėliams, ši puiki mūsų gamta. Su jos puikiais medžiais. Dažnai tokiais poetiškais. Tik vienoje Lietuvoje, regis, patinkamais.

Kokia puiki dovana šie keturi metų laikai! Puiki žiema. Žiema kaip žiema. Šalta. Kai verčia už skruostų griebtis ir šnapselio stiklą šilimai išgerti. O ne bent kokia pietų ar Centrinės Europos žiemos pliurzynė. O mūsų pavasaris. Kur čia nebūsi žmogus „brolis dailininkas“ ir poetas. Kai kiekvieną žmogų verčia dainuoti.

Visai jau neminint vasaros. Ji tik romanams ir poezijoms rašyti. Užtat pas mus Lietuvoje ir tiek tų poetų. Ruduo! Bet čia jau braunuos į tikrųjų poetų sritį!

Mano Seredžiaus žydas, priglaudęs mudu kad ir nakties metu, vakar atsibeldus, yra visai sulie-tuvėjęs ir daugiau suaugęs su vietos sąlygomis už kurį lietuvį. Kad ir nakties metu prikeltas, jis buvo mandagus.

Ką tik sumigus, jis vis dėlto savo žmonos nepri-kėlė. Čia pat ir jo vaikai. Iš pat karštų patalų atsi-kėlęs, išėjo iš savo privačių kambarių. Argi čia ne auka? Nešinas savo dideliais, kraitiniais bebechais, priegalviais ir drobule. Tegu vienas priegalvis įtar-tinai naujas, prikramolytas, dar neplautas, įtarti-nai suglamžytas ir, matyti, jau vartotas. Bet mano prietelis mandagus. Jis neurzgia kaip kitas kuris tikro viešbučio *portier* profesionalas. Jis pats pakloja lovas. Ir dar mudviem, sušalusiem, po stiklą arbatos užfundija. Keliautojams, jų grobams sušildyti.

- Labanaktis!

Jo mandagumas primena prancūzo viešbutininko mandagumą kur nors Prancūzijos gilumoje.

Jau išaušo. Tik dar kuris gaidys surėkia.

Aukso apsuptos klevo gubos.

Keliaujam.

Begriždamas į Kauną, žmogus lyg ir nuliūdęs, kad kelionės jau visai baigtos. Jose būta pasisekimų ir nepasisekimų. Bet kas iš to? Tai kas, kad teko

keliauti viena ar kita nepatogia ar mažiau patogia susisiekimu priemone. Arba iš anksto kaip reikiant nenumatytu maršrutu. Kad keliauta gan skubotai. Ir gan paviršutiniškai į viską atsižvelgta. Ir visi tie maži kelionės nepatogumai ar nepatogumėliai. Kokie vis tai mažmožiai!

Tai kas, kad prancūzų-italų pasienyje mus bus apvogę prancūzų pasienio ekspeditoriai ir geležinkeliečiai. Būta šventadienio pavakario. Suskubo sukibo žmonės mūsų automobilio į platformą krauti ir paėmė, kaip vėliau pasirodė, per aštuonis kartus daugiau, negu leidžia normalinė taksa... Ir paliko mane visiškai be pinigų. Kad traukinys jau pradėjo eiti ir kada doram žmogui nė rezenuoti nebetenka.

Tai kas, kad vieno jugoslavo laivo kapitonas pasižymėjo ypatingu šiurkštumu ir nemalonumu ir visiems įgriso savo įžūlumu. Ir iš manęs tas ponulis akiplėšiškai paėmė pinigus už pirmąją klasę ir taip pat akiplėšiškai sukišo į antrą ar trečią kabiną. Nedroviai pasiaiškinęs, kad pirmojoje nesą vietų... Bet kas iš to?

Nors jis visą laiką buvo toks suskūręs, sunykęs, tiek blogai nusiteikęs ir publikai neprietelingas. Tiek šykštus, jog rodė, įmetus į jūrą dinarą, jis pats pultų ieškoti tokios jam brangios monetos. Mes visi

ilgai minėjome tą padžiūvusį poną. Net ir dabar ne visai padoru jį prisiminti.

Juk kelijama ne visiems kelionės „prietykiams“ sužymėti. Yra ir kitokių jugoslavų laivų, ir kitokių kapitonų. Užtat kokia šalis graži!

Albanų autobusas irgi atsimintinai palaužė žmogui strėnas...

Bet kai keliauji gera nuotaika, viskas išsilygina. Ir iš tikrųjų! Iš Prancūzijos pasienio geležinkeliečių sukčių vėliau pinigai buvo gražinti. Pati italų vyriausybė per savo geležinkelio valdybą pasienyje iš prancūzų išreikalavo pinigus ir pati juos man grąžino. Bravo Italija!

Nesukalbamas jugoslavų laivo kapitonas niurna staiga atlyžo ir pirmas pasiūlė mudviem su žmona kažkokią iš tiesų liuksusinę kabiną. Tai kas, kad Albanijos pasienyje policininkai albanai ne juokais suareštavo šių žodžių autorių ir už turistiškų vaizdų fotografavimą įkišo į cypę su visais vaizdais ir fotografijos aparatu, palaikę turbūt dideliu šnipu, o patį areštavimą pavykusiu daiktu. Bet vis vien, išaiškinus dalyką, atėjo atsiprašinėti policijos vadas, policijos vado šefas ir turbūt pats burmistras. Tiek ten tų atsiprašinėjančių ponų buvo. O galėjo juk nė neatsiprašyti!

Ir daug daugiau panašių nesusipratimėlių.

Bet užtat koks džiaugsmas kelionėje, kai pamatai modernišką graikų autobusą, keliaujantį į... „Parnaso kalną“. Ne! Tam tikras valyvumas keliaujant ir kelionių higiena turi būti. Pačiam neniurnėti ir kitiems nuotaikos negadinti. Tuomet viskas bus gerai.

Arba kai pamatai senutę albanę, visą savo gyvenimą pravertusią trims žąsimis ganyti. Tai senovės Lietuva. Su kažkokiais daržais ir gardais tankiose giriose toji Albanija. Gardais, senų liepų tarpe prakapsnotais. Vis tokiu būdu ariamos ir dirbamos žemės gabaliukais. Ten turbūt vasarą daug bičių. Daugiau žemės prakapsnoti neapsimoka, nes nėra reikalo gaišinti laiką paikiam darbui, kaip žemės arimas. Verčiau šiaip susikaupti. Ar pasvajoti.

Toji mano kelionė, kaip koks dirvonas, stambiai plėšta, arta, bet neatakėta. Bet man, ilgai užsisėdėjusiam provincijoje žmogui, kaip ir mūsų daugelis kitų, keliauti pravartu ir naudinga. Net būtina. Gal kuris anglas iš tokios kelionės, kaip manoji, tik tenusišypsotų. Anglas keliauja, kada jam ateina noro keliauti. Bet pamėgink pas mus! Kai vekseliai žmogų pjauna, ir daug labai sunkių kasdieninių reikalų turi.

Čia jau dalykas daug sunkesnis. Be to, pas mus, sakoma, viskas gerai ir pas mus namie gerai.

Tuo tarpu ir kitos tautos statosi ir dirba ne mažiau už mus. Mes stengiamės patys save užliūliuoti, kad pas mus esama didelės pažangos. Bet ir kitur žmonės žengia pirmyn. Ir dar daugiau lenktyniuoja negu mes.

Kelionėje gauni daug ko pamatyti. Pirmiausia, kad pasaulyje neramu. Visi bijo karo, ir visi laukia jo. Ir vėl galbūt žemėlapis bus keičiamas, ir sienos kitaip pertvarkomos. Mums, be Vilniaus, dar gali atitekti kuri Lomža. O Vengrijai iš rumunų atimtos vengriškosios sritys. Vengrai vėl uis rumunus, o mes, švelnesnio būdo žmonės, perkabinėsime gatvių iškabas mums atitekusioj Lomžoje ir jų pavadinimus lietuvinšime. O gal latviai gražins mums Ilūkstę...

Bet vis vien žmonės nenutautinami.

O vis vien Europoje turės įvykti Europos Jungtinės Valstybės.

Iš kelionės grįžęs, tampa optimistu.

Taika įvyks, kai karžygių ir visokių imperatorių paminklų bronzos bus perliedintos į skaisčių mergelių statulas. Visi tie pompastiški džentelmenai, dabar sunkiai sėdį ant savo pabalnotų arklių, generolai ir karaliai, kariūnai ir „užkariautojai“ didžiai mums

įgriso. Jie bus perliedinti. Nebent kuris liks dėl savo meniškumo kaip statula. Bet dabar jie dažniausiai labai menkos meniškos vertės. Perliedinti juos! Kad akių negadintų. O savo grožiu žavėtų. Kaip kokia Kopenhagos pajūrio promenados „Undinė“. Išlipusi iš jūrų bangų jaunoji deivė, užsikorusi čia pat ant didžiulių į jūrą sumestų akmenų. Ir visiškai nejauti tos bronzos, tarytum čia esama tik gyvo žmogaus. Dar žvalgo liūdnomis moteriškės akimis pajūrį ir tą Kopenhagos miestą artimoje perspektyvoje.

O aplinkui vaikai laksto. Ir ant kaklo undinei kars-tos.

Nuo akmens į akmenį šokinėdami ir galėdami prie pat deivės palypėti. It iš miegų ją keldami. Ir niekas čia vaikams nedraudžia žaisti. Joks policininko švilpukas neriktels, ir joks policininkas nesušuks: „Kur lendi!“

Dėl to, kad Danija kultūringa. Nedraudžiama vaikams Danuose parkų žolėje ir tarp gėlių pasivozoti. Atrodo, kad tyčia tam ir parkai Danuose kuriami.

Kai mažiausiai kur spėji pamatysiąs Danuose kokį „paminklą“, staiga pasirodo kuri vykusi statula.

Gražiai prižiūrėtoje vejelėje, parko atšlaitėje ar – visiškai girioje.

Kuri besirąžanti mergelė. „Rytu“ ar „Vakaru“ vadinama. Pagal jos esmę. Ir labai gerų sentimentų ir švelnios nuotaikos mums sukelia. Visos tos liūdnos deivės, besirąžą „pavakariai“ ir „vakarai“. Švelnių moteriškių, meniškai įkūnytų, pavidalu. Mums daros gera. Nė kiek nesukelia ypatingų kariškų instinktų. Kokie jau čia karžygiškumai ir keršto reikalavimai, kai aplinkui matai rožes, moteris ir švelnumą. Tas švelnių linijų bronzų figūras.

Tų artistiškų kūrinių pilni parkai Danijoje. Taip turėtų būti ir kitur. Danija kultūringa.

Nors pas mus, Lietuvoje, paminklų klausimas nėra dar aktualus. Paminklų istoriškomis temomis mes neturime. Savo laiku mes negaminome kuni-gaikščių povyzų ir net nežinome, kaip jie iš tikrųjų atrodė. Moderniškų nė nemanome statytis. Be kelių obligatoriškų ir didžiai oficiališkų personažų. Kaip kokie škaplieriai, į krikštą tempiamam baudžiauni-ninkui ant kaklo užnarinami.

Tokie jie vienišos, tie keli mūsų prieteliai.

Pagaliau jei ir labai norėtume statydintis, tai sta-tytis ir vietos neturime.

Kauno gatvės visos seniai „išmeksfaltuotos“. Ypa-tingų aikščių ir sodų Kaune lyg ir nesame palikę, be vieno, generolo Nagevičiaus tiek puikiai, net ide-

ališkai, išnaudoto Karo muziejaus sklypo. Per tas gėles ir to „karo“ ten mažai teliko... Jei dar generolas pabertų kiek žvyro ir smėlio nuolat ten besivozujantiems vaikams ir spurgoms ar, kad ir atokiau, įsteigtų kokią lingynę, būtų visai ideališka. Vaikų spurgų vardu prašoma!

Puikus šlaitas apie Kauną seniai jau ruošiamas iškirsti.

Kas matė, kad toks miestas, kaip Kaunas, taip būtų paneigęs savo upę. Jokios statybėlės prie Nemuno! Toks skaistumas dingsta... O Neris, susilieianti savo srovėmis su Nemunu meilužiu? Pora zelcerio fabrikėlių ir daug moderninamų lūšnelių. Kur tie urbanizacijos sumetimai ir valstybinė statyba? Tokiais rėmais miesto, kaip Kaunas, retai kur patiksi. Mes savo upių nematome. Statytis turėtume frontonu į vandenį. Kas skaistesnio – veidu į upę! Juk Kauno situacija už patį Budapeštą skaistesnė, bet...

„Net graudu daros, kaip mūsų seneliai pri-raizgė!“ – sakys mums anūkai, paveldėję iš mūsų tokio pavidalo Kauną. Ir reikės jiems griauti visus kvartalus namų, kaip dabar kad daro norvegai, kadaise užsistatę nuo čia pat esamų fiordų namais ir dabar norėdami atskleisti į juos sau kelią...

Bet mes optimistai.

Grižti iš kelionės, kupinas įspūdžių. Kaip iš ryto, anksti kėlęs, šaltu vandeniu apsiprausęs. Viskas atrodo aišku.

Dar man atrodo, kad žmonėms bus daug geriau gyventi, kai iš mokyklų bus išmesti visi „istorijos“ ar karo skaičiavimo vadovėliai...

Jau geriau vaikams jų vietoje pasukti kokius kaubojiškus ir geografijos apžvalginius filmus. Bet ne amžini „kvotimai“.

Juk nieks taip nekankina vaikų, kaip mokyklos. Nieks taip turbūt ilgai nedirba, kaip vaikai. Net ir į profesines sąjungas susimetę darbininkai. Tik paskaitykite, kiek valandų išsėdi vaikas per dieną, o paskui ruošiasi namie... Dažnai labai menkais pietumis ar be jų.

Ne! Čia reikalinga irgi „Sąjunga“ vaikams iš šito jungo išvaduoti. Kuo vaikai blogesni už organizuotus darbininkus?

Dabar liūdna. Savyje Lietuvoje mes tikrai sukultūresime, kai nustosime sakyti: „Žydas!“ Ar – žydelis. Save išskirdami kaip ir į kokią išrinktųjų grupę. Tie žydavimai kaip koks niuansas vyksta Lietuvoje, net patiems mums neįjuntant. Kaip razinkas kokias užsigarduoti mes ryjame.

Lyg ir kokie ten inteligentai būtume.

Pasaulis kiek nurims, kai mokyklose bus leidžiama mokytis ir kalbėti kokiais tik įmanoma pasaulio žargonais ir šnektomis. Taip kaip vaikų kalbama namie. Visokie tie *patois*⁵⁹. Provansališkai, baskiškai, bretoniškai, latgališkai, žemaitiškai, kuršiškai, lyviškai. Koks skirtumas? Vis vien žmonės kalbėjo ir tebekalba namie savo kalba. Kad ir esperanto. Kad atsirastų ir tokių patriotų. Ar „*plattdeutschiškai*“. Vis vien visų žmonių nesuliteratūrinsi. Ir nesupatriotinsi, primetęs jiems vieną oficialinę kalbą.

Kaune.

Koks jis didelis ir išaugęs atrodo.

Net nesuskubęs kaip reikiant išsikinkyti, skubu pažiūrėti, kas nauja per tiek laiko įvyko namie. Kalbant *ad personam*⁶⁰: mano sklypas ir mano krautuvė! It žmogus būtų palikęs neužbaigtą statyti namą ir, nutraukęs darbą, būtų kažkur dingęs... Tiek to darbo čia! Nauja energija kopi į tą darbą. Viskas namie įdomu ir viskas nauja. Dar įdomiau po kelionės negu pirma.

Tiek visur aplinkui išdygę naujų namų.

⁵⁹ Vietinė tarmė, šnektą (*pranc.*).

⁶⁰ Apie save (*lot.*).

- Kaip miestas išaugęs! - nenoromis sušunki, tiek ilgai jo nematęs.

Mes mylime tą statybos darbą. Mes, lietuviniai. Mes, kad ir einą smulkių valdininkų pareigas, nesame dar užmiršę trobų statymo amato. Tą amatą atsivežę dar iš savo kaimų. Mes mokame statytis. Namas auga.

Vėliau, kai jau stogas baigiamas, savo simpatiškomis ir ištikimomis žmonelėmis vedini, eisime į krautuves sienoms apmušalų rinktis. Mūsų troba auga. Mūsų viltis. Kad ir vekseliais apmušama, mūsų pačių išmanymu brėžta ir įvykdyta. Kad ir bepinigiai mes. Tai azartas. Mes mylim šį statymo darbą.

Savo įstaigose mes einame pareigas dėl mados.

Tik nepraleisti dienos įstaigose! Reikalingi parašui po galimais atsišaukimais, įstaigoje viršininkų sumanytais ir jų pačių suredaguotais į brolius sodiečius ar į tautą. Po pasižadėjimais, iškilmingais ir neiškilmingais, po rinkliavų lapais. Po kokių laikraščių ar knygų prenumeratos lapais, tų pačių viršininkų įsakomais.

Ir pagaliau – dėmesio, dabar svarbiausia! – po algų lapais.

Mes statome savo trobas, grįžę iš įstaigų. Nuo popiečio ligi pat vėlybos nakties. Statome pakaunėse

kur nors ant kalno. Ar toliau kur už miesto. Kuomet ten apačioje, mieste, kiti aludėse sėdi ar be jokio reikalo ir apskaičiavimo savo amžiniais špacieriais trotuarų akmenis šlifuoja.

Tik valandžiukę sustodami kokio keistesnio regiono gatvėje žioptelėti.

Būtent. Kaip šungaudžiai genasi iš pavartės į pavartę kurį šunį ir būtinai yra užsispyrę jį pakarti.

Arba gatve prabėga nuo išgąščio padūkusi, žmonių nuolat ujama ir vejama kuri voveraitė. Kad ir Laisvės alėja!

Žmonės ilgai vejasi šitokią voverę Laisvės alėja ir svaido pagaliais, vis negalėdami jos sugauti. Pakol voverė bus pasprukusi kur į priemiesčio daržus.

Arba kaip žmogelis, ant suolo užmigęs ir iš gilių miegų gaisrininko pompa gaivinamas, kitokiomis priemonėmis negalint jo prikelti. Vakar buvo pas draugą krikštynos. Bet kam šaukti dabar tokioje visumoje: „Girtuoklis!“ Žmonės be ambicijos ir nieko nesupranta.

Arba automobilis kryžkelėje apvertė mėsininko vežimą su produktais...

Daug tų „arba“ pasitaiko Kauno apačioje. Kiek tik žmogus paaukvoja ten apačioje šitokiam žioplumo dievui pasotinti.

Šiaip jau žmonėms iš tikrųjų Kaune didžiai nuobodu ir nėra kuo verstis. Juk ne kasdien įvyksta Kaune potvyniai ir kitokie gamtos ir žmonių sąjūdžio reiškiniai. Kad ir laidotuvės.

Bet šiaip judrus miestas.

Ir aš šiaudie nusileidžiu valandžiukę iš savo namų kalne į apačią. Pirmiausia į paštą korespondencijos, seniai užmirštos, atsiimti. Ir prisirinko gi jos! Šiaudie kažkodėl ypatingai krito man į akis pašto valdininkų uniforma. Jos pirma visai nepastebėdavau.

Jos tokios rusiškos. Lyg iš kurio Rusijos muziejaus vitrinos išimtos ir mūsiškiams užvilktos. Kad turbūt pašto valdininko nesugretintų atsitiktinai su geležinkelio valdininku. O geležinkelio valdininko su kuriuo mokytoju. Visiems po uniformą. Viskas aišku. Ir pačioje Rusijoje šiuo metu tikriausiai tokių uniformų jau seniai nebėra... Ir ten viskas keičiasi. Bet ištikimybė – didelis daiktas. Skaistūs jie čia tokie visi šiaudie ir mėlynukai!

Kaip širšalai kokie jau tolygūs gyvenimiški niekniekiai bus mane apspitę šiaudie, ir negaliu jų atsimuoti. Kad ir mūsų monopolinės įstaiga. Ir visi joje grupėmis sustatyti ir suklasifikuoti buteliukai... Jie tokie rusiški. Prieškariniai.

Mūsų geri prieteliai, tie visi seni rusiški buteliai, kad ir per pigiai atkemšami. It gundyte gundo jų turinį čia pat gatvėje išgerti ir nugriūti saldaus ir gilaus miego. Rusijoje buvo aiškinami šie reiškiniai socialine nelygybe. Bet kuriems galams ji mums! Butelio sienelės tokios plonos, į pagundą vedančios jas kam į pakaušį sudaužyti.

Ne! Mes, surenesansėję lietuviai, prašome ir reikalaujame stipriai užkemšamų ir namie geriamų su draugais ir žmonelėmis lašas po lašo stipraus stiklo degtinės butelių. O ne palaukėse!

Tik šiaandie pastebėjau, kad automobiliai nakčia leidžia pilnas šviesas. Kauno g a t v è m i s. It čia kaimas būtų, o ne sostinė. Ir dūduoja. Dūduoja. Be jokio saiko ir atodairos prieš mus, keleivius.

Priemiesčiai.

Lyg į kokį kūdros mulą įvažiuoji.

Bet iš to mulo gimsta nauja gyvybė. Nauji namai. Nauji žmonės. Nauja santvarka. Lyg ir kokia užbrėžta linija įvykdoma.

Tegu keliai bus duobėti, purvini ir nesimpatiški. Tegu, saulei nusileidus, mieste bus visai tamsu, ir sostinės neatskirsi nuo provincijos miestuko. Bet tiek tos gyvybės sostinėje, užlipus ant kurio Žalio kalno ar Paneriais beeinant! Iš mulo ir purvo ver-

žiasi gyvybė. Kuri neužilgo, už dešimties, kitos, metų, sužibės gražia gėle.

Čia ant kalnų iš tikrųjų pamatai tikrą lietuvininko sielą. Visi tie, kad ir nauji, savo išmanymu statyti ir gana sukrypę ir persimetę namai, pašiūrės ir namokšliai. Ir padorūs namai.

Čia matyti žmogaus įgimtas taupumas, nepaprasta patvara ir rimtis. Čia jokiems paikiems juokams ir „spacerams“ nėra vietos. Čia matyti ūkininko siela, miesto žibintų dar nepriblėsta ir neužgesinta.

Čia visur pastatyti ir pusiau pastatyti namai. Užėmę „pozicijas“ namai, kaip jiems patiems patogiau. Dažnai laikinai užkaltomis durimis ir vienu kitu užkaltu langu. Arba kuriomis lipynėmis pro lango skylę. Ir provizoriškais tolio stogais.

Juk tai tikra poezija.

Čia žmonėse egzistuoja viena literatūra - vekselių literatūra.

Žmonių gajumas. Kiekvienas čia nori statytis namą ir savo name gyventi.

Bet aš?

Aš irgi buvau manęs statyti namą.

Grižau į Kauną savo čia per daug puošniu automobiliu. Ir aš buvau manęs pirmiau, dar išsiruošda-

mas į kelionę, „klijuoti tapetus“, turėdamas namui statyti ilgai rinktą ir parinktą sklypą. Bet dabar? Tuo tarpu su namo statymu tikriausiai teks palaukti.

Šiandie kiek blogiau. Net mano įmonėje visiškai pinigų nėra.

Žmonės valdininkauja, o aš įsikurdinau krautuvej. Iš pradžių man pačiam buvo juokinga, kaip čia prekiauti. Visi žmonės lengvu keliu nueina į įstaigas valdininkauti, o aš savo įmonėje dirbsiu... Bet taip laisviau! Aš nepaikus. Juokinga, juokinga, bet prie įgimto kai kurio apsukrumo ir šiokios tokios patvaros prie naujo darbo pripranti. Net visai gerai. Aš – įmonės savininkas. Nors karts nuo karto atsiveria ir man kokios properšos, ir aš, lyg viską užmiršęs, puolu į jas. Kad ir tos mano paskutinės kelionės. Nei jų reikėjo, nei ką... – Staiga susipratusio miesčionies būdu graužiu sau pirštus. Tie mano staigūs užuomojai – tai kažkokia praeities silpnybė. It aš pats būčiau kuris pasiturįs, su realiu gyvenimu ir pinigais neturįs reikalo skaitytis žmogus. Magnatas! O nuo ko dabar pradėsi? Čia, matyti, ar nebus kuri mano prosenelių nuodėmė.

Šiandie nei šis monologas man nepadedą.

Kaune turiu cheminio valymo ir daiktų dažymo krautuvej. Savo laiku iš žmonių mano atpirktą ir

reorganizuotą. Net pragarsėjusią dabar. Net dviem skyriais.

Tik dabar, grįžus, mano įmonės vedėjas skundžiasi, kad jį lankęs, net per dažnai, vienas „tipas“.

Tariamuoju tipu, – greitai sumoju, – tegalėjo būti žmogus, turįs blogo įpročio iš varžytinių paleisti žmonėms krautuves. Viena krautuviė periferijoje jau aprašyta. Mano padėjėjas taupo žodžius ir be reikalo karčios teisybės man neištaria. Juk jis jau senas žmogus ir su šeima neįmanytų kur dabar kurioje dėtoje, be manęs, verstis ir gyventi. Jis taip ištikimai tvarkė klientus, prižiūrėjo darbininkus, dažė žmonių į krautuvię suvelkamus drabužius ir jų mantą. Išmanytų, išdažytų jiems sielas, kad tik daugiau būtų darbo ir uždarbio. O dabar...

Tenka prisipažinti, ne kas kitas, tik jis išmokė mane amato ir šiokio tokio sistematiškumo. Nors, žinoma, šitoje srityje dar kaip ir galima tobulintis ir tobulėti.

Jis kartu su senąja krautuviė atitekęs man, krautuviės gyvas inventorių. Man jo šiaudie gaila.

„Žmogus, turįs automobilį, nežūsta!“ – pamaniau pirmu impulsu.

Mano automobilis toks puošnus ir net linksmas, taip man atrodo. Šiaudie, po ilgos kelionės, jis pasta-

tytas į mano kauniškę pašiūrę, kur jis gražiausiai ilsisi.

Bet kur benzino imsi, kai krautuvės neteksi?

„Vieną krautuvę parduoti!“ – nutariau. Ir, nieko geresnio iš staigumo neišsprendęs, nuėjau į kinematografą.

Viskas pasirodė man šiandie taip bluku ir neįdomu.

Žmonės mieste po senovei skaitė savo gazietas. Susirietę. Vos į duobenis per pietus neįlisdami. Užgrūdę savo personomis visus restoranus. Patys tokie susiraukę, lyg kuo būtų didžiausiai nepatenkinti. Nė lašelio humoro tuose laikraščiuose, prieš pat nosį laike pietų laikomuose. Nė vienos šypsenos skaitytojuose. Nė humoro lašelio ar gyvenimiškumo laikraščiuose. Taip ramu jiems visiems ir provinciališka. It vienu prosu visi čia išprosyti, tokie surūgę ir amžinai nepatenkinti, ir „politikuoja“.

Argi nors vienas iš jų kuo surizikuotų? Išspruktų kur nors ką nauja pamatyti? Tik jei kurį prokuroras vytų ar meilužė vytų. Dėl jų lietuvininkas daug gali padaryti.

Šiandie staiga liūdna man pasidaro, bevaikštinėjant Kauno gatvėmis. Tarytum būčiau čia nesavas žmogus, ir tarytum man būtų uždarytos čia visos

durys. Čia gyventi. Susitikti su žmonėmis. Pasi-
vaikščioti Kauno gatvėmis ir pažiūrėti, kas pasau-
lyje darosi. Nusipirkti kurį apžvalginį popietinį lai-
kraštį ir šnektelėti su žmonėmis politikos temomis.

Šiandie nejauku.

Tačiau, kaip iš mūsų pilko dangaus kritęs, atsi-
rado vienas diplomatas man iš bėdos išgelbėti. Jis
pirko mano automobilį. Sumokėjo grynais, ir sumo-
kėjo labai gerai. Net per gerai pagal aplinkybes.

Atsirado vienas pasiuntinybės sekretorius, lyg
kokio nesusipratimo ar už nuodėmės į Kauną užgui-
tas ir didžiai nuobodaujās. Dabar jis nutarė pasi-
važinėti automobiliu. Kol diplomatinis stažas bus
Kaune atliktas.

Gaila man rados savo draugo. Bet tokia pinigų
krūva! Tai geras impulsas ir startas mano bizniui.

Įprastu lietuvišku atsidėjimu kimbu į darbą. Per
darbą tuo tarpu ir su žmonėmis nesueinu. Be vienos
savo žmonos, kuri kaip įmanydama man padeda. Ji
pirma man visuomet šoksta gelbėti. Taip ir dabar.
Mudviem sekasi ne blogiausiai.

Tik niekuomet nereikia nusiminti.

Mudviejų kelionės baigtos. Mes dirbame. Bet pro-
tarpiais mano žmona sako:

- Atsimeni, kaip tu, Fiumėje atsidūręs, buvai išalkęs. O tau tekinio karna sprogo... Vinis pačiame mieste pradūrė! - Ji juokiasi ir žiūri į mane, tvarkydama reikalus su mūsų klientais.

- Na, tik tylėk nors susimildama! - slapstaus.

- O kai vienas italas užsiflirtavo su manim, „u-u-ūh!“ - tu šaukei ant jo. Tai matai, koks tu!

Kai žmonės klausia, kur mes šįmet praleidom atostogas, gal kaime, kad taip ilgai nebuvo matyti, mes atsakome:

- Fiumėje.

Kiti žmonės tarp savęs dar kalbasi:

- Ir toks žmogus nori vesti tokią didelę krautuę.

Jis poetas!

Žmona vis dėlto manim nepatenkinta:

- Tu tik apie automobilius per dieną kalbi. Geriau būtų buvę mudviem įsisteigus kurių automobilių ar automobilių reikmenų krautuę.

Kampe sukrankšti mūsų pagalbininkas. Jis tvarko kasą ir nenori būti kliudomas.

Kasa gerėja.

Parėję namo ir kiek atslūgę, ir pasisukinėję po kambarius, mudu su žmona kaip sutarę puolame automobilių žemėlapi. Nutarę kartą daugiau nesi-

kalbėti apie keliones, mes, susėdę kaip strategai, paskęstame, kas buvo...

Ir nejučiomis aptinkame naujus kelius, kuriuos iš tikrųjų būtų verta pradėti.

- Portugalija... - taria žmona.

- Portugalija? Geriau jau į šiaurės Norvegiją. Ar į Laplandiją! Juk tų laplandų veikiai nėra neliksia. O amžinoji vasara nenusileidžianti saulė... Taip arti būti ir nepamatyti Laplandijos. Tai proga!

- O kitais metais ar perkame mašiną?

- Tik nedidelę, susimildamas. Su maža geriau.

Kas gali būti geresnio, kai, pavasario saulei imant sklaidyti debesis į šonus, pašiūrėje burba užvestas naujas ir bandytinas motoras. Ir kai reikalingi kelio- nei daiktai imami iš lėto doroti ir sistemazituoti.

Kelionės jau baigtos. Tačiau mudu nejučiomis ruošiamės jau į ateinančio pavasario keliones. Ypač mielai paskaitome po ranka pakliūvančius žurnalus ir turistinius žemėlapius.

LAIŠKAS IŠ DANIJOS

Rašo Jurgis Savickis

Keistas jausmas patekti į Daniją po 30 metų, kada žmogus buvai jaunas, gražus ir turtingas.

Oras buvo kitoks, jūra – kitokia, ir žmonės kitokie, jaunų danių neišskiriant. Ne! Žmonės liko tie patys, ištikimi sau ir malonūs. Nuolatinių gerų šypsenu lydimi. (Jaunų danių ir – senų neišskiriant.)

Šiuo atveju netenka aprašinėti kelionės ilgų įspūdžių bei kelionės nuotykių, kurių paprastai nėra ir kurių vertė – *zero*. Bei ilgų pasikalbėjimų su pasienio policininkais ir muitininkais apie politiką bei orą.

To viso balasto nebuvo. Su žeme neteko susidurti. Teko skristi oru. Į Daniją teko atvykti orlaiviu. Nors mano provincijos gydytojas stabdyte stabdė neskristi. Mano konstrukcijos žmogui virš 1000 metrų pavojinga. Neleistina. Mūsų grakšti stiuardė – danė, blondinė, – kelis kartus kreipėsi į mane, skridimo biuleteni nešina.

- Aukštis: 3000 metrų.

Pats sau pagrūmojau pirštu, kad mano daktaras nesužinotų.

- Vieta: Hamburgas, spėjamas atvykimo laikas į Kopenhagą - už valandos.

Iš viso iš to Paryžiaus Kopenhagon - trys trumputėlės valandos.

Aš patenkintas.

Malonu. Patogu. Ir labai neįprasta. Stiuardė ateina su dar patogesniu pledu žmogaus sustingusioms kojoms užkloti, kai pilotas, matyti, dar aukščiau įsisiūbavo savo mašina. Mašinoje, be jau minėtos malonosios stiuardės, mes trys. Vienas danų inžinierius, nuolat keliaująs automobilių ir sunkvežimių virtinėje ir teikiąs maisto ir vaistų Danų raudonojo kryžiaus vardu, ypač vaikams ir ypač - Lenkijoje.

Sekantį kartą jis pažadėjo suteikti labų dienų ir Lietuvai. Ir dar vienas danas, prekybininkas, važinėjęs į Prahą porceliano pirkti. Užuoť porceliano, jis grįžo įsitikinęs geresnės tvarkos Prahoje ir šalyje reikalingumu.

Saulė krypta vakariop. Dar pirma kur ne kur galima buvo įžiūrėti pro debesis draikuolius kurių prancūzų miestelį apačioje, su daugeliu vieškelį. Dabar tik sustingusi jūra. Tik baltų debesų kal-

nai, kaip sustingusis sniegas. Akies neaprėpiamos erdvės. Ir nyku. Kaip į kokį Šiaurės polių besiartinant. Man tik tetrūksta pamatyti už kurio kalnelio Šiaurės keliautojų roges, šunų gurguolės tempiamas.

Saulė įvargusi, vis daugiau ima svirti už horizonto ir tuos mistiškus kalnus vis daugiau dažyti kažkuria violetine ir aštria liūdesio spalva.

Įspūdis, kaip kas iš to dangaus švelnutėliai bus nuleidęs patogiu parašiotu žmogų į žemę.

Danija rudens metu.

Gyvenu apie 20 kilometrų nuo sostinės, ūkyje. Kiekvienoje viloje ir sodžiaus name – rudens gėlės ir daug pribirusių obuolių. Net nakčia einant visur obuolių gaivinas kvapas. Niekuomet savo gyvenime nemačiau tiek mielai išpuoštų vilų ir daržų bei sodų. Matyti, žmonės mėgsta savo gūžtas. Toks susiklausymas, tvarka ir švarumas. Tarytum būtų pasiruošta Kūčioms susirinkti, savo artimiausias gimines sutikti. Danų didžiausia metų šventė.

Kad žmonėms patogiu ir gera, matyti iš tų gerų ir nuolatinių šypsėnų. Net arklys, gerai nupenėtas – lepečka, duodasi save paglostomas, na, ir glostomas visų, mažų ir didelių. Ir šunys kažkokie jaukūs ir prietelingi.

Žinoma, ne be to, kad danai neturėtų ko ar nemėgtų pavalgyti, Danijoje yra visa ko. Net maisto kortelių, per nesusipratimą čia atsiradusių ar – pasekti kitų šalių mada, kur badaujama. Nėra, sakysim, sagčių, siūlų, rūbams medžiagos; išvelkami, nors ir naujinteliai, bet prieškariniai automobiliai ir būtinai be atsarginių padangų; dėl šokolado šmotelio stovima pusvalandžiais; nepakanka rūkalo, nėra gero cigaro, to būtino daikto danui, kaip viza keliautojui, bet valgio tai yra.

Gražus rudens dangus. Tvarkingai kursuoja patogūs traukiniai ta pačia visiems klase, puikūs plentai. Kalnai ir kalniokščiai, estetiškais namais ir sodybomis. Namai kaip žaisleliai. Be ypatingų revoliucingų priemonių sutvarkyta senių, vaikų bei paliegėlių globa, patogų darbininkui gyventi.

Jaučiuosi kaip rojūj. Prižadų pats sau, kai grįšiu kada Lietuvon ir būsiu nuosavame ūkyje, – jį tvarkyti sulig danišku skoniu ir nešiukšlinti.

Gyvenu atstu nuo miesto, gražiai įruoštame name. Tai tipinga danų ūkininko troba; šiaudiniu stogu, baltais mažučių protarpių langais ir visais tik įmanomais patogumais. Viskas, kas nepatogu, nenatūralu, išpūsta ar pigus architektoniškas efektas, danas vadina: „Hollywood“ (atsiprašau!).

Iš pažiūros tokiame paprastame name, kaip klebonija, viduje taip įruošta viskas artistišškai: knygos, paveikslai ir vėl – daug gėlių viduje. Gėlės ir vazonai, kaip mūsų dvareliuose, lipikai palei rentinius ir langus. Ir šviežios gėlės ant stalų. Geras pianinas. Puikus radijas [su] kultūringomis gramofono plokštelėmis. Kaip visa tai patogu. Ir labai kultūringa.

Nenoromis prisimeni mūsų naujokynes, valdininkų išpirktus Lietuvoje „centrus“ ir dvarelius. Mūsų senų dvarų ir dvarelių kultūra seniai dingo. Tos visos senos knygos, paveikslai, šeimynos ir kartais valstybinės reikšmės archyvai. Seniai mūsų įvairiaplaukių okupantų išgrobti. Dvarelių seniai nebėr.

Kas dar iš senosios kartos neatsimena tų gražių Lietuvos dvarų ir dvarelių! Kuris didesnis, vis buvo vadinamas – palocius ir dažnai buvo pamėgdžiojama „Italija“. Ir tų mažesnių, ant gražių Nemuno, Dubysos, Nevėžio ar Neries krantų. Stilingomis kolonomis, gerai suplanuotais kambariais ir savo griežtomis architektoniškomis bei buities tradicijomis. Kaip mes greitai sukrotome „sumūrinti“ tą Lietuvą bei ją sudarkyti, kas dar gero buvo likę. Dygo namai sodžiuje braškančiomis skardomis ant stogų, užuot tų dorų, senų čerpių. Visais tais „bokštais“ ir bokšteliais. Keistais priestatais ir miestiškais „balkonais“,

kaip kregždžių lizdais. Kiek – kiekvienam „direktoriui“ fantazija iš galvos lindo: medžiagos, proporcijos ir spalvos požvilgiu.

Kiekvienas akylesnis *week-endo* keliautojas iš Kauno į „provinciją“ gerai galėjo pastebėti iš autobuso tuos stebuklus. Ne vien tik plytomis šalimis gali atsistatyti, bet kai bus pasaugomos mūsų bažnyčios, seni pastatai ir kultūros palaikai. Dabar mūsų kunigaikščių Metrika naudojasi kiti. Raudondvario bažnyčią rusai susprogdino, o Zapyškio senajai mes patys leidžiame sugriūti, o tokių bažnyčių – šimtai Lietuvoje. Mūsų „dievukai“ iškeliauvo iš Lietuvos, kur tik kuriam mūsų inteligentui patiko, vietoj turistišku suvenyrų. Tas neįkainojama turtas, mūsų senos bažnyčios, kryžiai ir statulėlės, – kaip piktos raganos viskas iššluota. Ir tuose nuodėgulynuose taip maža kas nauja sukurta.

Kad neįtartų kas manęs, senstelėjęs ir tuo būdu – susentimentalėjęs, o dar blogiau – suaristokratėjęs, aš, sugrižęs Lietuvon (greitai) ir įsigijęs patį gražiausią dvarą, dar galutinai nenukolchozintą, kur nors ant poetingos Neries, pirmų pirmiausia pastatysiu gražiai vadinamąsias kumetynes. Kiekvienam – pasikiras, su savo darželiu ir sodu ir penketo kambarių namu. Ir įvairiais patogumais bute. Tai nebus nei

sentimentalu. Tai bus visai normalu. Žodžiu, kaip Danijoje.

Taip viskas harmoninga toje Danijoje. Gyvenu kaip rojuje. Bet ir tame rojuje pasitaiko žalčių. Pavyzdžiui, skaitau, danų studentai gyvena pašiūrės. Ne visi, žinoma, bet ir nemaža. Ne dėl to, kad taip pirma būdavo, bet dėl nepaprastos butų stokos. Kaip Paryžiuje, turbūt Niujorke, taip pat ir Kopenhagoje neįmanoma gauti buto.

Ryžtingai imasi tvarkyti tą reikalą Komisija, bet ne ką bus pažengusi, jei nebus pati susilikvidavusi. Dėl buto stokos.

Šios dienos laikraščiai rašo, Kopenhagos studentai gyvena vasaros maudyklėse, pašiūrėse. Kai kur gauna pernaktoti biuruose ant grindų, po darbo valandų, geriems šeimininkams sutinkant. Kai kurie laimingi gavę pernaktoti ant šieno daržinėse pasūkininkus.

Kas gero politikoje? Tokia galinga kitados viešpatija Danija, atrodo, savo plotu ir sąstatu kaip ir mažėja. Dar taip neseniai parduotos Š. Amerikos Valstybėms šv. Tamošiaus salos; jų kaina buvo 25 milijonai dolerių. Vėl atskilo Islandija, nors ir kiauurai pertekusi danų kultūra, ir įsikūrė savo 100 000 gyventojų „Respubliką“, nors ir milžinišku plotu.

Norvegai, iškėlę Grenlandijos klausimą, ko tik nepaveržė jos iš danų, tik bylą pralaimėjo. Sala pripažinta amžių amžiams danams. Dabar danai galvą sau laužo dėl savo Farerų salų. Kelių parapijų dydžio Farerų salos baudžiasi kurti savo respubliką, 30 000 gyventojų. Danams teko siųsti į savo brolius delegaciją. Delegacija grįžo gana optimistinga: salų gyventojų dauguma vis dėlto bus nutarusi nesiskirti.

Nors danai tokiais atvejais nesinervina. Jie kultūringi.

– Kažkas netvarkoje pasaulyje. Ar bus karas? Ar jis bus išvengtas? – klausimai, kuriuos dažniausiai dabar gali išgirsti Danijoje. Kaip ir kitur. Bet dar dažniau išgirsti: „Ramu mūsų mažutėje Danijoje. Ir gera.“ Kaip ir priežodis iš senovės laikų. Danija – pavyzdys kitiems kraštams. Vis dar danai spiečiasi apie savo labai išvargusį karalių, taip herojiškai kovojusį prieš vokiečių okupantus. Danai jį labai myli.

Ruduo. Visi beržai ir kaštonai bronziniais lapais. Seniai nemačiau jau tų medžių. Saulė tokia švelni.

Aš jaučiuosi jaunas, turtingas ir toks ryžtingas.

Kopenhaga, 1946

SKANDINAVIJA

Pradėdamas sistemingiau išsižiūrėti Skandinavijos gyvenimą, ypač – į Daniją ir retkarčiais – Norvegiją, galiu šio informacinio rašto pirmais žodžiais paklausti: ką gal duoti mums mažutė Danija?

Lietuva, gyvendama greta su didelėmis valstybėmis, pirmiausia priversta prekiauti su jomis, besikuriančioji Lietuva privalo nusiklausyti šio pasaulio galiūnų.

Galima megzti ryšį ir su Balkanų valstybėmis, ir su kitomis lygaus didumo valstybėmis, bet mes būsime priversti atskirti ir mūsų politikos leksikone pabraukti žodį: Skandināvija.

Sunkų dieną darbą nudirbus, nėra laiko žvalgytis, kelią gi Skandinavijon pastoja: valiuta, „nepalankumas“ indiferentiškumas.

<...>

Mūsų delegacija Latvijon – pažymėtina mūsų socialdemokratai – yra nuveikus tokius nevisiškai

įvertinamus šiandie darbus, kaip susiartinimas su latviais. Latviai per šiurkštūs, lietuviai per imperia-
listiški – buvo abipusiai aštrus kalavijas be rankenos
mūsų kaimyniškam kivirčiui išspręsti. Toj plotmėj
buvo varoma ir toliau mūsų politika – susitariama
su baltgudžiais įnamiais, nors iš to dėl politikos kon-
junktūros didelių vaisių negalima laukti.

Mūsų valstybės vyrus latviai yra sutikę ovacijo-
mis; spaudos tonas gerėja – tampa visai mūsiškis.
Delegacija nesuskumba šį kartą aplankyti estų ir
suomių. Suomių, kurie dar mums, nesuvalstybėju-
siems, sutaiso brolišką sutikimą, estų, kurie privalo
būti minimi dėl savo pirmųjų kovų prieš raudonąjį
marą – geležiniai ir rūstūs žmonės, tos mažos tautos!

Latviai buvo bolševikų prispirti trikampin ties
Liepoja ir tik tik jūron nenublokšti, ir tik kariaudami
atgavo savo teritoriją. – Šios tautos yra patvarios.

Šios dienos mūsų aljanso su latviais ir estais „kor-
diališkumas“ yra neginčijamas. Tautai pritariant,
jaunos pastangos spiečiasi tam darbui dirbti, mūsų
valdžia tam palanki.

Suomiai, užimą vidurio poziciją, kartais labiau
svyra į „*randstatenus*“, kartais Skandinavijon – Skan-
dinavijos ketvirtoji sesuo – turės suvaidint nemažą
vaidmenį, supažindydama Pabaltijį su Skandinavija.

Nelengvai ir jau ne šiaudie yra susikūres skandinavizmas. Tarytum dar žemė alsuoja istorinėmis švedų ir danų kovomis, norvegai suverenūs Danijai, švedai ir norvegai – išvien. Gražią vasaros dieną, kur jūros taip gražiai liūliuoja, netoli nuo Hamleto kapo, atsiduri staiga žmogus ties mistiniu kazematu, kur švedų generolai buvo kankinami ir švedų karin-goji diduomenė. Gražiai sužėlusia pieva beeida-mas, suklumpi ant aprūdijusios kulipkos, pasiūstos kadaise iš vikraus švedų laivo danams, ar atbulai, šalimais kurių supiltas smėlių pylimėlis vaikams, žaisti, o kazematų rūšies vaizdai tolimu nesupran-tamu aidu gali paskatinti menininko vaizduotę. Gra-nito uolose iškapota slūgsi tarp Švedijos ir Norve-gijos sienų „neprieinama“ tvirtovė, virtusi muitinės stotimi keliauninkams, važiuojantiems Norvegijos pažiūrėti ir Bergeno kelio, ir sniego, ir kitų stebė-tinų monų žmogui suteikti.

Visos trys Skandinavijos šalys gali susikalbėti, vartodama kiekviena šalis savo kalbą. Tas palen-gvina bendravimą.

Studentų medikų, teologų, paštininkų, užsienių ministerių, karalių, teisininkų, kriminologų, kalėjimų viršininkų susivažiuojama nuolat, dažniausia perio-

diškai ir patvarioms sesijoms. Bendra užsienio politika, paštas, moneta. Trys šalys, kiekviena su savo atskirai griežtomis simpatijomis bei antipatijomis, bet susitarusios gali išvien parodyti save pasauliui... Ar ne nuostabu mūsų metu?

Trys karalystės - viena valstybė!

Danija, ne per geriausioj žemėj sutaisiusi pavyzdingiausią pasaulyje ūkį, su drenažu nuo šimtmečio, su atsidėjusiai išariama ir japoniškai persijojama dirvos žeme ir baltutėmis švariomis trobelėmis, - kaip paveikslas.

Daniją galima būtų pavadinti asmens laisvės ir vaikų meilės šalimi, ne veltui gi čia gimė didis pasakingas A. N. Andersenai. Geriausioms artistinėms pajėgoms susidėjus, visoms sąjungoms susibūrus, tradiciškai kasmet sutaisoma „vaikų diena“, duodanti didžiausio pelno. Tas paprotys perėjo ir Ispanijon, Švedijon ir kitur. Valstybės įstatų, valstybės prižiūrimi ir karšinami šalies vaikai, beturčiai ir seniai. Tuo būdu karalijos gražiausiose vietose, dažniausiai ties jūromis, yra išstatytų vaikams namų ir prieglaudų, mūsiškai - rūmų.

Kopenhaga (jei nori: *Kiobenhavnas*) - 40 000 kvadratinų kilometrų šalies ir trijų milijonų gyventojų sostinė, sutraukusi netoli milijono gyventojų, sutrau-

kusi žymius pasaulio vaizboninkus, spaudos žmones ir keleivius, su savo patogiu ir išsiplėtusiu uostu ir pasauliniu traktu. Čionai didžiausi sandėliai Amerikos ir Anglijos ir jų kelias į Europą. Daniją galima būtų kitaip pavadinti: salų valstybė. Daugiau kaip penki šimtai salų – yra darbo ir žuvininkams, ir jūrininkams, ir vaizboninkams, – Danija gyvena jūremis. Tat suprantama, kodėl Danijoje tiek miestų ir jie taip gyvenami.

Danija, kadaise kuo neturtingiausia savo laivynu, buvo 1864 metais įtraukta karan su Vokietija, po kurio iš jos buvo atimtas danų Šlėzvigas (todėl ir – užuojauta Lenkijai, analogiškai kovojusiai su savo spaudėjais). Danai vertelgos buvo nemažą vietą užėmę Rusijos prekyboje, ypač Sibire, iš kurio buvo gabenami pieno produktai ir kiaušiniai Kopenhagon, o iš čia su daniškomis žymėmis – Anglijon. Pažvelgus statistikon, pati Danija bent kelis kartus tegalėdavo mažiau pagaminti pieno produktų, negu tat buvo siunčiama Anglijon.

Tasai veržimasis danų į rytus dabar modernizuojasi – Rusijos neprieinant, įvedama ir savo kapitalas, ir keliaujama prekyba verstis į Pabaltijį. Danų Prekybos taryba ir „Grosserer-Societe“ (didžpirklių

sajunga) nuolat dedasi prie to ir yra ne visai patenkinti valdžios politika.

Revoliucija, sujudinusi pasaulį, atsiliepė ir čia lengvomis, greitai pereinamomis bangomis. Danijoje buvo ir „revoliucija“, ir sukilimai, tik daugiau chaotiniai, epizodinio charakterio, apie tokius tik ir tegalima būtų kalbėti.

Švedai – Skandinavijos aristokratai – visuomeniniame gyvenime pasiekė aukščiausio laipsnio.

Šešių milijonų šalis turi savo architektūra nuostabų Stokholmą, kaip parodos dėlei sustatytą ant kanalų ir fiordų. Neišpasakyta švaruma ir skonis lydi tave visur. Įeik kurion didesnė baldų krautuvė – tu pamatysi ištisas šventes akiai – „iš nieko“ sudaromi gražiausi, patogiausi butai žmogui gyventi. Ta švara ir skonis nulydės tave mažiausiomis sodžiaus pirkelėm.

Bijodami savo šiaurės kaimyno – Rusijos, nors ir mokindamiesi rusų kalbos ir jų gyvenimą pažindami, jie per daug linkę į rusų pusę nebuvo, atbulai – iš rusų jiems visuomet didelis pavojus buvo, ir užtai dabar toks užsisenėjęs bailumas ir „užsispyrimas“. Alandų salų klausimą rišant. Štai dėl ko karo metu simpatijos ir užuojautos buvo vokiečiams.

Turbūt ne vieną iš mūsų nustebino, pravažiuojant iš Rusijos apšvedinta Suomija Švedijon, – gali

geležinkelio stotyje kiek nori privalgyti, niekas tavęs nekontroliuos, ar užmokėta, nieks tau nepajudins kailinių, bendrame koridoriuje išstatytą.

Švedija, turinti kelis universitetus, yra pavyzdin-
gai sudorojusi studentų bendrabučius bei stipendijas, su tam tikru pavyzdingu būdu atsilyginti.

Kalnų inžinerijai aukštai pakilus, tos srities produkcija teikia didžiausių patogumų gyvenimui, telefonas kas ketvirtam žmogui mieste, patogiausi geležinkeliai, variu įtaisyta visa kas aplinkui. Granitas ir varis – kas gal būt gražiau Šiaurės išsivysčiusiai statybai. Karalius – pirmas besisveikinąs su burmistru, karalius – socialdemokratų vado jaunystės draugas ir bendradarbis.

Tokia Švedija.

Kaip tolimais būgnais ir muzikos garsais atskrenda prie mūsų norvegų literatūros atbalsiai. Ibseno, Hamsuno, Björnstjernės-Björnsono, Lie ir kitų tėvynė yra iš dalies pažįstama šių rašytojų veikalais, tiesa, patiektais mums rusų, slaviškai susaldintų ir, mums dar kartą vertus, iškraipytų.

Muncho, Griego ir Ibseno siela nenurimsta ir, taip faktiškai neseniai vystytis pradėjusi, neša naujų galimybių pasauliui.

Didžiausias norvegų noras yra įgyti sau sklypelį žemės, ją paknaisioti, savo darbų vaisiais pramisti bei savo norvegiškus kaulus joje numirus suslėpti. Ryškiausiu pavyzdžiu gali būti pats Hamsunas, iškeliavęs pasaulį, su gyvatėmis bekariavęs Amerikos prerijose, rugių pėdus vežiman bekraudamas, išvargęs, išbadėjęs, vienąkart praturtėjęs – nusipirkęs sau žemės sklypelį, kurį norėjo įturtinti naujais gyvuliais ir padargais už gautą šiemet Nobelio premiją, kaip yra papasakojusi Hamsuno žmona vienam apsilankiusiam švedų korespondentui, kurio jis [Hamsunas], kaip ir paprastai, nepriėmė.

Bet tos dirbamos žemės taip maža – nešama dirvos brangenybė – žemė ir klojama ant uolų ir knisama. Norvegijos ministerių pirmininkas su nepaprastu pasididžiavimu rodė ant kolosalinio kabinete iškabinto žemėlapiu, kaip Norvegijos žemės dirbamas plotas didėja: iš 400 000 kvadratinų kilometrų dirbamos 10 000 kvadratinų kilometrų. Bet užtai kiek ten miškų miškelių. Tai yra viena svarbiausia pramonės ir eksporto šaka. Nekalbant jau apie norvegų silkes ir Norvegijos tonažą! Dažniausiai jūreimis susisiekdama, Norvegija pirmiausia susiduria su Anglija, su kuria ir yra daug politikos ir ekonomijos ryšių ir simpatijos.

Trys šalys, papildančios viena kitą.

Projektas sudaryti pagalios bendrą įstatymams leisti ir valdyti aparatą, vieną bendrą visoms šalims valdžią yra nenaujas ir buvo pastaraisiais metais labai disputuojamas. Atminkime, kad čia ne tik nebalkanizuojamasi, bet prieita prie panašaus sumanymo!

Kaip bus vedama mūsų politika, kur vers ekonominiai ir politikos šios dienos reikalai krypti (savo specialinių orientacijų mes ir neprivalome išsižadėti). Vis tik yra ypač stipri tendencija: trys Skandinavijos valstybės vis daugiau ir daugiau rišasi tarp savęs, trys Pabaltijo valstybės vis daugiau turi noro susidėti į vieną „gurguolę“ – tariant tumiškai, – Suomija sąjungininkė – tokia tesusideda politikos konjunktūra Pabaltijo valstybėse. Galima vieną savo kaimyną mylėti mažiau, kitą daugiau, ir koks mums patinka, – kaip tat daro skandinavai, bet savo politikos ateitį, savo namus statykime išvien, kad, atvažiavus Latvijon ar kitur, jaustumėisi namie, kaip tat jaučia danas, nuvykęs Norvegijon, Švedijon, ar atbulai.

Tuo būdu daug politiškų šiandie neišrišamų problemų ir pavojų bus išvengta ir išspręsta.

ŠIAURĖS KELIONĖS

VIKINGAI, GRENLANDIJA

Kas traukia taip žmones polių sritis tyrinėti? – Mokslas, praktiškai sumetimai, drąsa. Bet tie praktiškai sumetimai surasti šalį ar gamtos turtytus, vertus eksploatuoti, mažiausiai iki šiol buvo pateisinami. Mokslas – pirmoje vietoje.

Kokie žmonės keliauja? – Besikalbant su Fritjofu Nansenu, pirmiausia krinta akin jo žvilgsnis, pilnas drąsos ir didelės valios. Fritjofas Nansenas yra įkūręs šiandie kaip ir savo valstybę iškrikusių po pasaulį ištremtų žmonių, jo piliečių su „Nanseno pasu“, kurie visi – revoliucijos ir karo parblokštieji. Nansenas nepabūgo jau savo senatvėje nukeliauti badaujančion Rusijon suteikti badaujantiems pasaulinio maštabo pagalbos ir drąsiai pasakyti savo žodį apie bolševikus tiek, kiek jam teko juos pažinti savo ekspedicijos metu. Jie darą tikslių pastangų ekonomiškai susitvarkyti, ir politikos pastangos nesą

peiktinos. Plačiu užsimojimu aprašo jis dabarties Rusiją, jos tvarką ir ūkį savo knygoje „Rusland og Fred“ (Rusija ir taika), Kristianija, 1923. Nansenas dabar nuvykęs Kaukazan patyrinėti, ar negalima perkelti kitur visais laikais užvis daugiau gujamų armėnų. Dabar jis ten. Tai toksai yra vienas iš Šiaurės sričių tyrinėtojų.

Pažvelgęs į jį, matai tvirtą, augalotą žmogų kalbančiu, perveriančiu seno žynio žvilgsniu. Tarytum antakiuose priklijuoti du geri pluokštai pakulų, iš po kurių žiūri akys, ne kartą mačiusios mirtį.

Toksai yra tas norvegas, visuomet nugirdžiamas savo šalyje partijų nesantarvėje įsibėgėjusių politikų ir turįs labai žymią vietą Europos „koncerte“.

Jis yra nugirdęs savo metu ir mūsų politiškus sielvartus, yra sekęs Vilniaus klausimo eigą ir mums pritaręs.

Galbūt iš pažiūros kiek panašus į Nanseną ir kitas norvegų tyrinėtojas – Amundsenas. Tos pačios „pakulos“ antakiuose, ta pati patvara ir pasiryžimas žvilgsnyje ir tos pačios „profesijos“ antspaudas. Tat didelio ištesėjimo vyras.

Daugelis yra jų Norvegijoje. Nekalbant apie visą gurguolę antraeilių keliautojų padėjėjų.

Tarytum šalis auklėja šios „profesijos“ žmones.

Norvegija - kur kalnai dangų remia. „Galvą užvertus, kepurė krinta“, - pasakytų mūsų sodietis, kuriam anuomet teko savo muštrus eiti kur nors Kaukaze. Tuose kalnuose, kur Ibseno „Per Gynto“ raganos šoka ir kitokios pasakų būtybės vaidinas. Kur plačiais tinklais užskleidžia apačioje betriūšiančius žmones kalnų ūkanos. Tokiuose kalnuose išauga vyrai galiūnai. Daug boja norvegas sodietis į pavojų! Kokio nors bobelio trobelninko statomasi sau flegmatingai kokia lūšnelė pakalnėje po kybančiu atkrantėje akmeniu „kaip gryčia“, ir pradedama ožkos ganyti ir medžiai kapsnoti, ir tiek. „Nestatyk savo namų pavojingoje vietoje, žmogau: kalnas užgrius!“ - „Kas man darbo, kad kalnas grius!“ - Žiūrėk, pavasari, pradėjus kriokliams nuo kalnų urgzti, ima ir jo pasikoręs akmuo „kaip gryčia“ braškėti, pirm keletą kartų iš patrankų bumbtelėjęs ir, aida, traškinti eglyno medžius, skindamas sau kelią pakalnėn ir per kelis žingsnius nuriedėjęs nuo trobelkos. Tiek čia to norvego rūpesčio, jei kalnas plačia vaga nušliaužė, jis traukia sau savo machorką arba amerikoniškai tampo dantims taboką-čiulpsną ir eina rankelioti sau pribyrėjusių netvarkos metu šapų.

Ką sakytų mūsų seniai ir pedagogai, pamatę kokių aštuonerių metų grybą-vaikėšą, pasikorusį ant savo *ski* (pačiuožu) ir pasileidusį žemyn jomis užti nuo šiurpulingos kalno aukštybės, kokios Lietuvoje net ir palyginti nėra. Tat vaiko priedermė priza paimti kokios komunos surengtoje sporto šventėje. Kalnų drąsa.

Pirmoje eilėje – norvegai, toliau – kiti skandinavai: danai ir švedai. Danai, valdą Grenlandiją, taip pat karaliauja Islandijoje, turi ir turėjo progos tyrinėti savo plačiąsias žemes. Jų tarpe ypač vienas įdomus mums, pažinęs taip pat ir Lietuvą, Einaras Mikkel-senas. Per Vilniaus seimo rinkimus jis atsidūrė Vilniuje ir dalyvavo įvairiose tuo metu lenkų iškeltose šventėse ir pokyliuose. Jis yra sarkastingai išjuokęs visą tą lenkų iškilnę. Pasigavę atliekamo laiko nuo politiško mūsų darbymečio, turėtumėme suranke-lioti šio rašytojo palaidus straipsnius, išsivertę juos lietuviškai. Bent turėtume ko pasiskaityti Šančių vagonetėmis važiuodami. Nes jie lengvai parašyti ir tinka kelionėje skaityti.

Kokios šalys buvo tyrinėjamos, kokie žmonės keliavo, nors skubia akimi permetę, prieisime ir prie paskutinio šių dienų keliauninko Amundseno.

Pirmiausia – Šiaurė. Tarytum tat mums kiek artėliau ir giminčiau negu koks Pietų poliūs. O yra ir toks! Pakrikštiję švedus mes, lietuviai, pasak „senos kalbininkų mokyklos“, žuvėdais (žuvis ėda...), tartum visgi arčiau esame prie tų žuvis ėdančių žmonių. Na, jei mes krikštijom svetimas šalis, tautas ir kitokį padarą, tai buvo žmonių, ištyrinėjusių šias svetimas, pasauliui mažai težinomas šalis. Idealin-gas darbo pasidalijimas! Kiti ieškojo, mes krikštijom. Kaip Velykų kiaušiniui eglučių ir raštų dažus rankiojom ir marginom.

Bet būta šalių, kurių mes ne tik neieškojom, bet ir pakrikštyti nesuspėjom. Pavyzdžiui: Grenlandija – Žalioji šalis! Na, ar ne fantastinga? Beveik visa šalis visuomet esti ledų nuklota. Tik siaura pakraščio juostelė vasarą būna kiek apšildoma, ir suteikiama progos pavaikštinėti eskimams drauge su jų daniškuoju sielų ganytoju ir dangiškosios karaliaus valdžios atstovais po tikrą žemę.

Bet užtat ir krikštijo ją vienas piratas gražiu vardu – Erikas Rudasis, susivaidijęs namie ir paplaukiojęs Šiaurėje ir suradęs šią nuostabią amžinų ledų salą, ne dėl juoko pavadintą jo „žalija“, bet geriems ir lengvatikiams emigrantams malonumo suteikti, apleidžiant savo tėviškių įtupėtas vietas ir išsidangi-

nant į jo žaliąją šalį. Emigrantas svarbu tik išvilioti iš namų, svetur jau jis lengva suvaldyti.

Ponas Erikas būtų buvęs tikrai savininkas ir įsteigėjas geriausio Amerikos imigracijos biuro su skyriumi galbūt Lietuvoje. Tačiau pono Eriko Rudojo gražiu užuomaju pradėtas biznis tik dalimi pavyko jam. Jo pritraukti žmonės turėjo naujoje šalyje ne didžiausio patogumo buitį. Užsilikę iki šiai dienai eskimai, visos šalies gyventojai, 13 000 tūkstančių su viršum, yra civilizuojami ir kultūrinami danų; radijo stotį priskaitant, jiems steigiama oficialių danų įstaigų ir kita, užbėgus už akių, įsteigta norvegų pirklių.

Ak, kiek diplomatiškų raštų išsiuntinėta, kiek popieriaus „suinteresuotų“ šalių surašyta galutinai išaiškinti Grenlandijos suverenitetui. Pasirodo, norvegai pradėjo kibti į Grenlandijos salą. Danijos karaliai neteisėtai valdė iki šiol didžiausią pasaulyje salą, nes sala senovėje priklausiusi Norvegijos kompleksui. Danai, kraustydamies kitados iš Norvegijos, turėję palikti norvegams jų salą, tik, matyti, pamiršę ir automatiškai tebevaldą Norvegijos sritį.

Prieš dvejus metus tai buvo karšti ginčai tarp Danijos ir Norvegijos dėl Grenlandijos, net per aitrūs. Dabar šiek tiek aprimo. Šitos popierinės

kovos išdaviniai buvo tie, jog tiek danai, tiek norvegai labiau susirūpino salos tvarkymu ir ypač jos eksploatavimu.

Čia bus F. Nansenas savo žodį ištaręs ir sudraudęs karštesnius žmones. Pernykščių metų norvegų laikraštyje „Tidens Tegn“ jis rašė, jog visi šie kasdieniniai kivirčiai mažiausiai rūpi patiems eskimams, tikriesiems šalies savininkams. Pirmiausia reikia juos klausti. Bet jiems tai tikriausiai vis vien, ar „valdysią“ danai, ar norvegai. Nansenas pabrėžė, jog danams daugiau pridera valdyti salą, kad ir įsise-nėjimo teise.

Eskimams greičiausiai vis vien „valdymo forma“, jie ganėtinai patenkinti, galėdami ilgomis valandomis sėdėti ties akete ir laukti, lyg nuuostis neat-sargiai pasirodantį jūrų gelmėse po ledu kokį vėplį ar kitokį šios šalies pilietį ir išmeigti į gyvulį aštrią perstekę su virve ant galo. Kol gyvuliokštis išmatuos jam visą ilgąją virvę, eskimas, pasidėjęs sau kokį ledo gabalą kėdės vietoje, išrūkys sau savo samaninės machorkos dozę ir visgi gyvuliokštį pagaus. Bus pietūs visai šeimai ir jam!

Nei periodinė spauda, nei krašto valdymo klausimai neatima eskimui didesnės darbo dienos dalies. Vienas du laivai, atplaukią iš pietų, atveža kon-

servų ar, dar geriau, konservų dėžučių, nuperka visus turtus iš eskimų ir vėl pradingsta. Žmonės lieka gyventi, kaip gyveno jų bočiai: bučiuodamiesi nosimi, ne lūpomis; laikui atėjus, ne vakarais, nes ten nėra vakarų, sugula visi nuogi, dideli ir maži, ant bendro ir po bendru kailiu, kad nesusaltų, ir rytoj tėtė vėl eina sau žvejoti kokio vėplio.

Tie tėtės gamtos žmonėms duotąja teise gali turėti kelias mamas. „Ot, gyvenimas!“ – pasakytų mūsų dėdė iš kokių Varnių ar kitur. Nei po mišparų pasišildysi, nei su žmogumi sueisi. Brudas žuvis – vieton barščių. Ak, kaip tai teisinga! Kas gal būti geriau, kaip šiltų kopūstų bliūdas, šventadienio vakare šeimininkės-jagamastienės duodamas, žmonėms iš bažnytkiemio sugrįžus, visus „reikalus mieste“ pabaigus. Nėra mainytina!

Net ir Kauno emigracijos biurai, kurie, Amerikos netekę, tokiu atkaklumu stumia žmones Kanadon, visgi vargu prikalbėtų keliauti lietuvį Grenlandijon, kad ir labai ten „žaliuoja“. Bet aš mūsų biurams, įsiregistravusiems ir teisėtai įsisteigusiems Kaune ir kitur respublikoje, biznio negadinsiu. Pasakosiu toliau.

Taigi šalis – „brudas“, o visgi eskimas, pusę metų žiemos laiku laukias saulės ir dažnai susiduriąs su

kitais gamtos reiškiniiais, kaip Šiaurės pašvaistės, nė už ką nemainytų savo baltosios tėvynės kita, kad ir iš tikrųjų žaliuojančia šalim. Iškeltas kitur kur, jis vysta ir nyksta, ilgėdamasis savo ledu, baltųjų meškų ir savo saulės, pusę metų nenusileidžiančios, nekalbant jau apie skaisčias gamtos prabangas, kaip pašvaistės. Nesulyginsi su geriausiomis iliuminacijomis ir fejerverkais!

Atsiranda ir skandinavų tarpe tikrų garbintojų šios eskimų tautos ir mėgstančių praleisti žiemą ir kitą jų tarpe. Tautosaka turtinga ir čia, ir jau ganėtinai išstudijuota. Bene geriausias jos žinovas šian die yra danas Rasmussenas, keliavęs ekspedicija drauge su tapytoju ir gabiu paišytoju grovu Moltke ir išleidęs gražią ir įdomią knygą, vardu „Grønland“.

Prieš trejetą metų patsai danų karalius Kristijonas X su tinkamais palydovais buvo aplankęs savo tolimą žemę. Eskimai buvo pamokyti papuošti kelias ten esamas trobas girliandomis, ir vietos diduomenės damos buvo europiečių ant greitųjų pamokytos šokti „jymmi“⁶¹, ši europiečių miestų kultūros neišvengiamą pradą.

⁶¹ Š i m i s – į fokstrotą panašus šokis (*angl.*).

Ponios parodė eskimuose didelio sugebėjimo ir susikaupimo ir, kiek pamokytos šokių, gražiausiai šoko unstepus su atvykusiais danų jūrininkais karininkais ir karalium. Užtat ir jie žmonėms atsilygino, parodydami savo tautiškus sportus. Sportą? – Taip! Čia, jaučiu, būtų sunku ką bepridurti mums su Varnių dėde, skaniai pavalgius šventadienio pietų. Nusi-vokdami gerai apie virtinius, mes su dėde būtume visai netikę rodyti kokius savo sportus. Eskimai, kad ir priėmę karalių savo žuviena, ne tik parodė svečiams savo miklumą, bet tiek užimponavo, jog viskas tapo smulkmeniškiausiai nutraukta filmui ir išliks amžiams.

Eskimai labai miklūs. Žinoma, kiekvienas sportininkas turi būti švarus; tat ir eskimai be galo mėgsta praustis, maudytis ir šiaip jau kūną švarų laikyti. Jie puikiai laipioja kalnais. Gerai šoka (ne klumpakojį, bet – nuo aukštumos), patampinę susiūtas odas, šie žmonės mėgsta pašokdinti atsistojusį ant šitokio judraus pamato žmogų, kone į padanges išmeta. Pastovėk!

Ypatingai tvirti jūroje. Įsėdęs į savo iš kailių pasiūtą luotelį – kajaką, kurio viršus aklinau aptrauktas oda ar kailiu, įlindęs į tokio luotelio kailius ir ties pasmakre pasamonais susiraišiojęs ir rankas aklinau

įsipirštinavęs į kailius, jaučiasi kaip vienas su laivu padaras, tikrai neatskiriamas nuo laivo. Nors skęsk!

Kiek šilta ir patogiu sėdėti tokiam kajake, tiek ir pavojinga. Kiek siūbtelėjus ir persivertus luoteliiui, žiūrėsi į šalto vandens gelmes, nebegalėdamas pamastaguoti ir pasispardyti kojomis, užklimpusiomis viršuje, kailių luotelyje. Bet eskimas būtų netikęs eskimas, persivertęs ir neišsitabarojęs iš gelmių.

Kaip tik jis mielai parodo savo vikrumą, bent kelis kartus apsiversdamas vandenyje savo luotelyje, ir vėl, kada nori, iriasi sau savo ilgu irklu, pakarčiui atstumdamas juo vandenį tai iš vienos, tai iš antros luotelio pusės.

Jis gali net peršokti iškart per kelis kajakus, sėdėdamas savo kajake, ar net mikliai pasiirti, sukimšęs į savo kajaką keletą žmonių kailių maišan. Tokia kajakų flotilija išdrįsta labai toli nuplauti atvirose jūrose, nors visas jo kajakas šiaip jau viena ranka pakeliamas ir tuo būdu menkas daiktmenėlis ir atvanga siūbuojančiose jūrose.

Grenlandijos eskimų tautodailė pradedama plėtoti net tokiose centruose, kaip Kopenhaga. Nupinta iš tautiškų motyvų, bet iš tikro eskimų gyvenimo, buvo rodoma Kopenhagos Karaliaus teatre opera. Joje yra vietų, ne visai lyriškų ir rečiau operose vartojamų.

Scena: eskimai ir ypač eskimės koketuoja ir traukiasi ties išskrostu ruoniu, gaudamos po kąsnelį „špeko“, kuris vietos etiketu yra valgomas žalias, gražiai laikomas rankose. Tokia pakraipa yra rašomas ir eskimų: „Nebūk storžievis“.

Kitos gi operos vietos yra gan poetingos ir muzikalingos, ypač pradėjus iš ilgo miego kylančią vasaros saulę garbinti. Kiek danų kultūros atošvaitos švystelėta ir eskimams. Eskimai, išnaikinę europiečius, pasijuto salos viešpačiais. Rudojo Eriko, atsibasčiusio salon dar 983 metais, ainiai, kaip jau minėta, nesutapo su vietos gyventojais, kurie XIV amžiuje griebėsi visai radikalingos priemonės: aliai vienam išskerdė europiečius ir pasiliko vieni sau ponai.

Tik pilnas idealo ir patvaros danų misionierius H a n s a s E g e d e, atvykęs salon 1721 metais, padėjo tvirtą pagrindą Skandinavijos kultūrai saloje. Jis visą savo gyvenimą ir vieką atidavė grenlandiečiams. Šiandie jis yra tikrai gražiai minimas ir pačioje Danijoje, ir Grenlandijoje; kaip vienur, taip kitur pastatyti jam yra paminklai, ir jis laikomas prakilniausiu šalies švietėju.

Be bažnyčios apsaugojimo, jis dar daug padėjo prekybą sutvarkyti. Jo pradėto darbo dėka išsiplėtė

šiandie taip gerai Danijoje žinoma grenlandiškos prekybos centralė „Grønlandis Handel“. Išvežti iš salos yra daug ko: žuvies taukai, lapių ir meškų kailiai, pūkai. Toji prekyba pirmiausia ir bus suneraminusi ir kiek erztelėjusi danus su norvegais.

Reikia pasakyti, jog norvegai, bent iki paskutinio dešimtmečio, reiškė daug iniciatyvos ir vaizboniškos nuovokos. Tik, kaip matėme, pastaruoju metu danų padaryta daug pastangų priartėti prie grenlandiečių ir vėl sava įtaka didinama.

Kaip jau kalbėta, iš visų 13 000 gyventojų danų susidaro tiktai geri 300. Danijos – bažnyčios administracijos, teismo ir prekybos atstovai ir darbininkai. Danai yra suteikę gan plačios vietos savivaldybės. Kitaip vertus, sunku būtų visur ir pasiekti šiuos piliečius, išsisklaidžiusius po neaprepiamus plotus. Kur juos ten suseksi!

Tik viename A n g m a g s a l i k e, kaip ir kokioje sostinėje, yra kiek tirščiau susispraudusių eskimų. Iš viso šiame metropolyje esama 500 žmonių. Tarp tamsių, tikrai amžiams užburtų kalnų stovi ant kalniokščio mažutė bažnytėlė. Krikščionybės pajautimas gali būti abejojamas, ir bent jau reikėtų visai reliatyviai į tai žiūrėti. Nes pačių tipingiausių gryno

kraujo eskimų, gyvenančių Rytų Grenlandijoje ir Smito pertakoje, esama visai oficialiai pagonių.

Negalima sakyti, kad šitų eskimų būtų visuomet palankiai žiūrima į užkliuvusias ekspedicijas. Dažnai jų pataršomi maisto sandėliai ir ekspedicijos atvangai padėti įrankiai; būna dar blogiau: papjaunami ir patys keliauninkai.

Minėtame Angmagsalike ir kitose panašiose gurguolėse visgi danų kultūra yra daug padariusi. Ten veik visi eskimai moka skaityti ir rašyti, jiems įsteigta grenlandiškos mokyklos. Nuo 1908 metų veikia tenai net grenlandų teisė, kuria turi vadovautis vietos danų teisėjai (yra keli). Danų teisė yra taikoma danams ir grenlandiečiams, einantiems danų valstybės tarnybą. 1861 metais buvo išleistas pirmas grenlandų kalba laikraštis.

Taip maždaug atrodo Grenlandija. Reikėjo kiek ilgiau nupasakoti jos gyventojų būtį, kad lengviau būtų suprasti, kokiose aplinkybėse galėdavo vykti tyrinėtojų darbas. Tai kas, kad pakraščiuose smaigtelėta keli eskimai, kai visa sala yra gryna, neištirta ir pavojinga. Ji ir buvo daugiausia tyrinėjimo objektu. Po jos buvo bandyta nors apgraibomis susivokti, kas yra toliau ties Šiaurės polium. Vandeny-

nas, žemynas? Jei žemynas, tai kokie kontūrai, nors bendriausias bruožas nustatyti.

Galbūt Amundsenas ir čia bus taręs labai svarbų mokslo žodį. Grenlandija dar ilgai bus ateityje tyrinėjama. Plotas 2,2 milijonų kvadratinių kilometrų! Yra kur pasižvalgyti. Juo labiau, kad kelią reikia sau skinti, dažnai kapojant ledus kirviu, tempiant roges pikčiau už pačius rogėse įkinkytus šunis, jei jie bus išlikę dar nesuvalgyti keleivių. Krantai labai staigūs, tuojau spruksta jūrėna, pati sala kalnuota. Pats aukštasis Grenlandijos kalnas – Petermano uola, sako, išnešanti 2800 metrų. Visas salos centras yra ištisas ledynų kraštas, nes aukščiau 100–1200 metrų prasideda kalnuose ledynai. Tokią šalį yra tyrinėję Rasmussenas, Peary, Kochas, visiems žinomas Nansenas ir daugelis kitų.

ŠIAURĖS EKSPEDICIJOS

Bet Grenlandija tėra viena iš Šiaurės srities žemių. Pati Arktikos sritis, tai yra žemės aplink Šiaurės polių, šiuo metu svarbesnės yra šios: be Grenlandijos, dar vulkaninė sala *Jan Mayn* [Majeno], *Meškų* [Lokių] *sala*, *Špicbergenas*, *Prano Juozapo* (Franz

Joseph) *Žemė, Naujoji Žemė, Mikalojaus II Žemė, Naujasis Sibiras ir Vrangelio Žemė*.

Bet čia taip lengvai patekusios šin trumpan žemių sąrašas salos buvo žmogaus atrastos per ištisus du tūkstančiu metų.

Bene praktiškiausia būtų ir toliau pasitiekus panašų sąrašą, nelyginant dienoraštį, kaip šios salos buvo žmogaus aptinkamos ir patiriamos.

Pradėkim nuo senovės. Pasirodo, dar prieš Kristaus gimimą graikai buvo nukeliavę gan toli į šiaurę. Vienas iš jų buvo *Pytheas*.

325 m. pr. Kr. nuvyko per šešias dienas į šiaurę nuo Didžiosios Britanijos ir surado žemę. Tai buvo sala, kuri, pasak Tacito, buvusi pavadinta „Tule“. Kas do sala „Tule“, niekas šandie negali pasakyti. Galbūt tai šiaurės Norvegija. Ši Pythejaus sala rūpėjo nemaža vokiečių mokslininkams; apie ją susidarė ganėtinai literatūros.

Toliau eina jau normanų darbas ir drąsa. Jų tarpe buvo nemaža piratų. Piratas aptiko Islandiją, pramuštagalvis piratas surado Grenlandiją. Normanai pagaliau yra atradę pačią Ameriką, kurią iš naujo teko priplaukti italui-ispānui Kolumbui (F i s c h e r J. Die Entdeckungen der Normannen in Amerika. – Freiburg i B, 1902).

982 metais *Rudasis Erikas*, išguitas iš tėviškės už žudynes ir kitus dalykėlius, atsibastė Grenlandijon iki pat dabartinio Upernaviko. Kinigitorsuako saloje rastas tų laikų rūmų akmuo. Gi ta vieta yra 73°.

Islandų vienuoliai vėliau aprašė šiaurės sritį, kartu fantastingai prileidę tų sričių vandenynus puikiausių jūrų baidyklių. Ledas esą taip išdžiūstas ir pajuodijęs, jog net galis degti... Žinoma, toliau už tos salos Grenlandijos, tų laikų kronikierų žinio-
mis, buvęs pats pragaras, pilnas baidyklių, bjaurių užimų, tamsos ir putojančių vandenių kriokimo ir kitų galų. Vėliau, be to, jau aišku, visokio galo galas – „Žemės pabaiga“. Ne be to, žinoma, kad kronikose nebūtų labai svarbių žinių.

1266 m. laivas „Melville“ pasiekė 74°.

Po to iki pat pradžios XV amžiaus aprimstama. Šiuo atveju nieko ypatingo neįvyksta. Bet, atradus Ameriką, ispanai ir portugalai, aptikę kelius į Indiją, pradėjo dairytis, be nerastų kitokių, „tiesiogesnių kelių Indijon“. Tuo labiau kitoms tautoms buvo svarbu surasti „kelį Indijon“, kurios pirmiau neda-
lyvavo tikrojo kelio suradime Indijon, bet užtat labai norėjo surasti patogesnius takus, negu tat padarė portugalai ar ispanai. To kelio ieškota šiaurės Azijos ar Amerikos pakraščiais.

1500 m. *John Gabot* (Giovanni Gabot) pradėjo pirmas sėkmingiausiai plaukti „Indijon“, bet tėra pasiekęs tik Grenlandijos rytų pakraštį.

1553 m. *Sir Hugh Willoughby* ypatingai daug pasidarbavo, tyrinėdamas šiaurės Sibirą, gavęs tam tikrų caro Jono Rūsčiojo privilegijų bei išgavęs iš jo leidimą tyrinėti šio caro žemes. Willoughby pasiekė Naująją Žemę, Kolos pussalį ir pagaliau Šiaurės Dviną.

1586 m. *John Davis* ieškojo „pasažo“ į šiaurvakarius, bet jo nerado.

1594–1597 m. olando garsiojo keliautojo *Bereto* vedama ekspedicija atrado *Meškų salą*. Vardas salai buvo duotas atsitiktinai išvydus ant kranto mešką ir ją čia pat nudėjus. Taip pat – *Špicbergenas* buvo jų aptiktas. Grįždama ekspedicija išbuvo metus Naujosios Žemės saloje. Žiema buvo tiek nelemta, jog vos neteko visiems sušalti, gi žvėriokšliai lįste lindo į žiemkenčių pašiūrę, nors už uodegos trauk lapės iš pašiūrės. Mat būta ten žvėriui kur pasišildyti.

1605–1607 m. Danijos karalius Kristijonas IV išsiuntė tris ekspedicijas Šiaurės tyrinėti. Šis Danijos ir kitų Šiaurės žemių valdytojas buvo turbūt garsiausias didžiosios Danijos kūrėjas bei stiprintojas. Karas, mokslo skatinimas, menas, vieni gražiausi

lig šiol išlikusieji Danijoje to meto baroko rūmai yra jo padaras. Tat buvo tikras šeimininkas stiprioje ir turtingoje šalyje.

1607–1610 m. *Hudsonas* buvo sėkmingai bepradedęs tyrinėti Šiaurę, bet pagaliau, ekipažui sunerimus, turėjo be atodairos pabėgti šiaurvakario pasažu su mažuliu ir 8 paliegėliais jūrininkais – ir žūti.

1619 m. Kristijonas IV vėl siunčia ekspediciją, šiuo kartu į Hudsono užtaką; ekspediciją vedė *Jens Munk*, mūsiškai „Jonas Vienuolis“.

1721 m. *H. Egede*, danas, apie kurį jau anksčiau buvo minėta, įsteigė koloniją Grenlandijoje, sėkmingai išgyvenusią ir ganėtinai sustiprėjusią šiuo laiku.

1725 m. Petras Didysis pakvietė daną *Vitus Beringą* mokliškai ištirti Sibirą ir Tyliojo vandenyno pakraščius. Šis danas yra nutraukęs kalbamų sričių žemėlapius; taip pat 1728 m. tyrinėjo jo vardu pramintą *Beringo užtaką*, pasiekęs Aliaską, surado ten savo gyvenimo galą: apsirgęs skorbutu, 1741 metais mirė.

1742 m. *Tieluškinas* [Čeliuskinas] sėkmingai tyrinėjo Azijos šiaurgalį, įrodydamas rytšiaurio pasažo buvimą.

1769–1772 m. *Samuel Hearne*, išvykęs iš Š. Amerikos, ieškojo šiaurvakarių pasažo, 1806–1813 m. vokiečių mineralogas *Giesecke* studijavo Grenlandijos vakarų pakraščius. 1806 m. pasiekė *Scoresby*, 81°.

1815–1816 m. vokietis *Kotzebue* moksliskai tyrinėjo Aliaską.

Pradžioje XIX amžiaus Didžioji Britanija stengiasi sužadinti anglus prisidėti prie tyrinėjimo šiaurvakario pertakos, Grenlandijos ir kitų ties Šiaurės polium sričių. Pati valdžia prisideda prie šio darbo, svarbaus mokslui, prekybai ir laivų plaukimui. Valdžia teikia tuo metu dideles pinigines pašalpas ir remia pačias ekspedicijas.

1818 m. per tą agitaciją susidaro kelios ekspedicijos. Viena iš jų, vedama *Jogno Rosso*, įplaukusi į Smito pertaką, pasiekė *Cape York* [Jorko kyšulį] ir aptiko Šiaurės eskimų gentį, kurią paskum aprašė. Svarbiausias šios ekspedicijos tikslas buvo surasti „Šiaurės pasažą“, bet šis keliauninkas, pakliuvęs Lankasterio pertakon, Šiaurės miražų prigautas, pasuko atgal, Šiaurės pasažo neradęs.

1818 m. *Eduardo Parry* nuėjo dar toliau, perplaukęs siaurą Lankasterio pertaką ir pasiekęs sėkmingai *Barrow* [Baro] pertaką, priplaukė Melvilio salą.

Jo vardu yra pavadinta salų grupė: *Parry salos*. Pavestas darbas jam anglų valdžios buvo jo tiksliai išpildytas, aprašius savo kelionę šešiuose tomuose: *Four voyages of the North-Pole*. – Londonas, 1826–1833.

1815–1826 *Johnas Franklinas* keliauja Šiaurės Amerikos pakraščiais. Mitęs šikšna, samanomis ir vos nežuvęs nuo eskimų, mitusių jo draugų žmogiena. Šitaip grįžo Franklinas iš savo pirmos kelionės.

1827 m. *Parry* vėl, pasikinkęs šunis, leidosi Šiaurės poliaus ieškoti. Bet jo apskaičiavimai besirengiant kelionėn neįvyko. Jis grįžo.

1828–1831 m. danas *Graah*, laivu keldamasis, tyrinėjo rytų Grenlandijos pakraštį.

1829–1833 m. *Johnas Rossas*, apleistas visai anglų valdžios ir daugiau jos nebešelpiamas, sudėjęs savo paskutinius skatikus ir vieno turtuolio sušelpas, išbuvo, senis, ketverius metus Šiaurės srityse, idėjęs didelį indėlį mokslan ir palikęs mums knygą: *R o s s J. Narrative of a second voyage in search of a North Westi Passage*. – London, 1835.

Tuo būdu Šiaurės pasažas jau tapo visiškai pamonomai ištirtas.

1845 m. *Franklinas* pasiryžo galutinai ir visiškai patirti moksliskai šiaurvakarių pasažą ir dviem laivais išvyko iš Londono, pasiruošęs išbūti ekspedicijoje ištisus penkerius metus. Pasiekė *King William* [Karaliaus Viljamo] žemę, galutinai surado visą šiaurvakarių pasažą, bet namo nebegrižo, Šiaurės šalyse žuvęs. Franklino gelbėti siuntė daugelį pagalbos ekspedicijų, nieko nepadariusių. Visi Franklino palydovai, 129 vyrai, žuvo, kurių liekanos buvo atrastos daug vėliau. Daugiau per 40 gelbėjimo ekspedicijų išvyko ieškoti Franklino. Įdomiausios ekspedicijos buvo vedamos *Mac Clures* ir *Collinson*. *Clures* pabaigė šiaurvakario pasažo ieškojimo darbą. Jis pamatė, kad tas pasažas, ieškomas per 300 metų, visai menkos vertės pasažas ir vargu pritaikomas plaukymams.

Ekspedicijas siuntinėjo ir anglų admiralitetas, ir žuvusio Franklino žmona, parodžiusi tiek energijos, patvaros ir meilės. Ekspedicijos, dažnai susitikdamos ledynuose, badaudamos, pačios žūdamos ir vėl pastiprintos ir pasileidusios naujon kelionėn, dažnai buvo beklaidžiojusios aplink tą vietą, kur iš tikrųjų žuvo Franklino ekspedicijos du laivai, suspausti ir sutriuškinti ledų. Kaip alchemikai, beieškodami aukso, prisidėjo savo darbais nemaža prie mokslo

disciplinos, taip pat ir Franklino ieškotojai padarė pakeliui daugelį patyrimų.

Admiralitetui atsisakius toliau bešelpiti ekspedicijas ir nutarus, jog Franklinas bus žuvęs, teliko viena lady Franklin, savo paskutiniais pinigais išsiuntusi „Fox“ laivą ieškoti vyro. Ji neapsiriko, visi ieškotojai dangindavos per toli į Šiaurę, o žmona nuolatos kartodavo: ieškokite Karaliaus Viljamo žemėje, ten jis yra.

Nesuprantama šiandie, kuo *lady* galėjo vaduotis taip tvirtindama, bet tat būta tiesos. Jos vyras tikrai buvo rastas žuvęs minimoje žemėje, kurią aplankyti niekam nė į galvą negalėjo ateiti. Kažkoks jausmas, nujautimas stumte stūmė ją prie šios salos. Surasti Franklinui buvo pavartotos visos galimos priemonės: šaudė, leido raketas, leido sprogstamuosius balionus, kurie paskleisdavo plačioje srityje skrendamuosius pranešimus. Lapėms ir paukščiams narstė rinkes su pranešimais, leido hermetiškai užkimštus butelius su pranešimais jūrosna. Viskas veltui!

Bet, nuvykę *King William* žemėn, iš karto surado tikrus pėdsakus. Jau tenykščiai eskimai papasakojo matę baltus žmones. Šie eskimai galėję buvo sušelpiti „baltus žmones“, bet, ar jų bijodami ir vengdami, ar patys pribaiddami, nepasisukubino avarijos

ištiktus jūrininkus sušelpi. Jie visi žuvo. Dar likę mito savo anksčiau žuvusių draugų kūnais. Tiek buvo išbadėjusių žmonių gyvata sunki, jog ir šitok-sai kanibalizmas anglų tarpe turėjo įvykti.

Ypač daug padėjo šiai ekspedicijai vienas anglas, aklimatizavęsis tarp eskimų, vardu *Ch. Hall*. Be dvejeta lapelių, užrašytų žuvusių karininkų, platesnių užrašų ar pranešimų neteko rasti. Eskimai, laukdami, iki žus arba bus nužudytas paskutinis anglas, nelietė jų mantos, bet, išnykus paskutiniam anglui, visi ekspedicijos turtai, manta ir užrašai tapo išgrobstyti. Užrašai, matyti, rūpestingų eskimų žmonių tapo atiduoti vaikams pažaisti kaip nereikalingas šlamštas.

Schwatkos ekspedicija Franklinui ieškoti buvo paskutinė. Remiantis visų ekspedicijų žiniomis, ypač paskutine, Franklino kelionė ir žuvimas galima aiškinti šitaip. Franklinas, perplaukęs Lankasterio pertaką 1846 metais, ledams sunaikinus laivus ties *King William* sala, išbuvo ties ja dvejus metus. Trečią žiemą Franklinui mirus, ekipažas leidosi kas sau Amerikos linkui. Būseną visų buvo be vilties, tuo labiau, kad Goldnerio, vieno Amerikos biznie-riaus, pristatyti ekspedicijai konservai buvo netikę. Vėliau pasirodė, šie „auksinio“ ar auksintojo žmo-

gaus suteikti konservai buvo visai supuvę, juos teko visus išmesti. Vos sauja keliautojų pajėgė, visi nebe-panašūs nuo įvargio nė į žmones, pasiekti Amerikos žemyną, bet, žinoma, esant ir tenai tokioms pat sąlygoms, turėjo žūti.

Taip Šiaurės gamta sugiedojo *requiem* šiems drąsiems žmonėms.

Tiek privargus Franklino ekspedicijos metu ir prisiklausius visų jos liūdnuų atgarsių, žmonių tarytum kiek laiko buvo užmiršta, jog yra kažin koks Šiaurės polius ir ties juo nepatirtos žemės. Visi buvo įvargę. Nervai silsėjo. Bet, praėjus dvejetui trejetui dešimčių metų, atsiranda vienas kitas neramesnis žmogus ir vėl leidžiasi į atšiaurio šalis.

1869 m. *Holdewy* ir *Hegemann* išvyko su „Hansa“ rytų Grenlandijon, bet laivas žuvo.

1872 m. du austru, sutelkę tyrinėtojų gurguolę, laivu „Tegelthof“ išplaukė ieškoti rytšiaurio pasažo, bet pastangos nuėjo niekais. Tie du vadu, *Payer* ir *Weyprecht*, turėjo grįžti.

1872 m. vyko garsusis danas *Nordenskiold*, norėdamas pasiekti Šiaurės polių; nuvyko iki Špicbergeno.

1875–1879 m. *Nares* ir *Stephenson* pasiekė 83°.

1878–1880 m. *Nordenskiold* su „Vega“ išvyko ieškoti rytšiaurio pasažo, bet nedaug teįstengė nauja patirti. Tuo pat metu Amerikos ekspedicija iškeleliavo laivu „Jeanette“ per Beringo pertaką, bet laivas žuvo.

1888–1889 m. *Fritjofas Nansenas* keliavo Grenlandijoje iš rytų pusės į Gerosios Vilties kyšulį (*Godthaab*).

Kadaise nustebinęs Norvegiją ir platuji pasaulį pašliūžomis nukeliavęs iš Kristianijos Bergenan, jis pirmas ryžosi pažvelgti Grenlandijos vidun. Tat jam pavyko. Kas žino Norvegijos kalnus tarp Kristianijos Bergenan, tas supras Nanseno, tuo metu dar studento, žygį. Juo labiau yra pastebimas keliavimas pašliūžomis Grenlandijoje, tas žaidimas su mirtimi ir mirties nebojimas.

F. Nansenas yra gimęs 1861 metais. Prižiūrėjo gamtos istorijos muziejų Bergene. 1888 m. pirmas nukeliavo Grenlandijos vidun; 1893 m. laivu „Fram“ Šiaurės poliun. 1897 m. tapo zoologijos profesorium ir 1900 m. okeanografijos profesorium. Prisidėjo prie Tarptautinės jūrų tyrimo įstaigos. Norvegijos politikas. Norvegijos pasiuntinys Anglijoje, 1906–1908 m. atsiskyrimo. Bet diplomatų gyvenimas ir vaikščiojimas kilimais nuklotais takais, pilnas tušty-

bių, matyt, netiko šiam Norvegijos galiūnui kiek jo pirmiau dirbtas darbas. Karo metu ir pokarmečiu jo dėka pradėjo valstybės siūsti laikomus pusbadžius garduose belaisvius tėviškėsna.

Nansenas yra daug parašęs, be to, ką yra žodžiu sugebiai papasakojęs, sugrižęs iš kelionės „Framu“. Anuomet jis yra skaitęs ne vieną paskaitą taip pat Petrapilyje; tad rasi teko išgirsti jį ir vienam kitam lietuviui, tuo metu buvusiam Petrapilyje. Pakilusią dvasią šios paskaitos buvo sutiktos rusų jaunuomenės. Kurgi jų neklausysi atsidėjęs ir viską užmiršęs žmogus, kad toks piratas, iš savo jurtos sugrižęs, vos suspėjęs apsidoroti prideramai didžio miesto auditorijai, pradeda savo stipriu balsu, kiek grubiu, žingsnis po žingsnio sekti savo pasakas apie kelionę, čia pat rodydamas nustebusiam klausytojui visokius dalykus dalykėlius, gražiai išlikusius kelionėje: kailius, pabūklus ir įnagius, užrašų knygutę, rašytą per naktis gerą pusmetį, iš savo kailio maišo beveik neišlendant, lemputei smardyklei žibant, kad galėtum matyti patį popierių visiškoje tamsumoje.

Taip pat sugrižęs iš Volgos badaujančio rajono, iš sukanibalėjusių žmonių, ištemptais pilvais vaikų ir kojomis kaulais stipiniais, papasakojo įspėjimo pasakėčią suparagrafėjusiai Europai, jokių būdu

neatslūgstančiai nuo pokarinės pagiežos ir įnirtimo. Čia buvo Nanseno parodytas filmas, tas kartais pats baisusis liudininkas ir teisėjas.

Neišgirsti Europa bei Amerika šio ypatingo žmogaus negalėjo – pagalba buvo teikiama. Stokholme ir kitur, kur šis filmas ką tik iš Pavolgio buvo atvežtas ir parodytas su pastabomis, kad patys rusai šelpia badaujančius, kiek įveikia. Tai netiesa, ką jūs įpratę esate girdėti ir patys kartoti, jog rusai kažin kokiais karo strategijos sumetimais grūdus ir kitą maistą slepią sau. Jie šelpia visai organizuotai, tik esamomis sąlygomis jie nepajėgia tat padaryti pakankamai.

Kur jūs, žmonės, leidžiantieji visam rajonui išmirti? Su nuplėšytais stogais, stabaruojančios pajuodijusios rusų pirkios (stogai sušerti galvijams, kol jų buvo), motinos, suėdusios savo vaikus, su pastyrusiomis lyg stiklinėmis akimis, vaikai, šaukią, kaip peiliu kam diržus iš pilvo režiant, staigiai užvalgę, esant atpratusiam nuo valgio organizmui, kokio bent kiek pakenčiamo virškinamojo maisto. Vežimai lavonų su sustingusiomis kojomis ir rankomis, išsispraudžiančiomis iš vežimo. Išlikusio pusgyvio vargšo išvežti lavonai, suversti kokian griovin ar duobėn.

Jo knygos parašytos norvegų kalba, bet išverstos į daugelį kitų kalbų, tarp kitų yra pastebėtinios šios: „Fram over Polhavet“ (Pirmyn Poliaus jūra), „En faerd til Spitzbergen“ (Kelionė Špicbergenan), „Paa ski over Grønland“ (Pašliūžomis per Grenlandiją) ir ypatingai skaitoma trijų tomų „Nakties metu ledynuose“.

1892 m. iškeliavo amerikietis *Robertas Peary* Grenlandijon ir Šiaurės poliun. Atliko didžios vertės šiaurės Grenlandijos tyrinėjimus.

1893–1900 m. Nansenas, sukaršęs savo pašliūžomis ir burinėmis rogėmis kartkartėmis pasinaudamas iš viso 560 kilometrų per 40 dienų, kai kur esant salos aukštumui arti 3000 metrų, vėl leidosi šiaurės kelionėn laivu „Fram“, kuris jo priežiūroje buvo pastatytas. Ledai negalėjo šį laivą suspausti savo milžiniškomis lytimis, nes, spaudžiamas jis ledu, buvo išmetamas paviršiun.

Jis pateko tikron Šiaurės poliaus sritin. Keliavo jis, išsaldinęs savo laivužį leduosna, kurie, kaip žinoma, ne stovi vietoje, bet plaukia. Nanseno nuovoka, patys ledai turėjo jį nugabenti kartu su laivu, jei ne pačian poliun, tai bent artėliau prie jo.

Išplaukė plačion jūron nuo Lenos upės. Per ištišus metus blaškė laivą ten ir atgal, iki pagalios pati

srovė pagriebė laivą. Bet laivas visgi negalėjo prisitarti prie poliaus, ledų nešamas. Nansenas, pasiėmęs roges, tris palydovus ir 28 šunis, dar maisto 100 dienų, laimingai pasiekė $86^{\circ}34'$. Iki poliaus liko dar 450 kilometrų.

Suvartojęs visus atliekamus šunis, bemirštą badu, Nansenas susitiko kitą ekspediciją, Jakseno vedamą, pertekusią visokių gėrybių, alkanam žmogui ir šuniui reikalingų. Tuo būdu Nansenas buvo išgelbėtas. Sutrupinus ledus dinamitu, laivas pasistūmėjo pirmyn ir pagaliau laimingai išsivadavo iš amžinų ledų.

1897 m. *André* pasikėlė iš Špicbergeno balionu, bet, vėjo nuneštas, nežinia kur dingo.

1900 m. ypatingai svarbūs buvo Šiaurės tyrinėjimo įvykiai. Rusų admirolas *Makarovas*, *Peary* leidosi Grenlandijos šiauriausiu smailagaliniu, norvegas *Svendrupas* atliko tiksliai kartografijos darbą per 3 metus (1900–1903) *Parry* salyne. Svendrupo darbai laikomi labai svarbiais. Jis prikišamai įrodė, kad už *Parry* salyno dar esama salų grupės, jo tikrai aptiktų ir kartografuotų, dabar vadinamų Svendrupo salomis.

1903–1906 metais norvegas *Amundsenas* perplaukė laivu „Gjøa“ šiaurvakarių pasažą ir tyrinėjo magnetinį polių.

Kadangi magneto polius nėra pastovus, tai jam buvo pavesta padaryti reikiami magneto tyrinėjimai; tatau jis ir atliko. Amundsenas pasinaudojo visai mažu laivu, minima „Gjøa“, vos 48 tonų. Tokiu laiveliu plaukti, varomu žibaliniu motoru, tikrai buvo patogu tarp ledų skeveldrų ir kitokių plaukiančių ledinių kalnų. Manevruoti juo vyko per visus trejus metus sėkmingiausiai. Lankasterio pertaka, šiaurės Devono salos pakraščiu, ekspedicija atvyko Karaliaus Viljamo salon, kur išbuvo dvejus metus, darydama magneto ir kitokius tyrinėjimus. 1905 metais „Gjøa“ atvyko ties upe Makenze ir 1906 metų pabaigoje per Beringo pertaką iškeliaavo namon. *Mac Clures* buvo ištyrinėjęs šiaurvakarių pasažą, bet Amundsenas bus pirmas tą pasažą perplaukęs laivu. Be to, jis yra atsivežęs daug medžiagos ir tyrimo darbų.

1906 m. *Peary* pasiekė 86°.

1906–1908 m. ekspedicija „Danmark“ aplenkė Grenlandiją. Vienas iš žymesnių dalyvių, *Erichsenas*, žuvo.

1906–1907 m. danas *Einar Mikkelsen* bandė surasti žemę į šiaurę nuo Aliaskos. Bet tokios žemės

nerado. Tas prityręs keliautojas, ieškodamas naujos žemės į šiaurę nuo Aliaskos, patiko savo kelionėje daug sunkenybių. Beringo pertakoje tiek bjaurus oras pasitaikė, jog laivui teko ieškoti atvangos. Pataršytas smarkios pūgos ir audros, laivas pavirto laužu. Jis reikalinga buvo greičiau apleisti. Tuomet Mikkelsenas pėsčias nuėjo 200 kilometrų į šiaurę nuo Bosforo jūros, niekur nerasdamas mažiausio žemės pažymio. Ir jūros srovynai neteikė jokių nurodymų, kad čia galinti būti kokia žemė.

- Bjauri buvo kelionė! - sakydavo šis danas. Vieną kartą vilkdamas su koku palaikiu šuniu roges, su visu turtu, užsikoręs ant aukšto ledų kalno, nepastebėjo, kaip rogės pačiūžėjo nuo ledų kalno tiesiog gilion duobėn. Ar išlaikyti savo pečiais sunkų svorį ir pačiam nučiūžėti kartu su rogėmis gilian plyšin, ar paleisti roges ir pasilikti be maisto? Ir šiaip mirtis, ir taip mirtis. Laimė, kad rogės atsispyrė į ledą ant paties ledinio kalno gūbrio, ir paskutinėmis pajėgomis buvo ištrauktos žmogaus ir šunų nuo pražūties. Taip išsigelbėjo nuo mirties ir išgelbėjo savo mantą.

Argi ne įdomus, pavyzdžiui, pasakojimas, kaip, netekus maisto, kelią pastojo baltoji meška-milžinas: visiems net akyse nušvito. Tokia mėsos krautuvė su gatavais bifais! Tik ta meška, kad ir nemačiusi žmo-

nių, nušokuoja, kad ir šaunama, ir pradingsta ledų urve. Urvas siauras, lįsti pavojinga, nes gali iširdęs gyvulys gribstelėti savo letena nepatogiai per pakaušį ir čia pat būsi žuvęs, daugiau nebelandžiosi meškų. Nelįsi – meška išlįs kur urvais arba bala žino lig kol ten lindės. Lenda. Vieną vargšą kiek užgauna, bet pagaliau retoji meška nušaunama.

Žiemojam vieną pusmetį, žiemojam kitą vis toje pačioje vietoje. Jokių išpūdžių! Tamsta žinai, kas tai yra gulinėti ir žiovauti per dvejetą metų vis toje pačioje vietoje, neturint jokių naujų išpūdžių?

Tai pradžia iš proto ėjimo. Erzina per dvejetą metų matomas vieno ar kito draugo veidas, erzina šuns pavidalas, erzina kirvis, pamestas ant ledo. Pagaliau pats nežinai, kaip laikas sutrumpinti. Visos draugų mintys ir šunų emocijos iš anksto yra žinomos. Per dvejetą metų draugų išpasakota viskas, kas buvo patirta ar galvota. Ten tuščia. Nieko naujo neišgirsi. Viskas išsemta kaip iš kokio aruodo. Pasi-liko tuščiam aruode kokia menka, neverta minėti šiukšlė ar nevertas grūdagalys.

Nežinia, kuomet gali sulaukti mirties ar kuomet gali sulaukti pagalbos. Jokių naujų prabangų laikui sutrumpinti. Daiktų tik tik gyvybei palaikyti: keli padargai, instrumentai ir kailiai. Pagaliau vienas

draugas suranda kadaise dar namie esant atsiųstą pasveikinimo kortelę-atviruką. Sesers nusifotografavusios kartu su kitomis draugėmis ruošos mokykloje.

Tas pasveikinimo atvirukas buvo nauju pasauliu. Iš pradžių sužinojome apie seserį, jos mokyklą ir drauges. Toliau šio atviruko draugės virto gyvomis moterimis. Kiekvieną kartą teko kas nors pastebėti nauja toj ar kitoj fotografijos būtybėj, jos gymyje, nuotaikoje, būde. Jos gyveno. Kiekvienas išsirinko, kuri jam labiausiai patiko. Bet kartais kitas įsibraudavo ir imdavo domėtis tavo dama. Tamsta žinai, mes to negalėdavom leisti. Toks prasidėdavo tada boksas mūsų tarpe!

- Taip, taip! - pats sau netikėdamas, juokdavos, užsitraukdamas pypkės, tasai geležinės lyties žmogus, atsidūręs judrioje Danijos sostinėje su tokias pat žmonėmis priklijuotų pakulų antakiais ir šiurpiu žvilgsniu.

Tarytum turėtum žmogus padaryti išvadą: kas norite užsiauginti puikius antakius ir užgrūdyti savo žvilgsnį, važiuokite pasitrankyti Šiaurės poliun. Tai bent sportas!

1908 m. *Peary* iškeliaavo Šiaurės poliaus linkui ir pasiekė polių 6/4 1909 m.

Peary dvejetą kartų yra mėginęs pasiekti polių. Pirmą kartą ligi poliaus liko 342 kilometrai. Antrą kartą jis pamėgino keliauti Smito pertaka, sudaręs kelionei bazę Grantto žemės pakraštyje. Jis turėjo keliauti pėsčias. Jis laikėsi tam tikros sistemos.

Visus ekspedicijos žmones suskirstė į penkias grupes. Kiekviena, pristačiusi toliau nukeliavusiai grupei maisto ir kitų kelionei reikalingų galų, turėjo tuojuo grįžti atgal. Tuo būdu buvo nelyginant gaisro gesinimas sodžiuje, perduodant kibirą su vandeniu iš rankų į rankas ir gražinant tuščius tuo pačiu keliu.

Pirmojoje grupėje buvo, žinoma, patsai Peary su ištikimu tarnu, keliais draugais ir apie dvidešimt eskimų. Vienoje vietoje, ledams suskilus po pačiomis palapinėmis, ko neteko numurmėti dugnan. Bet visgi šiaip taip pavyko išsigelbėti ir pasprukti iš sužusio ir betraškančio ledo tvirtesnį ledan. Vėliau, matuojant ten gilumą, pasirodė, kad gilumo tėra 201 metras. Kitur matuojant gilumą, 2750 metrų ilgumo virve nebuvo pasiektas dugnas.

Balandžio 7 d. 1909 metais ekspedicija atvyko Šiaurės poliun ir įsmeigė Amerikos Jungtinių Valstybių vėliavą. Norėdamas visai įsitikinti, kad yra pasiekęs Šiaurės polių, Peary nukeliavo pirmyn dar 18 kilometrų, pasuko į šalį ir vėl sugrįžo poliun. Grantto

žemėn, centrinėn ekspedicijon, Peary žygiavo labai skubiai, sukaršdamas ligi 50 kilometrų per dieną, ir po 16 dienų atsidūrė laimingai Grantto žemėje.

Anuomet pasaulį buvo sujudinusį žinia, kad penkiomis dienomis anksčiau polių pasiekęs Amerikos gydytojas *Fr. Cook*, bet vėliau pasirodė, kad esama Cooko prasimanymo. Tiesa, buvo daug karštų ginčų, bet galiausiai pats Cookas pradingo staigiai, ir ginčas ėjo savo ruožtu. Mokslininkų daugumas laiko Cooko tvirtinimą prasimanymu.

Peary sugrįžęs tuojau įdavė savo užrašus ir instrumentus tam tikrai komisijai Amerikoje. Cookas irgi buvo teisiamas ar kvočiamas Kopenhagos universiteto. Cooko pristatytieji užrašai ir tyrinėjimai buvo tiek netvarkingi, jog Kopenhagos universitetas priėmė neigiamą rezoliuciją. Vis dėlto Cooko, kaip Šiaurės keliautojo, nuopelnai yra dideli ir vargu kieno ginčijami.

Jis laipiojo aukščiausių Aliaskos kalnų viršūnėmis, jis padarė daug naudingų tyrinėjimų, Smito sąsiaurį perplaukęs, apylinkės žemėse. Pagaliau jis kitkart buvo paties Peary kolega, pakėlęs visus bendrų kelionių sunkumus. Dabar gyvenęs vienuoliu nuošaliai Kalifornijoje.

Vieno laikraštiniuko aplankytas, susisielojęs paklausęs: „Ar tamsta nori duoti man ranką?“ Tat, žinoma, nieko nereiškia kelionės Šiaurės poliun dalykui, bet parodo vidujinę jo sielos būklę. Pats Cookas, žmonių klausiamas, kur buvo pradingęs teisimo metu, pasisakė, kad kova ir ginčai apie jį tiek suerzinę ir išstūmę iš pusiausvyros, jog jis nutaręs pasišalinti nuo žmonių. Pagaliau Šiaurės poliaus kelionėje jis buvo tiek nuilsęs dvasia, jog rimtai tvirtinti pasiekęs Šiaurės polių nė pats nesiima. Tiek tų kančių ir ginčų išdavinių: Cookas vėliau yra aprašęs savo kelionę gražioje ir skaitytinoje knygoje: *C o o k Fr. My attainment of the pole.* – New York, 1911.

Pastaruoju metu ypačiai daug Šiaurės srityje nuveikė danai. Iš jų minėtinas *Knudas Rasmussenas*.

1910 m. įkūrė ties *Cape York* stotį mokslo tyrinėjimams ir prekybos reikalams, kur dabar sutraukiama daug žalios medžiagos, gabenamos į pietus. Jis yra surengęs dvi ekspedicijas, 1912 ir 1916–1918 metais Grenlandijon.

1920 m. *Godfredas Hansenas* įkūrė depo ties *Cap Kolumbija*, iškeliavęs 1918 metais Roaldui Amundseni į žiemius nuo Azijos ties Aliaska, išaldžius savo laivą leduosna.

1920 m. *Lange Kock* išvyko Grenlandijon.

1921 m. *Rasmussenas* vėl keliauja Grenlandijon. Ir pagaliau: 1925 metais Roaldas Amundsenas aeroplanu Šiaurės poliun.

Amundsenas buvo minėtas šiame rašinyje vienur ir kitur. Bet šitas tikrasis norvegų vikingas vertas geriau pažinti.

Roaldas Amundsenas yra gimęs 1872 metais dvarelyje Borgėje ties Sarpsborgu ir Frederikstadu. Tat buvo visai gražus dvarelis, su gražiu sodu ir darželiu, pilnu rožių. Šitos jaunystės metu matytos gėlės yra likusios visam amžiui atmintyje. Dabar pats Amundsenas, įgijęs ūkį arti Oslo, ties Bundefiordu, pats yra prisodinęs rožių ir mėgsta triūsti apie savo gėles.

Dar visai jaunas būdamas, jis svajėjo apie Šiaurės kelionę, ir tų svajonių liepsną padidino tuometinis tyrinėtojų herojus anglų admirolas ir keliautojas Johnas Franklinas. Ieškodamas šiaurvakario pasažo, admirolas patraukė ir Amundsenuką. Aš toks pat būsiu!

Netekusi tėvo, dar visai mažam esant Roaldui, visa Amundseno šeima persikėlė Oslan, patogion vilon, Uranienborgu vadinamon.

Kaip žinoma, vienoje didžiųjų ir gražiųjų Danijos pilių gyveno žinomas danų astronomas *Tyge*

(Tycho) *Brahe*, atradęs žvaigždę Kasiopėjoje ir parašęs žinomą veikalą „*Stella nova*“. Tasai danų turtingasai astronomas, išgarsėjęs plačiai pasaulyje ir danų monarchų gausiai šelpiamas, savo pilyje įkūrė tikrą mokslo židinį. Ilgainiui griuvo jo įstabioji pilis, ir šiuo laiku tėra likę tik gražių koperštikų ir buvusių rūmų pamatai vienoje dabar Švedijai priklausančioje saloje (*Hven*, ties Kopenhaga). Tat toks tradicinis mokslo vardas, suteiktas norvegų vilai, susirišo su jaunu norvegu.

Dar daugiau pakilo dvasia jau septyniolikos metų jaunikiui, senam vilkui Nanseni sugrįžus iš savo garsios kelionės po Grenlandiją 1889 metais. Jaunikaitis jau ne vien svajojo, bet rimtai tyrinėjo Šiaurės keliones. Motina, iš namų Gustava Sahlquist, prisirišusi didžiai prie sūnaus, nelabai pritardavo sūnaus palinkimams, lemiantiems tiek pavojaus ir bėdos motinai.

Jaunuolis, it atsiliepdamas į motinos baimę, laikinai meta savo svajojimus. Jis studijuoja mediciną. Išaina medicinos kursą, išlaiko kvotimus Oslo universitete. Kas toliau? Bet geroji Amundseno motina mirė. Amundsenas eina, šaukiamas savo svajonių. Jis pradeda su dideliu, jam taip visuomet charakteringu rimumu studijuoti. Oslo universiteto metu žinių ne

kiek tegauta rūpimu dalyku. O jų reikalinga begalė, ir praktišką, ir grynai moksliską.

Amundsenas 22 metų amžiaus stoja jūrininku paprastan žuvininkų laivan, kur plaukė Ledų vandenyne, ir pasiekia šturmano laipsnį. 1897–1899 m. jis kartu su belgų ekspedicija, vedama *Garlache*, išvyksta Pietų jūrėn. Turėdamas laiko, ilgais mėnesiais bestovint leduose, pagalvoti ir apie savo karjerą, jis nusistato galutinai vyksti Šiaurės poliaus sritin ir mokliškai nustatyti magnetinio poliaus vietą ir atlikti visus tyrimus. Praktikos žinių dėl pradžios turėjo visai pakankamai. Bet – mokslo?

Amundsenas praverčia ketverius metus, atsidėjęs bestudijuodamas žemės magnetizmą Hamburge, pas šio mokslo žinovą profesorių von Neumayerį. Podraug jis renka sumanytai ekspedicijai reikalingus instrumentus ir mitalą. Jie reikalinga parinkti patys tikslieji, jie iširti ir patikrinti.

Pagaliau jis suranda menkoko tūrio, vos 48 tonų laivokštį-skeveldrą, jau anksčiau minėtą „Gjōa“, talpinančią, be jo, dar šešis žmones. Maisto prisigamina penkeriems metams. Nemaža suteikė gerų patarimų Hansenas, kaip ir jo patronas. „Gjōa“ išplaukė 1903.VI.17 metais iš Oslo į San Fransiską. Sustojęs Karaliaus Viljamo žemėje, kur yra žuvęs

Franklinas, jis per aštuoniolika mėnesių varė čia savo tiksliausius mokslinius tyrinėjimus.

Daug yra jo ir knygų parašyta apie tai. Vienos savo knygos įžangoje „Kelionė Pietų poliun“ jis deda tokį *motto*: „laimės Dievas – tai moteris. Nori ją turėti, imk ją ir išvok ją. Nėra tikslinga skambinti mandolina jos palangėje.“ Amundseno Dievas ir „moteris“ – tai Pietų poliūs, – jis yra jį „pavogęs“. Taip kalba norvegų vikingas, paveikslingos valios vikingas.

Kas nežino, kad Amundsenas yra pasiekęs Pietų polių. Bet ar daugelis mena dabar, kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis vyko ši rizikinga kelionė. Amundsenas, tiek jau susipažinęs su sąlygomis Šiaurės ledu rajone, nutarė planingai varyti savo darbą toliau ir keliauti į patį Šiaurės polių. Jis išvyko 1908 metais, visuomenės ir stortingo remiamas, į Šiaurės polių. Bet poliūs, Amundsenui jau išvykus, buvo pasiektas 1909 metais Peary.

Kas darą? Visi planai, visa ranga niekais nueina, ir veltui išbraukiamas didelis metų skaičius iš gyvenimo? Ne! Niekam nesakydamas, didžiai susikaukęs ir energijos pertekęs, jis drožia Madeiron, kurią pasiekia 1910 metais, iš tengi Pietų poliun, kurią lai-

mingai pasiekia 1911.XII.14 metais, esant ypatingai palankioms aplinkybėms.

Čia Amundsenas visas apsireiškė! Kelionė ta buvo tiek pat rizikinga, kaip ir į Šiaurės polių. Jis rengėsi jį rūpestingiausiai, beveik matematiškai išskaitydamas kiekvieną žingsnį ir jį numatydamas. Viskas buvo paimta kelionei, neišskiriant dargi trumpai bei ilgai kerпамų mašinėlių plaukams ir barzdai kirpti, taip kliudančiai pradėjus šalti.

Netinka nutolti nuo temos ir aprašinėti Pietų ledyno sričių atradimo etapus. Tas darbas tiek pat sunkus, kaip ir Šiaurėje. Taip pat nuo Ptolomėjų laikų pradėta spėlioti apie ypatingus žemynus, ir paskutiniaisiais šimtmečiais buvo „kartografuojamos“ mokslininkų prasimanytos šito žemyno upės ir vietos – viskas kaip ant delno – tam, kas jas buvo matęs, – tokia drąsa tat buvo daroma. Bet išgalvotas žemynas ėmė nykti, kai jį iš tikrųjų pradėjo tirti. Surasta salų. Jos tyrinėjamos ir toliau.

Suradęs Pietų polių, kažki kokios tvirtos logikos vedamas, Amundsenas vėl grįžta prie savo pirmykščio tikslo – Šiaurės poliaus. Jis turi būti pasiektas šiuo kartu aeroplanu. Vėl sugaišta ilgus metus naujoms studijoms. Naujiems pratybos darbams. Atsi-

randa sumanymo šelpėjų. Pusę išlaidų pakelia Amerikos Jungtinių Valstybių inžinierius *Ellsworthas*.

Kelionės kolegų Amundsenas, kaip paprastai, suranda savanorių. Jų daug, ir iš jų tarpo tenka pasirinkti patys gerieji, ištvermingieji, nusimana. Amundseno ekipaže visuomet vyrauja tam tikras demokratiškumas, bet kartu ir jo vedėjo stipri valia ir drausmė.

Aeroplanus dirbo Italijoje. Viename turėjo keliauti pats Amundsenas, *Riiser-Larsenas* ir vokiečių technikas *Teuchtas*, kitu: *Ellsworthas*, *Dietrichsenas* ir *Omdalis*.

Kaip žiūrėjo į kelionę Amundsenas, aišku iš šių jo žodžių, pasakytų prieš iškeliaujant: „Kai aš 1910 metais [susiruošiau] Pietų poliaus kelionėn, aeronautija tebebuvo savo kūdikystės periode. Praleidus nuošaliai dvejus metus, įvyko didelių atmainų. Aeroplanas daugiau nebe žaislas; mums, neturėjusiems progos sekti mašinos laipsniško tobulinimo, atrodė pažanga nebeišaiškinamai didelė.

Pirmą kartą aš pamačiau mašiną, kylančią oranžmogaus rankos valdomą, Vokietijoje 1913 metais. Man skaitant ten paskaitas, aš buvau pakviestas pažiūrėti lakiojimo. Entuziazmas, kurs tuomet buvo mane pagavęs, turbūt yra gerai žinomas visiems

mano kartos žmonėms. Stovėdamas tenai, aš stebėjau mašiną ir miniau tuos ilgus etapus rogėmis Šiaurės ledynuose. Per vieną valandą aeroplanas nulėkė tiek, kiek rogėmis tektų įsirežus keliauti ištisomis dienomis atšiaurių ledynuose. Tad aišku, kodėl lakiojimas turėjo ypatingai patraukti mane.

Norėdamas geriau sekti pažangą, aš pats įsirašiau 1914 metais lakiojimo kursuosna Norvegijoje. Nors šiais metais ir buvo padaryta didelė pažanga, bet aš numačiau, kad dar reikia ilgų metų, ligi lakiojimo mašina galės būti tiek tvirta ir tikra, kiek mano uždavinys reikalauja. Aš variau toliau savo darbą savo pirmykščiu planu, besikeldamas ekspedicijon. Aš palieku nuošaliai dalykų eigą, ir be atodairos pasinaudosiu dabar galimomis priemonėmis.“

Aeroplanai atplaukė iš Italijos Norvegijos šiaurėn Tromso uostant. Rangos darbas tuo būdu pasiekė savo paskutinę stadiją.

Sekime Amundseną diena iš dienos, jam besiruošiant skristi, skrendant ir sugrįžus!

Mažutis Tromso miestelis pasidarė gyvybės centru. Visi sandėliai ten buvo prikrauti Amundseno ekspedicijos daiktų ir ypatingai sukrautų 21 dėžėse dviejų aeroplanų, ką tik atvežtų iš Livorno. Visa, kas

reikalinga skristi ir gyventi, buvo įgyta, iš anksto nužiūrėta ir suvežta mažutin uosto miestelin.

Tik išplaukus iš Italijos, pakilus jūroje audrai, vienas aeroplanas vos nebuvo nublokštas jūron. Tat būtų buvęs laukiančiam Amundsenui lauktuvių pyragas! Bet kapitonas, laiku įspėtas apie nelaimę, suspėjo įsakyti sustiprinti sąvaržas ir geležies vielos apraišas, ir turtingasai krovinyos buvo laimingai atgabentas šiaurės Norvegijon.

Dideliu vargu pavyko sukrauti, supakuoti į dėžes aeroplanai „Hobby“ laivan, kuris turėjo vežti Amundseną su palydovais Špicbergenan. Laivas kimštinau prikemšamas visokių gėrybių, priskaitant uždraustą Norvegijoje šnapsą, ragautiną už Norvegijos ribų, neprasilenkiant su Norvegijos įstatymais ir nepiktinant Tromso lojaliųjų piliečių. Kroviniai iš „Hobby“ turėjo būti iškrauti *Kingsbay*, kur mašinos reikėjo remontuoti ir išbandyti. Belaukė tik meteorologų gerų pranašavimų, ir viskas buvo prirengta išplaukti į jūras. Balandžio mėnesį pagaliau gauna meteorologijos stočių teigiamų biuletenių, ir „Hobby“ išplaukia Špicbergenan.

Gegužės 10 d. atvyko į *Kingsbay* (Špicbergene) pirmas laivas „Fram“ su visais ekspedicijos dalyviais; po dviejų dienų pasirodė „Hobby“ laivas. Jie

labiausiai bijojo, kad nesusidurtų su plaukiančiais ledais ir nenukentėtų. Apsisaugoti nuo didelių audrų mažutis laivas „Fram“ turėjo gražaus išteklio alyvos, išpiltinos ypatingai didelės audros metu į jūrą staigioms vilnims aptildyti. Tiek turi prityrimo seni jūreiviai!

„Framui“, kaip ir „Hobby“, teko gerai pasikamuoti, plaukiant į Špicbergeną, su ūkanomis, pūga ir plūduriuojančiu ledu. Jūros srovėje, miglai užklojus vandenį visiškai, sunku buvo „Framui“ ir besioorientuoti. Iš lėto pupsnodamas savo katilu, „Fram“ trūkčiojo smulkučiais ypais pirmėlyn tarp riogsančių ledų išų, kaip susimetusių ir kreivų sienų. Meteorologų teikiamos žinios daug gelbėjo, taip pat plačiame „Frame“ meteorologijos pastabos atitikdavo gamtos reiškinius. Visi vyružiai atvyko į *Kingsbay* geriausiai nusiteikę.

Gegužės mėnesio viduryje Šiaurės tyrinėtojai vis dar nepasišauna skristi, dar vis lūkuriuoja. Kas įvyko, ar nelaimė? Vienu ypu aplėkė pasaulį šis nerimo klausimas. Radijo pranešimai iš Špicbergenų nuramino. Viskas tvarkoje. Tik ypatingai rūstūs šalčiai kliudytų aeroplanų motorams veikti.

Meteorologijos stotys, sutartinai nešančios žinių iš Amerikos, Sibiro ir iš kitur Špicbergenan, sudarė

šiokį vaizdą. Ledai plaukia poliarinio baseino linkui nuo Sibiro pusės. Šiaurės Špicbergene – ūkanos ir pūga. Žiema nešalta, bet pavasaris čia dar nė neke-tina pradėti savo darbo. Termometras rodo 12–20 °C šalčio. Laukia, kol aptirps kiek ledai pačiame Špicbergene, ir bus tinkamesnės vietos orlaiviams pakilti, ir taip pat kol šiltesnės dienos padarys geres-nių sąlygų nutūpti poliuje.

V.16. Pradėjo nešioti daiktus į mašinas. Šiaip jau žydras dangus pradeda širmėti. Dangus apsitrau-kia sniego debesimis. Tinkamos vietos startui vėl netenka.

V.16. 4 valanda. Visus daiktus, metalus, instru-mentus suneša orlaiviuosna. Kadangi motorai buvo nemėginti jau kelias dienas, juos paleido. Motorai veikia puikiai. Motorai taip puikiai įtaisyti, jog visa mašina, čiuožiant sniegu, vos įklimpsta purun snie-gan per 4–5 centimetrus. Mašina, smagiai pačiūžė-jusi, ir viena, ir kita, atsiplaka į tam tyčia padarytas sniego užtvankas.

Vakaras. Mašinos pripilamos benzino, į kiekvieną po 2000 kilogramų, kuriuo jos turi skristi Šiaurėn. Benzino turi pakakti nusukti 2600 kilometrų.

V.20. Dangus visas debesiuotas. Smarkus vėjas. Smarki pūga.

V.21. Didelis oro spaudimas poliariniame baseine. Žvalgybos balionai parodo silpną vėją OSO iki 1500 metrų aukštumo ir taip pat silpną vėją NO per 1500 metrų ir iki 3000 metrų. Šitie vėjai esti žemiau žaibo susidarymo srities. Tad numatomas gražus oras Špicbergeno žiemuose ir poliariniame ledyne.

„Geresnio oro nėra ko laukti. Tad mes ruošiamės skristi šiandien“, – taip telegrafuoja Amundsenas apie pirmą valandą.

V.21. 3 val. Nutarta skristi. „Hobby“ saugo mašinas ties antkrančiu. Jei orlaiviams tektų nusileisti jūron – jis čia pat. Nutarta skristi Danų ir Amsterdamo salų linkui (Špicbergene). Jei per valandą, – tiek laiko ima skridimas į salas, – pasirodytų viskas tvarkoje, lakūnai skrenda toliau, poliun. Tas skridimas į salas bus tik bandymas. Įvykus mažiausiai netvarkai ar abejonei – grįš atgal.

Mašinos taip prikrautos, jog daugelis abejoja, argi gali jos iš tiesų pasikelti, nekalbant jau apie skridimą.

V.21. 5.15 val. Lokia. Visi 300 Špicbergeno gyventojų atsistoja. Visi nustoję kvėpavę, tik žiūri.

Pirma pakyla Amundseno mašina, švelniai ir staugiai ūždama tolyn. Ellsworthas lūkuriuoja, kaip seksis pirmajai. Praėjus kelioms minutėms, su tokiau pat

švelnumu pakyla ir Ellsworthas. Po 7 minučių abidvi mašinos daugiau nebematomos – pradingo iš akiračio. Žmonės nekantriai lūkuriuoja lygiai 2 valandas, iki 7.15. Sutartasai laikas sugrįžti lakūnams atgal, valanda ten, valanda atgal, jei kas atsitiktų. Praeina dvi valandos. Nieko nematyti nei girdėti. Nuskrido! Visi atsidūsta.

Amundsenas išbuvo Šiaurės ledynuose lygiai mėnesį. Birželio 15 dieną tiktai pavyko pasikelti ir grįžti. Prieš sekdami visą rangą Europoje ir Amerikoje jam gelbėti, nes tikrai buvo manoma, jį bus ištikusi nelaimė, sekime paties Amundseno rangą, atsargumą ir smulkmenišką numatymą visų galimybių, galinčių patikti jį kelionėje.

Pasiremkiye jo paties žodžiais, pasakytais danų laikraščio „Politiken“ atstovui prieš patį jo išskridimą Šiaurėn.

Ar patogų keliauti aeroplanu į Šiaurę? Pats Amundsenas atsakė maždaug šitaip.

Keliaujant aeroplanu į Šiaurę, ne vien oras, bet ir nusileidimo būdas sudaro svarbiausias kelionės sąlygas. Oras ne taip jau svarbu. Nes gegužės mėnesio viduryje oras yra visai pamanomas. Oro šilima paprastai esti -5°C . Pakilus iki 1000 metrų ir aukščiau, oras esti kiek šiltesnis, negu ledų paviršium

skrendant. Ūkanos pasitaiko tuo metu poliarinėse srityse labai retai. Vėjai irgi negali tuo metu sudaryti lakūnui didelių kliūčių dėl gana aukštos temperatūros.

Kas būtų, jei šaldytuvų vanduo aeroplanu imtų ir užšaltų? O tatau irgi Amundseno numatyta. Pragiežus vandenį 40 nuošimčiais glicerino, toksai pragiežalas turi atsparumo iki 15 °C šalčio.

Be to, Amundsenas turėjo patogiausių sąlygų sekti meteorologiniams reiškiniams ir sąlygoms. Tam tikra meteorologijos stotis buvo įsteigta Špicbergene dar balandžio mėnesio viduryje. Kartu su Amundsenu dalyvavo šiame darbe Norvegijos meteorologijos žinovai – *Calwagen* ir *Bjerkens junior*, siųsdami žinias į radijo stotį, įsteigtą „Fram“ laive Špicbergene. Visos kitos stotys Kanadoje, Aliaskoje, Rusijoje, Sibire, be to, Amerikoje dažnai ir periodiškai siuntinėjo savo pastabas.

Kokia aeroplanų sistema daugiau pamanoma keliaujant Šiaurėn? Ar su pačiūžom (*ski*), pontonais, ar laivu? – Prisitaisant po aeroplanu pačiūžas ar pontonus, jie reikėtų daryti labai dideli dėl aeroplano krovinių didelio svorio. Nusileidžiant, tikriausiai ant ledo, ir, galimas daiktas, ant apsnigto ledo, kad ir akyliausiai dabodamas iš aeroplano iš

ledo styrančius kyšulius, jų nenudabosi, ir nutūpusi mašina gali atsimušti į ledo smailygalius, ir tuomet turės lūžti viena ar kita pačiūža ir kūlvertomis nueiti visas aeroplanas ir sudužti. Tad parinkta aeroplanai su laivu. Tat patogiausia.

Amundsenas pasirinko „Dornier“ aeroplanus, padirbtus iš aliuminio, ne iš medžio. Jie sugedus galima lengviau pataisyti. Laivas parinktas tokio tipo, kad, pačiūžėjus juo sniegu, galima buvo pakilti tiesiog iš sniego. Jo trynimasis į sniego paviršių – nedidelis. Abudu aeroplanai varomi „Rolls Royce“ motoro, kiekvienas 360 arklių jėgos.

Keliaujama dviem mašinom atsargumo dėlei. Jei viena mašina sudužtų arba jos motoras pagestų, kita mašina lengvai gali pakelti visus ekspedicijos dalyvius. Jei viena mašina nusileistų jau, ir kita negalėtų artimoje vietoje surasti sau tinkamos vietos nusileisti ir priversta būtų skristi toliau ieškoti tinkamesnės vietos, Amundsenas yra pasiėmęs tam tikrų rūkstančių bombų, kurios gali rūkti 15 minučių. Kitos mažesnės bombos; jas numetus iš aeroplano, galima stebėti vėjo kryptis.

Jeigu abidvi mašinos sudužtų arba nebūtų galima jomis pasikelti bei skristi, Amundsenas yra numatęs

būdą pasiekti pėsčiomis žemę. „Šitoksai atsitikimas labai mažai tikėtinas“, – pastebėjo Amundsenas.

Iškeldamas Šiaurės sritin aeroplanais, Amundsenas turėjo pasiėmęs su savim rinktinių mokslo instrumentų. Įvairių geriausių instrumentų jūros gilumui matuoti. Meteorologinių instrumentų. Ypatingai kelionei pagamintų kompasų. *Hoertzo* krypties ir spėkos matuotojų. *Gyrerectoro* instrumentų, esant ūkanai ir tegalint vien vaduotis magneto kompasais. Taip pat chronometrų, sekstantų ir kt. astronominiams tyrinėjimams.

Amundsenas keliavo Norvegijos valdžios pritiriamas. Norvegijos Stortingas (Seimas) ir valdžia yra pavedusi Amundsenui laivą „Fram“. Taip pat buvo Norvegijoje išleisti tam tikri pašto ženklai. Buvo suteikta Amundsenui galimybė pasinaudoti Norvegijos meteorologijos stotimis, tam tikrais kariuomenės ir laivyno daiktais.

PAGALBON!

Bet Amundsenas išskrido ir kaip vandenin nugrimzdo. Įsteigta „Framo“ laive radijo stotis dar mėgino siuntinėti „radijo žinias iš Špicbergeno“, bet

jų ilgis mažai atitiko jų turinį. Nieko jose nebūdavo nauja. Ką gi sakysi! Amundsenas dingo. Bet iš reto prasitardavo apie naują debesėlį ar plūduriuojantį kokį ledpalaikį. Ir tiek. Nauja nieko neišgalvosi, kaip šeimininko nėra namie, ir nežinia dar, kaip su jo pargrįžimu.

Tik senis Nansenas ėmė kiek ir nutildė susirūpinusius žmones. Kaip savo vaikus. Na, palaukit, viskas bus gerai. Juk Amundseno skirtas terminas, 15 dienų, nėra išjęs. Ims čia ir žus dėl niekų žmogus! Aš jį žinau, tą padaužą. Ir išties susigriebė žmonės: dar terminas neišėjo. O patiems nejauku, ir tiek. Mat Amundsenas iškeliaudamas, be kitokių instrukcijų, buvo palikęs savo draugams šiokį testamentą. Jei negrįšiu per penkiolika dienų, tai pradėkit ieškoti. Anksčiau nevalia. Žodžiu, kaip pasakingas koks riteris, išeidamas pasiglebėti su ne visai patogiu slibinu.

Bet praėjo ir Amundseno skirtas laikas, niekas apie jį nė pusės žodžio negavo nugirsti. Tuomet pasiūlymų, sumanymų ir priemonių jam gelbėti. Bene pirmiausia buvo paskelbtas sumanymas Amerikos Jungtinėse Valstybėse. Pasklido žinia, kad du Amerikos orlaiviu: „Shenandoah“ ir „Los Angelos“ turėsią skristi Amundseno su draugais vaduoti. Jūrių

ministeris tačiau pareiškė, jog per anksti svarstyti orlaivių siuntimą nežinia kurion kryptin šešių žmonių po tyrklaukius gaudyti.

Vėl ėmė kalbėti, jog Amerikos poliarinių sričių tyrinėtojas Mac Millanas keliasias. Jis turėsias lig laiko išsižadėti savo prirengtos ekspedicijos Šiaurės ir prie Amundseno paskubėti. Jam turėjo būti pridėti du Amerikos jūrių orlaiviu. M. Millanas galvojo apie Amundseno prasitarimą: nepavykus pasiekti Šiaurės polių ar ištikus nelaimėi, keliauti pėsčia Grantos žemėn, Kap Kolumbijon. Kelio maždaug 750 kilometrų.

Kap Kolumbijoj Godfredas Hansenas buvo palikęs maisto ir reikalingų daiktų užklydusiems keliautojams pasistiprinti. To ištekliaus užtektų aštuonioms dienoms. Toks pat atsargos sandėlis buvo dar už 120 kilometrų. Didesnio vargo nebebūtų pasiekti Kap Kolumbiją. Bet pasiekti ją! Gegužės mėnesį ledas susprogsta, pereiti per tokius plyšius niekaip negalima žmogui. Dar gali atsitikti, Millano nuomone, kad vėjas gali nulaužti didesnę ledo išą su nelaimingaisiais keliautojais ir varyti tą išą tiesiog jūra šiaurės Grenlandijos pakraštį. Tuomet ekspedicijos nariai išmirtų badu. Nes šitokia kelionė per ilgai užtruktą, ir jiems tikriausiai nepritektų maisto.

Mac Millanas tarėsi pasieksiąs Kap Kolumbiją – rugpjūčio mėnesį.

Bet Millanui, kaip ir kitiems gelbėtojams, kaip žinoma, neteko skristi. Audrai nutilus, ypač danų spaudoje staigiai buvo paliestas Mac Millano tyrinėtojo bei jo asmens vardas. Amerikos mokslininkai jo neboją, maža laukdami iš jo laimėjimų mokslui. Šiaip esąs nusikaltęs: nudėjęs anuomet Grenlandijoj vieną Kap Yorko gyventoją, norėdamas prisiartinti prie eskimo žmonos, pareiškus šiam kiek griežtesnę šiuo klausimu nuomonę. Šūvis. Mirtis. Nors ir ledų srityje įvyko ši tragedija šeimyniniais motyvais, bet atgarsis yra pasiekęs ir civilizuotąjį pasaulį, vėl priminusį Mac Millanui jo kaltę.

Mac Milanas visai buvo pasirengęs kelionėn Labradoro pakraščiais laivu „Peary“. Nors ir skeptiškai jau žiūrėta į Millano pagalbos ekspediciją, bet jis buvo susiruošęs rimtai kelionėn.

Pagalbos Amundsenui reikalas buvo pasiekęs patį prezidentą *Coolidgą*. Amerikos Jungtinės Valstybės turi, be abejonės, gelbėti Amundseną. Tik dar per anksti eiti pagalbon. Greičiausiai jam dar nieko pikta nebus atsitikę.

Po Amerikos tuojau ėmė daugelis kitų šalių svarstyti Amundsenui pagalbos reikalą, ir kai kas ruoštis

kelionėn. Kaip gelbėti? Tas klausimas iškilo prieš visas besirengiančias pagalbon ekspedicijas. Negi keliausi aklomis ar apčiupomis į platųjį pasaulį žmonių būrelio ieškoti? Reikėjo nustatyti kelionė. Tūlas laukė jų, šių vargšų, pusalkanių atkreivezuojant į Kap Kolumbiją. Bet ar ištesėtų žmonės pasiekti tą žemę?

Pravartu pažiūrėti, kokio ištekliaus turėta Amundseno pasirengiant pėsčia keliauti iš poliaus. Maisto buvo paimta ne tik skristi aeroplanu, bet taip pat – keliauti į Kap Kolumbiją. Orlaiviuosna buvo įdėti: maišai miegoti, traukiamos rogės, *ski* (pačiūžos), lazdos ir maišas ant nugaros pasikabinti. Taip pat dvi palapini, rūkstamos bombos, du kirviu, sniegui kasti lopetos, ledo inkaras, du šautuvu, skirtingos sistemos kiekvienas, su 400 patronų. Vienas pišta-lietas su 25 šoviniais. Šis numatyta pavartoti prieš mešką, jei šis žvėris būtų per daug nemandagus ir sumanytų plėšyti keliautojų palapinę ar juos pačius.

Vyrai taip pat buvo gerai pasirengę. Ne prasčiau kaip mūsų senelių „gaspadarnai“, pasirengę nuvykti žiemos metu su reikalu Kaunan ar Rygon. Patsai apavas buvo parinktas bent iš šešių eskimosišku, norvegišku ir amerikonišku rūšių. Ilgai ir rimtai buvo renkamas apavas. Amundsenininkams nė

viena tų trijų šalių rūšis netiko. Jų buvo sukombinuota sava. Trys poros kojinių. Nors su kiaulėmis važiuok drąsiai mugėn! Toliau – dviejų rūšių apavas ant kojos.

Tokiu pat būdu renkamas ir apdaras. Toliau šių Šiaurės keliautojų tualetu taip įsakmiai nebeaprašinėsime, leisime jiems keliauti nepastebėtiems, kokias norint kelnes ar trinyčius dėvint, bet viena reikia prikergti: šiltai jie buvo apsilkę. Nors vandenin ar ledan mesk, nesušlapsi ir nesusitrenksi. Atsipupsnojęs į įvairias stichijas, vėl sveikas galėsi žengti prie savo tikslo, kelyje meškas patikdamas.

Kas galėjo atsitikti su mašinomis? Kas galėtų į tai atsakyti. Bėdos metu kreipėsi į „Dornier“ dirbtuvių inžinierių, palydėjusį savo gaminius patin Špicbergenan. Inžinierius pirmiausia nusiskundė, kad orlaviai per daug buvę prikrauti. Leistino svorio turėjo būti 2500 kilogramų kiekvienoje. Amundseno kelionėn paimtų daiktų svoris kiekvienoje mašinoje buvo 3050, be to, filmų aparatas ir kitokie nesverti daiktai. Inžinieriaus pareiškimu, lakūnai *Riiser-Larsen* ir *Dietrichsen* puikiai moka savo amatą. Reikėjo tik matyti, kaip pakildavo, skrisdavo ir šokinėdavo jų valdomas mašinos, kaip tikri paukščiai. Inžinieriaus nuomone, mašinų sužalojimas, joms pakylant, nebu-

vęs galimas, nes pakilę iš Kingsbay orlaiviai negrižo nuo Amsterdamo salų. Greičiau galėję kas atsitikti nusileidžiant poliaus srityje.

Nepaisydami visų spėliojimų, amerikiečiai pirmi susirengė pagalbos kelionėn. Iš San Fransisko *Arnold Liebe*, gelbėjusis kitkart Amundseną *Point Barrow*, pasiuntė savo laivą radijo įsakymu iš Beringo jūros Point Hope ieškoti Amundseno Alias-kos pakraščiais.

Anglijos Šiaurės poliaus ekspedicija, ruošiama *Grettir Algarssono*, taip pat atsiliepė dėl Amundseno prašuvimo. Jos vadas jau rengėsi ieškoti nebeatvykstančio Amundseno. Laivas „Island“, kurs buvo statomas sumanytai anglų Šiaurės ekspedicijai, turėjo būti baigtas po dviejų savaitių.

Byla Anglijoje prasidėjo gegužės mėnesio paskutinėmis dienomis. Pikčiausia, Algarssono išsitarimu, A-seno ekspedicija galinti išmirti badu. Maisto jiems neužteksią. Užtat skubi pagalba – dviguba pagalba. Algarssonas, išplukdinęs savo naujintelį „Island“ laivą, rengėsi taip pat suorganizuoti bent dviejų orlaivių pagalbos ekspediciją. Jis visai netikįs, kad Amundsenas, turėdamas maisto vos 30 dienų, galėtų per tą laiką pasiekti Kap Kolumbiją. Reikia tik prisiminti Nanseno kelionę tomis pačiomis sąlygomis

jo laivu „Fram“, tuomet iš naujo paaiškės panašios kelionės perspektyvos.

Taip pat švedai turėjo pasiruošti kelionėn. Mintis apie pagalbos ekspediciją Švedijoje gimė „Laplandų klube“. Pagalba turėjo būti teikiama nuvykus Grenlandijon, iš tenai gi – šliaužiant su *ski* arba aeroplainais. Bet šis pasiryžimas neteko įvykinti, sužinojus apie laimingą sugrįžimą.

Ir pagaliau norvegai, nesiskubinę, bet galbūt rimčiausiai pasiruošę, buvo gelbėti savo nelaimėn pakliuvusį tautietį.

Pirmiausia ramavimo balsai. Nansenas, kvočiamas Berlyne, pareiškė (V.29), bijoti esą dar nėra ko. Amundsenas tikriausiai būsiąs apsirinkęs kokią vietą ties polium, nusileidęs ir dabar betyrinėjās. Tirti jis turįs daug ko. Tad nesą reikalo per daug nerimauti. Pasilikę Špicbergene draugai dar V.28 radiotelegramoje stengėsi raminti pasaulį: 14 dienų terminas neišėjęs, bet tarp eilučių galima buvo skaityti jų didelis nusiminimas.

Pagalios Norvegijoje tapo suorganizuota oficiali marinos orlaivių pagalba. Daug iniciatyvos ir sugebėjimo parodė taip pat „Norvegijos aviacijos draugija“ Oslo mieste. Ji palaikė nuolatinius santykius su „Amundseno–Ellswortho komitetu Niujorke“. Mari-

nos orlaivių eskadrai vesti tapo paskirtas kapitonas *Ostbye*. Birželio 17 d. atskrido Špicbergenan du Norvegijos marinos orlaiviu.

Norvegų laivai „Hobby“ ir „Heimdal“ išplaukdavo gan toli plynion jūron sargybos. Tokia sargyba labai pavojingas darbas. Plaukiantieji ledai labai lengvai gali sulamdyti laivą, įsispraudusį tarp dviejų išų. Daug žvejų laivų panašiu būdu žūva per ilgai esant jūroje. Laivai aplankė sritį maždaug 15 000 kilometrų dydžio; niekur nepastebėjo jokios avarijos ar keliautojų pėdsakų. Visi žvejai išplaukė jūron sausira pastebėti laukiamų ir nesulaukiamų keliautojų.

Eina diena po dienos tokio pat didelio lūkesčio ir nerimo. Žmonės nustoja valgę, migę. Kartais nakčia sušunka kokiame išklydusiame jūron sargybos laive koks panaktinio balsas: „Valio! Jie čia!“ Kūlvertomis suskuba visi jūrininkai: nieko. Miražas. Apsirikta. Nervų įtempimas.

AMUNDSENO KELIONĖ IR JOS REIKŠMĖ

Staiga – žinia: Amundsenas grįžo!

Amundsenas grįžo! – pasklido žinia po visą pasaulį.

Birželio 19 d. jau visi laikraščiai gavo Amundseno telegramą, išsiųstą iš Špicbergeno 18 d.:

„Sugrįžome laimingai į *Kingsbay* vakar pirmą valandą.“

Pasirašo pirmas Amundsenas ir išvardija visus savo penkius kelionės draugus.

Tą pačią 19 birželio dieną viso pasaulio laikraščiai galėjo papasakoti apie kelionę paties Amundseno žodžiais, telegrafuotais iš Špicbergeno 6.18:

„Kaip buvo jau pranešta telegramomis, mes iškeliavom dviem mašinom iš *Kungsby* gegužės 21 d. 5 val. popiet, prikrautomis maždaug po 3100 kilogramų kiekviena. Pakeliui į Amsterdamo salas mes mėginom įvairiais būdais mašinas. Mašinų tyrimas mus patenkino.

Nustatytais planais mes skridome toliau. Sydgate mes pakliuvom ūkanon, turėjom pakilti per 1000 metrų, kame galima buvo vaduotis saulės kompasais. Dvi valandas mašinos skrido ūkanų paviršium, pranykusių tiktai apie 8 valandą. Toliau skridome turėdami progos stebėjimams. Atlikę stebėjimus 10 valandą vakare, pamatėme nukrypę į vakarus. Tat galėjo atsitikti pučiant šiaurvakariui ir esant ūkanai, dėl to nebuvo galima iš karto tiksliai nusistatyti.

Skridome į rytus iki gegužės mėnesio 22 dienos 1 valandos nakties. Pusė benzino ištekliaus jau buvo suvartota. Todėl mes nutarėme nusileisti, radus tinkamą vietą. Mes aptikome didelę aketę, kurią mums teko pastebėti beskrendant. Prieš visai nusileisdami, mes, kiek nusileidę požemėn, žiūrinėjome iš aeroplanų apylinkės ledus. Buvo pavojaus susmegti aketėn.

Visos kelionės metu niekur nepastebėjome tinkamos vietos aeroplanui nusileisti bei pakilti. Taip pat ir čia nepastebėjome panašios vietos; tad ir nutarėme leistis aketėn. Saugotis reikėjo, nes Nr. 25 (mašina) tuoju nusileidus buvo apsupta ledo. Bemėginant ją ištempti iš ledu, aketės pramušta dalis visa užšalo, taip pat ir 24 išalo. Nakties metu atlikti stebėjimai parodė $87^{\circ}44'$ ir $10^{\circ}20'$ (vakarų ilgio) poziciją.

Aštuoniomis valandomis nukeliauta lygiai 1000 kilometrų. Kadangi, apskritai imant, skridome po 150 kilometrų per valandą, tad priešais pūtęs vėjas atbloškė mus 200 kilometrų atgal. Čia mes pataikėme du natavimo šūviu ir abudu parodė 3750 metrų gilumą. Visą kitą dieną praleidome pozicijos ir meteorologijos stebėjimams.

Lèkdami mes matème apylinķę maždaug 100 000 kvadratinių kilometrų, į žiemius tebematoma iki $88^{\circ}23'$, bet nė mažiausios žymės žemės niekur pastebėti negalima buvo.

Šitos aplinkybės ir išmatuota jūrų giluma parodo, mūsų nuomone, kad negalima rasti žemės į žiemius šitoje ledų jūros šiaurės pusėje.

Spėjant ir toliau Šiaurėje nebūsiant tinkamos vietos nusileisti, tad ir nusileidimas pačiame poliaus punkte, iš kur galima būtų varyti stebėjimus, nebuvo galimas. O skristi ties polium aeroplanu, negalint daryti stebėjimų ir matuoti gilumą, neturėtų reikšmės ir neatitiktų nė kiek tos rizikos, kurią tektų pakelti.

Viso to dėlei mes nutarėme, užuot skridus toliau į žiemius, pasukti atgal kiek į rytus ir pamatyti naujas, nežinomas sritis. Bet kliudė mašinų išsalimas: keliauti nebebuvo galima, ir būklė buvo kritinga. Juo ilgiau tokiomis aplinkybėmis išsilaikyti, maisto dalis nuo pirmos dienos buvo sumažinta, ir jo tebuvo duodama žmogui 300 gramų⁶². Išvaduoti nors vie-

⁶² Kiekvienam žmogui rytą ir vakare buvo duodama virto čokolado ir po tris avižienius biskvitus. Pietums: sriubos ir tabokos „pypkutei“ popiet (*aut.*).

nai mašinai mes visi susispietėme aplink Nr. 25. Per visas 24 paras mes turėjom susidurti su visomis nepastovios ledu jūros nedorybėmis. Tik didžiausiu vargu pavyko mums sutvarkyti Nr. 25 ir nutempti ją iš ledu krušos į skridimo vietą, mūsų prirengtą vieno ledo kyšulio viršuje, netolimais nuo mašinos.

Apie mūsų tuometinius prietykius ir kitas smulkmenas teks papasakoti tolesniuose straipsniuose.

Birželio 14 d. pasidaro plyšys, kurs grėsė nunešti visą trečdalį mūsų prirengtos vietos. Birželio 15 d. iš ryto mes pabandėme pakilti su sumažintu kroviniu. Beveik visi daiktai buvo palikti. Pasiėmėm kiek mitalo ir benzino, kad galėtume pasiekti žemę pietuose.

Pakilti pavyko, ir mes ėmėm skristi 10.40 iš ryto. Skridome kartkartėmis ūkanoje, pasiekėme Nordkapą, išbuvę ore 8 valandas 35 minutes. Mes nusileidome čionai palaukti geresnio vėjo ir skristi toliau „Hobby“ patruliuojamon vieton, turėdami 120 litrų benzino.

Grįždami mes dėl ūkanos tegalėjome apimti akimi apie 60 000 kvadratinių kilometrų sritį. Tuo būdu iš viso ekspedicija skraidė 160 000 kvadratinių kilometrų srityje, niekad netyrinėtoje.

Jokios žemės negalima buvo atitikti.

Nusileidę tuojau pamatėme plaukiantį pro šalį žvejų škuterį „Sjoliv“ nuo Baatsfiordo, pasinešusį į vakarus. Mes tuojau nuėjom į laivą, juo geriausiai mus sutikusį. Mašiną pririšom prie laivo plukdyti.

Pavakariop padidėjo vėjas, pakilo tikra audra, mes turėjom plaukti pakraštin ties Lady Franklin Bay ir apsinaktavoti. Orui nenurimstant iki birželio 16 d., mašina buvo atsargiai paslėpta pakrantyje, ekspedicijos nariai nuplaukė laivu „Sjoliv“ į Kingsbay pasiimti benzino Nr. 25 ir vėliau ją pačią paimti.

Mes čia sugrižome vakar prieš pirmą. Navigacijos metu Hoertzio saulės kompasas turėjo didelės reikšmės ir veikė labai gerai. Jokia kita mašina, be „Dornier“ tipo, nepakeltų viso to, ko teko mūsų orlaiviui pritirti. Ypatingai padirbtas, jis visai atitiko tikslą. Mes jau nuo pirmos valandos visiškai pasitikėjom mūsų „Rolls Royce“ motorais ir vėliau, skrisdami srityje, kur nusileidimas buvo nepamanomas, mes neprityrėme jokie neramumo. Motorai pakeldavo iš karto ir išgelbėdavo kiekvieną kartą mašinas nuo pavojingų ledo lyčių, mums ieškant vietos. Roaldas Amundsenas“.

Ši žinia aplėkė visą pasaulį. Paleista per Skandinaviją, atsidūrė Afrikos Dievo apleistuose užkampiuose. Visur radijas pasiekė žmones. Nieks negalėjo

pasidaryti visame pasaulyje toks populiarus, kaip Amundsenas, laimingai vėl sugrįžęs su savo palydovais. Nebent kuris filmo artistas, pagavęs trumpu laiku plačių minių sielas.

Visas pasaulis atsiliepė, sveikindamas šį drąsųjį norvegą.

Sugrįžęs Špicbergenan, Amundsenas papasakojo vienam ekspedicijos nariui, likusiam Špicbergene: „Mes buvome pakliuvę stačiai į slastus. Daug kartų, rodėsi, beliko numoti į viską ir išsižadėti visko. Pasi-ruošę kilti orlaiviu, nežinojome, ar gyvenimas laukia dabar mūsų, ar mirtis.“

Labiausiai nukentėjo kelionėje Amundsenas. Jis atrodo didžiai pavargęs. Net visi keliautojai vienu balsu tvirtina, jog jis daugiau už visus dirbęs. Sunku įsivaizduoti, kiek kliūčių ir vargo patikta žmonių per tas tris savaites. Pats Amundsenas sakosi, jo kelionė Pietų poliun buvusi niekniekis prieš šitą kelionę. Geriausiai atrodė Ellsworthas, nė kiek nepakitęs kelionėje. Visi kiti yra nustoję vieno kito gero svoro savo svorio.

Atsikvėpęs Amundsenas per radiją papasakojo pasauliui dar vieną kitą, nebe visai jaukią kelionės smulkmeną. Reikia tikėti, Amundsenas vėliau apra-

šys smulkiai visą savo kelionę. Tad čia ir tenka baigti pasakojimą apie jį.

Kaip sutiko pasaulis sugrįžusį Amundseną ir kitus? Sunkiai beįsivaizduojamas entuziazmas.

Pirmiausia pats *Kingsbay*. Nieks negalėjo tikėti, kad tai Amundsenas su palydovais atplaukia laivu, visi manė, be nebus tai amerikiečiai žurnalistai, tuo metu pasisamdę laivą.

Amundsenas gyvas! Visi žvejai, anglių kasyklų darbininkai negulę bėgo į prieploką. Senos meškos – Šiaurės jūros žvejai, angliakasiai ir panašūs žmonės apsiašarojo ir sveikina šitą jiems brangų žmogų. Ekspedicijos dalyviai irgi susijaudinę. Bet kaip jie atrodė! Apšepę, murungiai, aprūkę kaip skilandžiai, papuošti keturių savaičių neskustų barzdų šeriais. Bet užtat visi gyvi!

Sužinojęs Oslas nenurimsta – minios ties redakcijomis. Žinių! Špicbergeno radiotelegrafas neapsikuopia telegramų. Priešakyje pats karalius. Vėliau sveikina Stortingas (Seimas) ir ministerių pirmininkas. Valdžia irgi: „Valdžia sveikina Tamstą ir Tamsos drąsius palydovus atlikus nuostabų žygį. Sveiki sugrįžę namon!“

Niujorkas ne mažiau nudžiugo. Amundsenas stengiasi atsakinėti į svarbiausias telegramas, gaudamas

jų glėbius. Ekspedicijos nariai net negali suprasti, kodėl juos taip širdingai iš visur sveikina. Jie drovisi. Be netaria pasaulis juos nuskrیدus poliun. Tad netiesa. To jie nepadare. Be nebus tik supynę žurnalistai. Telegramos vis eina ir eina. Patys Špicbergenan nusidanginę laikraštinkai tegali siuntinėti savo uolektinius raportus „skubos telegramų“ pagalba. Pirmiausia atsako Amundsenas karaliui, vėliau Stortingui. Šiam: „Savo ir draugų vardu išdrįstu siųsti Stortingui mūsų ačiū. Dievas telaimina mūsų šalį.“

Vokiečiai prisideda irgi reikšdami pagarbos šiam vyriui. Esantieji Oslo mieste karo laivai „Hannover“ ir „Elsass“ paleidžia 21 šūvį Amundsenui pagerbti. Vokietijos Reichstago pirmininkas *Loebe* pasiuntė pasveikinimo telegramą. Anglai taip pat apimti džiaugsmo. Tik pasiskaitykime, ką rašo pats „Times“. Būtent. Amundsenas laimingas – jam tikrai sekėsi keliauti. Tik panašia kaip jo iniciatyva, pasitikėjimu savimi ir jo įpročiu elgtis greitai ir teisingai, įkliuvus kritingon būklėn, galėjo būti išgelbėta ekspedicija. „Jei ir nepasiekė jie Šiaurės poliaus, bet vis vien įrašė jie puikų straipsnį poliarinių sričių tyrinėjimo istorijon. Jų laimingas išsigelbėjimas

tebūnie sutiktas su nustebimo ir nusiramino jausmais visame civilizuotame pasaulyje.“

Ir Lietuvos spaudoje ret iš reto sekama ir pažymima jo kelionė. Tiesa, viename mūsų laikraštyje, praslinkus jau dviem savaitėm po Amundseno sugrįžimo, buvo ieškomas Amundsenas ir ilgas išvedžiojimas spėliojama, kur jis galėjęs dingti!

Kaip pažiūrėjo į Amundseną kiti jo kolegos, tyrinėtojai Šiaurių sričių, profesionalai? Visi sako: Amundseno kelionė esanti reikšminga.

Pirmiausia verta paskaityti, ką rašo toksai Šiaurės žinovas ir šiaip jau gražiai valdąs plunksną – Knudas Rasmussenas.

Pasiskaitęs Amundseno raporto, jis savo straipsnydanų „Berlingske Tidende“ VI.23 rašo bei mielai atpasakoja Amundseno raportą, ties kai kuriomis jo vietomis stabtelėjęs, susimąstęs, nustebęs.

„Vos tik paskridę aeroplanai gegužės 21 d. 5.15 val. ir apleidę žemę, pakliūva jie tiršton ūkanon, ji užvelka jiems akis. Šoktelėja aukštyn, 600 metrų aukštumėlėn, vis vien – ūkana, 1000 metrų – ūkana. Bet iriasi laivai, tie dideli akli paukščiai, tolyn, ligi pagaliau sušvito saulė ir švietė dvi valandi ir parodė ledų jūros puikumėlį.“

„Tai lekia jie 500 metrų aukštuma, tai nusileidžia iki 300 pasidairyti, ar negalima kur nusileisti, bet visur nepergalimos ledų briaunos. Tačiau jiems nė valandėlei neateina mintis grįžti. Daug didžiųjų dalykų įvyksta šiomis valandomis ir minutėmis. Dešimtą valandą jie pastebi per daug nukrypę į vakarus. Jie suktelia į rytus, visur lediniai laukai, ant kurių, regis, niekuomet žmogus nenusileisi.“

„22 d. apie pirmą nakties jie pastebi: teliko pusė benzino, reikia ieškoti patogesnės vietos nusileisti. Jie skrenda ties viena didžiule akete. Riiser-Larsenas pataria nusileisti, bet Amundsenas sudraudžia, jis iš patyrimo gerai žino, koks apgaulingas tasai naujai susitraukęs ledas, kad ir atvirame vandenyje.“

„Nusileidžia iki 10 metrų ties aketės paviršium ir žiūri tinkamos vietos nutūpti, bet staigiai vienas motoras sustojo ir priverčia nusileisti. Įšėlusiu greitumu jie pleška kažkoku lediniu ravu, „žarnon įkliuvę“, kaip sako patsai Amundsenas, ir šokinėdami per ledus, aeroplano laužomus. Bet tvirtesni už ledus, tvirtesni už visas kliūtis yra Riiser-Larseno nervai.“

„Nusileisti pavyko.“

Toliau Rasmussenas aprašo jų tyrinėjimą nusileidus.

„Trys žmonės mėgina išlyginti poliarinių jūrų milžiniškas raukšles, tiesdami ledų tiltą, nuo kurio jie vėl turėtų pakilti. Draugai dingo, nežinia kur dingo kita mašina. Ta viena diena buvo kaip ištisi mėnesiai šiems darbštiems žmonėms! Kiek laiko teks kautis dėl savo gyvybės, ar pavyks pastatyti šį nežmonišką tiltą iš sniego ir ledų skeveldrų?“

Draugai pastebi kitoje milžiniškos aketės pusėje norvegų vėliavą. Draugai gyvi. Visi susirinkę ties viena mašina, kita, 24, netinka, pramuštu dugnu.

„Omdalis, Dietrichsenas ir Ellsworthas ateina ledu pagelbėti draugams, bet ledas sprogsta po jų kojomis, du nusirita po ledais ir pradingsta. Kelios sekundės lūkuriavimo, to pasiutusio aktyvumo. Jie po plūduriuojančiomis ledų skeveldromis, tik paskutinę minutę lieka išgelbėti.“

Visi dirba prie vienos sveikos išlikusios mašinos. Žus ji, teks keliauti visus 700 kilometrų į Kap Kolumbiją. Pradeda badauti, taupyti maistą.

„Beveik nesilsėdami, beveik nevalgydami, dirba nakčia ir diena. Pavyko pagaliau pastatyti tiltą ledų chaose, jis gatavas. Pagaliau, regis, visi darbai pasibaigė. Bent prašvis lengvumo valanda! Bet netikėtai ledas susimeta ir verčia visą statybą šalin. Naujas tiltas statomas – atsikartoja tas pat. Nenusileidžia.

Pats ledas plūkuriuoja, bedirbdami nukeliauja kartu su ledu į pietus bent 20 mylių, ir vėl atgal į žiemius 10 kvartmylių. Nepajėgdami pastatyti tilto, vėl bando surasti atvangos aketėje. Aria plačią vagą vandenyje aeroplanui įsibėgėti, ir, regis, viskas turėtų geriausiai pasisekti, tik susiplaka ledas kartu, vos tik nepridengęs savimi pačios mašinos.“

„Pradedą iš naujo. Stato vėl tiltą. Bet jis susmigsta, užėjus atodrėkiui, ledui ir sniegui suminkštėjus. Regis, kiekvienas naujas bandymas – be vilties. Bet nieks nė nemano nusileisti.“

Aprašomi Šiaurės gyvuliai: rėpliai, žąsųs ir kt.

„Pagaliau birželio 15 d. supilta ir išlyginta skridimo vieta, 600 metrų ilgio. Vieta padaryta tarp dviejų ledų atkrančių – suskridimo. Verčia urvuosna sniegą ir mindo jį tris dienas.“

„Viskas pabaigta. Bando pasikelti. Pavyksta. Pakyla.“

„Stebuklas įvyko – kova baigta.“

Rasmussenas, kalbėdamas apie padarytą mokslo įnašą, atsiliepia taip:

„Šiuo metu negalima padaryti mokslisųų sprendimų, remiantis paskutiniais Amundseno Šiaurės kelionės patyrimais. Kad ir tiek buvo sutikta sun-

kumą kelionėje, ji tikriausiai sudarys renesansą arktikos tyrinėjimo darbe.“

„Mes šandie tenorėtume nulenkti vėliavą Norvegijai, gėrėdamies norvegų vyrų žygiais.“

Tuoju gavo progos pareikšti savo pareiškimams ir kitas danas, kariuomenės lakūnų mokyklos vadas, pulkininkas Kochas. Jis charakteringas.

Pranešimas labai maža palengvina suprasti, kas iš tikrųjų įvyko. Aš sėdžiu štai jį skaitydamas, bet negaliu surasti jame vedamosios gijos.

Amundsenas, pasakodamas apie savo priverstinį nusileidimą, praneša, kad vienas iš dviejų motorų aeroplanu Nr. 25, kuriuo jis pats keliavo, būtent paskutinis motoras, pradėjęs staiga veikti per smarkiai. Tekę pabūgti, kad jis visai nesustotų. Vėliau buvę pastebėta, jog tat įvykę dėl oro lakažo. Vadinasi, negalima kaltinti paties motoro. Bet ką Amundsenas turi galvoje, sakydamas „oro lakažas“? Aš tokio termino nežinau.

Tas senas danų lakūnas irgi sutinka su Amundseno nutarimu nelėkti Šiaurės poliun, nes tat būtų buvę visais atžvilgiais netikslinga ir rizikinga.

„Bet, apskritai imant, – baigia pulkininkas Kochas, – Amundseno pranešimas taip neaiškus,

jog jokiū būdu nesuprasi, kas įvyko ir ko dėlei tat turėjo įvykti.“

Pirmiau minėtas norvegų tyrinėtojas Otto Sverdrupas, gyvenęs šiuo metu Osle, šiaip pareiškia savo nuomonę apie Amundseno kelionę:

„Aš neturėjau laiko rimčiau susipažinti su pranešimu. Aš iš tiesų nė nelaukiau šiuo metu lakūnų sugrįžtant. Man matės, jie turėjo keliauti Kolumbijos Kapan. Kad jie priversti buvo nusileisti aketėn, tat mane nestebina. Žinodamas gerai ledynus, aš nenumatyčiau galimumo surasti vietą leduose nusileisti aeroplanu stačiai, jo nesudaužius. Daugiau man tenka stebėtis, kad jiems pavyko surasti ganėtinai didelę aketę nusileisti. Visa kita, kas įvyko toliau – tai jau žygdarbis.“

„Amundseno kelionė dar kartą patvirtino nuomonę nesant žemės paties poliaus srityje. Tat galima buvo konstatuoti iš didelių, iki šiol nežinomų apylinkių. Apie didesnę prie poliaus prisiartinimą neverta ir kalbėti. Peary tikriausiai bus buvęs tenai drauge su savo dviem eskimosais ir savo negru 1908 metais. Daugelis mano, jis tikrai buvo pasiekęs polių, jų tarpe pats Amundsenas. Tuo tarpu reikia liautis svarsčius visas smulkmenas, iš pradžių reikia susipažinti su nuodugniu pranešimu.“

Svendrupas mano, visgi lengviausia pasiekti polių ne aeroplanu, bet rogėmis ir šunimis. Amundsenas daug patyrė aeronautijos srityje, skrisdamas į šiaurės sritį. Ilgainiui galima dar daugiau ir tobulėti. Pavyzdžiui, pasidarbavus metus, kitus su aeroplanu Špicbergene.

Sužinojus apie Amundseno sugrįžimą, visa Norvegija ir visas Oslo miestas krykštavo. Viskas buvo papuošta vėliavomis. Oslo kavinėse ir restoranuose buvo triukšminga, kaip retai kuomet pirma. Šiaurės keliautojai nė neketina grįžti namo kaip paprasti turistai. Atsikvėpę valandėlę Kingsbejuje ir apžiūrėję savo mašiną, jie skris į Tromsą, iš tenai vėl mašina Norvegijos pajūriais į Oslą. Bent toks sumanymas. Osle ruošiamasi tinkamai sutikti šiuos norvegus. Lakūnai, sutikti marinos ir kariuomenės aeroplanų, bus palydėti iki Oslo. Osle pirmiausia bus jie sutikti karaliaus rūmuose, kur karalius suteiks visiems ekspedicijos dalyviams šv. Olafo ordenus, o Amundsenui, turinčiam juos, retai teduodamą, ypatingai gerbiamą „pilietišką žygių ženklą“. Prieš rūmus defiliuos visokeriopos korporacijos. Miestas bus išpuoštas, miesto valdyba iškels iškilmingus pietus ir liaudžiai šventę. Amundsenas vargu bus padarytas miesto garbės piliečiu, nes tas institutas nežino-

mas Norvegijoje; visi nariai bus išrinkti greičiausiai garbės nariais Norvegijos Aeronautijos draugijos.

Tokia, stambiais bruožais pažymėjus, iškilmių kryptis, bet ji mums mažiau rūpi. Tad ji apleidžiama. Amundsenui Norvegijos valdžios suteikta dabar metinė pensija 12 000 kronų, vieton pirmiau mokėtų 6000. Amundseno vardu yra įsteigtas Geografijos draugijoje mokslo fondas, kuris pavyko sudaryti iš žymių aukų.

Tad tuo ir teks baigti apie Amundseną.

Dabar iškeltas klausimas, kam turi priklausyti Šiaurės ašigalis. Jį savinasi: Norvegija, Jungtinės Valstybės, Kanada, Rusija ir net Danija. Tokį ginčą, Amundseno kelionės metu pakeltą, galima laikyti daugiau turint teoretinio pobūdžio. Poliarinių sričių priklausymas didesnės painiavos gyvenime negali sukelti.

Anot švedų laikraščio „Dagens Nyheter“, ginčas dėl žemių ties polium yra ramiu būdu išspręstas...

„Mano ponai! Čia nėra jokios žemės, dėl kurios tektų ginčytis. Giluma siekia apie 4000 metrų!“

Lakeriuotiems diplomatams šio suverenumo klausimas tai - miela pramogėlė.

Argi skris kas vėl Šiaurės poliun orlaiviais?

Taip!

Jau vienos kitos mokslo įstaigos ruošiamasi šion kelionėn.

Bene rimčiausiai ruošiasi Dr. Eckenerio ekspedicija.

Šią ekspediciją ruošia dvi įstaigos: „Tarptautinė draugija Arktikos sritims tyrinėti“ ir „Zepelino draugija (dirbtuvė)“. Jujų yra statomas tam tikro tipo cepelinas šiaurėn skristi. Ekspediciją vesiąs anuomet Amerikon skridęs dr. *Eckeneris*. Tarptautinės draugijos deleguojamas *Bruhnsas*. Mokslo sekciją prižiūrės Fr. Nansenas; sekciją sudarys vokiečių geografi ir kitokios rūšies mokslininkų grupės, Amundsenas, matyti, prisidės prie šios ekspedicijos.

Laivas, pripučiamas helio dujų, galės kelti iki 9000 kilogramų. Dabartiniais cepelinais nėra pama-noma nuskrusti šiaurėn. Reikalingas specialios konstrukcijos cepelinas. Jame bus įvairių laboratorijų; bus šildomas, tat taupys mokslininkų energiją ir lengvins jų darbą.

Laivas bus pavartotas dviem kelionėm. Pastatyti atsieis apie 10 milijonų vok. markių.

Pirmoji ekspedicija cepelinu įvyks 1927 metais.

Žmonių nenurimstama. Ir gerai daroma, nes pasaulis daros nuolat mažesnis ir įkyresnis. Jei vienas lietuvis pasiskelbė šiomis dienomis apsuksiąs

pasaulį dviračiu, tai ir šiaurės šalyse neatsilieka. Dviejų Farerų salų gyventojai pasiekė šiomis dienomis Norvegijos krantus laivokščiu. Dabar – dar didesnė sensacija – žinomas danų sportininkas *Pless Schmidt* liepos 4 dieną išplaukė kajaku Amerikon per Atlantiką. Keliaus mėnesį. Jis irsis vienu vienas. Miegos dienomis, užkimšęs aklina dangčiu savo kajaką su parašu: „Viduje žmogus!“ Kvėpuos tuomet per kaminėlius. Naktimis irsis.

Šioji kelionė bus, be abejo, įdomi. Šiuo metu p. *Pless Schmidt* yra pasiekęs Norvegijos krantus.

PAAIŠKINIMAI

K e l i o n ė s. Tekstas iš: R i m o š i u s J. Kelionės. I ir II d. – Kaunas, 1938. Abi knygos gausiai iliustruotos paties autoriaus fotonuotraukomis. 1936.07.27 laiške L. Girai J. Savickis lyg tarp kitko užsiminė: „Rimošius, jei teko sveikam nugirsti apie jį, yra paruošęs spaudai „Kelionių“ 150 pusl. Daug iliustracijų. Kažkas panašaus į „Truputis Afrikos“. Ar knygų Leidimo Komisija galėtų leisti? Ar bent žvilgterėti. Nes, manau, išleistų gražiau už kitus. Bet tuo tarpu prašyčiau *visiškos* diskrecijos“. 1936.09.29 laišku pakartotinai kreipėsi į Komisijos sekretorių: „<...> nežinau, kaip buvo nuspręsta Komisijos posėdyje. Gink Dieve, aš nepretenduoju nė kiek. Žinau, kad Komisija teleidžia rimtas knygas. Manoji – tikrai kelionių išpūdžiai. <...> Norėčiau knygą išleisti gražiau. Bet pats jau išsižadėjau leisti savo lėšomis knygas! Jei tai visai neįmanomas dalykas, Tamsta atvirai man parašyk, kad „atstočiau“. Tuomet bandysiu kitaip.“ 1937.02.28 laišku K. Bizauskui rašytojas atsiskleidė taręsis dar su vienu leidėju: „Kas bus su

mano „Kelionių“ knyga, pernai įteikta rudenį XXVII <...>. Galėčiau perleisti per „Aido“ ir „Židinio“, kur seniai bendradarbiauju, atkarpas. Žinoma, su jais šiuo reikalu nekalbėjau. Tiek dirbęs su rankraščiu, nenorėčiau jį žurnalinti, nors ir uždirbčiau daugiau. XXVII man daug daugiau patinka, nes ji iš tikrųjų gali *gražiai* išleisti. <...> Dar vis esu gražios knygos šalininkas.“ Uždara bibliofilų draugija Kaune neišspausdino „Kelionių“; tai padarė šv. Kazimiero draugija.

- ¹ Kalbama apie 1918 m., kai įsisteigė miesto savivaldybė, su kuria susijęs trumpalaikis suverenumas.
- ² Įžymusis italų rašytojas *G. D'Anuncio* (1863–1938), pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, organizavo žygį į Fiumę, kuris Versalio sutartimi paliktas Jugoslavijai. Užėmęs miestą, pasidarė jo komendantu ir tik po penkiolikos mėnesių perleido valdžią Italijai.
- ³ Atrodo, kalbama apie Dalmatijos pajūrio miestą *Splitą* (it. Spalatą), kuriame Romos imperatorius *Diokletianas* (243–333), savo noru pasitraukęs iš sosto, išsistatė puikius rūmus. Čia ilgainiui įsikūrė viduramžiško tipo uždaras miestas.

- ⁴ *Ivanas Meštrovičius* (Meštrovič, 1883–1953) – chorvatų skulptorius monumentalistas.
- ⁵ *Petras Negošas* (Njegoš, 1813–1851) – juodkalniečių kunigaikštis, vyskupas ir poetas, pagarsėjęs tiek kūryba, tiek kovomis su Turkija ir Austrija už Juodkalnijos nepriklausomybę.
- ⁶ *Nikita (Mikalojus) I* (1841–1914) – valdė Juodkalniją nuo 1860 m. Juodkalnijai 1918 m. įėjus į Jugoslavijos federaciją, neteko sosto.
- ⁷ Imperatorius *Aleksandras* žuvo ne 1935, o 1934 m. – ne nuo chorvatų, bet nuo makedoniečių teroristo rankos.
- ⁸ 1863 m. graikų tautos susirinkimas karaliumi išsirinko Danijos princą *Vilhelmą*, valdžiusį Jurgio I vardu.
- ⁹ Graikija pradėtąjį karą su turkais 1920–1921 m. pralaimėjo. Tautų Sąjungai prižiūrint, šalys keitėsi gyventojais. Į Graikiją iš Mažosios Azijos atsikėlė 2 milijonai tautiečių, iš Graikijos į Turkiją – 800 000.
- ¹⁰ „*Kalną vainikas*“ (1847) – antroji draminių poemų trilogijos dalis.
- ¹¹ *Bela Kunas* (Kun, 1886–1939) – įžymus vengrų ir tarptautinio darbininkų judėjimo veikėjas. Užsienio reikalų komisaras.

- ¹² 1920.06.06 Versalio didžiuosiuose Trianono rūmuose pasirašyta sutartis tarp Pirmąjį pasaulinį karą laimėjusių ir pralaimėjusių valstybių. Vengrija atsisakė visų buvusios jungtinės imperijos teritorijų, neiėjusių į Vengrijos sudėtį, pripažino serbų, chorvatų ir slovėnų karalysčių, Čekoslovakijos nepriklausomybes.
- ¹³ *Miklošas Hortis* (Horthy, 1868–1957) – Vengrijos politinis veikėjas, kontradmirolas, nuo 1920 iki 1944 metų regentas (regentūra – monarchija be karaliaus). Skirtingai nuo Italijos ir Vokietijos fašizmo, išsaugojo parlamentarizmą.
- ¹⁴ *Oskaras II* (1829–1907) – Švedijos-Norvegijos karalius 1872–1907 m. Griežtai pasipriešino norvegų parlamentui, reikalavusiam savų konsulinių tarnybų. 1905 m. įvyko tautos balsavimas. Daugumai pasisakius prieš uniją, karalius buvo priverstas atsisakyti Norvegijos sosto.
- ¹⁵ *Tomašas Masarikas* (1850–1937) – čekų politinis veikėjas bei filosofas, prezidentas nuo 1918 iki 1935 m. Demokratijos, humanizmo bei tolerancijos skelbėjas, įspėjęs mažąsias tautas nesižavėti jėgos teorijomis.
- ¹⁶ *Jonas Amosas Komenskis* (Komensky, 1592–1670) – čekų švietėjas, pedagogas, pirmasis Euro-

- poje parengęs vientisos švietimo sistemos (nepaisant luomų ir lyčių) projektą.
- ¹⁷ *Bedržichas Smetana* (1824–1884) – čekų kompozitorius, daugelio išpopuliarėjusių pasaulyje operų autorius.
- ¹⁸ Kabalistiniuose tekstuose dar XII a. minimas *Golemas* – žmogaus pavidalo būtybė, gyva ir judri, tik nekalbanti. XVI a. egzistavo legenda apie Prahos rabino Ziovo sukurtą Golemą.
- ¹⁹ *Jonas Nepomukas* (1340/50–1393) – čekų šventasis, išpopuliarėjęs nuo XVIII a. Puošnus jo kapas įrengtas šv. Vito katedroje.
- ²⁰ *Augustą II* (1670–1733), 1694–1733 m. Saksonijos kurfiurstą ir 1697–1733 m. Lenkijos karalių ir Lietuvos didįjį kunigaikštį, dėl retos fizinės jėgos praminė Stipriuoju. Jis išplėtė 1722 m. Drezdeno paveikslų galeriją, iki tol privačią Saksonijos kurfiurstų rūmų kunstkamerą.
- ²¹ 1848–1864 metų karuose su vokietija Danija neteko Šlėzvigio, Holšteino. Po 1920 m. plebiscito Šlėzvigas grįžo Danijai.
- ²² Aliuzija į *Martyno Jankaus* (1858–1946) aušrininką patriotizmą.